

Беларускі
каляндар
1986

Беларускі календар
1986 год

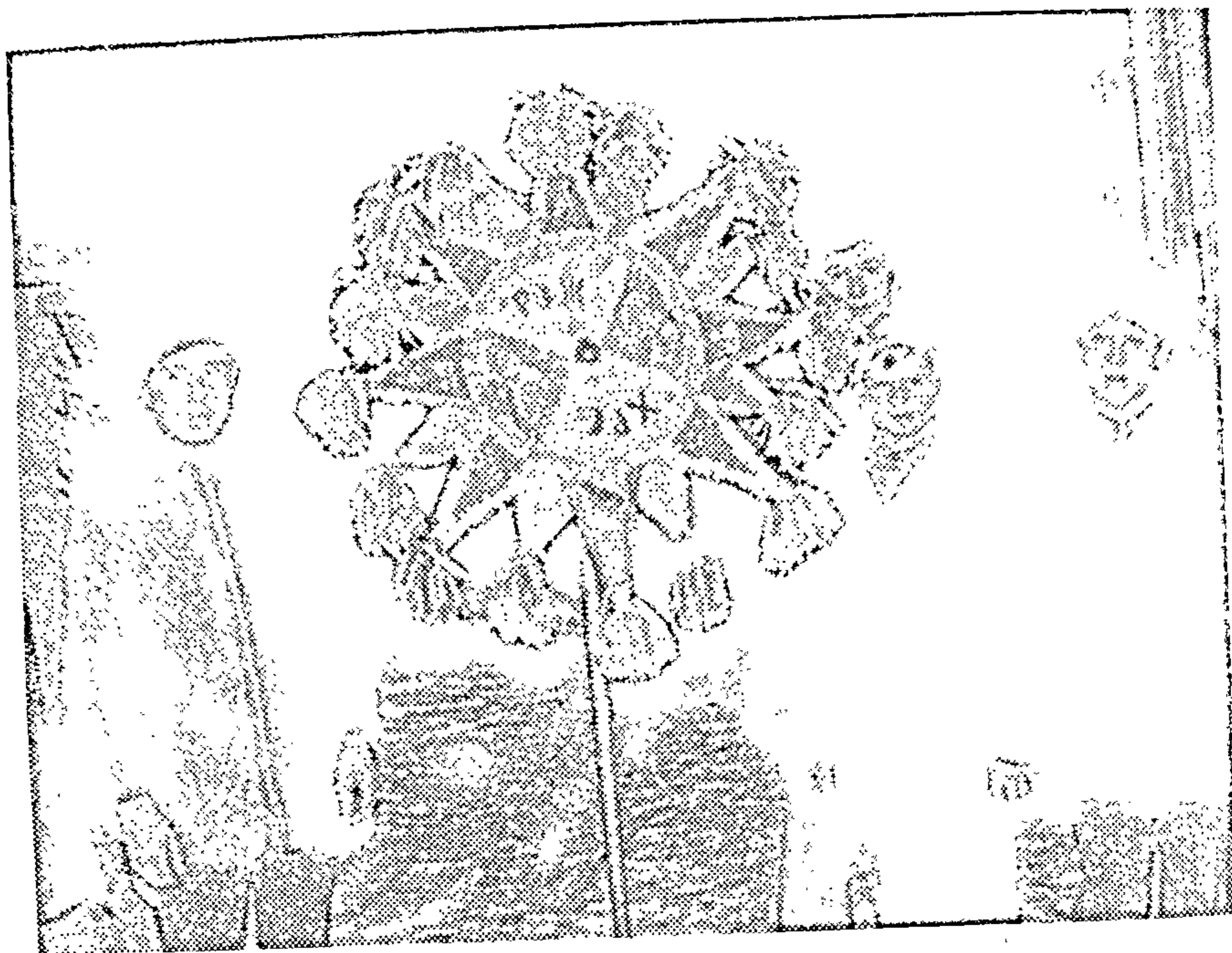
Галоўнае праўленне
Беларускага грамадска-культурнага таварыства

Рэдактар
Міхась Шаховіч

Мастак
Лёнік Тарасэвіч

СТУДЗЕНЬ

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	19	С	Новы Год	Цімафей
2	20	Ч	Макара	Ігната
3	21	П	Генавефы, Дануты	Ульяны, Пятра
4	22	С	Яўгенія, Рыгора	Анастасіі
5	23	Н	Эдварда, Эмільяна	Паўла
6	24	П	<i>Трох Каралёў</i>	<i>Куця, Жэні</i>
7	25	А	Люцыяна, Юльяна	<i>Каляды</i>
8	26	С	Сэверына	<i>Др. Дз. Каляд</i>
9	27	Ч	Юльяна, Марц'янны	Сцяпана
10	28	П	Яна, Вільгельма	Агаты
11	29	С	Ганараты, Фелікса	Марка
12	30	Н	Бенедыкта, Аркадзія	Хвядоры, Анісіі
13	31	П	Веранікі, Багуміла	Меланіі
14	1	А	Фелікса	<i>Новы Год</i>
15	2	С	Паўла, Макара	Сяргея, Серафіма
16	3	Ч	Марцэлія	Малахіі
17	4	П	Антона, Яна	Антона, Сцяпана
18	5	С	Малгажаты, Пятра	Апалінара
19	6	Н	Генрыка, Марты	Вадохрышча
20	7	П	Фабіяна	Апанаса
21	8	А	Агнешкі, Яраслава	Юрыя, Юльяна
22	9	С	Вінцэнта	Піліпа
23	10	Ч	Раймунда, Марыі	Рыгора
24	11	П	Феліцыі, Рафала	Міхала
25	12	С	Паўла, Мілоша	Таццяны
26	13	Н	Палікарпа	Якуба
27	14	П	Яна, Пшыбыслава	Ніны
28	15	А	Аўгустына	Паўла
29	16	С	Францішка	Леанілы
30	17	Ч	Мартыны, Мацея	Антона
31	18	П	Яна, Марцэліны	Максіма

Прыехала каляда ўвечары
Да прынесла дудак рэшата
Паставіла дудкі на стаўпе
А сама да й села на куце.

Фота: архіў

1.I.1910 Утварэнне БССР • 1.I.1944 Утварэнне КРН •
1.I.1956 пачало працаваць Беларускае тэлебачанне • 17.I.
1945 Вызваленне Варшавы • 20.I.1892 Нарадзіўся беларус-
кі рэвалюцыйны дзеяч Б. Тарашкевіч • 21.I.1924 Памёр
У. І. Ленін • 21.I.1886 Нар. бел. кампазітар А. Туранкоў •
22.I. Пачатак рэвалюцыі 1905 • 22.I.1906 Нар. бел. паэт
А. Александровіч • 25.I.1949 Утварэнне СЭУ (РВПГ) •
27.I.1916 Нар. бел. драматург У. Пяфёд • 31.I.1946 Абвяш-
чэнне Венгерскай Народнай Рэспублікі.

ЛЮТЪ П

СТЫЛЬ		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	19	С	Ігната, Брыгіды	Макара, Арсеня
2	20	П	Марыі, Грамніцы	Яўфіма
3	21	П	Блажэя, Гіпаліта	Максіма, Яўгена
4	22	А	Андрэя	Цімафея
5	23	С	Агаты	Клімента, Генадзія
6	24	Ч	Дароты, Багдана	Ксені
7	25	П	Рамуальда, Рышарда	Рыгора, Віталія
8	26	С	Яна, Пятра	Язэпа, Марыі
9	27	П	Апалоніі, Цырыля	Дзмітра
10	28	П	Схаластыкі, Яцка	Яфрэма, Аркадзя
11	29	А	Марыі, Лазара	Рамана, Якуба
12	30	С	Мадэста, Юльяна	Васіля
13	31	Ч	Рыгора, Кацярыны	Мікіты
14	1	П	Валянціна, Цырыля	Трыфана
15	2	С	Юзэфа, Фаўстына	Грамніцы
16	3	П	Папелец, Юльяны	Сямёна, Ганны
17	4	П	Юльяна, Лукаша	Кірыла
18	5	А	Канстанцыі, Сімеона	Агаты
19	6	С	Кандрата	Хрысціны
20	7	Ч	Ляона, Людмілы	Лукі
21	8	П	Элеаноры, Фелікса	Тодара
22	9	С	Пятра, Малгажаты	Нікіфара, Генадзя
23	10	П	Марты, Рамана	Валянціны
24	11	П	Мацея, Багуша	Уласа, Усевалада
25	12	А	Віктара, Цэзара	Аляксея
26	13	С	Ал-дра, Міраслава	Зоі, Святланы
27	14	Ч	Габрыеля	Кірыла, Канстанціна
28	15	П	Рамана	Еўфрасіні

Царква з XIX ст. у Сямяцічах Беластоцкага ваяводства..
Фота: а. Рыгора Сасны.

2.ІІ.1943 Перамога пад Сталінградам • 2.ІІ.1838 Нар.
К. Каліноўскі • 9.ІІ.1957 Першае выступленне драматыч-
нага гуртка БГКТ у Гарадку • 21.ІІ.1848 Апублікаванне
Камуністычнага маніфеста • 23.ІІ.1918 Першая перамож-
ная бітва Чырвонай Арміі і святкаванне Дня Савецкай Ар-
міі • 26.ІІ.1956 Першы з'езд БГКТ.

Салжауиқа

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	16	С	Альбіна, Антона	Льва
2	17	Н	Галены, Паўла	Архіпа
3	18	П	Кунегунды, Марыны	Агафона
4	19	А	Казіміра, Луцькі	Цімафея
5	20	С	Вацлава, Фрыдэрыка	Яўгеніі
6	21	Ч	Віктара, Ружы	Палікарпа
7	22	П	Тамаша	Эразма
8	23	С	<i>Дзень жанчын</i>	<i>Дзень жанчын</i>
9	24	Н	Францішкі, Кацярыны	Парфіра
10	25	П	Марцэля, Цыпрыяна	Пракопа
11	26	А	Канстанта	Ціта, Сцяпана
12	27	С	Рыгора, Бернарда	Васіля
13	28	Ч	Хрысціны, Бажэны	Кіры
14	1	П	Матыльды, Ляона	Еўдакіі, Тамары
15	2	С	Клеменса, Людвікі	Фядота, Арсеня
16	3	Н	Гіляра, Ізабелы	Лўтропія
17	4	П	Збігнева, Яна	Герасіма, Вячаслава
18	5	А	Эдуарда, Цырыля	Конана, Канстанціна
19	6	С	Юзэфа, Багдана	Аркадзя
20	7	Ч	Вінцэнта, Клаўдзіі	Яўгеня
21	8	П	Бенедыкта, Любаміра	Феафілакта
22	9	С	Паўла, Кацярыны	40 муч.
23	10	Н	Пальмавая	Міхала, Таісы
24	11	П	Габрыеля, Марка	Сафрона
25	12	А	Марыі, Венчыслава	Феафана
26	13	С	Тодара, Эмануэля	Нікіфара
27	14	Ч	Яна, Лідзіі	Расціслава
28	15	П	Анелі, Яна	Аляксандра
29	16	С	Эўстаха, Віктарыны	Юльяна, Музы
30	17	Н	Вялікдзень	Аляксея
31	18	П	Вялікдзень	Аляксандры

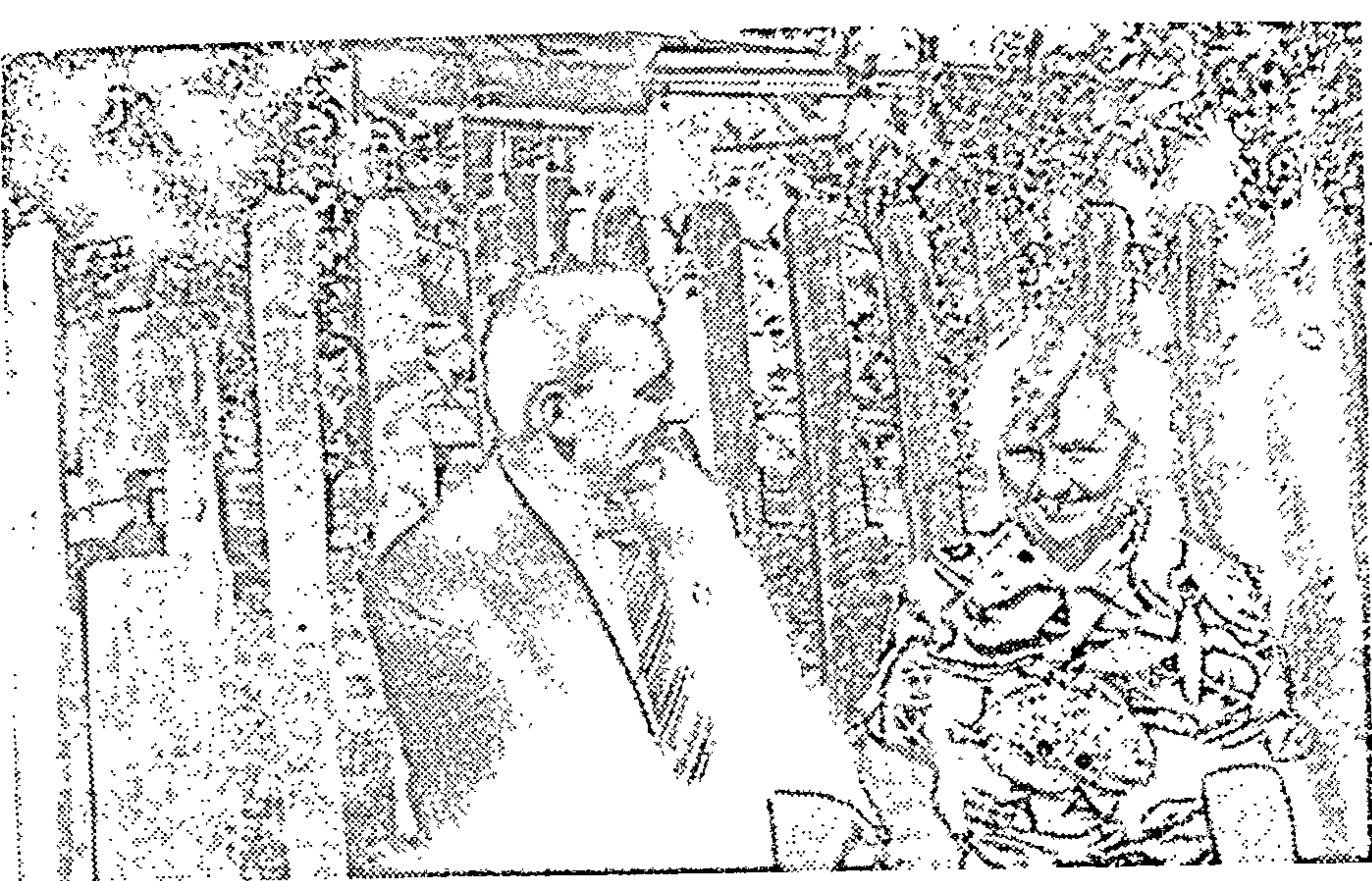

2.ІІІ.1919 Заснаванне ІІІ Інтэрнацыянала • 4.ІІІ.1956 Вы-
хад першага нумара „Нівы“ • 5.ІІІ.1896 Нар. бел. байкапі-
сец і драматург К. Крапіва • 12.ІІІ.1966 Адкрыццё Бела-
рускага этнаграфічнага музея ў Белавежы • 18.ІІІ.1871 За-
снаванне Парыжскай камуны • 19.ІІІ.1965 Тысячны кан-
цэрт эстраднага калектыву БГКТ „Лявоніха“ • 21.ІІІ.1840
Нарч бел. пісьменнік Ф. Багушэвіч • 22.ІІІ.1911 Нар. бел.
паэт А. Зарыцкі.

Красавица

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Стары	Новы			
1	19	А	Гражыны, Тэадора	Сяргея
2	20	С	Францішка	Дарыі
3	21	Ч	Панкрата	Якуба
4	22	П	Ізыдара, Вацлава	Васіля
5	23	С	Вінцэнта, Ірыны	Нікана
6	24	Н	Чэслава	Захара, Арцёма
7	25	П	Тэадора	<i>Благавешчанне</i>
8	26	А	Дыяніза, Цэзарыны	Алы, Ірынея, Ларысы
9	27	С	Марыі, Марцэлія	Івана
10	28	Ч	Міхала, Макара	Сцяпана
11	29	П	Ляона, Філіпа,	Марка
12	30	С	Віктара, Людаслава	Івана
13	31	Н	Ішэмыслава	Веніяміна
14	1	П	Юстыны, Валерыяна	Марыі
15	2	А	Анастасіі, Вацлава	Ціта
16	3	С	Бенедыкта, Юліі	Мікіты
17	4	Ч	Роберта, Рудольфа	Язэпа, Юрыя
18	5	П	Апалоніюша	Хвядоры
19	6	С	Ляона	Платаніды
20	7	Н	Агнешкі, Чэслава	Марціна
21	8	П	Анзэльма, Фелікса	Радзівона
22	9	А	Лукаша, Ляона	Вадзіма
23	10	С	Ежа, Войцеха	Георгія
24	11	Ч	Рыгора	Анціпа
25	12	П	Марка, Яраслава	Васіля, Мілы
26	13	С	Марыі	Артамона
27	14	Н	Тэафіля	Вербная
28	15	П	Паўла, Валерыі	Трафіма
29	16	А	Пятра, Багуслава	Ірыны, Галіны
30	17	С	Кацярыны, Мар'яна	Сямёна

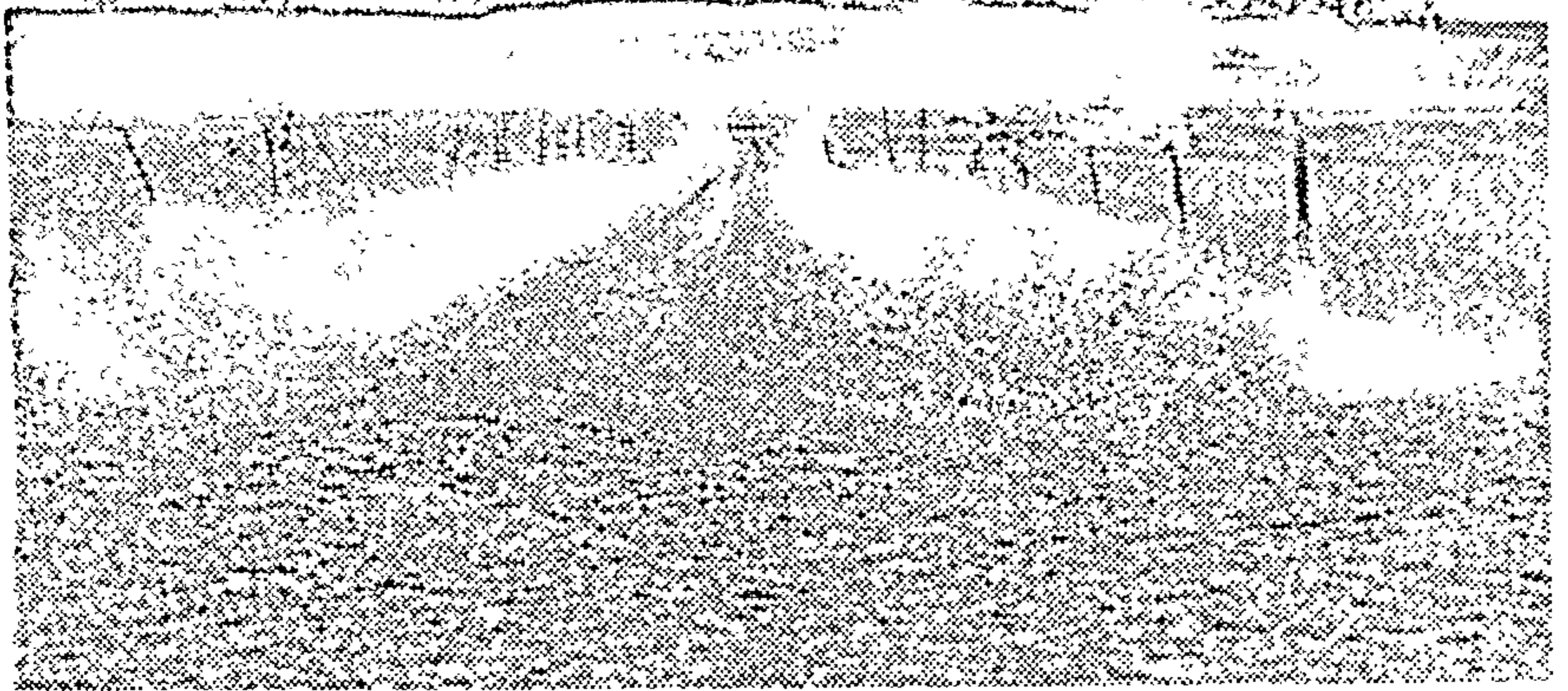

Міхась Вішанка, вядомы актывіст БГКТ падчас сяброўскай гутаркі ў Літвінавічах. Фота: Віктара Рудчыка.

4.IV.1945 Вызваленне Венгрыі • 7.IV.1957 Выйшаў першы нумар „Зоркі“ (дадатак „Нівы“ для дзяцей) • 11.IV.1973 Заснаванне Федэрацыі Сацыялістычных саюзаў польскай моладзі • 12.IV.1961 Першы касмічны палёт чалавека — Ю. Гагарына • 12.IV.1966 Адкрыццё Дома культуры імя К. Каліноўскага ў Гарадку • 15.IV.1916 Нар. бел. пісьменніца М. Барсток • 21.V.1945 Падпісанне пагаднення аб польска-савецкім супрацоўніцтве • 22.V.1870 Нар. У. І. Ленін • 27.IV.1945 Беларуская ССР прынята ў члены Арганізацыі Аб'яднаных Нацый • 29.IV.1906 Нар. бел. паэт С. Фамін • 30.IV.1881 Нар. бел. паэт Я. Журба.

Май

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Стары	Новы			
1	18	Ч	Свята Працы	Свята Працы
2	19	П	Зыгмунта, Анатоля	Хрыстафора
3	20	С	Марыі, Аляксандра	Анастасіі
4	21	Н	Фларыяна, Манікі	Вялікдзень
5	22	П	Гражыны, Вальдэмарэ	Вялікдзень
6	23	А	Яна	Георгія
7	24	С	Бенедыкта, Людаміра	Валянціна
8	25	Ч	Станіслава	Марка
9	26	П	Дзень Перамогі	Дзень Перамогі
10	27	С	Ізыдара, Антона	Сымона
11	28	Н	Філіпа, Леона	Віталія
12	29	П	Панкраца, Дамініка	Мемнона
13	30	А	Серваца, Роберта	Якуба
14	1	С	Баніфаца, Дабеслава	Тамары
15	2	Ч	Зосі, Яна	Барыса, Міхала
16	3	П	Андрэя	Цімафея
17	4	С	Веранікі, Брунона	Пелагеі
18	5	Н	Зялёныя святы	Ірыны
19	6	П	Пятра, Мікалая	Іова, Міхала
20	7	А	Бернардына	Анакія, Ніла
21	8	С	Віткара, Тыматэвуша	Іана
22	9	Ч	Галены, Юліі	Мікалая
23	10	П	Міхала, Івоны	Таісы, Сымона
24	11	С	Іанны, Зузанны	Мяфодзія, Кірыла
25	12	Н	Рыгора, Урбана	Германа
26	13	П	Філіпа, Паўліны	Глікерыі
27	14	А	Магдалены, Яна	Ізыдара
28	15	С	Аўгустына	Прапалавенце
29	16	Ч	Божае цела	Тодара
30	17	П	Фелікса, Фердынанда	Еўфрасінні
31	18	С	Анелі. Петранелі	Клаўдзіі, Аляксандра

Дарога ў полі.

Фота: Віктара Рудчыка.

1.V.1890 Устанаўленне Свята Працы • 2V.1945 Савецкая
Армія і I Дывізія Войска Польскага здабылі
Берлін • 5.V.1818 Нар. К. Маркс • 5.V.1886
Нар. бел. пісьменнік З. Бядуля • 8.V.1945 Капітуляцыя
гітлераўскай Германіі • 9.V.1945 Вызваленне Чэхаславакіі
• 9.V.1945 Дзень Перамогі над гітлераўскай Германіяй •
9.V.1911 Нар. бел. пісьменнік С. Ліхадзіўскі • 14.V.1943
Утварэнне ў СССР I Дывізіі імя Т. Касцюшкі • 14.V.1955
Падпісанне Варшаўскага пагаднення • 15.V.1882 Нар. бел.
драматург і заснавальнік беларускага тэатра У. Галубок •
15.V.1916 Нар. бел. паэтэса Н. Тарас. • 16V.1911 Нар. бел.
пісьменнік В. Вітка.

ШЭРВЕНЬ

СТЫЛЬ		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	19	Н	Капрада	Карпіла
2	20	П	Марыі, Эразма	Аляксея
3	21	А	Лешка, Клатыльды	Алены
4	22	С	Францішка, Кароля	Васілісы
5	23	Ч	Паўліны	Еўфрасінні
6	24	П	Норберта	Сцяпана
7	25	С	Роберта, Веслава	Івана
8	26	Н	Медарда, Вільгельма	Карпа
9	27	П	Феліцыяна, Пелагеі	Хвядоры, Ніла
10	28	А	Малгажаты, Багуміла	Мікіты
11	29	С	Барнабы, Фелікса	Аляксандра
12	30	Ч	Яна, Ануфрыя	Вазнясенне
13	31	П	Антона, Луцыяна	Армея
14	1	С	Базыля	Дыяніза, Ангеліна
15	2	Н	Іяланты	Нічыпара
16	3	П	Юстыны, Аліны	Лук'яна
17	4	А	Адольфа, Лаўры	Марфы, Севярына
18	5	С	Марка, Альжбеты	Ігара
19	6	Ч	Герваза, Пратаза	Тэклі
20	7	П	Флёрантыны, Богны	Валерыі
21	8	С	Марты, Аліцыі	Яфрэма
22	9	Н	Паўліны	Тройца
23	10	П	Ванды, Зэнана	Святадух. дз.
24	11	А	Яна, Дануты	Варфаламея
25	12	С	Вільгельма, Луцыі	Ануфрыя
26	13	Ч	Яна, Паўла	Акуліны
27	14	П	Уладзіслава	Елісея
28	15	С	Ляона, Іранеуша	Міхала, Аўгустына
29	16	Н	Пятра, Паўла	Ціхана
30	17	П	Люцыны, Эміліі	Мануіла

Волька Нурэцкая.

Фота: Віктара Рудчыка.

1-3.VI.1946 I Кангрэс Таварыства польска-савецкай дружбы • 9.VI.1969 Узнікненне рэвалюцыйнага ўрада Рэспублікі Паўднёвага В'етнама • 8.VI.1958 Пры „Ніве“ створана літаратурнае аб'яднанне „Белавежа“ • 9.VI.1943 I з'езд Саюза польскіх патрыётаў у Маскве • 13.VI. 1958 Першая перадача на беларускай мове на Беластоцкаму радыё • 16.VI.1911 Нар. бел. кампазітар Д. Лукас • 16.VI. 1963 Першы палёт у космас Жапчыны — В. Церашковай • 22.VI.1941 Пачатак гітлераўскай агрэсіі на СССР • 24.VI. 1925 Заснаванне пасольскага клуба „Грамада“ • 24.VI.1838 Нар. польскі мастак Я. Матэйка.

Лішэнь

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	18	А	Галіны, Мар'яна	Лявона
2	19	С	Марыі, Урбана	Засіма
3	20	Ч	Анатоля, Яцка	Мяфода
4	21	П	Альжбеты, Інацэнта	Цярэнція
5	22	С	Антона, Філамены	Зінаіды
6	23	Н	Луцыі, Дамінікі	Язэпа
7	24	П	Цырыля, Метода	Іана
8	25	А	Альжбеты	Ермалая
9	26	С	Веранікі, Зэнана	Дзяніса
10	27	Ч	Філіпа, Амелі	Іанны, Інесы
11	28	П	Пелагеі, Вольгі	Пятра, Паўла
12	29	С	Яна, Веранікі	Гаўрылы, Сямёна
13	30	Н	Малгажаты	
14	1	П	Марцэля	Дзям'яна
15	2	А	Георыка, Уладзіміра	Уліты
16	3	С	Марыі, Бенедыкта	Анатоля
17	4	Ч	Аляксея, Багдана	Андрэя
18	5	П	Каміля, Шымана	Апанаса
19	6	С	Вінцэнта	Сяргея
20	7	Н	Чэслава, Гераніма	Фамы
21	8	П	Віктара, Данеля	Пракопа
22	9	А	Свята Адраджэння	Свята Адраджэння
23	10	С	Апалінара	Антона
24	11	Ч	Крыстыны, Кінгі	Вольгі, Галены
25	12	П	Якуба, Крыштофа	Гаўрылы
26	13	С	Анны, Міраслава	Сцяпана
27	14	Н	Паталіі, Юліі	Анісіма
28	15	П	Віктара	Уладзіміра
29	16	А	Марты, Олафа	Валянціны, Юліі
30	17	С	Юліты, Людмілы	Марыны
31	18	Ч	Ігната, Любаміра	Емяльяна

Святочная раніца ў Літвінавічах.

Фота: Віктара Рудчыка.

6.VII.1971 Пастанова аб бясплатным лячэнні сялян •
7.VII.1900 Нар. бел. пісьменнік К. Чорны • 8.VII.1882 Нар.
бел. паэт Я. Купала • 15.VII.1410 Бітва пад Грунвальдам
• 15.VII.1876 Нар. бел. пісьменніца А. Пашкевіч-Цётка •
21.VII.1944 Утварэнне ПКВН • 22.VII.1952 Прыняццё Кан-
стытуцыі Народнай Польшчы • 22.VII.1916 Нар. бел. пісь-
меннік У. Юрэвіч • 24.VII.1911 Нар. бел. пісьменнік А. Ас-
трэйка • 27.VII.1944 Вызваленне Беластока • 30.VII.1920
Утварэнне Часовага рэвалюцыйнага камітэта Польшчы ў
Беластоку.

Жніўе

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	19	П	Пятра, Юстыны	Макрыны
2	20	С	Марыі, Густава	Ільі
3	21	Н	Нікадзіма, Лідзіі	Сямёна
4	22	П	Дамініка	Марыі, Магдалены
5	23	А	Марыі, Асвальда	Трафіма
6	24	С	Якуба, Славы	Барыса, Глеба
7	25	Ч	Дароты, Кандрата	Ганны
8	26	П	Эмільяна	Параскевы
9	27	С	Рамана, Рамуальда	Клімента
10	28	Н	Багдана, Ваўжынца	Прохара
11	29	П	Зузанны, Філамены	Каленіка
12	30	А	Клары, Эўзэбіюша	Валянціна
13	31	С	Галены, Гіпаліта	Еўдакіма
14	1	Ч	Альфрэда	Макара
15	2	П	Марыі	Васіля
16	3	С	Роха, Яўхіма	Саламеі
17	4	Н	Яцка, Юльяны	Еўдакіі
18	5	П	Галены, Клары	Нонны
19	6	А	Юльяна, Баляслава	Спаса
20	7	С	Самуэля, Бернарда	Пімена
21	8	Ч	Еанны, Францішкі	Мірона
22	9	П	Цэзара, Марыі	Мацвея
23	10	С	Філіпа, Апалінара	Рамана
24	11	Н	Бартламея, Ежага	Сусаны, Раісы
25	12	П	Людвіка, Луізы	Фоція
26	13	А	Марыі, Зэфірыны	Ціхана
27	14	С	Юзэфа	Міхея
28	15	Ч	Аўгустына	Успенне
29	16	П	Яна, Сабіны	Мацвея
30	17	С	Ружы, Шчэнсна	Леўка
31	18	Н	Раймунда, Марка	Іларыёна

Сплене.

Фота: архіў

1.VIII.1914 Пачатак I сусветнай вайны • 1.VIII.1944 Пачатак Варшаўскага паўстання • 6.VIII.1945 Амерыканцы кінулі атамную бомбу на Хірасіму • 8.VIII.1893 Нар. М. Навотка • 15.VIII.1945 Вызваленне Карзі • 15.VIII.1944 Загінуў Э. Тэльман • 21.VIII.1906 Нар. бел. пісьменнік М. Паслядовіч • 23.VIII.1944 Вызваленне Румыніі • 29.VIII.1918 Дэкрэт Савета народных камісараў Савецкай Расіі аб праве польскага народа на незалежнасць.

Вераसेнь

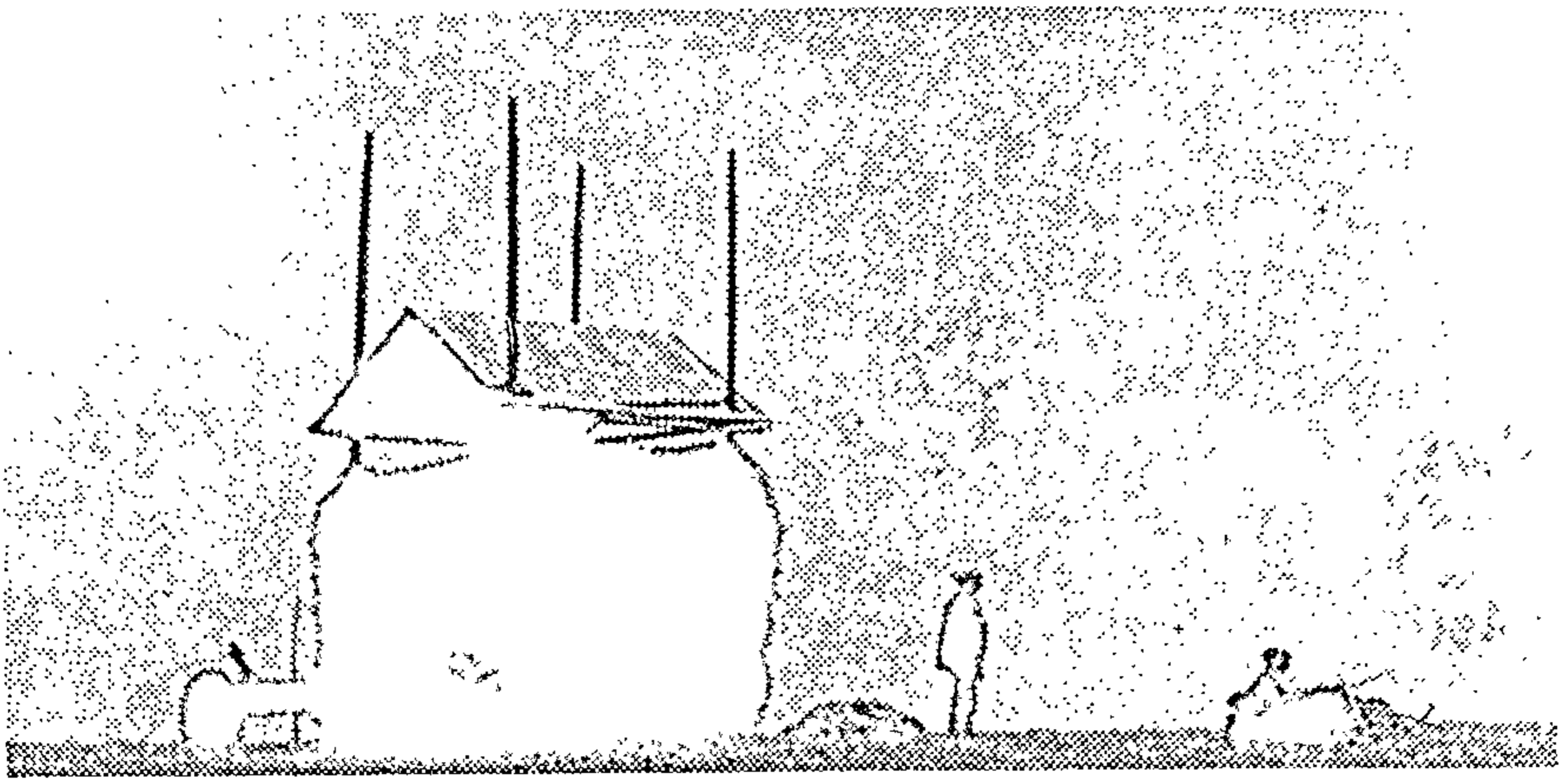
Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Стары	Новы			
1	19	П	Браніслава	Андрэя
2	20	А	Сцяпана, Юльяна	Самуіла
3	21	С	Шымана, Ізабелы	Фадзея
4	22	Ч	Разаліі, Ружы	Апанаса
5	23	П	Ваўжынца, Дароты	Ірынея
6	24	С	Бэаты, Яўгеніі	Арсея
7	25	Н	Рэгіны, Мельхіёра	Ціга
8	26	П	Марыі, Радаслава	Наталіі
9	27	А	Пятра, Сяргея	Пімена
10	28	С	Мікалая, Лукаша	Іова, Анатоля
11	29	Ч	Яцка, Прота	<i>Усячэнне гл. І. Хр.</i>
12	30	П	Марыі, Гвідона	Аляксандра
13	31	С	Філіпа, Яўгеніі	Хведара
14	1	Н	Цыпрыяна, Бернарда	Сямёна
15	2	П	Нікадзіма, Альбіна	Маманта
16	3	А	Карнэля, Эдыты	Анфіма
17	4	С	Францішка, Юстыны	Майсея
18	5	Ч	Ірыны, Юзэфа	Лізаветы, Раісы
19	6	П	Канстанцый	Макара
20	7	С	Эўстафія	Лукі
21	8	Н	Матэвуша, Гіпаліта	Прачыстая
22	9	П	Тамаша, Маўрыца	Ганны
23	10	А	Тэклі, Багуслава	Пятра
24	11	С	Герарда, Тэадора	Сяргея
25	12	Ь	Амеліі, Святаполка	Юльяна
26	13	П	Цыпрыяна, Юстыны	Валяр'яна
27	14	С	Космы, Дам'яна	<i>Уздзіжанне Кр. Гасп.</i>
28	15	Н	Вацлава, Марка	Максіма
29	16	П	Міхала, Міхаліны	Людмілы
30	17	А	Гераніма, Зофіі	Веры, Надзеі, Любоўі

1.IX.1939 Нападзенне гітлераўскай Германіі на Польшчу — пачатак II сусветнай вайны • **1.IX.1882** Узнікненне партыі „Пралетарыят“ • **1.IX.1906** Выхад першага нумара першай легальнай беларускай газеты „Наша воля“ • **1.IX.1943** Адпраўка I Дывізіі імя Т. Касцюшкі на фронт • **2.IX.1945** Капітуляцыя Японіі — канец II сусветнай вайны • **4.IX.1906** Нар. бел. пісьменнік І. Дуброўскі • **5.IX.1901** Нар. бел. пісьменнік В. Вольскі • **6.IX.1944** Дакрэт ПКВН аб зямельнай рэформе **9.IX.1944** Вызваленне Балгарыі.

Календарь Чиніа

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	18	С	Рэмігіюша, Дануты	Зофіі
2	19	Ч	Тэафіля, Дыяніза	Трафіма
3	20	П	Тэрэзы, Герарда	Яўстафія, Алега
4	21	С	Францішка, Разалі	Кандрата, Андрэя
5	22	Н	Пляцыда, Апалінара	Іоны
6	23	П	Артура, Брунона	Андрэя
7	24	А	Марыі, Марка	Фёклы
8	25	С	Брыгіды, Пелагеі	Сяргея
9	26	Ч	Людвіка	Івана
10	27	П	Францішка, Паўліны	Марка
11	28	С	Эмля, Альдоны	Нікана, Анатоля
12	29	Н	Эўстафія	Кірыяна
13	30	П	Эдварда, Тэафіля	Рырога
14	1	А	Калікта, Бернарда	Пакрова
15	2	С	Ядвігі, Тэрэзы	Юстыны
16	3	Ч	Флёрантыны, Герарда	Дзяніса
17	4	П	Віктара, Малгажаты	Пятра, Уладзіміра
18	5	С	Юльяна, Лукаша	Аляксея, Веранікі
19	6	Н	Пятра, Земовіта	Фамы
20	7	П	Ірыны, Яна	Пелагеі
21	8	А	Уршулі, Гіляра	Таісы
22	9	С	Філіпа, Кардулі	Якуба
23	10	Ч	Севярына, Тэадора	Тэафіля
24	11	П	Рафала, Марціна	Зіны, Сцепаніды
25	12	С	Крыспіна, Баніфаца	Марціна
26	13	Н	Люцыяна, Эварыста	Карпа
27	14	П	Сабіны, Вінцэнта	Назара
28	15	А	Тадэвуша, Шымана	Лук'яна
29	16	С	Нарцыза, Тэадора	Лангіна
30	17	Ч	Альфонса	Лявона, Софіі
31	18	П	Сатурніна, Урбана	Лукі

Села пад пушчаю Восень,
Вочы ўтаропіўшы ў даль;
Жаль ёй павяўшых дакосін,
Спетых дажынак ёй жаль.

(„Восень“ Янка Купала)

Фота: Марэк Далецкі

1.X.1956 Пачало працаваць аддзяленне беларускай філа-
логіі Варшаўскага універсітэта • 1.X.1949 Утварэнне Кі-
тайскай Народнай Рэспублікі • 4.X.1957 Запушчаны І штуч-
ны спадарожнік зямлі (СССР) • 5.X.1906 Нар. бел. пісьмен-
нік А. Салагуб • 7.X.1949 Утварэнне Германскай Дэмакра-
тычнай Рэспублікі • 11.X.1916 Нар. бел. паэтэса Э. Агня-
цвет • 22.X.1943 Бітва пад Леніна. Дзень Войска Польшка-
га • 21.X.1921 Нар. бел. паэт І. Муравейка • 24.XI.1945
Утварэнне Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (ААН) • 26.X.
1945 Утварэнне Сусветнай Дэмакратычнай Федэрацыі
Жанчын.

Лістапад

Стыль		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	19	С	Усіх святых	Клеанатры
2	20	Н	Багдана	Арцёма
3	21	П	Губерта, Сьільвіі	Іларыёна
4	22	А	Кароля, Альгерда	Аверкія
5	23	С	Альжбеты, Славаміра	Якуба
6	24	Ч	Леанарда, Фелікса	Апанаса, Кацярыны
7	25	П	Вялікая, Кастр. рэв.	Вялікая Кастр. рэв.
8	26	С	Севярына, Віктара	Дзмітра
9	27	Н	Тэодара, Урсына	Нестара
10	28	П	Андрэя, Любаміра	Іова
11	29	А	Марціна, Бартламея	Анастасіі
12	30	С	Вітальда, Рэнаты	Зіновія, Галены
13	31	Ч	Станіслава, Мікалая	Спірыдона
14	1	П	Ваўжынца, Юзэфа	Кузьмы і Дзям'яна
15	2	С	Леапольда, Альберта	Акіндзіна
16	3	Н	Эдмунда, Гертруды	Язэпа
17	4	П	Саламеі, Рыгора	Ніканора
18	5	А	Рамана, Анелі	Галакціёна
19	6	С	Альжбеты, Гіпаліта	Паўла
20	7	Ч	Дзень настаўніка	Фядота
21	8	П	Кандрата, Януша	Міхала
22	9	С	Цэцыліі, Марка	Парфіра
23	10	Н	Клеменса	Радзівона
24	11	П	Яна, Флёры	Віктара, Вінцука
25	12	А	Кацярыны, Эразма	Ніла
26	13	С	Кандрата, Сільвестра	Іана
27	14	Ч	Валяр'яна, Віргілія	Піліпа
28	15	П	Здзіслава, Рыгора	Гурья
29	16	С	Сатурніна, Блажэя	Мацвея
30	17	Н	Андрэя, Людаслава	Рыгора

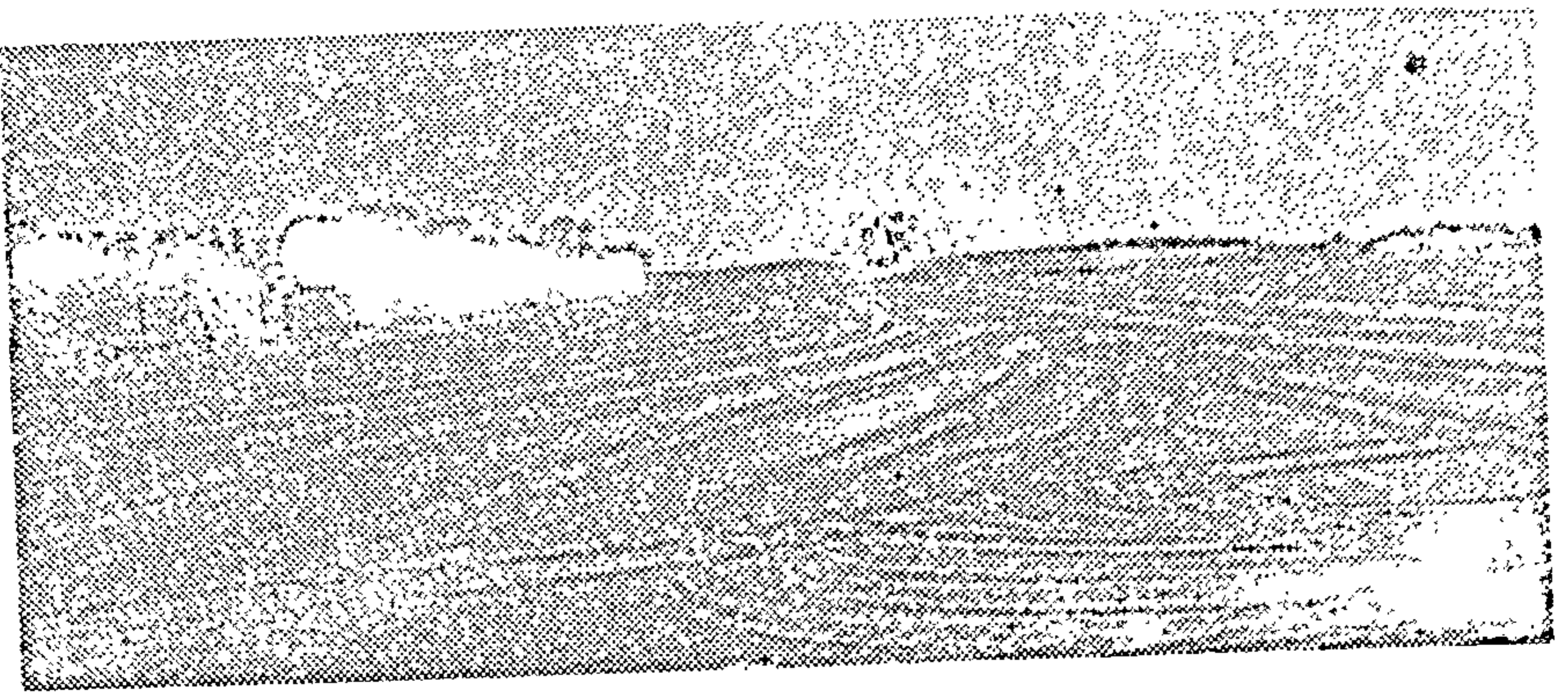
Вуліца Забалоцкая ў Мілейчыцах у восеньскім суме.

Фота: Міхася Шаховіча.

3.XI.1882 Нар. Я. Колас • 7.XI.1917 Пачатак Вялікай
Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі • 7.XI.1896
Нар. бел. пісьменнік М. Чачот • 9.XI.1958 Створапы наву-
ковы гурток пры ГП БГКТ • 11.XI 1918 Закачанне I сус-
ветнай вайны • 11.XI.1881 Нар. бел. кампазітар В. Яфімаў
• 20.XI.1901 Нар. бел. пісьменнік Міхась Зарэцкі •
26.XI.1924 Утварэнне Мангольскай Народнай Рэспублікі
• 29.XI.1956 Утварэнне Фронту адзінства народу (ФАН) •
29.XI.1945 Утварэнне Федэратыўнай Народнай Рэспублікі
Югаславіі.

СНЕЖАВІНЬ

СТЫЛЬ		Дні	Святы і імяніны	
Новы	Стары			
1	18	П	Наталлі, Элігіюша	Платона
2	19	А	Бальбіны, Паўліны	Аўдзея
3	20	С	Францішка	Рыгора
4	21	Ч	Барбары, Бернарда	Увядз. у Хр. Пр. Баг.
5	22	П	Крыстыны, Сабы	Філімона
6	23	С	Мікалая, Эмільяна	Хведара
7	24	Н	Амброжыя, Марціна	Кацярыны
8	25	П	Марыі	Клімента
9	26	А	Леакадзіі, Веслава	Аліпія
10	27	С	Марыі, Данеля	Якуба, Усевалада
11	28	Ч	Юліі, Вальдэмара	Сцяпана
12	29	П	Аляксандра	Парамона
13	30	С	Люцьі, Атыліі	Андрэя
14	1	Н	Альфрэда, Ізыдора	Навума
15	2	П	Валяр'яна, Цэліны	Авакума
16	3	А	Эўзэбіюша, Альбіны	Сафона
17	4	С	Лазара, Алімпіі	Барвары
18	5	Ч	Багуслава, Грацыяна	Савы
19	6	П	Урбана, Дар'юша	Міколы
20	7	С	Дамініка, Багуміла	Амбражэя
21	8	Н	Тамаша, Яна	Патапа
22	9	П	Ганараты, Зэнана	Ганны
23	10	А	Вікторыі, Славаміры	Мілы
24	11	С	Адама і Евы, Эвеліні	Леанілы
25	12	Ч	Каляды	Спірыдона
26	13	П	Др. Дз. Каляд	Яўгенія
27	14	С	Яна, Цэзара	Апалона
28	15	Н	Антона, Тэафіля	Анфісы
29	16	П	Тамаша, Дамініка	Агея
30	17	А	Яўгеніюша, Северына	Данілы
31	18	С	Сільвестра, Меланіі	Зоі

Зіма. На дварэ мяцеліца все,
Халодныя песні заводзіць віхор,
Зоркі не свецяць і сонца не грэе,
Аж вылезці страшна на двор.

(„Праз вайну“ Янка Купала)
Фота: Марэк Далецкі.

5.XII.1936 Прыняццё Канстытуцыі СССР • 6-7.XII.1971
VI з'езд ПАРП • 6-13.XII 1945 I з'езд ПНР • 9.XII.1891
Нар. бел. паэт М. Багдановіч • 15-21.XII.1948 Аб'яднаўчы
кангрэс ПНР і ППС, заснаванне ПАРП • 6.XII.1918 Засна-
ванне Камуністычнай партыі Польшчы • 23.XII.1906 Нар.
бел. драматург К. Губарэвіч • 24. XII. 1798 Нар. А. Міцке-
віч • 30.XII.1922 Утварэнне Саюза Савецкіх Сацыялістыч-
ных Рэспублік • 31.XII.1944 Утварэнне Часовага ўра-
да ПНР.

АДГЭТУЛЬ
МЫ РОДАМ

Мікола Гайдук

Нашьяя продкі

Як жа ж мы, беларусы на Падляшшы, мала ведаем пра сваю мінуўшчыну!

Спытайце любога з насельнікаў гэтай зямлі — і то такога, хто закончыў сярэдняю ці нават вышэйшую школу — ён вам нямнога патрапіць сказаць пра гісторыю роднага краю. У лепшым выпадку згане пра беларускае племя дрыгавічоў і іхнія старажытныя гарады Драгічын на Бузе, Бельск на Белай, Бранск на Нурцы, Сураж на Нарве. Можа скажа, што ў канцы XIII стагоддзя гэтыя землі ўвайшлі ў склад Вялікага княства Літоўскага і належалі да яго да 1569 года, а паўночна-ўсходняя іх частка нават аж да раздзелу Рэчы Паспалітай у канцы XVIII стагоддзя. Магчыма, што запомніліся яму друкарня ў Заблудаве і два беларускія друкары Іван Фёдараў і Пятро Мсціславец, якія ў ёй у 1569 годзе выдалі „Евангелле вучыцельнае“ — першую друкаваную кнігу на Падляшшы. Праўдападобна крыху болей раскажа ён пра нашага нацыянальнага героя Кастуся Каліноўскага — выдаўца першай нелегальнай беларускай газеты „Мужыцкая праўда“ і правадыра Студзеньскага паўстання на Беларусі і Літве — ды дадасць, што К. Каліноўскі нарадзіўся ў 1838 годзе ў Мастаўлянах каля Ялоўкі на Беласточчыне. Можа яшчэ што-небудзь скажа пра актыўную дзейнасць у міжваенны перыяд на Бела-

сточчыне Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі і Беларускай сялянска-работніцкай „Грамады“. І пераважна на гэтым ведае вашага размоўцы па гісторыі свае роднай зямлі абмяжоўваюцца.

За такі трагічны стан гістарычнай свядомасці беларусаў у Польшчы віна падае на нашу інтэлігенцыю — працаўнікоў навукі, настаўнікаў, дзеячоў на ніве культуры і асветы, — да якіх належыць абавязак паўсюдна тлумачыць людзям, хто мы і які наш радавод. Аднак трэба адразу сказаць, што абавязак гэты нялёгкі, бо мінулае заходняй ускраіны беларускага народа вывучана недастаткова. Асабліва мала хто з гісторыкаў спрабаваў разгледзець аб'ектыўна, справядліва мінулае беларусаў, якія спакон веку жывуць на вялікім абшары, што сягае на поўначы Аўгустоўскага, а на поўдні Уладаўскага паазер'яў. А доказам тое, што на тэрыторыі сённяшняй Беласточчыны, якая складае цэнтральную частку гэтага абшару, дагэтуль вядома пра больш за 50 значных археалагічных аб'ектаў (рэштак гарадзішчаў, паселішчаў, могільнікаў) са старажытных часоў і ранняга сярэднявечча. Нямала застаецца іх незаўважанымі: знаёмы мне бела-

стоцкі археолаг толькі за адзін сезон адкрыў аж чатыры невядомыя дагэтуль сярэднявечныя гарадзішчы ў верхнім цячэнні ракі Нарвы! Дзесяткі гэтых помнікаў не кранула лапата археолага, не кажучы ўжо пра сістэматычнае іх даследаванне, толькі некаторыя з іх з большага абследаваны. Кажучы словамі вялікага Янкі Купалы, у гэтых якраз неспазнаных, задзірванелых помніках „дрэмле памятка дзён, што ў нябыт уцяклі“. А памятка гэтая для нас надзвычай каштоўная. Першы з яе вывад — тое, што нашыя землі здаўна былі густа заселены, а ў раннім сярэднявеччы тут жылі славяне.

СЛАВЯНЕ

Адным з першых, хто запісаў гэтую назву, быў Іардан — гісторык, аўтар „Гісторыі готаў“ (апублікаваў яе ў 551 годзе). Апісваючы землі на поўнач ды ўсход ад Балканскіх гор і народы, якія іх населяюць, ён заўважыў: „Пачынаючы ад вытокаў ракі Вісклі (сённяшняй Віслы), расцеўся на нязмераных прасторах незлічоны народ вендаў. Але хоць іхнія імёны цяпер мяняюцца адпаведна плямёнам, то ўсё ж пераважаюць іх славенамі і антамі“. Сучаснік Іардана і яго калега па пярэ Пракопій з Кесарыі (памёр пасля 562 года) у сваёй працы „Гісторыя войнаў“ (паўстала ў 545-

-555 г.г.) звярнуў увагу на фізічную моц, адвагу, спрыт, хітрасць і ваяўнічасць склавенаў. І з таго часу назва „склавіны — славяне“ ўсё больш настойліва і яскрава пачала ўпісвацца ў гісторыю спачатку Еўропы, а потым і свету. І хіба ж з таго самага часу інтрыгуе яна таямнічасцю свайго паходжання.

Самыя ж нашыя продкі амаль ад пачатку лічылі, што яны заімялі такое імя ад уласнае мовы, а дакладней — ад „слова“, якое яднала іх у адну супольнасць. Такая здагадка праглядае з першых летапісаў і іншых твораў славянскага пісьменства, аўтары якіх любяць называць гэтае незлічоенае мора народаў „языком славянским“, дзе слова „язык“ абазначала гаворку, мову. Тых жа, каго яны не разумелі, называлі „нямымі“, „немкамі“ ці „немцамі“. Значыць, надта ж даўно жывуць па-суседску славяне і германскія народы.

Крыху пазней, відаць, тады, калі пачынаюць ужо складвацца першыя славянскія дзяржавы (VIII-IX ст.ст.), і нашыя продкі ўсведамляюць сваю ўласную моц, ды ўсё часцей даюць адчуць гэта іншым народам, тады нараджаецца ідэя, што назва „славяне“ паходзіць ад „славы“, гэта значыць: „пашаны“, „пахвалы“, „слыху“, „папулярнасці“, якой карыстаюцца яны ў бліжэйшых і далейшых сваіх суседзях.

Аднак паступова ні пер-

шае, ні асабліва другое тлумачэнне не магло задаволіць больш крытычныя ці даходлівыя галовы. А ў мінулым і ў цяперашнім стагоддзях амаль кожны з відных гісторыкаў ці моваведаў лічыў сваім абавязкам выказаць уласнае меркаванне пра паходжанне гэтай назвы і за ядла даказваць беспамылковасць свайго погляду. А як вядома, апошнія 200 год былі вельмі ж ураджайныя на вучоных, то і маем цяпер надта ж шчодры плён самых разнастайных думак, што выкладзены ў сотнях артыкулаў і кніг. Прыгадваем найважнейшыя.

У глыбіню славянскай даўнасці сягаюць тыя, хто лічыць, што імя нам далі готы, якія ў II-IV стагоддзях перавандравалі з-над вусця Віслы над Балтыкай на пабярэжжа Чорнага мора. Гэта ў гоцкай мове „сляван“ абазначала „маўчаць“, „быць нямым“. Надта ж нагадвае гэта славянскае „немцы“ ў адносінах да германскіх народаў. Іншыя мяркуюць, што назвалі нас старажытныя рымляне на падставе тадышніх славянскіх імёнаў, у якіх аж густа ад „славаў“: Славамір, Міраслаў, Яраслаў, Будзіслаў і мноства іншых. Цікавы таксама погляд, што заізелі мы імя ад старажытных грэкаў, у мове якіх „склавос“ абазначала „нявольнік“, „чорнарабочы чалавек“. З большай пашанай да нас адносяцца тыя, хто лічыць, што назва „славяне“ па-

ходзіць ад старажытнагерманскага слова „слуаг“ — „натоўп“, „войска“. Некаторыя хацелі б падняць нас яшчэ вышэй, выводзячы яе ад грэчаскага „лаос“ — „народ“. Але знаходзяцца і такія погляды, што яна бярэ свой пачатак ад „алонь“ — „гумно“, „вінаграднік“, інакш: „тыя, што працуюць на гумне, даглядаюць агароды“, значыць — працоўная чэрнь.

Уласцівае нашых паводзін і характару вытыкаюцца ў поглядзе, што некалі „славень“ абазначала „павольны“, „лянівы“, як гэта захавалася і цяпер у польскай мове ў назве такога гатунку лёну, які даспявае павольна, марудна. Здараюцца і надта ж „ганаровыя“ погляды, асабліва тыя, якіх аўтары намагаюцца вывесці назву „славяне“ з гоцкага „сільба“ — „сам“, „незалежны“, або кімерыйскага „гельв“ „уладанне“, „гаспадарка“, быццам бы ў пацвярдзенне нашых беларускіх „гаспадара“ і „гаспадыні“, а ў скарачэнні „спадар“ і „спадыня“, якімі ветліва ўшаноўваем людзей, пачынаючы ад першых князёў Вялікага княства Літоўскага, бо гэта ж яны ганарыліся тым, што падданыя завуць іх „гаспадар“ ці „спадар“.

На жаль, жыццё больш цвярозае ды шэрае, не спяшаецца яно пацвердзіць ні хмяльную ганарлівасць, ні манашкае самапаніжэнне. Найбольш праўдападобнай, здаецца, будзе думка, што

„славянін“ у глыбокай старажытнасці абазначала чалавека, які жыве ў мокрым месцы, сярод багнаў, над ракою ці возерам. Старажытнагрэчаскае „хлюсо“ абазначала „абмываю“, „купаю“, старажытналацінскае „клюо“ — „ачышчаю“, а „клёака“ — „каналізацыйны сток“ у мове старажытных рымлян. Мяркуюць, што паходзіць яно з індаеўрапейскага кораня „клеу“ — „цячы“, „плысці“, „паласкаць“, „чысціць“. У нашых суседзяў-літоўцаў „шлюою“, „шлюоті“ значыць — „чысціць“, „замятаць“, а ў старажытных готаў „глютрс“ значыла — „чысты“. На абшарах дзе спакон веку жыў славяне, бачым гэта ў безлічы назваў рэк, рэчак, ручаёў, азёраў, багнаў і іншых мокрых мясцін: возера Слаўна, рэкі Слова, Славіца ў Польшчы, старажытнае ўсходнеславянскае найменаванне „Славуціч“ для Дняпра і мноства іншых. У нас, на Беласточчыне, — гэта назвы, між іншым, маляўнічых рэчак Слая, Слойка, Свіслач і інш.

Значыць сядзім мы тут на зямлі, якую ўсе лічылі славянскай, што і пацвердзілі назвамі. А як паказваюць археалагічныя знаходкі, сённяшняю Беласточчыну ўжо 2500 год таму назад насялялі плямёны зарубінецкай культуры, з якіх потым паўстала Усходняя Славяншчына, а ў ёй і беларускія плямёны. На захад ад іх прасціраліся аб-

шары, заселеныя плямёнамі вenedскай культуры, якія далі пачатак Заходняй Славяншчыне, у тым ліку і польскім плямёнам. На поўначы, за ракой Бебжай, жылі балтыйскія плямёны, з іх потым сфармаваліся прусы, яцвягі, літоўцы, латышы. З гэтага вынікае, што ад пачатку мы жывём на паграніччы Заходняй і Усходняй Славяншчыны з балтыйскімі народамі.

БЕЛАРУСКІЯ ПЛЯМЁНЫ

Тры плямёны — дрыгавічы, крывічы і радзімічы — далі пачатак беларускаму народу, склалі яго аснову. Вядома, жылі яны па-суседску з іншымі славянскімі плямёнамі: славенамі, севяранамі, вяцічамі, драўлянамі, вальнянамі, мазаўшанамі, а таксама неславянскімі — яцвягамі, літоўцамі, латышамі і знаходзіліся з імі ў розных узаемных сувязях і ўзаемным уздзеянні.

Знаёмства з беларускімі плямёнамі пачнём з таго, якое жыло найдалей ад нашага Пабужжа і Панароўя, а найдалей жылі

РАДЗІМІЧЫ

Агульнавядомая легенда са старажытнай „Аповесці мінулых часоў“ („Повести временных лет“ — асноўнай летапіснай крыніцы па раньняму сярэднявеччу Усходняй Славяншчыны) пра тое, што нейкі Радзім „ад роду ляхаў“ (гэта

значыць заходніх славян) прыйшоў і пасяліўся на рацэ Сажы ды ад яго заімела пачатак адно з плямёнаў — заснавальнікаў беларускага народа — не ўсіх задавальняе і то даўно.

Ужо надта ж яна падобная на іншыя легенды пра радаввод розных народаў і гарадоў. Возьмем, для прыкладу, самыя вядомыя як пра братоў Леха, Чэха і Руса, якія быццам бы, далі пачатак палякам, чэхам і рускім, ці легенду пра Кіа, Шчэка, Харыва і сястру іх Лебедзь — пачынальнікаў Кіева, або сказ пра князя Тура — летапіснага заснавальніка беларускага горада Турава на рацэ Прыпяці.

Але няма дыму без агню — кажа народная прыказка. Усе гэтыя легенды вельмі пранікнёна даследаваліся вучонымі, і аказалася, што кожная з іх — гэта надта ж змененае рэха, водгулле праўдзівых здарэнняў. Гістарычныя падзеі, якія былі прычынай іх узнікнення, выглядалі інакш. Аднак нейкае зернятка праўды ўсё ж у іх захавалася. У легендзе пра Леха, Чэха і Руса не толькі перадаецца несумненны факт роднасці славянскіх народаў, але і знаходзяцца здагадкі пра вандроўку праславіянаў. Таксама нешта фактычнага з першапачаткаў Кіева на трох стромкіх пагорках над Дняпром захавалася ў паданні пра яго заснаванне. Не пазбаўлена гістарычных падставаў таксама легенда пра князя Тура. Яш-

чэ больш праўдападабенства знаходзіцца ў легендзе пра Радзіма.

Вучоныя мяркуюць, што продкі радзімічаў і вяцічаў на самай справе да вялікай вандроўкі народаў, а дакладней да III стагоддзя нашай эры, жылі па сярэдняму цячэнню Віслы і ніжняму Бугу і Нарве, на тэрыторыі сённяшніх Цеханоўскага, Астралэнцкага, усходняй часткі Торуньскага, паўночнай ускраіне Варшаўскага і заходняй Ломжынскага ваяводстваў. Гэта было праславянскае (венедскае) насельніцтва, якое знаходзілася ў блізкіх сувязях на поўначы з продкамі прыбалтаў, асабліва прусаў, а на ўсходзе — з продкамі ўсходнеславянскага племя дрыгавічоў. Пад націскам вандраваўшых на поўдзень, да граніц Візантыі, германскіх готаў, або больш верагодна — гепідаў, продкі радзімічаў і вяцічаў перасяляліся на землі па верхняму Днястру, на Падолле, і жылі там да IV стагоддзя. Затым пад ударамі авараў-обраў падаліся на паўночны ўсход, за раку Днепр і ўжо ў VIII стагоддзі яны там сталыя насельнікі.

Няма сумнення, што падчас гэтага прабывання сярод іншых народаў — германскіх готаў і гепідаў, праславянскіх дулебаў, антаў, дрыгавічоў ды на ўзмежку качэўных стэпоўцаў — продкі радзімічаў шмат страцілі са свае першапачатковай мовы, культуры, традыцыі, але многае таксама

набылі ад іх і паступова пераўтварыліся ў цалкам іншыя плямёны, якімі яны былі перад вандраваннем.

Як паказваюць навейшыя навуковыя адкрыцці, радзімічы былі саюзам васьмі невялікіх плямёнаў або нават разрослых родаў. Жылі яны па левому дняпроўскаму прытоку — рацэ Сажы і ўпадаючых у яе рэках Бесядзі і Іпуці. Гэта значны абшар, на межах якога знаходзяцца гарады Магілёў, Мсціслаўль, Раслаўль, Бранск, Трубчэўск, Рэчыца, Рагачоў, Быхаў — разам каля 30 тысяч квадратных кіламетраў тэрыторыі.

Радзімічы з усходу межавалі з вяцічамі, з поўдня — севяранамі, з захаду — дрыгавічамі, з поўначы — крывічамі.

— Адкуль жа вядома пра такую вандроўку нашых радзімічаў? — запытае чытач.

Адказам проста і ўпэўнена: — Па іншых слядах! Радзімічы накінулі вельмі трывалыя, незнішчальныя сляды свайго прабывання над Віслай, Бугам і Нарвай, а затым над Днястром і ўжо назаўсёды — на Пасожжы. Такімі пасведчаннямі іхнія магілы і знойдзеныя там рэчы (перш за ўсё сяміпраменныя скроневыя кольцы, якія насілі колішнія радзімічанкі), а таксама назвы азёр, рэк, ручаёў, урочышчаў, мясцовасцей. І так аказалася, што такія назвы з Павіслення, Пабужжа і Панароўя як: Быдгашч, Хотам, Чэрукі, Радзім, Сырска, Унецк,

а таксама Бранск на Беластоцчыне і шэраг іншых радзімічы перанеслі на Пасожжа і там па сённяшні дзень стаяць гарады Будагошч, Хацімль, Чэрыкаў, Радзімль, Сырск, Унеча і іншыя, а таксама вялікі... Бранск! Вядома, каб пакапацца глыбей і дакладней, знайшлося б сярод старажытных радзіміцкіх назваў значна болей нашых, з ніжняга Пабужжа і Панароўя найменняў. І гэта якраз узмацняла б доказ, што сярод продкаў радзімічаў былі таксама выхадцы і з тутэйшых зямель.

На Пасожжы продкі радзімічаў стварылі, хоць невялікае па колькасці, але моцнае племянное аб'яднанне. Усё часцей выказваецца меркаванне, што яго мог узначальваць племянны правадыр імем Радзімір або Радзімер. Ён даў пачатак пануючым там значны час княжацкаму роду. Ад гэтага імя і заімела назву ўсё племя — радзімічы.

Сёння, гледзячы на мінуўшчыну продкаў і нашчадкаў гэтага аднаго з беларускіх плямёнаў, нельга не задзівацца яго трываласцю, незнішчальнасцю. Бо на Пасожжы яму таксама занадта не шанцавала. Неўзабаве пасля прыходу сюды і стварэнню свайго княства, яны прымушаны былі плаціць даніну суседняй магутнай Хазарскай дзяржаве, якая прасціралася ад Волгі да Дняпра. Але ў той жа час праз хазараў радзімічы наладзілі сувязь з

тадышнімі высокаразвітымі дзяржавамі Сярэдняй Азіі і гэта спрыяла развіццю іхняй гаспадаркі і культуры.

Праз зямлю радзімічаў праходзіла адно з рухлівых адгалінаванняў вельмі важнага гандлёвага шляху з Харэзма — старажытнай дзяржавы на рацэ Амудар'і ў Сярэдняй Азіі — на пабярэжжа Балтыйскага мора. Якраз на люднасць радзіміцкай зямлі і яе багацца палакоміўся кіеўскі князь Алег і ў 885 годзе, як паведамляе тая ж „Аповесць мінулых часоў“: „Паслаў (Алег) да радзімічаў, пытаючы: „Каму даяце даніну?“ Яны ж адказалі: „Хазарам“. І сказаў ім Алег: „Не давайце хазарам, але плаціце мне“. І далі яму па шэлягу, як раней хазарам давалі“.

Аднак гэта зусім не абазначала скарэння Алегам радзімічаў. Яны захавалі незалежнасць свае дзяржавы, а кіеўскаму князю пасылалі толькі даніну і дапаможныя атрады ваяўнікоў. Такі стан, мабыць, пратрываў цэлае стагоддзе, за якое радзімічы выдатна ўзбагаціліся. У іх развілося цікавае грамадскае жыццё. „...Наладжваліся гульні паміж сёламі, і сходзіліся на гэтыя гульні, на танцы і на ўсялякія д'ябальскія песні, — піша багабойны манах у „Аповесці мінулых часоў“, — і там выкрадалі сабе жонак па змове з імі, а мелі ж па дзве і па тры жонкі. І калі хто паміраў, то наладжвалі па ім трызну, а потым рабілі вялікую калоду

і клалі на яе пакойніка, спальвалі, а потым, сабраўшы косці, складвалі іх у невялікую пасудзіну і ставілі на слупах пры дарогах...“ Так памяць аб продках успамагала і ўзмацняла жывых нашчадкаў.

Падчас чарговага крызісу ў Старажытнарускай дзяржаве пасля смерці князя Святаслава і барацьбы паміж яго сынамі за кіеўскі вялікакняскі пасад, радзімічы, відаць, цалкам вызваліліся ад сувязяў з Кіевам. Толькі ў 984 годзе князь Уладзімір, добра ўмацаваўшыся на бацькоўскім пасадзе ў Кіеве і сабраўшы неабходныя вайсковыя сілы, рашыўся на паход супраць радзімічаў. Крывавая і жорсткая бітва адбылася на рацэ Пяшчане. Перамаглі шматлікія сілы кіеўскага князя пад ваяводам Воўчым Хвастом. Мабыць, тады якраз радзімічы страцілі незалежнае сваё княжанне і дынастыю. Аднак памяць пра сваю племянную адасобленасць захавалі яны даволі доўга, да XII стагоддзя. Апошні раз пра „радзіміцкія гарады“ гаворыцца ў летапісе пад 1169 годам. Першым з іх трапіў у летапіс Гомій (сённяшні Гомель) у 1142 г., другім — Чачэрск у 1159 г.

Ужо ў XI стагоддзі зямля радзімічаў была падзелена паміж суседнімі вялікімі удзельнымі княствамі Чарнігаўскім і Смаленскім. Аднак гэта не сцёрла этнічнай адасобленасці радзімічаў. Яны засталіся невялікім, але моцным унутра-

най еднасцю рэгіёнам, які вылучаўся сваёй гаворкай, культурай, традыцыяй, абрадамі, гаспадаркай. І такімі ўвайшлі яны ў XIII стагоддзе, калі пачаўся працэс фармавання беларускага народа.

КРЫВІЧЫ

На поўнач ад радзімічаў жылі крывічы — самае вялікае ўсходнеславянскае племя. Яны „сядзелі на версе Волгі, і на версе Дзвіны, і на версе Дняпра“, — аднатоўвае летапісец на першых старонках „Аповесці мінулых часоў“. Крывічы ўжо на заранку Усходняй Славяншчыны займалі вялікую тэрыторыю: сённяшняю Полаччыну, Пскоўшчыну, Смаленшчыну, паўночна-заходнюю частку Маскоўскай вобласці. Большасць вучоных мяркуе, што пачатак крывічам дала тая частка насельніцтва зарубінецкай культуры, якая падчас вялікай вандроўкі народаў у III-V стагоддзях нашай эры падаралася з паўднёвага Надпрыпяцця на поўнач, у глыб рэдка раселенага балцкага насельніцтва, і паступова або асімілявала яго, або выцесніла на паўночны захад. Аднак не пазбаўлены таксама падставаў і погляды тых вучоных, якія ўважаюць, што продкі крывічоў перад вандроўкай на поўнач насялялі землі паміж рэкамі Нёманам, Бугам і Віслай, жылі на паграніччы пазнейшых мазаўшан, дрыгавічоў і яцвягаў. Не трэба і да-

даваць, што тэрыторыю сённяшняй Беласточчыны — гэта, у такім выпадку, сэрца прарадзімы крывічоў. Такое меркаванне, на жаль, мае многа ды надта ж заядлых ворагаў. Але не варта траціць надзеі, што ў будучыні больш дакладныя і пранікнёныя даследаванні пацвердзяць яе слушнасць.

Няма таксама ў вучоных аднамыслнасці пра паходжанне назвы „крывічы“. Некаторыя „вучоныя мужы“, асабліва з суседніх краін, не ад таго, каб не падпусціць шпільку ў наш адрас. Намагаюцца яны даказаць, што гэта мянушка паходзіць ад старажытнага „кривъ“ — „крывы“, „калекі“, „няшчыры“, „фальшывы“ і таму „крывіч“, нібыта, абазначае — „крывадушлівы чалавек“. Прыхільнікі і пашыральнікі такога погляду — гэта схаваныя за „навуковасцю“ нашыя нядобразычліўцы. На шчасце, у навуковым свеце ўсё ж пераважае думка, што першапачатку назвы „крывічы“ трэба шукаць у мянушцы легендарнага першасвятара-жраца або пачынальніка некалі пануючага над гэтым племенем роду Крива-Кривейта, ад якога з бегам часу пашырылася яна на ўсіх яго аднапляменцаў. Аднак найболей пераконваючае меркаванне тых мовазнаўцаў і этнографіаў, якія даказваюць, што назва „крывічы“ ў глыбокай старажытнасці абазначала роднасць „па крыві“, блізкасць па паходжанню ад

супольных продкаў. Яна магла ўзнікнуць і пашырыцца яшчэ ў часах, калі продкі крывічоў толькі-толькі завандравалі і пачалі рассяляцца паміж балтамі. Гэтая назва сведчыць пра іхнюю ўнутрыплемянную згуртаванасць, якая выявілася перш за ўсё ў тым, што яны не расплыліся ў чужанародным асяроддзі, але здолелі апанаваць аграмадны абшар ад Чудскага возера, далёка за сённяшняю Маскву па Волзе і яе прытоках на ўсходзе, па сённяшні Мінск на поўдні і аж за сённяшняе Гродна на захадзе. Пры тым яны цалкам асімілявалі мясцовае насельніцтва, аднак перанялі ад яго многае з мовы, мясцовых назваў, звычаяў, культуры. І ў выніку адасаблення ад іншых плямёнаў, самастойнага ўнутрыплемяннага жыцця і ўздзеяння асіміляванага балцкага насельніцтва складаліся тыя асаблівасці гаворкі, вераванняў, звычаяў, гаспадаркі, якія ўсё болей адрознівалі крывічоў ад іншых славянскіх плямёнаў.

Гэтыя адрозненні былі настолькі яскравыя, што яны востра вылучалі крывічоў ад балцкіх і славянскіх суседзяў. Па ўсім сумежжы іх з эстонцамі, латышамі і літоўцамі густа рассыпаны такія назвы як Крывічы, Крывічаны, Крывая, Крэва, Крэйванцы і г.д. Варта адзначыць, што папярэднікам пазнейшай Вільні была магутная крэпасць — горад Крывы. Ціка-

ва, што і па сённяшні дзень у латышскай мове „кріевс“ — гэта „рускі“, а „Крiевiя“ — „Расія“. Немагчыма не задзівіцца таму, што самыя блізкія крывічам па роднасці і суседству родзічы — дрыгавічы — і тыя вылучалі на сваёй тэрыторыі крывіцкія паселішчы назвамі: Крывічы (на Случчыне, Салігоршчыне, Піншчыне, Слонімшчыне) ці Крывошын (на суседняй з намі Брэстчыне).

Асабліва багаты назвамі з этнанімічнай асновай „крывіч“ наш рэгіён. Прыпамнім некаторыя з іх: возера Крывое каля Сухой Рэчкі і багно Крывая каля Старой Рудкі, урочышча Крывая каля Грушкаў (усе яны на ўсходняй ускраіне Аўгустоўшчыны), урочышчы Крывуле каля Угова на рацэ Нарве і Крывулі каля Хадароў пад Суражам, поле і паша Крыўкі ў вёсцы Альшэва каля Боцькаў, рэчкі з назвай Крывая каля Орлі і каля Дабжынева, Крывец і Крыўчык каля Нарвы; вёскі: Крэвіца і Крывосніты каля Лосіцаў у Белападляшскім ваяводстве, Крывая каля Ясвілаў, Сухаволі і Орлі, Крывец каля Нарвы, Крывяцічы каля Орлі, колішні фальварак Крыўляне, ад якога заімела назву значная частка сённяшняга горада Беластока, і шэраг іншых назваў, звязаных са словам „крывіч“. Навуцы здаўна вядома, што мясцовыя назвы належаць да самых трывалых, несціральных слядоў,

якімі запісваюць народы сваю бытнасць на зямлі. Ці тут, у нашым рэгіёне, сярод дрыгавічоў і на іх паграніччы з мазаўшанамі і яцвягамі ўдакументавалі продкі крывічоў сваю бытнасць перад вандроўкай на поўнач, недзе ў III-V стагоддзях; ці ўжо пазнейшымі паселішчамі выхадцаў з поўначы падчас буйнага развіцця крывічоў і іхняга моцнага ўздзеяння на суседнія землі ў VIII-X стагоддзях? Гэта застаецца адной з безлічых тых загадак, якімі ўслана мінулае тутэйшай зямлі. Сёння нам прыходзіцца задаволіцца толькі фактам што крывічы былі насельнікамі нашага рэгіёна. А паклікацца на гэта не малы гонар.

Крывічы — гэта вельмі энергічнае і моцнае племя. У іх інтэнсіўна развівалася сельская гаспадарка, рамяство, гандаль, грамадскае жыццё. Праз іхнюю зямлю праходзілі самыя важныя і рухлівыя ў раннім сярэднявеччы міжнародныя гандлёвыя шляхі з поўначы на поўдзень (з Балтыйскага на Дзвіне і Дняпры ў Чорнае мора), а таксама з захаду на ўсход (па той жа Дзвіне, а затым па Волзе). На крывіцкай зямлі доўгія стагоддзі крыжаваліся прыклады і імпульсы далікатнай культуры краін Сярэдняй Азіі, мужных і ваяўнічых варагаў са Скандынавіі, вытанчанай і выдасканаленай Візантыі — і ўсё гэта не засталася без карыснага ўздзеяння на крывічах.

Крывічы рана выступаюць на старонках гісторыі Усходняй Еўропы. У палове IX стагоддзя яны змагаліся супраць варажскіх заваёўнікаў, якія прыплывалі са Скандынавіі. Паводле летапісу, у 862 годзе крывічы „выгналі варагаў за мора, не далі ім даніны і пачалі самі сабою ўладаць, падобна як і іхнія суседзі — славене, чудзь, мер. Але ж не патрапілі ўладкаваць свае ўнутраныя і міжплемянныя справы: „і не было ў іх праўды (прававай законнасці) і падняўся род на род, і была ў іх усобіца, сталі ваяваць самі супраць сябе“, — чытаем у „Аповесці мінулых часоў“ пра гэтае амаль казачнае тлумачэнне вельмі крывавага і працяглага на самай справе канфлікту ў тым рэгіёне Еўропы. „І сказалі сабе: „Пашукайма сабе князя, каб ён уладаў намі і судзіў па справядлівасці“. І пайшлі за мора да варагаў...“ І, вядома, ахвочых панаваць над крывічамі знайшлося ўдосталь.

Крывічы славіліся сваім майстэрствам вырабляць звітныя і моцныя лодкі з тоўстых камлёў старадрэвін, якіх было мноства ў іхніх лясах. У гэтых даволі вялікіх і эмістых „аднадрэўках“ яны не толькі спраўна падарожнічалі і перавозілі грузы па тадышняй вельмі густой сетцы рэк, рэчак і рачулак, злучаных шматлікімі перавалокамі, але і падаваліся ў далёкія вандроўкі па Балтыйскаму, а

нават Чорнаму, Каспійскаму і Беламу марах.

Гэта і быў якраз вынік гаспадарчага развіцця і палітычнага даспявання крывічоў. У іх рана пачалі складвацца значныя палітычныя цэнтры ў Полацку на Дзвіне (пачатковая крывіцкая назва гэтай ракі — Доўгая, што і захавалася да сёння ў латышскай яе назве — „Даўгава“), у Ізборску (недалёка Пскова) на рацэ Вялікай, у Смаленску на Дняпры. Наймацнейшы дзяржаўны арганізм стварыла заходняе адгалінаванне крывічоў, якое гуртавалася вакол Полацка. У той час, калі паўночнае (пскоўскае) адгалінаванне падпала пад уладу суседніх славенаў з іхнім цэнтрам у Ноўгарадзе, усходняе (смаленскае) апынулася ў залежнасці ад Кіева, то заходняе крывічы збудавалі моцнае ўласнае княства са сталіцай у Полацку. Ён, як сцвярджаюць археолагі, ужо ў VIII стагоддзі быў вялікай крэпасцю, а ў летапісах упершыню ўспамінаецца пад 862 годам. З бегам часу пад уладай Полацкага княства апынуліся вялікія абшары крывіцкіх і суседніх з імі зямель. Яно вырасла ў самастойную дзяржаву, якая ўдала адбівалася ад намаганняў Кіеўскага і іншых княстваў падняволіць яго, стала цэнтрам, да якога хіліліся ўсе крывіцкія землі.

На тэрыторыі Полацкага княства паўсталі і развіліся ў значныя асяродкі грамад-

скага і гаспадарчага жыцця такія гарады як Відбеск (Віцебск, упершыню ўпамінаецца ў летапісах пад 974 годам), Ізяслаўль (Заслаўе, канец X стагоддзя), Васвеч (Усвяты, 1021), Копысь (1059), Брачыслаўль (Браслаў, 1065), Менск (Мінск, 1067), Рша (Орша, 1067), Лукамля (Лукомль, 1078), Лагожаск (Лагойск, 1078), Расціслаўль (Раслаўль, 1098), Барысаў (1102) і на Гародні (Гродна, 1128) — найбліжэйшым да нас, адным са старажытнейшых, але ўжо змешаным крывіцка-дрыгавіцкім цэнтрам — закончым пералік гарадскіх асяродкаў на крывіцкай зямлі, якія былі звязаны з Полацкім княствам. Дадайма, што апошні раз у летапісах крывічы як назва племені ўпамінаюцца пад 1162 годам. Потым іх называюць палачанамі, смальнянамі, пскавічанамі, цвяранамі.

ДРЫГАВІЧЫ

Калі продкі радзімічаў і крывічоў былі ахвочыя да вандровак на вялікія адлегласці, у тым часе продкам трэцяга беларускага племені — дрыгавічоў — належыцца імя дамаседаў. Яны былі даволі непадатлівымі таксама на спакусы жыцця ў казачных раскошах на чужых землях, як і на захопніцкія націскі чужаземцаў на іхнія сялібы. Амаль непарушна сядзелі яны на праславянскіх землях там, дзе раней жылі

плямёны зарубінецкай культуры. Толькі ў кровапралітным вадавараце вялікай вандроўкі народаў, саступілі з правых, паўднёвых, прытокаў Прыпяці, гэта значыць, з сённяшняй Паўночнай Валыні, і пацясніліся крыху на поўнач і паўночны захад — у глыб Палесся і на суседнія з ім землі. Як заўважаюць вучоныя (археолагі, мовазнаўцы, гісторыкі і інш.) дрыгавічы ў найбольшай ступені захавалі ў сабе праславянскасць, найменш паддаліся ўплывам іншых народаў і самі не імкнуліся займаць чужыя тэрыторыі. Толькі на поўначы, па рацэ Бярэзіне і верхняму цячэнню Нёмана, яны паступова асімілявалі або выцеснілі на паўночны захад рэдкае там балцкае насельніцтва. Невялікая частка надпрыпяцкіх ды надбужанскіх дрыгавічоў падчас гэтай вандроўкі апынуліся ў ваколіцах Салуні (сённяшніх Салонікаў у Грэцыі). Ад іх паходзіла племя другувітаў. Якраз гаворка гэтых другувітаў стала асновай апрацаванай у IX стагоддзі славымі славянскімі асветнікамі Кірылам і Мяфодзіем стараславянскай мовы, якая стала першай літаратурнай мовай усіх славян і па сённяшні дзень ужываецца ў праваслаўнай царкве па ўсёй Славяншчыне. І ў гэтым крыецца асноўная прычына таго, што паміж сённяшнімі палескімі гаворкамі беларускай мовы (да іх належыць таксама гаворка беларусаў Паўднёва-

га Падляшша) вельмі многа супольнага са стараславянскай мовай.

І пакуль у „Аповесці мінулых часоў“ летапісец запісаў сказ: „седоша межы Припетью и Двиною и нарекошеса 'дреговичи“ ды візантыйскі імператар Канстанцін Багранародны ў сваёй працы „Аб кіраванні імперыяй“ (949 г.) аднатаваў іх пад назвай „другувітаў“, дрыгавічы ўжо былі з'яднаным, многалюдным, моцным племенем. На поўначы яны межавалі з крывічамі і ўзаемна перамяшаліся з імі па лініі, якую сёня вызначаюць беларускія гарады: Гродна — Навагрудак — Мінск — Барысаў. Па рацэ Дняпры дрыгавічам суседзямі былі радзімічы. На поўдні ад сённяшняга ўкраінскага Чарнігава праз Чарнабыль, Оўруч, Дубровіцу і ўверх па рацэ Гарыні аж да мястэчка Дзеражнага праходзіла мяжа паміж дрыгавічамі і драўлянамі. Ад мястэчка Берасцянога паўз паўночную ўскраіну Ковеля і непадалёку вытокаў Прыпяці аж да Уладавы на рацэ Бузе, затым (ужо ў Польшчы) ад Уладавы да Радзыня Падляшскага дрыгавіцкае насельніцтва гранічыла з валынянамі. Дадайма адразу, што драўляне і валыняне належаць да тых плямёнаў, на землях якіх потым паўстаў украінскі народ. На захадзе, больш-менш па лініі сённяшніх мястэчак і гарадоў Мендзыжэц Падляшскі — Морды — Венграў — Цехановец — Тыкоцін — Го-

нёндр, праходзіла мяжа паміж усходнеславянскімі дрыгавічамі і заходнеславянскімі мазаўшанамі. Ад Ганёндр на ўсход па рацэ Бебжы, затым паміж Аўгустовам і Ліпскам ды на поўнач ад Гродна суседзямі дрыгавічоў былі балцкія плямёны — яцвягі і літоўцы.

Паўднёвая і заходняя гра ніцы нас, нашчадкаў дрыгавіцкага насельніцтва Пабужжа і Панароўя, найбольш датычаць. Іх абсяг мы павінны добра сабе ўсведамляць. А гэта таму, што якраз гэтыя рубяжы ва ўсёй гісторыі беларусаў найбольш заядла атакуюцца, але наперакор усяму трымаюцца даволі цвёрда па сённяшні дзень. А трываласць іх у тым, што старажытныя дрыгавічы і сённяшнія іхнія нашчадкі — народ устойлівы, моцна ўкаранелы ў родную зямлю.

Гэта ў нейкай ступені выявілася і ў назве нашых продкаў — „дрыгавічы“. Вучоныя мяркуюць, што яна належыць да самых старажытных назваў славянскіх плямёнаў і сваім значэннем сцісла звязана з назвай „славяне“. Бо калі славяне займелі сваю назву ад таго, што жылі сярод багнаў над рэкамі, азёрамі, словам — у мокрых мясцінах, то назва „дрыгавічы“ абазначае людзей, якія жывуць на дрыгве, гэта значыць, топкім балоце, багне. Ці яна ўзнікла ўжо ў часы вялікай вандроўкі народаў, калі продкі

дрыгавічоў заглыбіліся ў Палессе, ці значна пазней, як ужо сялібы славянскіх плямёнаў сталі трывалымі — сёння немагчыма сказаць з упэўненасцю. Аднак нельга забываць, што ў нас, беларусаў, падчас усялякіх варожых нашэсцяў спакон веку павялося зашывацца цэлымі сёламі ў непраходныя лясныя нетры ды топельныя багны, каб самім пратрываць нягоду і адтуль нечаканымі атакамі выбіваць захопнікаў з роднай зямлі. Партызанская барацьба — гэта зусім не вынаходства апошніх часоў, бо ўсё мінулае беларускага народа запісана такім змаганнем. І хто ведае, ці на заранку нашай гісторыі назва „дрыгавіч“ не была такой жа ганаровай і пагрозлівай, як слова „партызан“ у апошнюю вайну!

А дрыгавічам было чаго трымацца і што бараніць, бо ў сярэднявеччы! Палессе і суседнія з ім землі былі выгодныя і зручныя для жыцця людзей. Над Прыпяццю і асабліва яе прытокамі, па верхнім Панямонні, сярэднім Пабужжы і ўсім Панароўі прасціраліся тады значныя абшары ўраджайнай зямлі, пойменных лугоў, крэйды, балотнай руды — падстава сельскай гаспадаркі, гадоўлі, раместваў, бортніцтва, паляўніцтва. Густая сетка ціхіх і глыбокіх рэк была не толькі невычэрпнай кладоўкай рыб. баброў, качак ды іншых вадзяных жывёл і птаства, але і дасканалым сродкам сувязі,

шляхам зносін. Гэта ж па Прыпяці і Бузе праходзіў адзін з самых старажытных міжнародных шляхоў з Балтыйскага ў Чорнае мора. Адно з агалінаванняў таго ж славутага шляху „з вараг у грэкі“ вяло з крывіцкай Дзвіны па дрыгавіцкай Бярэзіне ў радзіміцкую частку Дняпра. Рухлівымі воднымі дарогамі былі таксама рэкі Нёман, Нарва, Бобра (Бебжа), Шчара, Ясельда, Гарынь, Случ, Свіслач і многа іншых.

Інтэнсіўнае развіццё гаспадаркі і грамадскага жыцця, пастаянная пагроза знешніх нападаў і, урэшце, уздзеянне суседніх і далёкіх народаў рана выклікалі паўстанне зачаткаў дзяржаўнасца — племяннога саюза дрыгавічоў. Няма сумнення, што ўзначальваў яго ўласны, дрыгавіцкі княжацкі род і палітычнае жыццё засяроджвалася ў нейкім гарадскім цэнтры. На жаль, звесткі пра першае дрыгавіцкае княжэнне і яго сталіцу не захаваліся. Аднак увесь ход пазнейшых падзей паказвае, што ў дрыгавічоў склалася моцнае самастойнае княства з добра развітай сельскай гаспадаркай, рамяством, унутраным і замежным гандлёвым абменам, моцнай абаронай. Доказаў гэтаму ёсць мноства, найважнейшы з іх — гэта тое, што тэрыторыя дрыгавічоў не была захоплена іншымі плямёнамі, а яе насельнікі не былі зняволены ці выцеснены са сваёй зямлі, як гэта здарылася з ін-

шымі слабейшымі ўнутранай еднасцю плямёнамі. Таксама і ў „Аповесці мінулыг часоў“ гаворыцца, што свае княжэнні мелі іншыя ўсходнеславянскія плямёны, „а дрыгавічы сваё“. І калі намнога пазней у той жа летапіс быў унесены пад 980 годам запіс: „а Тур трымаў уладу ў Тураве і ад яго празваліся тураўцы“, то ён толькі пацвердзіў існаванне ў дрыгавічоў самастойнага княства, пануючага ў ім княжацкага роду і сталіцы.

Уласную дынастыю дрыгавічы захавалі да 988 года, калі князеўскі пасада у Тураве вялікі князь кіеўскі Уладзімір аддаў свайму сыну Святаполку. Хоць такім чынам кіеўскі князь намагаўся падпарадкаваць Тураўскае княства цэнтральнай уладзе Старажытнарускай дзяржавы, аднак яго старанні закончыліся няўдачай. Святаполк, умацаваўшыся на тураўскім пасадзе, пачаў дабівацца палітычнай незалежнасці для свайго княства. Бацька раскрыў яго намеры, зняў з княжацкага пасада, закаваў у кайданы ды ўкінуў у кіеўскую цямніцу. Але пасля смерці Уладзіміра (1015 г.) Святаполк вярнуўся ў Тураўскае княства і павёў самастойную палітыку, абапіраючыся на дапамогу свайго цесця, магутнага князя польскага Баляслава Хробрага і плямёнах печанегаў, якія насялялі стэп паміж ніжнім цячэннем Дняпра і Днястра.

Пра густое засяленне дры-

гавіцкай зямлі і яе развітую гаспадарку значная колькасць гарадоў, якія тут паўсталі ў глыбокай старажытнасці і затым пераўтварыліся ў асяродкі гаспадарчага, палітычнага і культурнага жыцця: Бярэсце (сённяшні Брэст, упершыню ўпамінаецца ў летапісах пад 1019 годам), Драгічын (Драгічын на Бузе, 1041), Пінск (Пінск, 1097), Чартарыск (Чартарыск, 1100), Слуцк (Слуцк, 1116), Клецк (Клецк, 1127), Брагін (1147), Навагародак (Навагрудак, 1235), Валкавыск (Ваўкавыск, 1252), Бельск (1253) і іншыя.

У нашым рэгіёне самым старажытным дрыгавіцкім цэнтрам быў Драгічын. Яго назва ў перакладзе на цяперашнюю мову абазначае „дрыгавіцкі“, „прыналежаць дрыгавічам“. Як паказалі археалагічныя даследаванні, яго пачаткі сягаюць аж VI стагоддзя. Затым, дзякуючы свайму выключна карыснаму палажэнню на міжнародным бужанскім шляху і ў сярэдзіне ўраджайнай, густа заселенай тэрыторыі, Драгічын развіўся ў значны цэнтр. Пад яго ўздзеяннем знаходзіліся Пабужжа і Панароўе — уся заходняя ўскраіна Дрыгавіцкай зямлі, потым тут выраслі Бельск, Бранск, Сураж і іншыя гарады. Другім значным цэнтрам быў Брэст, які сваім уплывам сягаў да сённяшняй Нарвы, Мельніка, Уладавы і інш.

Апошні раз у летапісах

племя дрыгавічоў упамінаецца пад 1149 годам. Але дрыгавіцкая традыцыя, яе незацёртыя сляды захаваліся да сённяшняга дня і ў нашым рэгіёне, хоць у XIII стагоддзі дрыгавічы разам з крывяцічамі і радзімічамі склалі беларускі народ.

СЛЯДЫ

Калі пайшла ўжо гаворка пра граніцы ў раннім сярэднявеччы паміж плямёнамі, асабліва ўнутры Славяншчыны, ніколі нельга ўпадаць у крайнасць і дашукоўвацца межам з дакладнасцю да кроку ці пядзі. Славяне не адгароджваліся ні ад іншых народаў, ні тым болей паміж сабою „кітайскімі сценамі“, не ставілі „рэйнскіх старажоў“, а розныя „перадмур’і каталіцызму“ ці крэпасці праваслаўя — гэта ўжо набыткі пазнейшых часоў, нават зусім нядаўніх. І, вядома, заглядаючы ў сівую даўніну VI-IX стагоддзяў, нельга губляць з поля зроку і тое, што тады ў славянскіх плямёнаў было болей падабенстваў і меней розніц у мове, вераваннях, звычаях, занятках і наогул у жыцці, чым у бліжэйшыя да нас часы. Таму і не дзіва, што мяжа паміж зямлёй нашых продкаў-дрыгавічоў і іхніх паўднёвых і заходніх суседзяў — валынян і мазаўшан — ніколі не была вострай, рэзкай граніцай. Яна прасціралася даволі шырокай паласой суседскага пранікан-

ня, перамяшання і ўзаемнага ўздзеяння.

Пацвярджаецца гэта перш за ўсё ў абрадзе пахавання, які спраўлялі родзічы сваім памёршым і з якімі рэчамі адпраўлялі іх у апошнюю дарогу.

Дрыгавічы ў VI-IX стагоддзях нябожчыкаў пераважна спальвалі на кастры, а ў XI-XIII ст. хавалі цэлы памёршых цэлымі. Рэшткі кастра або астанкі клалі ў выдзеўбаную калоду, часцей за ўсё з камля старога дуба, ставілі над ёю двухсхільны дашак або нават абудоўвалі яе зрубам і прыкрывалі такім жа дашкам. Потым на гэтае збудаванне насыпалі курган, якога велічыня залежала, мабыць, ад ролі нябожчыка ў грамадстве за яго жыцця. Сляды пра гэты абрад захаваліся не толькі ў адкрытых археолагамі пахаваннях, але і ў сённышняй нашай мове, калі труну называем дамавінай, а „справіць дамавіну“ — пахаванне. Нябожчыку ў дамавіну ставілі посуд з ежай, клалі прылады працы, зброю, упрыгожанні, між іншым, уласцівыя толькі дрыгавічам зярнёныя пацеркі.

Адметнай асаблівасцю, пахаванняў валынян былі парныя курганы. Мазаўшане ж хавалі астанкі сваіх нябожчыкаў у плоскіх магілах, якія абкладвалі вялікімі валунамі, сярэдзіну брукавалі драбнейшым каменнем, а сярод рэчаў іх асаблівасцю былі выгнутыя ў форме лацінскай літары „S“

скроневыя кольца. Па сярэдняму Пабужжжу і ўсяму Пана-роўю, а таксама на суседніх тэрыторыях курганныя могільнікі (дрыгавіцкія) знаходзяцца непадалёк пахаванняў у плоскіх магілах з каменнымі абкладамі (мазавецкімі). Болей таго: нярэдка дрыгавіцкія курганы абкладзены і выбрукаваны каменнем, а ў плоскіх мазавецкіх магілах знаходзяцца сярод упрыгожаных дрыгавіцкія зярнёныя пацеркі. Значыць, узаемнае праніканне мазавецкага і дрыгавіцкага насельніцтва было даўняе і не абмяжоўвалася толькі звычайным перамяшаннем паселішчаў аднаго з другім, але і ахоплівала таксама вераванні, абрады, моду і г.д.

Вельмі рэдка на нашых землях трапляюцца валынскія падвойныя курганы, а калі і бываюць, то толькі на самым сумежжы валынян з дрыгавічамі.

Гэта не абазначае, што размежаванне паміж дрыгавічамі з аднаго боку і з другога — драўлянамі, валынянамі, мазаўшанамі ці яцвягамі зусім не было, або граніца была распльвістая, невыразная, размытая. На самай справе граніца была і то вельмі выразная і надта ж трывалая, толькі не знешняя, вонкавая, але ўнутраная, міжчалавечая. Тадышнія надзвычай суровыя цяжкія ўмовы жыцця прымушалі кожнага чалавека моцна трымацца свае сям'і, роду, племені. Толькі дзякую-

чы ўнутранай згуртаванасці і моцнаму пачуццю роднасці, якое выяўлялася ва ўзаемнай падтрымцы, дапамозе, абавязку бараніць свайго аднапляменца і помсціць яго крыўду, чалавечая грамада магла існаваць і развівацца. Адзін чалавек ці адна сям'я і нават абасоблены адзін род не маглі існаваць, яны гінулі не столькі ад дзікіх звяроў ці з голаду, колькі з рук іншапляменцаў, якія забівалі старых, а маладых прадавалі ў няволю. Пэўна аж у тыя змрочныя часы сягае прымаўка: без племя ды без роду — чалавек прапашчы. Тады выгнанне з роду і племені лічылася пакараннем горшым, чым смерць. Слова „ізгой“ (выгнаннік) абазначала тое самае, што і „вырадак“ і было найгоршым кляймо для чалавека. Таму хоць насельніцтва на паграніччы было змешанае, але кожны чалавек вельмі моцна трымаўся свайго роду і племені і жыў іх жыццём.

Пра тое, куды сягалі паселішчы дрыгавічоў, пераказнаўча сведчаць мясцовыя назвы, якія паказваюць на дрыгавіцкае паходжанне іх першапачатковых насельнікаў: каля вёскі Стокава пад Чыжэвам (Ломжынскае ваяводства) прасціраецца ўрочышча Дронгавізна, цікава, што знаходзіцца яно ў некалькі кіламетрах на ўсход ад старажытнай пагранічнай крэпасці мазаўшан у Свенцку-Струмянах. Непадалёк,

таксама на ўсход ад гэтай крэпасці, каля вёскі Вышонкі, ёсць урочышча Дронгавізна, на ўсход ад горада Лохув (Сядлецкае ваяводства) распаложана старажытная вялікая вёска Дргвіч, а на левым беразе Буга, пры ўпадзенні ў яго рэчкі Точнай, ляжыць старажытнае паселішча Дразнеў (Сядлецкае ваяводства). Няма сумнення, што гэтыя і шэраг іншых паселішчаў з падобнымі назвамі знаходзіліся сярод мазаўшан або ў суседстве з імі і таму атрымалі найменні, якія паказвалі на іх насельнікаў — дрыгавічоў. Па такой жа прыкмеце былі вылучаны назвамі паселішчы мазаўшан або лендзян (ці „ляхаў“ — як называлі ўсходнія славяне сваіх суседзяў заходніх славян), якія знаходзіліся ў гушчы дрыгавіцкага насельніцтва або на сумежжы з ім. Прыпомнім хоць некалькі з іх: Ляцк на поўнач ад Уладавы, Ляскавічы ў 6-8 км на поўдзень ад Драгічына на Бузе, Ляхі на захад ад Лапаў (Беластоцкае ваяводства), Ляхаўка каля Сямяціч, Ляхі каля Нарвы, Ляцкая Буда каля Чорнай Беластоцкай ці Ляшукі ў 6-7 км на поўдзень ад Заблудава, Мазаняўка на захад ад праваслаўнага манастыра ў Яблочыне (Белападляшскае ваяводства), Мазуры каля Высокага-Мазавецкага і само Высокае-Мазавецкае (Ломжынскае ваяводства), урочышча Мазэракавізна каля вёскі Кучын (на поўнач ад Цеханоўца на рацэ

Нурцы, Ломжынскае ваяводства), Маса ў гм. Монькі, Масава ў Белавежскай пушчы і іншыя. Вельмі мала маем назваў, якія паказваець на іхніх валынскіх насельнікаў: Валынцы на поўдзень ад Седльцаў, Валынцы каля Кузніцы Беластоцкай і яшчэ дзве-тры, якія могуць быць пазнейшага паходжання.

Калі за ўсходнімі славянамі недзе ў X-XII стагоддзях замацавалася агульная назва „Русь“, яна была перанесена таксама на паселішчы дрыгавічоў на іх сумежжы з мазаўшанамі і яцвягамі. Да такіх паселішчаў, між іншым, належаць Русілы на ўсход ад Парчэва і Рускаў на рэчцы Точнай на поўдзень ад Драгічына (абедзве мясцовасці распаложаны ў Белападляшкім ваяводстве), Русь каля Шапятава (займальна, што непадалёк яе прасціраецца ўрочышча з назвай Дрэзга, якая і пацвярджае, што гэтай „руссю“ тут былі якраз дрыгавічы), Стара Русь каля Высокага-Мазавецкага, частка вёскі Шмурлы і ўрочышча каля яе Русь паблізу Бранска і іншыя.

Ужо пазней, калі склалася і ўмацавалася племянная дзяржава дрыгавічоў — Тураўскае княства — і дрыгавічоў суседзі пачалі называць таксама „тураўцамі“, паявіліся на паграніччы іх з мазаўшанамі і валынянамі мясцовасці з назвамі, якія паказвалі на дзяржаўную прыналежнасць або паходжанне іх на-

сельнікаў: Тураў на поўнач ад Радзыня Падляшскага, Тужац на захад ад Лукава, Турна на рацэ Лівец каля Венграна, Турно паміж Парчэвам і Уладавай, рэчка Тураснянка і на ёй старажытнае паселішча Тураснь (цяпер ужо некалькі мясцовасцей) на паўднёвы захад ад Беластока, урочышча Тужэц (Турэць) каля Суража, Тумна на Бузе каля Сямяціч, Тураўка каля Аўгустова (Сувальскае ваяводства), Туро на рацэ Сакалдзе ў Супрасльскай гміне, а нават Турасль (рэчка і мясцовасць) аж у Мазурскай пушчы за Кольнам, а таксама шэраг іншых.

Як ужо вынікала са сказанага раней, ад заранку існавання Тураўскага княства як дзяржаве дрыгавічоў нашым Пабужжю і Панароўю выпала вельмі важная роля пагранічча яго з яцвягамі, мазаўшанамі і валынянамі. Таму тут на працягу VII-XIII стагоддзяў складвалася і ўмацоўвалася суцэльная сістэма абаронных умацаванняў — рознай велічыні і значэння крэпасцяў, засекаў, запрудаў ды іншых перашкодаў, па якіх па сённяшні дзень засталася мноства гарадзішчаў. Нязначная частка іх і цяпер яшчэ выяўляецца ў назвах вёсак і гарадоў, напрыклад: вёска Гарадзішча каля Белай Падляшскай, Градзішчане — вёска ў гміне Дуброва Беластоцкая, Гарадок — сядзіба гміны Гарадок (Беластоцкае

ваяводства), мясцовасці каля Высокага-Мазавецкага (Ломжынскае ваяводства), вёскі каля Парчэва (Белападляшскае і Сядлецкае ваяводства), Гарадзіска каля Шудзялава на Беласточчыне, Гродзіск — сядзіба гміны на беластоцкім Пабужжы і ў гміне Сухаволя (Беластоцкае ваяводства), у гмінах Грэмбакаў, Мрозы і Збучын (Сядлецкае ваяводства), вёска Гарадзіска каля Нараўкі (Беластоцкае ваяводства); Засек — дзве вёскі каля Аўгустова (Сувальскае ваяводства), Зарубы ў гміне Дзядкавічы на беластоцкім Пабужжы, Осецк — у Сядлецкім, Завады у гмінах Тураснь, Дабжынева і Бельск на Беласточчыне, гмінах Цэранаў, Ліў, Пшэсмькі ў Сядлецкім, вёска Баратынец на Беласточчыне, вёскі Самборы і Раціборы каля Шапятова (Ломжынскае ваяводства) і інш. Яшчэ болей урочышчаў з такімі ж назвамі, падамо для прыкладу некалькі з іх: Гарода і Гарадзец каля Аўгустова на Сувальшчыне, Груд (Горад) і Грудэк (Гарадок) каля Высокага-Мазавецкага (Ломжынскае ваяводства), Гарадзіска каля Дубяжына пад Бельскам-Падляшскім, Замчыска — урочышчы каля вёсак Панізе, Длуге на Аўгустоўшчыне, Старэ Выкно пад Высокім-Мазавецкім, каля Краснага Сяла і Паплаваў на Бельшчыне, Замкава Гара каля Гацькоў каля Бельска-Падляшскага, Завалы каля вёскі Ястрабная пад Аўгус-

товам на Сувальшчыне і многа іншых.

Гэта ўсяго некалькі прыкладаў тых слядоў па абаронных збудаваннях з ранняга сярэднявечча, якія выяўляюцца ў назвах. А колькі іх не атрымала назвы і яны могуць быць адкрыты толькі спецыялістамі-археолагамі ў выніку карпатлівых даследаванняў! Яшчэ болей іх загінула праз дзейнасць чалавека. Для прыкладу: у Белавежскім запаведніку (Народным парку), дзе некалькі соцень год дзейнасць чалавека была невялікая, а ў апошнім стагоддзі амаль зусім спынілася, адкрыта больш за 300 пахавальных курганоў дрыгавічоў з IX-XIII стагоддзяў! Паўтараю: больш за 300 пахавальных курганоў на тэрыторыі памерам у 4 747 гектараў, а колькі такіх жа курганоў магло быць на аграмадным абшары Падляшша? З гэтага відаць, што нашыя землі ў раннім сярэднявеччы былі заселены, і ўсялякія казкі пра пушчанскія пустэчы тут трэба з паблажлівай усмешкай адкінуць.

Яскравы след па дрыгавічах застаўся ў нашай мове. Як паказваюць даследаванні мовазнаўцаў, дрыгавічам было ўласціва вымаўленне на месцы „о“ пад націскам „уо“: конь — куонь, воз — вуоз, ножка — нуожка, падворак — пудворок, плот — плуот, роў — руоў і г.д. На месцы „е“ дрыгавічы вымаўлялі „іе“: белы — біелы, дзеўчына —

діеўчына, лета — ліето, свекар — свіекор, таксама на месцы націска „з“ вымаўлялі „ыэ“: рэжце — рыэжте, гарэлка — горыэлка, сэрца — сыэрце і інш. Так гаворыць сёння амаль усё сярэдняе Пабужжа і міжрэчча Буга і Нарвы. Уласціvasцю вымаўлення дрыгавічоў было „у“ замест „ы“: быць — буті, пытаць — путаті, дым — дум і г.д. Такой жа дрыгавіцкай асаблівасцю з’яўляецца канчатак „з“ замест „ы“ пад націскам у клічнай форме назоўнікаў мужчынскага роду, напрыклад: нажы — нажэ, сталы — сталэ, хлопцы — хлопцэ і канчатак „е“ замест „і“: суседзі — суседзе, кавалі — кавале. Да дрыгавіцкай спадчыны ў гаворках Беластоцчыны належыць таксама цвёрдае вымаўленне зваротнай часціцы „-ся“: мыўся — мыўса, мыўсо; усміхайся — усміхайса, усміхайсо; спяшаешся — спяшаешса, спяшаешсо і г.д. Гэтыя асаблівасці вымаўлення чуем сёння ў беларускіх народных гаворках у міжрэччы Нарвы і

Бебжы. Таксама дрыгавіцкі радавод маюць формы будучага часу: буду араць — арацьму, будзеш рабіць — рабіцьмеш, буду жаць — жацьмуць і г.д. На жаль, толькі зрэдку і то пераважна ад старэйшых людзей чуем цяпер такую непаўторную сваім каларытам гаворку і ў нас на Беластоцчыне, часцей за ўсё ў міжрэччы Нарвы і Бебжы. Захавалася таксама шэраг іншых слядоў мовы нашых продкаў — дрыгавічоў.

Гэтыя сляды па дрыгавічах — у зямлі, назвах, мове — пратрывалі сама меней тысячу год. Яны — неад’емная частка нашага сённяшняга жыцця. Мы настолькі звыкліся з імі, што нават не заўважаем іх і не задумваемся над імі. А трэба прыглядацца ўважліва ды заглябляцца ў роздумах над нашым мінулым, бо з яго вырастаюць карэнні нашага сённяшняга і заўтрашняга.

Мікола Гайдук

Паходжанне назвы Беларусь

Назва „Беларусь“ складаецца з двух сдоваў: Белая і Русь. У гісторыі вядомы назвы паасобных славянскіх земляў з каранем „русь“. Гэта: Чырвоная Русь¹, Чорная Русь², Холмская Русь³, Галіцка-Валынская Русь⁴, Вялікая і Малая Русь⁵, Закарпацкая Русь⁶, Уладзіміра-Суздальская Русь, званая таксама Залескай Руссю⁷, Кіеўская Русь⁸ і Белая Русь⁹.

У розных народаў па рознаму называюць Беларусь, але ў міжнароднай тэрміналогіі прынята форма

У перыяд, калі сфармавалася Маскоўская дзяржава, беларускія землі называлі Руссю. Калі ж на палітычнай карце з'явілася Расія, гэту краіну пачалі называць Беларай Руссю. У XIX стагоддзі расійскія ўлады прысвоілі ёй назву „Северо-Западный край“. Назва гэтая мела палітычны характар. Гэтаксама палякі называлі нашы землі Літваю. Сабецкая ўлада ў 1919 годзе вярнула Беларусі яе ўласную назву — Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка, скарача-

на: БССР. Частка Беларусі, якая апынулася пад Польшчаю, атрымала назву Заходняй Беларусі, яе ж самы заходні абшар, які потым знайшоўся ў межах Польскай Народнай Рэспублікі.

Каб высветліць паходжанне назвы „Беларусь“, неабходна высветліць паходжанне яе га-лоўнага караня „русь“. Большасць даследнікаў лічыць, што назва „Русь“ вяжацца з племенем варагаў, з якога выйшлі першыя князі на Русі: Рурык і Алег. Гэта пацвярджае „Іпаціеўскі летапіс“ з XIV ст.¹⁰. Іншая група даследчыкаў указвае на славянскі радавод назвы „Русь“. У пісаных крыніцах упершыню згадана слова „русь“ у дакуменце кіеўскага князя Алега, у ягонай умове з грэкамі з 911 года¹¹.

У гісторыяграфіі прыняты дзве канцэпцыі паходжання слова „Русь“: паўночная або скандынава-фінская, і паўднёвая. Першая з іх карыстаецца метадам этымалогіі і таму, згодна са сцверджаннем

Тунмана, прызнае што слова „русь“ перадае фінскую назву Швэцыі — „Ruotsi“, якая ў сваю чаргу паходзіць ад скандынаўскай формы „Rodslogen“. Паводле гэтай тэорыі назва „Русь“ выфармоўвалася так: некаторыя ўрыўкі „Аповесці мінулых часоў“ пацвярджаюць паўночную канцэпцыю паходжання назвы „Русь“. У аповесці аб прыходзе варажскіх князёў ёсць згадка, што пасланцы славянскіх ды фінскіх плямёнаў накіраваліся за мора, да варагаў, гэта значыць: „у Русь“, бо так называліся тыя варагі. Разам з тым вядома нам, што ніколі не існавала ў Скандынавіі племя з такой назваю, менавіта: „Русь“. Памылку ў „Аповесці мінулых часоў“ трэба тлумачыць неадкладнай ідэнтыфікацыяй аўтарам Русі з востравам Ругія. Гэты востраў, заселены германскімі плямёнамі, званымі ругіямі, з часам занялі славяне, прысвоіўшы сабе назой руяне. Ругія знаходзіцца ў тым месцы, пра якое ідзе гаворка ў „Аповесці“, блізка колішніх шведскіх готаў і дацкіх англяў.

Ацэньваючы вынікі даследаванняў назвы „Русь“, Гэнрык Лаўмянскі сцвярджае, што лакалізацыя Русі ў Скандынавіі ёсць штучнай камбінацыяй, пазбаўленай падставаў у мясцовай усходнеславянскай традыцыі. Прычыну ўзнікнення гэткай канцэпцыі ён бачыць у скандынаўскай стыхіі, якая ўлівалася ў Кіеўскую Русь, засвойваючы яе

назву. Ад гэтай жа стыхіі, паводле Лаўмянскага, перайшла ў кіеўскае асяроддзе легенда, супярэчная мясцовай традыцыі наконт паўднёвага паходжання Русі.¹² Такім чынам траціць на сваім гістарычным абгрунтаванні паўночная канцэпцыя паходжання назвы „Русь“ — паводле іх жа — гэта славянскі эквівалент пляменнага назову „Rhōs“ (падоўжанае օ пераўтварылася ў гук „у“).

Назва „Rhōs — Русь“ у крыніцах над сярэднім Дняпром з'яўляецца ўжо ў 839 годзе, у вядомых навуцы пісьмовых помніках, і на тыя часы не была чымсьці дзіўным, новым. Датычыла яна тэрыторыі, якая ахоплівала сярэдняе цячэнне Дняпра, і часта атоесамлівалася яна з палянамі. Гэта не зусім дакладная назва. Ужо ў пачатку IX стагоддзя Русь не характарызуецца этнічнай цэласцю, і ў будучым яе этнічная структура ўсё мацней ускладняецца. Апрача асноўнага славянскага элементу, які складалі паляне і частка севэранаў, былі яшчэ прышлыя паўднёвыя ды ўсходнія славяне, таксама фіны і норманы, якіх асімілявала славянская маса. Прыняццё звышпляменнай назвы „Русь“ знаходзілася ў простаі сувязі з пераходам ад пляменнай дзяржаўнай арганізацыі, а ініцыятыва ўвядзення гэтай назвы выйшла несумненна з дзяржаўных колаў. Кіеўская дзяржава адыграла вядучую ролю ў

працэсе пераўтварэння групы ўсходнеславянскіх плямёнаў у нацыянальную дзяржаву. Падрабязны аналіз летапісаў пераконвае ў тым, што тэрмін „Русь“ з’явіўся ў дзевятым стагоддзі і датычыў ён Кіеўскай зямлі. У наступныя стагоддзі пашырыўся ён на тэрыторыю ўсходнеславянскіх плямёнаў, якія трапілі ў залежнасць ад кіеўскіх валадароў. Назва гэтая знайшла сваё асаблівае пашырэнне пасля хрысціянізацыі ўсходнеславянскіх плямёнаў. Кіеў вырас у палітычны і рэлігійны цэнтр у IX—XI стагоддзях.

Назва „Белая Русь“ упершыню з’явілася ў пачатку XIII ст.¹³ як заўважыў тое Ляманскі. За падставу дзеля таго прыняў ён з’яўленне назвы „Weissen Renczen“ у творы нямецкага пісьменніка з канца XIV ст. Пятра Зухенвуара¹⁴. Тэрмін гэты стаў вядомы польскім аўтарам у XV ст. Ян Чарнкоўскі, апісваючы месца зняволення Ягайлы паведамляў: „in quodam Castro Albae Russiae Polozk dicto“.¹⁵

У шматлікіх дакументах часоў Вітаўта ды Ягелонаў гаворыцца пра Белую Русь. Гэты тэрмін датычыў часткі Вялікага княства Літоўскага. Цяжка адназначна сцвердзіць, наколькі гэты тэрмін быў распаўсюджаны; ужываецца ён выключна ў дыпламатычных дакументах і творах пісьменнікаў. Таму цяжка згадзіцца з поглядам Карскага, што гэтая назва была

паўсюднай у беларускім грамадстве ў XV стагоддзі¹⁶. Ад XIII ст. беларускія землі найчасцей называлі Літвой, бо ўваходзілі яны ў склад Вялікага княства Літоўскага. Вядомы польскі даследчык Аляксандр Брукнэр піша пра навязванне беларусам назвы „Літва“, у сваіх работах, прысвечаных пісьменству XVI стагоддзя¹⁷. Называнне Беларусі Літвой было папулярнае і ў наступных стагоддзях. Нават у перыяд нарастання нацыянальнай свядомасці Міцкевіч пісаў пра сваю беларускую айчыну: „Litwo, ojczyzno moja“. Хоць Навагрудчына напэўна не Літва! На працягу чатырох стагоддзяў беларускую зямлю называлі літоўскаю, і ў польскім асяроддзі замацаваўся тэрмін „Літва“. Палякам назва „Літва“ дае прыемны ўспамін пра колішнюю веліч Першай Рэчыспалітай. Як адбітак такога навыку была манера ставіць прыметнік „літоўскі“ побач назоваў беларускіх гарадоў, напрыклад, Брэст Літоўскі. У суседніх жа дзяржавах называлі беларусаў правільна. У XVII ст. шматлікія эмігранты адсюль, ці то ў Маскве ці ў Прусіі, называлі сябе беларусамі. Маскоўскі патрыярх Філарэт у сваёй пропаведзі, сказанай пасля свайго вяртання з Рэчыспалітай гаварыў: „Когда я был в Польском и Литовском государстве, я видел многия церковныя несогласия у самих христиан православных, которые там на-

зываюцца беларусцамі“.¹⁸ Трэба меркаваць, што ў XVII стагоддзі вялікая частка жыхароў Вялікага княства Літоўскага вызначала сябе беларусамі. Магілёўскія праваслаўныя епіскапы, як паведамляе арх. Афанасій, называлі сябе ў XVIII ст. беларускімі епіскапамі. Падобную назву прынялі полацкія уніяцкія епіскапы на чале са сваім мітрапалітам.¹⁹ Цяпер жа ставіцца пад сумненне тыя звесткі і некаторыя даказваюць, што толькі вялікія таленты Беларусі — Янка Купала і Якуб Колас — вярнулі нашай айчыне яе ўласнае імя, адкапалі яе радавод.

Зусім нярэдка можна напаткаць думку, што беларускія жыхары Беластоцкага краю — гэта нішто іншае як след мінулай рускай (расійскай) акупацыі ды русіфікацыі. А жа ж у той жа імперскай Расіі ў пачатку XIX ст. адзін з драгунскіх палкоў атрымаў назву „беларускага“. Цар Аляксей Міхайлавіч, ус-

тупіўшы ў Вільню ў 1655 годзе, дадаў да свайго тытула: „уладыка Беларусі“. Старабеларуская мова была ўрадавай моваю і паўсюдна зразумелаю ў польска-літоўскай дзяржаве да канца семнацатага стагоддзя. Беларускі люд не пакінуў яе ніколі, і хоць няма-ла змянілася ў яго жыцці ад тых часоў, надалей застаецца яна яму роднай.

Беларусь, незалежна ад таго, як будуць яе называць — Бelay Руссю, Літвою, Паўночна-Заходнім краем, Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікай, — назаўсёды застаецца адзінаю, непадзельнаю. У Беларусі „старадаўнія сведчанні“, з якіх не адна „Litwa zaś z nich rosła“ Стрыйкоўскі, пішучы так, часта гаворыць пра Белую Русь, што цяжка атоесамліваць з усёй этнічнай тэрыторыяй Беларусі. Тым не меней факт гэты — добры доказ таго, што назва „Беларусь“ гэтак жа даўня, як Чырвоная Русь, Чорная Русь, або Літва.

Антон Мірановіч

1) Чорная Русь — у XI ст. удзел Кіеўскай Русі, а затым Вялікага княства Літоўскага з Наваградкам, Ваўкавыскам, Гораднёй: частка беларускага арэалу.

2) Чырвоная Русь — гістарычная назва паўднёва-заходніх абшараў колішняй Кіеўскай Русі; у XI—XIII ст.ст. у складзе Уладзіміра-Галіцкай Русі.

3) Холмская Русь — частка Кіеўскай Русі, з цэнтрам у г. Холм (цяпер польскі Хэлм).

4) Галацка-Валынская Русь — дзяржава, якая ўзнікла ў выніку аб'яднання княстваў уладзіміра-галіцкага і валынска-

га. Яе тэрыторыя сягала да рэк Сан, Венр, верхняе цячэнне Паўднёвага Буга, ахоплівала вадападзел Буга і Нёмана, багны верхняй Прыпяці.

5) Малая Русь — назва прысвоена Украіне ў XVIII ст.: Вялікай Руссю называлі Маскоўскую дзяржаву.

6) Закарпацкая Русь — тое, што і Закарпацкая Украіна.

7) Уладзіміра-Суздальская Русь, Залеская Русь, — у XII ст. удзел Кіеўскай Русі паміж Акою і верхняй Волгаю; на поўначы яе межы даходзілі да

Белавозера і Усцюга. Да X ст. тэрыторыі званья Залесем засялялі карэнныя ўграфінскія плямёны (марыйцы).

- 8) Кіеўская Русь — раннефэадальная дзяржава ў IX—XII ст.ст. са сталіцаю ў Кіеве. У X—XI ст.ст. яе межы вызначалі: Сан, Вепр, верхні Нёман і сярэдняя Дзвіна, азёры Ладога і Амега, басейны верхняй Волгі, Акі, Дона; ад Чорнага мора аддзялялі яе стэпы, дзе жылі незалежныя полаўцы і печынегі.
- 9) Белая Русь — Ruisis, Russia, Ruzia, Ruthenia.
- 10) Полное собрание русских летописей, т. I, стар. 5.
- 11) Там сама, стар. 150.
- 12) Henryk Lowmiański. Początki Polski, t. I, W-wa 1973, s. 151.
- 13) В. И. Ляманский, „Живая старина“, 1891, вып. III, стар. 245.
- 14) Там сама, стар. 245—250; арх. Афанасий Матрос, Белорусь и исторической государственной и

церковной жизни, Буэнос-Айрэс, 1966, стар. 15.

- 15) A. Prochaska, Codex Epistolaris Vitoldi, Cracoviae 1882, s. 245.
- 16) Е. Карский, Белоруссы, т. I, стар. 115.
- 17) A. Brückner, Rusko-polski rękopis roku 1510, „Slavia“, t. VII, s. 10-15.
- 18) М. Богоявленский, Петр I. Материалы для библиографии, стар. 72, арх. Афанасий, ор. сі. сар. 15.
- 19) Там сама, стар. 16.
- 20) Maciej Strykowski, Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Ruśi, t. I, s. 219.

Шырэй пра тэрмін „Белая Русь“ у работах М. Стрыйкоўскага: Н. Н. Улащик, „Белая и Чёрная Русь в „Кронике“ Матвея Стрыйковского“ (у) „Исследования по истории и историографии феодализма. К 100-летию со дня рождения академика В. Д. Гракова“. Москва, 1982, стар. 238—242.

НАРОДНАЯ КУЛЬТУРА

Драўляны плуг.

Фота: архіў.

сыпаць“ жыта і дайшоўшы да канца гонаў, а мне здалося, што ён не баіцца вялікага граху, бо парасыпаў жыта гэты сварлівы дзед, мабыць, усім на злосць. А мне нават горстачку курам не пазвалялі кінуць і страшылі ўсімі чарцамі і гарчай смалой за гэта. На світанку свядомасці не магла быць даходлівай сялянская сутнасць вырашчвання хлеба і залежнасць гной — хлеб.

Тлумачэнне: гной вязуць на поле, каб жыта лепшае расло, калі зярняты будуць ядраныя, то і хлеба будзе больш, а з таго жыта, якое рассыпаў дзед, як Бог дасць, будзе яго ў дзесяць разоў больш, ніяк не спалучаліся з тым грэшным рассыпаннем

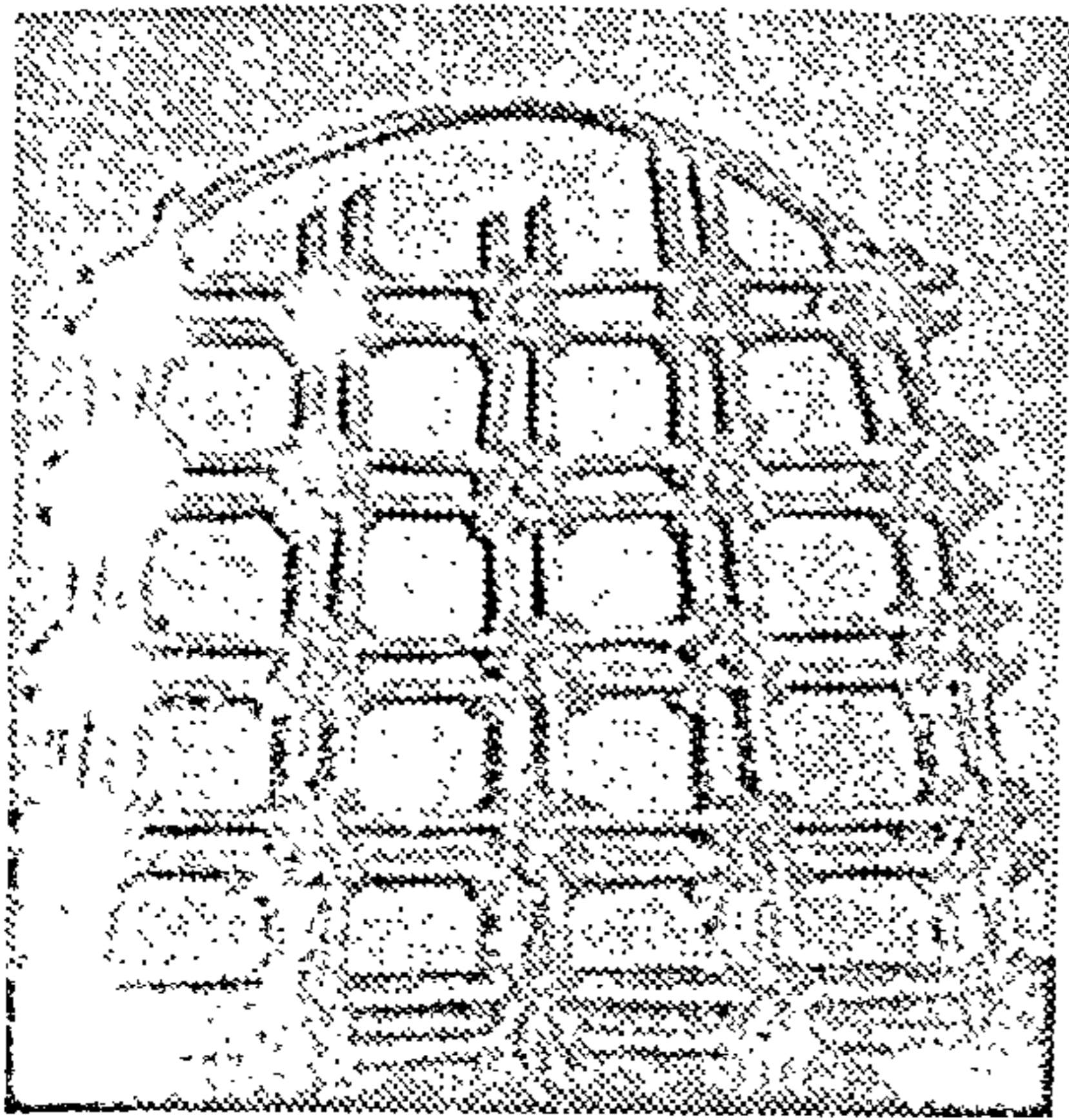
жыта на брудную смярдзучую гноем зямлю, якое называлі сяўбой.

Убачыўшы сяўбу, пасля недаходлівых тлумачэнняў, па-дзіцячы катэгарычна заявіў: — Я такога хлеба цалаваць не буду і есці не буду!

Аб гэтым інцыдэнце па-дзіцячы хутка забыў. Доўга духмяны бохан не спалучаўся з гноем, як і не спалучаўся з морам жыта і полем, якое вабіла блакітнай валошкай, каб толькі не тыя праклятыя „русаўкі“, якія не дазвалялі нырнуць у тое зялёнае, потым васковажоўтае мора, дзе пад подыхам веснавога ветру калышацца ніва, адліваюць тугія керасы.

* * *

Сутнасць святога паняцця „хлеб“ для ўсіх адна, але кож-

Драўляная барана.

Фота: Міхася Шаховіча.

ны па-свойму разумее яго цану. Нашы сучаснікі цану хлеба мераюць колькасцю злых, выданных у магазіне, не думаючы аб зусім іншай цане, якая не можа вымерацца грашыма і аб людзях, якія шчыруюць па хлебным полі. Для іх, на жаль, хлеб страціў усю сваю веліч, а з ёй свой сапраўдны непаўторны смак і арамат.

Відаць, самыя шчаслівыя тыя, што ў час маленства спазналі таямніцу хлеба і хлеб ацэньваюць смакам араматных лустачак з дзяцінства, для каго на ўсё жыццё застаўся пах не заўжды багатага чорнага акрайца, якога ўвесь час было замала, каб наесціся ўдосталь. І пахам... поту і гною. Для іх сам успамін пра хлеб спалучаецца з прыемным казытаннем у страўніку, калі маці пекла хлеб, які выдавалася напай-

няе сабой назаўсёды ўсю хату.

Я не зайздросчу сучаснікам, якія заспанымі пальцамі правяраюць свежасць хлеба. Яны ніколі не спазнаюць сапраўднага смаку і арамату хлеба, бо нават найлепшыя сарты хлеба з пякарняў не маюць яго толькі, колькі скромны хлеб нашага дзяцінства, які ласкай матчынай расплываўся у роце.

Для мяне хлеб — гэта казытліва-прыемны пах гною, які напайняе ўсю прастору вакол нас, пах узаранай раллі, урачыстасць сяўбы, качанне караваю на Юр'е, радасць цяжкай працы жанцоў, рытуалы зажынак і дажынак, самотныя перапёлкі на апусцеўшым полі і першы бохан хлеба з новага ўраджаю бялейшы і смачнейшы чым іншыя штодзённыя меню, смачны заўсёды хлеб.

Гэта рытмічная музыка маляцьбы цэпам — спакойныя, раўнамерныя ўдары аднаго цэпа, і нарастаючыя штораў хутчэйшыя спрытныя ўдары ў два або тры цапы і раўнамернае манатоннае жужжанне жорнаў.

І ўрэшце час нарыхтоўкі хлебнага цеста і выпечка падобная на свята...

* * *

У адной з хрысціянскіх малітваў просяць Бога ў першую чаргу: — „Хлеба нашага штодзённага дай нам сёння“. Беларусы „моляцца“ больш канкрэтна. У беларускіх „ма-

літвах“ — народных песнях з нагоды абрадаў гадавога цыкла, апрача просьбы да Бога, адлюстроўваецца і спроба актыўна ўздзейнічаць на сілы, якія садзейнічаюць здабыванню хлеба.

*Блізка каляда,
Усе людзі рады:
Япручкі смаляць
І Бога хваляць
Радуйся, зямля*

Бо жыта родзіць.

* * *

*А памажы Божа,
Вясну красну клікаць
На ціхае лета,
На спелае жыта.
А дай жа ты, Божа,
Ды ў снапы спорам,
А ў полі капамі,
А ў гумне сціртамі
А ў пуні вазамі,
А ў клеці зёрнамі,
А ў млыне намолам,
А ў дзяжах падходам,
А на сталі сыццю
Ды к добраму жыццю.*

Не звяртаюцца яны з просьбай „дай“ гатовага, але просяць, каб дапамог, бо хлеб беларус здабываць прывык сам і ведае, што трэба хваліць Каляду і клікаць Вясну, калі прыдзе добрая Вясна, сам здабудзе працай.

Хлеб штодзённы і найбольш папулярны прадукт харчавання, аснова жыцця. Ён ніколі не прыядаецца. Прызнаны ўсімі найцудоўнейшым падарункам прыроды якога нельга замяніць іншым харчаваннем. Звычайна

гавораць, калі хвораму хлеб становіцца смачны, ён пачынае выздараўліваць.

Хлеб з'яўляецца сімвалам жыцця, дастатку і поспехаў. Не заўсёды і не для ўсіх аднак быў ён штодзённым харчаваннем. І не толькі перад самым новым ураджаем ці ў нярэдка перыяды голаду. Для многіх яго не хапала заўсёды. Гэта адлюстроўвае прыказка: „Ідзе зіма, а тут хлеба няма“.

Адначасова народная педагогіка заўсёды падкрэслівала, што толькі праца ёсць асновай усяго бо „хлеб чужы — не смачны“, „хлеб плача, калі яго дарма ядзяць“, „на чужы каравай рота не раздзяўляй“.

Хлеб аднак быў чымсьці больш, чым прадуктам харчавання, хоць несумненна, яго роля ў быце і культуры вынікае з таго, што з'яўляецца ён асновай быту чалавека.

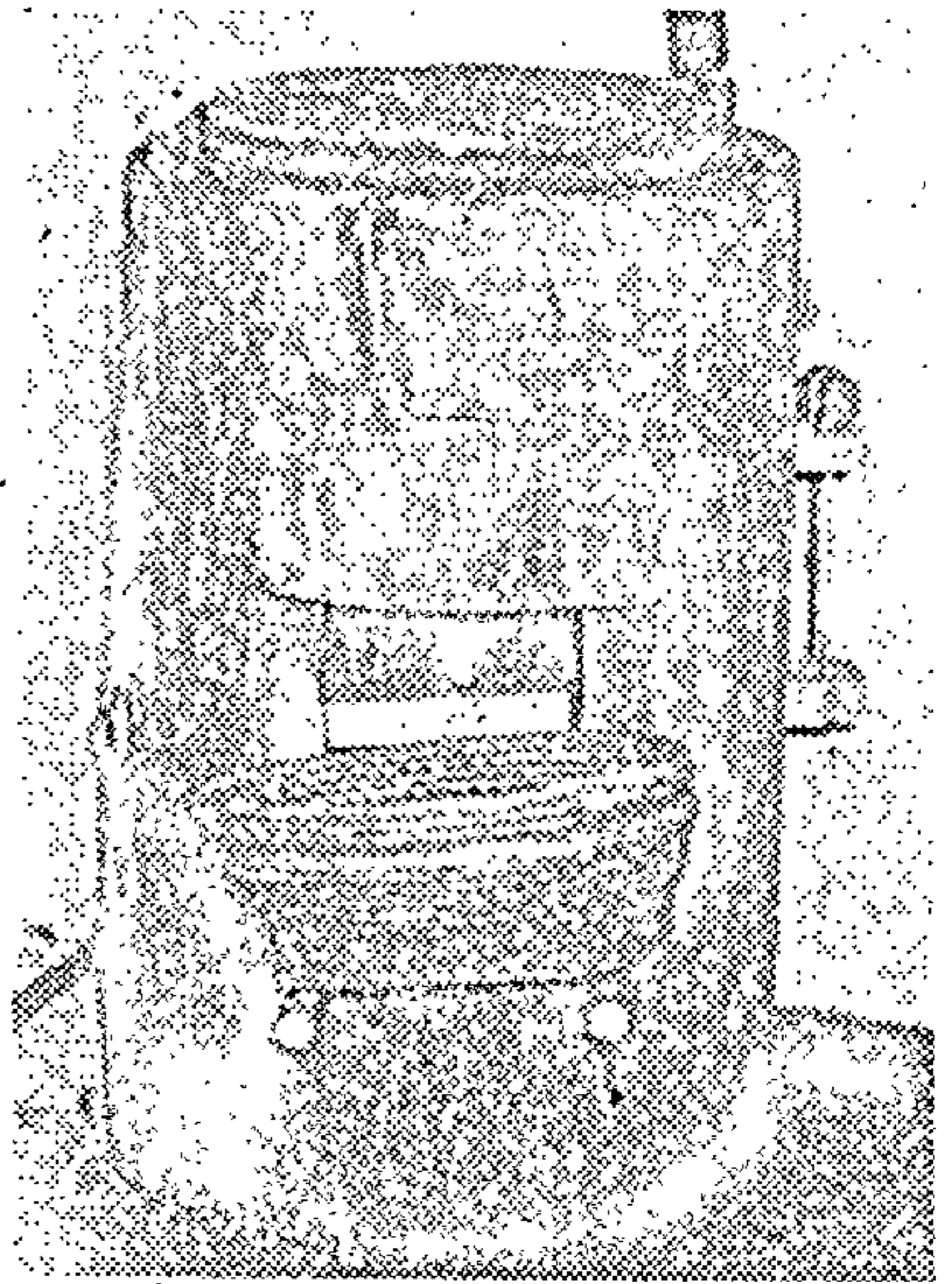
Хлеб усяму галава — гавораць, — самае святое, што ёсць у чалавека, сімвал надзеі чалавека працы. Аб дрэнным, нядобразычлівым чалавеку гавораць: — Ён з нікім хлеба не ламаў і гэта адначасова абазначала, што такі чалавек не меў акрэсленага месца ў грамадстве. Калі аб кімсьці гаварылі: — Ён не з адной печы хлеб еў — гэта абазначала, што такі чалавек вопытны, дасведчаны і ўмее сябе паводзіць у кожнай сітуацыі, але і адначасова перасцерагалі перад ім. Бо свой чалавек еў хлеб са сваёй печы і гэтым хлебам дзяліўся.

Хлеб не для ўсіх людзей на зямлі гэта той жа самы прадукт, але заўсёды, у кожны час і ў кожнай краіне чалавек спажываў які-небудзь прадукт, які лічыўся асноўным.

Для народаў Еўропы і Бліжняга Усходу ёсць добра вядомы хлеб з зерня хлебных збожжаў, для Сярэдняй Азіі і значнай часткі Афрыкі — прадукты з проса, для Паўднёва-ўсходняй Азіі — рыс, для многіх амерыканскіх народаў — кукуруза, для гарачых зон Афрыкі — сага і іншыя прадукцы.

Вучоныя сцвярджаюць, што вырошчванне збожжавых культур (ячменю, пшаніцы, проса) бярэ пачатак не дзе ў 12000-10000 год да нашай эры ў Азіі. З перыяду 8000-5000 да н.э. знойдзены сляды збожжавых культур у Еўропе. Гліняныя начынні пражыць зерне паходзяць з эпохі бронзы.

Расціраць зерне і іншыя расліны чалавек пачаў вельмі рана. З перыяду 4000-2000 год да н.э. знойдзены каменні, якія скарыстоўвалі для гэтага. З так нарыхтаванай сыравіны пачаткова варылі кашу, якая, паводле меркаванняў вучоных была папярэдняй праснака, які атрымаўся мабыць выпадкова ў час гатавання на вогнішчы, калі страва разлілася на вогнішча і там спяклася. Так атрыманыя праснакі сталі папярэднямі хлеба. Пяклі іх у

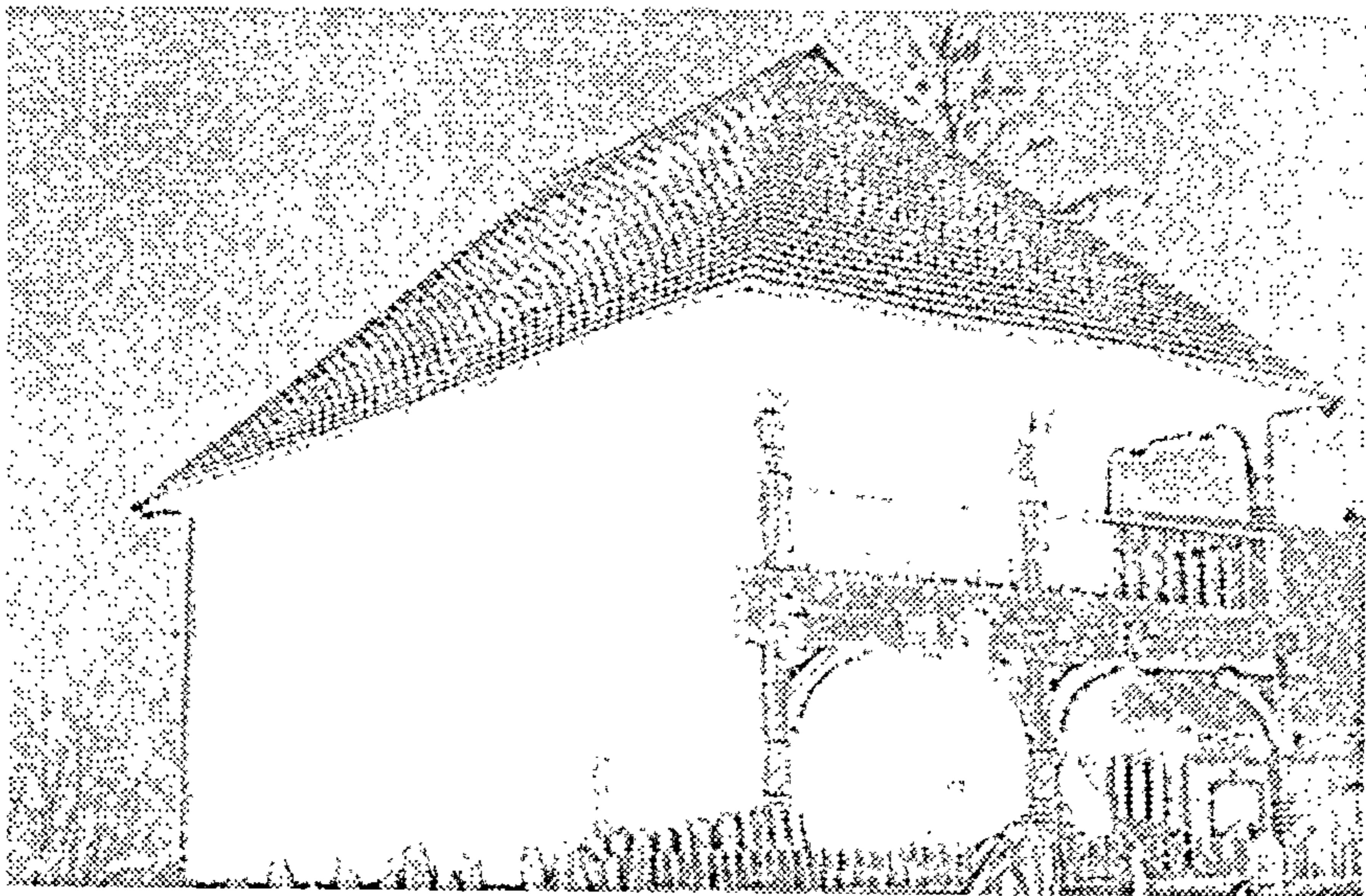
Жорны.

Фота: архіў.

попеле, на плоскіх каменнях загорнутыя ў лісце.

Варта адзначыць таксама, што першабытныя народы, якія пражывалі ў аддаленых ад сябе абшарах Азіі, Афрыкі, Еўропы і Амерыкі, нават у Аўстраліі ўжывалі ступ і ступак, формы якіх былі вельмі падобныя.

Першыя даныя аб аладдзях і праснаках паходзяць з Егіпту і датуюцца 2840-2680 гадамі да н.э. Міскі з хлебам з ячменнага зерня знойдзены ў грабніцах старажытных егіпцяў. Вядома, што ў гадах 3000-2000 да н.э. былі ў Егіпце спецыяльныя ўраднікі і наглядчыкі над пякарнямі, а за Рамзеса III спажывалі там трыццаць розных гатункаў печаных вырабаў з пшанічнай і ячменнай мукі.

Свіран.

Фота: архіў.

Старажытныя грэкі майстэрства выпякання хлеба перанялі ад фінікійцаў. У Афінах 50 год да н.э. ведалі пяцьдзесят гатункаў печаных вырабаў, а малады пекар, каб мог працаваць, самастойна павінен быў спячы сорок восем відаў пякарскіх вырабаў.

У Рыме ў час панавання кесара Аўгуста існавала больш пяцьсот пякарняў, а рымляне ведалі некалькі гатункаў хлеба — светлы, смуглы і хлеб для бедных. Упершыню абкупалападобнай печы для выпечкі хлеба ўпамінае Геродот каля 500 года да н.э.

Каля 15 год да н.э. у Рыме збожжа малолі ў вадзяных млынах, а ў засыпанай у 79 годзе ў выніку выбуху вулкана Везувія Пампеі ў XIX стагоддзя адкрылі пякарныя

печы, якія ў асноўным не адрозніваюцца ад сучасных.

Першая знойдзеная на нашых землях ворная прылада — рала датуецца 2500-2000 гадамі да н.э., а ратацыйныя жорны ўжываліся каля 400 года да н.э.

Хлеб, які спажывалі нашы продкі адрозніваўся ад сучаснага спосабам прытатавання, формай, смакам і спажыўнымі вартасцямі. Распаўсюдзіўся ён у час вялікіх перасяленняў народаў каля IV стагоддзя н.э., у VIII стагоддзі пачалі шырока ўжывацца купалападобныя печы, колькасць якіх павялічылася ў IX-X стагоддзях.

Пшаніца і ячмень прыйшлі на нашу тэрыторыю з Азіі. Гэтыя хлебныя расліны распаўсюдзіліся ў славян разам

са спадарожнічаючым ім пу-
стазеллем — жытам. Пачат-
кова нашы продкі вялі з ім
жорсткую барацьбу, аднак з
часам пераконваліся, што яно
больш вынослівае ў больш
халодным клімаце і на гор-
шых землях, пачалі яго вы-
рошчваць. Збожжа гэтае ста-
ла з часам дамінуючай хлеб-
най раслінай. Дагэтуль не зу-
сім вядома ці сугучнасць слоў
жыць — жыта вынікае з вя-
лікай жывотнасці жыта ці гэ-
тыя два словы з'яўляюцца як
бы сінанімамі жыцця.

У раннесярэднявяковых
знаходках у Сярэдняй Еўропе
з насенняў найчасцей вы-
рошчваных раслін сустрака-
ецца проса, пшаніца і жыта,
радзей ячмень, авёс, віка, лён,
каноплі, грэчка, боб і гарох.
Проса разам з пшаніцай і яч-
менем належыць да гатункаў
найчасцей вырошчваных яш-
чэ ў час вогненна-падсячнага
земляробства.

Усе гэтыя гатункі збожжаў
захаваліся ў меншай ці больш-
шай ступені па сённяшні
дзень. Перавага жыта выраз-
на бачная з X стагоддзя. З гэ-
тага часу становіцца яно ас-
ноўнай сыравінай для выпеку
хлеба.

Аб праўдзівым хлебе мож-
на гаварыць толькі ад IX-X
стагоддзя, захаваўся нават
бохан хлеба, печанага на за-
квасцы, знойдзены археолага-
мі на тэрыторыі Чэхаславакіі.
Польскія крыніцы ўказваюць
на спажыванне хлеба ўсімі
слаямі грамадства ў XI і XII
стагоддзях. Розныя віды хле-

ба паявіліся толькі ў XII ста-
годдзі, аб чым упамінаюць кі-
еўскія крыніцы. На два ста-
годдзі пазнейшыя польскія
крыніцы падаюць спісак дзе-
вяці асноўных тыпаў хлеба:
— хлеб жытні звычайны,
жытні чорны, белы пшанічны,
сушаны (сухары), булкі пша-
нічныя, рагалікі, праснакі пе-
чаныя на алеі з сырам і ма-
кам або шафрамам, а таксама
пячэнне завіванае з сырам
або яблыкамі. Пяклі з мукі з
дадаткам яек, малака, масла і
мёду. Адначасова выпякалі
праснакі ў попеле, загорну-
тыя ў лісце, на рашотцы
і інш.

* * *

Дасканала адлюстроўвае
складаны шлях ад зерня да
хлеба беларуская няхітрая
казка аб сыне ўдавы, што на
могілках начаваў. Адноўчы ў
карчме багаты гаспадар, які
меў сем валоў сказаў: „Хто на
нашых могілках пераначуе, то
таму дам „быка“. На тых мо-
гілках быў пахаваны чалавек,
які ў дванаццаць гадзін ночы
ўставаў з магілы і страшыў.
Гэты хлопец за радай маці
ўзяў з сабой пеўня жывога і
лусту хлеба. Маці сказала
пеўня трымаць у руках, а
хлеб палажыць пад галаву.
Калі выйдзе мрэц з магілы,
хлопец павінен быў не аказ-
вацца. Мрэц, які вылез з ма-
гілы, пазнаў, што нехта ёсць
але хлопец маўчаў... Мрэц
прыгразіў: Аказвайся, бо ўду-
шу! Тады хлеб аказаўся:

— Я!

— Хто: Я?

— Мучанік!

— Які ты мучанік?

— Такі, — кажа, — мучанік: Возьме мяне гаспадар, параскідае па полі, потым баронамі давай драць і чыста мяне змяшае з пяском. Потым, як дасць дождж, заб'е мяне, так я храсткі папускаю і расту. Расту, расту, расту, ужо мне добра, аж як дасць снег, чыста — кажа — я змерззну і гэта мне яшчэ нічога... Потым пад вясну снег зыдзе з мяне і ўжо мне добра. Расту я, расту, аж стане пячы слонка, чыста я — кажа — пажоўкну, ужо зусім прапаў. Ажно як насходзіцца бабаў, як стануць мяне рэзаць! Так рэжуць, рэжуць і ўсё ў кучкі стаўляюць. Чыста яны мне кішкі паразрэзваюць, ужо ў мяне зусім духу няма! Пякуся я са два тыдні на слонку, аж прыязджае гаспадар, усё кідае на воз і да гумна возіць. У гумне, за кожным разам, кладзе мяне ў торп, і ўсё каленьмі пратоптвае, і ўсё каленьмі пратоптвае. Яшчэ як людскі гаспадар, да гумно вялікае, то ён мяне так прытоптвае, а як іншы да гумно малое, то чыста мяне стопча. Ляжу я ў торпі, аж прыходзіць гаспадар, скідае мяне з торпу на ток, скідае. Потым як стануць мяне цапамі біць, чыста з мяне костачкі павымятаюць. Потым збярэ мяне, выдзьмухае, вычысціць, напаліць печ, усыпле мяне — чыста я ўжо згару да звані! І гэта мне яшчэ няма ніц! Потым, выбярэ мяне з печы, за-

вязе да млына, да ўсё мяне каменнямі трэ, ды трэ. Чыста ўжо мяне змеле, замне, ажно чуць я жыў. І гэта мне яшчэ нічога. Дапёро як мяне небараку прывязе да хаты, так гэта прыдзе баба, насыпле мяне ў дзяжу, ды ўсё навокал дзежкі ходзіць і кулакамі таўчэ, ды таўчэ. Як ужо я ўкісну, так напаліць печ, так накладзе на лапату і ў печ садзіць. Тут ужо мне канец. Потым сяджу я ў печы, сяджу, аж прыходзіць баба і выме мяне з печы, то як людзка катора, то барджэй мяне вадою паліе, тады мне крыху дух прыдзе.

Як ён гэтыя іловы вымавіў, так гэты певень: лоп! лоп! Крылямі і кукарэку! а мрэц нават ні ў труну, але так нуртом у зямлю ўпаў⁴.

Варта адзначыць, што ў народным вераванні хлеб мае таямнічую магічную сілу якраз ад таго, што праходзіць такі складаны цяжкі шлях і вельмі часта ўжываюць яго як забеспячэнне ад усяго злага і розных дэманічных сіл.

У чым жа сіла і таямніца Хлеба?

З хлебам спалучаюць усе найважнейшыя вартасці існавання — дастатак, добры плён, пладавітасць жанчын і жывёл, спакойнае і бяспечнае жыццё. Ён з'яўляецца крыніцай вяселля, сямейнай і грамадскай радасці, сімвалам пашаны і ласкі. Месца яго ў хаце знаходзілася ў святым куце, пад абразамі. Людзі веры-

лі, што хлеб з'яўляецца асноўным божым дарам. Патрэбны быў як нованароджаным так і ўмершым. Калі нараджаўся чалавек, ахвяроўвалі хлеб, які меў спадарожнічаць яму праз усё жыццё, а таксама на тым свеце.

Сілу хлеба, з аднаго боку, трэба бачыць у таямніцы скрытага ў збожжавых зярнятах яго жыцця і вялікага стваральнага патэнцыялу, які яны маюць у сабе, у сваіх зародках, з другога — у здольнасці захоўваць жыццёдайную сілу ў іншай постаці, калі выдавалася б, усе гэтыя сі-

лы зерня павінны былі быць знішчаны. Хлеб як спалучэнне зерня, вады і агню набывае новую якасць і новую сілу, незалежна ад таго, што шлях ад зерня да хлеба зусім просты.

Тады нічога дзіўнага, што збожжа і хлеб спалучаюць, у сувязі з гэтым, наладжвалі яны свой адпачатак на народны светапогляд і сістэму каштоўнасцей.

Сімволіка хлеба на працягу доўгага часу ўпляталася ў розныя формы выражання светапогляду і народных уяўленняў. Адгэтуль даволі істотная роля хлеба ў народ-

Вятрак.

Фота: Міхася Шаховіча.

Буслава лапа..

Фота: архіў.

ных звычаях і абрадах, у народнай магіі і медыцыне.

Народнае жыццё ў мінулым і сучасным напоўнена абрадавым ужываннем хлеба, трэба адзначыць, што выкарыстоўваецца ён у пачатку якога-небудзь дзеяння або стану, а таксама ў завяршэнне ці для пацвярджэння існуючага стану.

Акрэсленыя падзеі набываюць грамадскае значэнне за пасрэдніцтвам хлеба. Такім чынам, абрадавае ўжыванне хлеба мае заўсёды сімвалічнае значэнне. Сімволіка выражаная пры дапамозе хлеба

даволі багатая і разнастайная. Прадставіць яе вычарпальна амаль немагчыма і таму агра-нічымся некаторымі прыкладамі:

— Хлебам і соллю вітаюць важных дарагіх гасцей як і тых, што прыходзяць у дом,

— пры ўлазінах у новую хату найсамперш уносяць хлеб,

— хлебароб, выязджаючы першы раз у поле, бярэ з сабой хлеб, які кладзе на першую скібу.

У сямейных абрадах сімвалічную ролю хлеба выяўляецца найбольш выразна як:

1. Сімвал упаўнаважання:
— сваты ідуць з хлебам,
— на вяселле ідуць запрашаць таксама з хлебам.
2. Знак заключэння шлюбнага дагавору:
— прыняццё і абмен хлеба,
— у час рукабіцця ломяць хлеб і разломаныя часткі даюць бацькам.
3. Сімвал шлюбнага саюзу і вонкавая форма яго заключэння:
— нявеста і жаніх кладуць рукі на хлеб, або падаюць рукі пад хлебам,
— прысутныя з'ядаюць адзін хлеб,
— падзел хлеба на дзве часткі, або дзяленне паміж усімі ўдзельнікамі.
4. Сімвал удзелу абшчыны ў прызнанні прыватнай справы:
— удзел радні ў час выпякання караваю,
— у час усаджвання ў печ, за лапату трымаюцца ўсе прысутныя, — падзел караваю.
5. Выражэнне пажадання дастатку і багацця (на радзінах, хрысцінах, наваселлі, вяселлі):
— хлеб выкарыстоўваюць у многіх рытуальных абрадах.
6. Падарунак або форма платы за працу:
— даванне хлеба парадусі і бабцы,
— даванне хлеба свяшчэнніку пасля сямейнага абраду. Падобна даюць яму хлеб пасля.

У сувязі з вялікім значэннем хлеба ў быце, абрадах і звычаях, грамадскім і асабістым жыцці паявілася шэраг вераванняў і забарон, звязаных з дзяжой і выпечкай хлеба, мэтай якіх было запэўніць заўсёды добры хлеб.

Былі таксама вераванні, звязаныя з магічнай роляй хлеба і яго лекавымі ўласцівасцямі. Вось некаторыя з іх:
Кладучы дровы ў печ на хлеб, трэба пільнаваць, каб палены былі чыстыя, нельга дапускаць да таго, каб падчас палення напаскудзіць, бо грэх на божа дар паліць гноям, а і хлеб не ўдасца.

У якое дрэва ўдарыць пярун, то нельга ім паліць на хлеб ані яды на ім гатаваць, бо сажка ў коміне загарыцца і на хлеб гэта нядобра ўплывае.

Выбраўшы цеста з дзяжы, трэба зараз дзяжу накрыць векам, каб адкрытая не стаяла, бо гэта нядобра.

Усадзіўшы хлеб у печ, гаспадыня падымае дзяжу з зямлі і на тое месца, дзе дзяжа стаяла, пырскае вадой (якая засталася ад хлеба) на крыж і перахрысціцца, бо ўжо тое месца, дзе дзяжа стаяла, важнае.

Дзе дзеўкі ёсць у хаце, то як толькі хлеб у печ усадыць, хутка дзежку накрываюць і выносяць у камору, каб хутка дзеўкі замуж пайшлі.

Выняўшы хлеб з печы, трэба хутка абліць халоднай вадой, каб у пекле для душы не шкадавалі вады.

Свячэньне пасхі ў Лубніках, гміна Заблудаў.

Фота: архіў.

Нельга, выняўшы першую буханку з печы, рэзаць яго нажом, толькі трэба яго ламаць, бо хлеб да сямі разоў не ўдасца.

Хлеба ў Вялікі Чацвер выпякаць нельга, калі ж неабходнасць да гэтага прымушае, то, каб на ўраджай не мела кепскага ўплыву, трэба даць на мшу, а ўжо праз цэлы год асцерагацца ў чацвер пячы хлеб.²⁾

Каб пячонка не пякла, трэба есці той хлеб, што назбіраецца на нажы ў час рэзаньня.³⁾

Каб не баяцца грому, трэба есць запляснелы хлеб.⁴⁾

Ідучы на суд, трэба адламаць галінку бэзу і ўзяць з сабой хлеба і солі, а судовая справа будзе выйграная.⁵⁾

Каб быў добры ўлоў, трэба ў сухі невад улажыць кавалак хлеба і грудку солі.⁶⁾

Абдарованы маладзіцай у час жніва, павінен чым хутчэй палатно са скібкай хлеба, калі яна яе толькі паложыць, забраць са снапа, што ў іншым выпадку маладзіца заставалася б праз доўгі час бесплоднай.⁷⁾

Для таго, каб прыдбаць тва-

ру і рукамі белага колеру і свежасці, як таксама супроць загару (...) раець (...) вадой, якую ўжывалі для замешвання хлеба, абмывацца.⁸⁾

Непасрэдная пашана да хлеба выяўляецца ў тым, што пачынаючы рэзаць хлеб, рабіць над ім нажом знак крыжа, калі хлеб падаў на падлогу яго падымалі, абдзьмухвалі і цалавалі.

Колькі з гэтай пашаны да хлеба засталася?

Ці хлеб перастане быць важнай з'явай народнай культуры і стане звычайнай штодзённай ежай без вясковых эмацыянальных афарбовак і паэзіі, дзякуючы чаму быў ён заўсёды смачны.

* * *

Ці не даволі верыць слепа
Той педагогіцы, браток,
Што пачынаецца не з хлеба,
Не з мазаля бярэ выток?

Вучыць любові і пашане
Для хлеба труднага ў жыцці.
А мы? Што славім?

Што ўзвышаем?
Пра што няём, бы ў забыцці?

Каму спрыяем і наровім
Каго гадуем? Спажыўцоў?
А як жа хлеба ім наробім
Мы — без аратых і жняцоў?

Ты за экранам зрэдку?
Прызнайся: згледзеў там хоць
раз,
Як дзеці ўполі рвуць свірэпку
Ці гоняць статак на папас?

Не згледзеў, брат! Затое
з рання

І аж да вечара — штодзень
Ты можаш бачыць на экране
Маленькіх скачучых людзей.

Пяюць і скачуць — усе чыста!
Такое ўражанне парой —
Што там мільёнаў сто

артыстаў
Паставіць сёння ж трэба
ў строй!

Я разумею, разумею —
Уздых культуры, рост
патрэб...

Але... з іх кожны мае
жменю —
І жменя цягнеца па хлеб!

Без хлеба скачацца не надта!
А хлеб буханкай не расце:
О, колькі трэба, каб
Падняўся колас у расе!

Так патрабуе ўжо
Дагляду мудрага дзіця,
Каб у жыццё аратым выйсці,
А не нахабнікам жыцця!⁹⁾

Мікола Лобач

1) M. Federowski, Lud białoruski, t. 1, Kraków, 1897 s. 191—192.

2) Там жа, с. 379

3) Там жа, с. 405

4) Там жа, с. 295

5) W. Szukiewicz, Wierzenia i praktyki ludowe, „Wisła”, t. 17, 1908, s. 271.

6) Там жа, с. 340

7) Там жа, с. 328

8) F. Werenko, Przyczynek do leczenia ludowego. „Materiały Archeologiczno-Antropologiczne”, t. 1, r. 1896, s. 179.

9) У пачатку і ў канцы фрагменты лірычных адступленняў з рама на ў вершах „Родныя дзеці“ Ніла Гілевіча.

Па слядах рукапіснага этнаграфічнага апісання Бельскага павету свяшчэнніка Келясціна Брэна з 50-х гадоў XIX ст.

Зямлянкi ў вёсцы Гародчына, гміна Нарва.

Фота: Міхася Шаховіча.

„Мясцовае этнаграфічнае апісанне Бельскага павету, які знаходзіцца ў складзе Гродзенскай губерні, складзенае настояцелям Старакорнінскай св. Міхайлоўскай царквы, свяшчэннікам Келясцінам Іванавым Брэнам па праграме Імператарскага рускага геаграфічнага таварыства, прысланай пры ўказе Літоўскай духоўнай кансісторыі ад 6 кастрычніка 1863 г. за № 11424“ — такой ёсць поўная назва рукапіснай працы, якая знаходзіцца ў Архіве Геаграфічнага таварыства СССР у Ленінградзе, разрад II, вопіс I, № 4.

Этнаграфічнае апісанне Бельскага павету з'яўляецца несумненна адным з лепшых доследаў дасланых у той час у адказ на анкету ІРГО. Нічога дзіўнага, бо рабіў яго чалавек, які дасканала ведаў быт сялян і адносіўся да іх з вялікай пашанай. Да нашага часу не страціла яно сваёй актуальнасці як каштоўная першакрыніца пры этнаграфічным вывучэнні тэрыторыі, якую яно ахоплівае.

Варта даць некалькі звестак аб аўтары каштоўнага апісання.

Келясцін Брэн нарадзіўся каля 1800 г. на Брэстчыне ў сям'і малазямельнага селяніна. Закончыў шасцікласнае Брэсцкае вучылішча. З сярэдніх класаў пачаў даваць карэпетыцыі сынам памешчыкаў, каб зарабіць сродкі на сваё ўтрыманне, потым быў на працягу каля двух год пры

гэтым вучылішчы губернерам, затым накіраваўся ў Жыровіцкую семінарыю (каля Слоніма), дзе займаў пасаду пісьмавода і адначасова праходзіў багаслоўскія класы семінарыі. На 31 годзе жыцця (у 1831 г.) пачаў службу як свяшчэннік у Кобрыне. У Стары Корнін перамешчаны 14 кастрычніка (ст.ст.) 1838 г. у сувязі з пераходам царквы на праваслаўнае веравызнанне з уніяцкага. Мясцовае насельніцтва пачаткова адносілася да яго варожа, нейкі час у царкву хадзіў у суправаджэнні прыстава. Хутка аднак удалося яму заваяваць прыхільнасць прыхаджан. Памёр 17 сакавіка (ст.ст.) 1875 г.

Упамянутае апісанне складаецца з шасці больш-ці менш шырока прадстаўленых раздзелаў:¹⁾

- I. Вонкавы выгляд
- II. Мова
- III. Дамашні быт
- IV. Асаблівасці грамадскага быту
- V. Разумовыя здольнасці, маральныя якасці і адукацыя
- VI. Народныя паданні і помнікі.

Апрача гэтага ёсць 38 песень у гэтым 14 вясельных, 24 загадкі, 15 прымавак і 2 казкі („байкі“). Вясельныя песні падаюцца ў апісанні вясельных абрадаў згодна з храналогіяй вяселля, іншыя фальклорныя творы знаходзяцца ў канцы апісання. Ёсць таксама некалькі ма-

люнкаў адзення, рыбацкіх прылад і будынкаў з плана-мі.

Найбольш аб'ёмісты раз-дзел „Дамашні быт“, у якім шырока прадстаўлена што-дзённае жыццё, заняткі і кло-паты селяніна, жыллё, адзен-не, прылады працы, ежа, не-каторыя звычаі і абрады, уве-сяленні, дзіцячыя гульні, хва-робы людзей і спосабы іх ля-чэння.

Іншым раздзелам адведзена менш месца, тым не менш кожны з іх з'яўляецца каш-тоўнай крыніцай ведаў аб жыхарах тагачаснага Бель-скага павету.

I Вонкавы выгляд

Бельскі павет знаходзіўся ў быўшым Беластоцкім ваявод-стве, зараз у Гродзенскай гу-берні. Гранічыць ён з Бела-стоцкім, Брэсцкім, Пружан-скім і часткова Ваўкавыскім паветамі. Граніцы яго визна-чаюць рэкі: Варта, Буг, Нур-чык і Лесна, а таксама Бела-вежская пушча. Жыхары яго маюць агульнае імя Пад-ляшане і паходзяць у большай частцы ад „аднаго племе-ні — рускага народанасель-ніцтва“. Прыгожыя па вонка-ваму выгляду, правільнага і суразмернага складу цела, яны не адзначаюцца асаблі-вым ростам. Звычайна расту сярэдняга, хаця і вышэйшыя бываюць, з колерам валос ру-сым, галубымі вачыма, часам шэрымі, чорныя вельмі рэд-кія.

„Просталюдзін“ моцны і стала заняты цяжкімі работа-мі. Гэта не дае яму магчымас-ці для развіцця сваіх разумо-вых здольнасцяў і не можа ён пахваліцца асаблівай спрыт-насцю, жвавасцю і кемлівас-цю, хаця нельга сказаць каб быў незваротлівым, нецямлі-вы і дурны. Падляшане ў многім бываюць больш выву-чаны, кемлівыя і знаходзяц-ца на вышэйшай ступені раз-віцця прыроднага розуму чымсьці жыхары некаторых іншых паветаў.

Галоўнай крыніцай сродкаў для жыцця з'яўляецца зем-ляробства. Селянін задаваль-няецца гэтым, таму моцна прывязаны да месца свайго жыхарства і неахвоча адда-ляцца на заробаткі.

Сярод „просталюдзінаў“ найчасцей сустракаюцца на-ступныя хваробы: каўтун, трасца, гарачка, панос, асаб-ліва вясною; часам паяўляец-ца хвароба „крупа“ (грып), ад якой вельмі многа ўмірае дзя-цей. Яна ў 1856 годзе была прычынай смерці значнай колькасці дзяцей ад аднаго да чатырох год уключна.

У некаторых частках паве-ту жывуць перасяленцы з даўняга Польшкага Каралеў-ства, якія стварылі значную колькасць аколц, асабліва каля Драгічына, Бранска, Мельніка, Цеханоўца. Яны не адрозніваюцца як тыя ад ін-шых жыхароў гэтага павета, але выдзяляюцца па адзенню і мове і называюцца „Мазу-ры“. Трэба адзначыць, што

асноўная ўвага ў апісанні звернута на сялян, якія называюцца „Падляшане“.

Як бачым апісальнік выразна выяўляе сваю прыхільнасць да простага люду, хаця і свае эмацыянальныя адносіны — сімпатыю і спачуванне выказвае даволі стрымана, заўвагі апісальніка пра польскае насельніцтва адпавядаюць фактычнаму стану.

II. Мова

Асновай протанароднай мовы Бельскага павету з'яўляецца „стараруская мова блізкая да стараславянскай“. Сведчаць аб гэтым канчаткі дзеясловаў незакончанага трывання, напрыклад: стараціся, сіяті, гаворыці, ходіці, божыціся і інш. Пры гэтым варта заўважыць, што ў некаторых частках гэтыя канчаткі вымаўляюць цвёрда, сіяты, гаворыты, ходыты, божытыся, умыватыся, просытыся, начынаты і інш.

З іншых асаблівасцей вымаўлення галосных і зычных гукаў варта адзначыць наступныя: „а“ вельмі часта вымаўляецца як „о“, асабліва, калі яно пачатковае: Ондрэй, Олексій, Оксэнтій, Олэксандра, Ортэмій, Онтоній і г.д.; „е“ часам вымаўляецца як „о“: — човік, Омэлян, Остапій, чому, для чого, часам як „іо“: — іому, сіому, ніому; „о“ вымаўляецца асабліва ў сярэдзіне слоў з нейкім прыдаткам у кароткага „ў“: вўоз, вўол, нўож, рўог, пірўог, кўонь; „ь“

(неіснуючая ў наш час літара „яць“ заўвага мая — М.Л.) як „і“: Олексій, замест Алексій, човік — човік, цілы — цілы, болізь — болізь, рыка — рька, рычка — рьчка, ліс — льс, вік — вьк; жэлізо — жельезо ад гэтага творны склон у адзіночным ліку слоў, якія заканчваюцца на -ка, -га, амаль заўсёды заканчваюцца на „і“, а гукі „к“ і „г“ адпаведна мяняюцца на „ц“ і „з“: на руці, на рыці, у коробці, на порозі, на дорозі, на нозі.

З зычных гукаў зменам падвергнуты „л“, „ф“, і „о“ (апошні зараз не ўжываецца — заўвага мая — М.Л.). „Л“ асабліва ў канчатках дзеясловаў мінулага часу замяняецца гучам „в“: — ходів, сіяв, бів, мовів, купів, назначыв, продав і інш.; „ф“ на „х“ і „п“: — Хілімон, хранцуз, хорта, Піліп, Онупрый і „о“ (фіта) на „т“: — Тэклія, Годар, Томаш.

Канчаткі слоў у некаторых склонах больш, або менш змяняюцца згодна з асаблівасцямі польскай мовы як напрыклад, назоўнікі ў давальным склоне адзіночнага ліку канчаюцца на -ові і -ёві: сосідові, водові, Ондрэіові, Олэксандрові, коневі, дегтеві і ў родным склоне множнага ліку на -ўов: сусідўов, коніўов, волўов, братўов. У зваротах таксама пры іх збліжанасці да рускай мовы можна лёгка заўважыць паланізмы; напр.: вон ажэнів-ся з такою то дівчыною: прышов по воду, пошов до цэркві і інш.

Простанародная мова заключае ў сабе некаторыя словы агульнавядомыя, але з асаблівым значэннем, напр: „чуты“ азначае ўласна слых, „злодій“, „не дожджэм“, „купіты“, „твар“, „тётка“ у значэнні трасца. Нярэдка можна сустраць такое слова, якое толькі тут і сустракаецца, напр.: „лоны“, „пазалоны“, „кемлю“, „нэ кемлю“, „бачыты“, „авжэш“ (так), „хучэй“, „годытыся“, „уеднатыся“ (таргавацца, дамовіцца на службу), „вэртэль“ (сажань дроў), „корэц“ — 40 гарнцаў казённай меры, „чвiртка“ (1/4 карца), „повчвiрток“ (1/2 чвiрткі), „тройный“, або „троевый гарнец“ (1/3 чвiрткі), „чэтверный гарнец“ (1/4 чвiрткі), „мыто“ (плата), „лягма“ (час адыходзіць спаць), „вон прышоў у самае лягма“, „ке (і), „хусты“ (бялізна) і г.д.

Мова „Мазуроў“ польская, з той толькі розніцай, што некаторыя гукі як „ч“ (cz) і „ж“ (ż) вымаўляюцца мягка, а менавіта „ч“ як „ц“ (c) і „ж“ як „з“ (z): „Сłowiek“, „a zeby siebie“, „zaba“ і інш.

Як бачым, пры апісанні мовы ёсць шэраг трапных і цікавых назіранняў, якія даюць даволі яснае ўяўленне аб гаворцы жыхароў Бельскага павету. Выдаецца, што яго прастая характарыстыка мовы больш даходліва чым спецыялістычныя вывады.

III Дамашні быт

Гэта найбольш шырокі раз-

дзел у апісанні. Складаецца ён з 7 параграфў, якія адпавядаюць падзелу ў анкеце ІРГО. Першы параграф ахоплівае пасяленні, жылыя і гаспадарчыя будынкі, інтэр'ер, хатняе абсталяванне і начынні ды прылады працы. У другім — апісваецца адзенне, абутак, галоўныя ўборы і прычоскі. Трэці прадстаўляе ежу. Чацвёрты знаёміць нас з некаторымі абрадамі і звычаямі, лячэннем людзей і свойскай жывёлы. Пяты прысвечаны заняткам насельніцтва, у тым некаторым промыслам і рамёствам. У шостым прадстаўлены народныя ўвесаленні і дзіцячыя гульні. У апошнім сёмым разглядаюцца сродкі ўтрымання і іх здабыванне.

Разглядаем іх больш падрабязна. Просты народ жыве ў сёлах і вёсках. Жыллё звычайна называецца хатамі. Хата складаецца з сяней, жылога памяшкання, „каморы“ для складання розных харчавых запасаў, а таксама адзення, невялікага халоднага пакойчыка „прысценка“, у якім найчасцей трымалі на зіму варыва, як напр.: капусту, буракі і інш. Побач з самаю хатаю пад адным жа дахам заўсёды будуецца адзін або два невялікія хлявы для гусей, свіней ці авечак. Кожны аседлы гаспадар, недалёка ад хаты, мае „гумно“, якое складаецца з „клуні“, двух або больш хлявоў для рагатай жывёлы і коней. У залежнасці ад магчы-

масці і заможнасці гаспадара гэтыя будынкi бываюць часамі, у некаторых і ў большай колькасці, але ўпамнутыя пабудовы, у крайнім выпадку, складаюць неад'емную прыналежнасць у гаспадарцы кожнага „просталюдзіна“. Апрача таго амаль кожны гаспадар мае свіронак для захоўвання збожа званы „шпіхер“, у якім ёсць 6-8 „засекаў“, куды ссыпаюць асобна кожны від збожжа. Усе гэтыя будынкi драўляныя.

Абсталяванне хаты вельмі простае і прыстасавана выключна да неабходных патрэб селяніна. У жылым пакоі, апрача вялікай печы пастаўленай ля самага ўваходу з сяней з правага боку, у якой сяляне гатуюць штодзённую ежу і пякуць хлеб; невялікага „коміна“, які абсталёўваецца асобна насупраць печы з левага боку ля самага ўваходу, дзе часам гатуюць ежу, а ў асноўным разводзяць зімой агонь для асвятлення пакоя вечарам, лаваў каля двух сцен; палацей абсталяваных ля трэцяй сцяны, дзе спяць гаспадары; „прыпечка“ ля печы і стала — больш нічога няма.

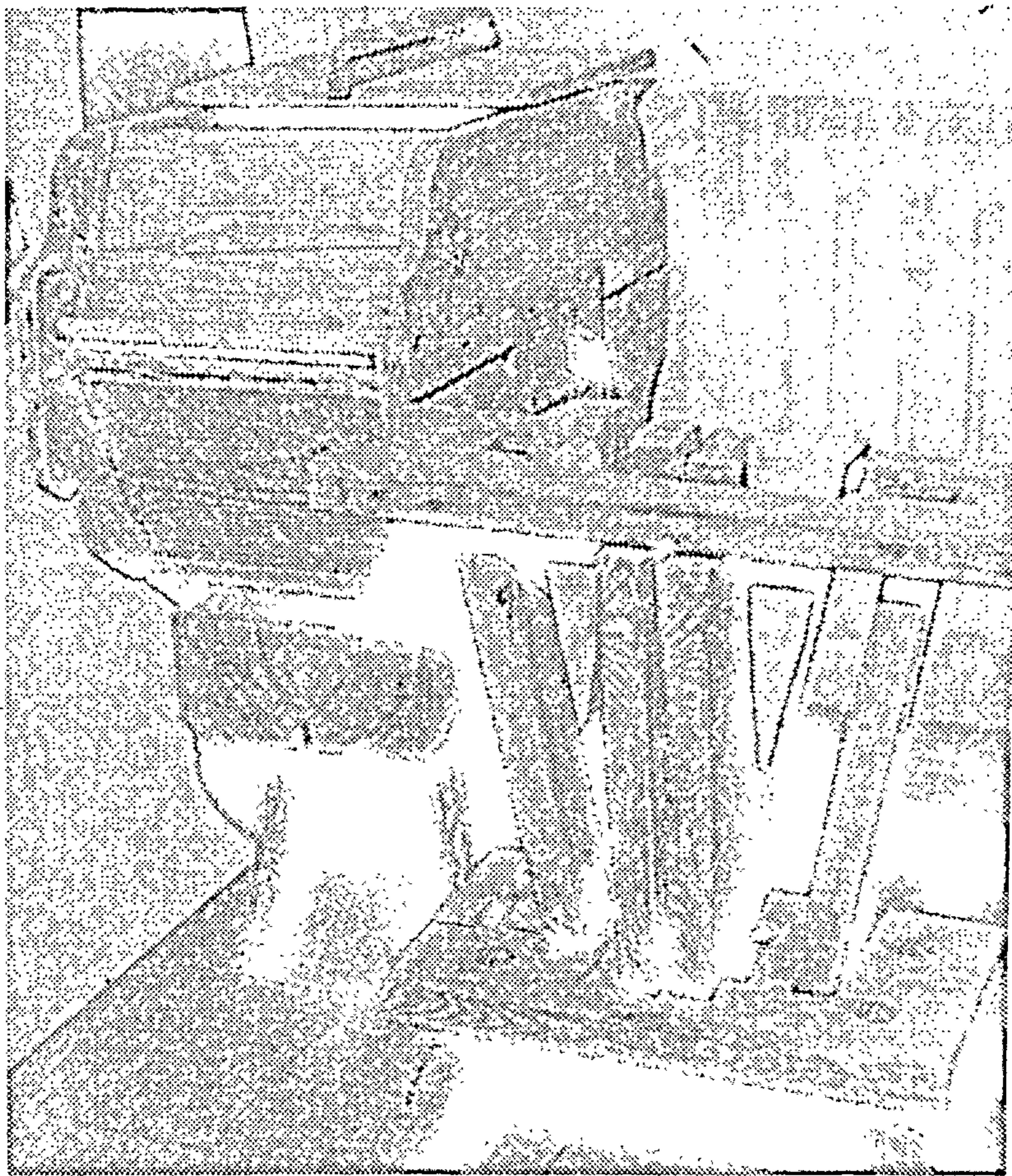
На сцяне ў жылым пакоі насупраць самага ўваходу, пры якой звычайна стаіць стол з загорнутым у „обрус“ хлебам, вешаюць абразы. У гэтай сцяне звычайна робіцца ўваход у прысценак; уваход у камору робіцца з сяней па правую руку, а ў жылое памяшканне, у якім бывае заў-

сёды тры невялікія ваконцы, па левую.

У ліку гаспадарчых прылад і абсталявання „жорна“, хлебная „дiжка“, „ступа“, „цэбэр“, „вэдро“, „шкопок“, „сокіра“, „сэрп“, „коса“, „соха“, „сошнікі“, „борона“, „ярмо“, звычайны воз, невялікая брычка на аднаго каня — „каляска“, конская вупраж, якую складае „хомут“, „дуга“, „обротька“, „лейцы“, часам „набэдрык“, „седэльцэ“, „сідло“ — якое між іншым рэдка ў каго можна знайсці. Пры аранні раллі селянін ужывае саху, у якой дышаль, за які валы цягнуць саху званы „вуйе“, „закрой“, „поліца“ і „плаха“, да якой прымацоўваюць „сошнікі“; вяроўка, што сцапляюць валоў за рогі, канец якой араты трымае ў руках, называецца „наруожнік“.

У месцах, якія знаходзяцца паблізу рэк просты люд займаецца лоўляй рыбы, сеці называе невадам; ужываецца таксама „кломля“, „жак“ з сеткі, які нагадвае конусападобны мяшок з двума крыламі, якім пры невялікай адлегласці паміж берагамі загараджваюць раку не даючы магчымасці ўцячы рыбе калі лоўяць не кломляю, яна нярэдка пападае і ў сам жак.

Верхняе летняе мужчынскае і жанчынае адзенне вельмі падобнае. Яно звычайна шыецца з шэрага, часам чорнага тоўстага сукна і называецца „жупіца“, або „сермяга“, якую апранаюць і ў зімовы час з тым, што для цяп-

Сёння гэта ўжо перажытак.

Фота: архіў.

ла селянін апранае пад яе кажух з авечых аўчын. Пакрой жупіцы, або сярмягі і кажуха амаль аднолькавы і мужчын і жанчын, розніца толькі ў тым, што ў жаночых жупіцах каля каўнера на грудзях робіцца невялікая выразка. У апісанні не ўпамянута карот-

кае верхняе адзенне „світка“ і „ворэчэк“. Паводле інфармацыі гэта амаль адно і тое ж, аднак можна меркаваць, што світка была суконная а „ворэчэк“ парцяны і больш адпавядаў пазнейшаму піджаку.

Да іншых прыналежнасцяў простанароднага адзення ад-

ноніцца ў мужчын шапка, звычайна суконная — чорная або сіняя чатырох або шасцікутная — у версе шырокая з чорным або сівым акольшкам з аўчыны. Таксаманосяць шапкі „капузы“ з цэлых аўчын, якія бываюць высокія, круглыя, накшталт клабука з аксамітным або суконным верхнім дном. Яны бываюць чорныя або сінія. Капузы найбольш ужываецца каля Бельска, Драгічына, Бранска, Нарвы і Цеханоўца, у іншых жа частках ходзяць у іх толькі старыя людзі. Нягледзячы на тое, што ўжо ў сярэдзіне XIX ст. у капузах хадзілі толькі старыя людзі, гэты галаўны ўбор захаваўся ў першых дзесяцігоддзях XX ст. Гэтыя шапкіносяць зімой і летам. Летам таксама ўжываюць саламяныя „капялюшы“, якія ў большасці маюць форму капялюшоў рускіх фурманаў. Толькі паблізу гарадоў гэтага павета можна заўважыць у капялюшах невялікае адрозненне — капялюш у версе ніколі не бывае шырэй, аб'ёму галавы і ён з шырэйшымі палямі.

Мужчыны ходзяць у кашулях, якія называюцца „сорочкамі“, штанах — „ноговіцы“: летам палатняных, зімою суконных — „суконкі“ шэрых або чорных; „чоботах“ з доўгімі да кален халявамі; „поясе з клямраю“ з аленяй скуры.

Да жаночага адзення адносяцца: „хустка“, якую завязваюць у розных частках паве-

ту па рознаму; „чэпец“ з паркалю — неабходны ўбор замужняй жанчыны. Ці ўдавы; „пацёркі“ на шыю, да якіх прывязваюцца рознакаляровыя ўстужкі — „куснікі“; спадніца — зімою суконная „саян“, летам палатняная „портык“; „чаравікі“ і „пончохі“ — зімою з белай воўны, летам парцяныя.

Як у мужчын, так і жанчын для зашпільвання сорочкі звычайна ўжываецца гузік з каляровага шкла падробленага пад бронзу „шпонка“. Падгароднія жыхары і „Мазуры“ па свайму верхняму адзенню зусім адрозніваюцца ад сялян іншых частак гэтага павету. Яны звычайнаносяць род доўгаполых сурдутаў з шэрага, чорнага або сіняга сукна, абшытых белай або іншага колеру тасьмаю, якія называюць „капота з потшэбамі“. Так званыя „потшэбы“ — гэта прадаўгаватыя гузікі, да якіх прышываюцца для зашпільвання тасьмы. Такім чынам капота заўсёды зашпільваецца накшталт гусарскіх сурдутаў. У некаторых аколіцах, а менавіта каля г. Бельска, доўгаполыя „капоты“носяць з невялікім капішонам — „каптур“, які ў час непагадзі надзяюць на галаву.

Варта адзначыць, што толькі дзяўчатыносяць воласы сплеценыя ў адну касу апушчаную на плечы, у канцы якой уплятаецца каляровая ўстужка „куснікі“. Замужнія жанчыны і ўдовы сваіх валос ніколі не запля-

таюць, а ўкладваюць іх вакол галавы, якую пакрываюць чапцом. Трэба дадаць, што дзяўчатам, якія паводзяць сябе непрыстойна, асабліва тым, якія прыдбалі дзіця, сяляне забараняюць насіць косы.

Мужчыны гэтага павету носяць воласы падобна як сяляне ў Вялікарускіх губернях, з той толькі розніцай, што не раздзяляюць іх праборам па сярэдзіне галавы, падстрыгаючы на ілбе над самымі брывамі.

У падгародніх жыхароў і „Мазураў“ воласы мужчыны стрыгуць коратка; жанчыны — як і дзяўчаты, так і замужнія — сплятаюць у косы, першыя носяць іх на плячах у т.зв. „варкоч“, або ўкладваюць на галаве ў выглядзе карзінкі, або ў „кошык“, апошнія ўкладваюць на галаве таксама ў „кошык“, але прыкрываюць іх „чыпком“.

У адносінах да ежы „просталюдзіны“ мала разнастайныя і разборлівы. Палявыя хлебныя і гароднія каранеплодавыя расліны складваюць у большай частцы штодзённую і заўсёдную ежу. З хлебных раслін нарыхтоўваюць кашу: ячную, грэчаную, прасяную і інш., а таксама „куліш“ прыгатаваны з дадаткам бульбы: з пшаніцы — „піруог“, зацірку — палюшкі; з гародніны вараць: з буракоў „боршч“, кіслую капусту — „капуста“; з морквы і бруквікі пахлёбку — „брушка“; бульбу ядзяць цэлую, часам робяць кашу званую „товкані-

цою“. У штодзённым быце, за выключэннем святочных дзён, рэдка і амаль ніколі не ядзяць мяса, а сваю ежу ў скаромныя дні закрашваюць свіным салам, якая ад гэтага бывае смачная і спажывная. У постныя дні, ежу запраўляюць алеем нарыхтаваным пераважна з ільну і канапель.

Найчасцей штодзённую і заўсёдную ежу складаюць: „капуста“, „боршч“, „куліш“ з бульбаю, „горох“, „сачавіца“, „боб“ і якая-небудзь каша. У святочныя дні або пры якіх-небудзь нагодах, што даюць прычыну для лепшага пачастунку, нярэдка можна сустрацаць з некаторай роскашшу на сталах: смажаныя з салам або мясам яйкі; мясныя стравы з гусей, качак, курэй, авечак і ялавічыны. Такая прымітыўная і мала разнастайная ежа дайшла да першых пасляваенных год. Традыцыя адыгрывае важную ролю ў харчаванні да нашага часу.

Сяляне ўжываюць гарэлку чыстую, а часам, асабліва ва ўрачыстых выпадках рыхтуюць з гарэлкі пераваранай з мёдам з сумессю некаторых прыправаў род варапухі — „крупнік“.

Здзіўляе сцверджанне апісальніка, што пры нараджэнні і хрышчэнні асаблівых абрадаў няма. Паводле яго гаспадары агранічваюцца толькі лепшым пачастункам сваіх родзічаў і суседзяў запрошаных з гэтай наготы. Запрошаныя складаюць віншаванні і

выказваюць пажаданні, каб нованароджанае дзіця расло на радасць бацькам і было іх падпораю ў старасці. Вядома, што радзінныя звычаі і абрады на апісваемай тэрыторыі даволі развіты і багаты.

Уступленне ва ўзмужленасць таксама не адзначаецца ніякімі абрадамі і звычаямі. Тады, калі юнак дасягне сталасці, бацькі пачынаюць клапаціцца аб тым, каб „мужэваці сына“. Ужо ад сватання, якое называецца „дівоснубы“ і ў час вяселля ёсць шэраг звычаяў і абрадаў.²⁾

Пры пахаванні і памінках, як сцвярджае апісальнік, сяляне агранічваюцца толькі запрашэннем сваіх сваякоў і суседзяў перад усім у царкву, дзе слухаюць літургію і паніхіду, а пасля дамоў да абедзеннага стала, які адрозніваецца ад іншых пачастункаў тым, што ў ліку разнастайных страў ёсць каша з цэлых ягльных круп — кутя.

Памінкі называюцца хавтуры. Пры агульных памінках усіх памёршых праваслаўных хрысціян, што праводзяцца царквою некалькі разоў у год, званых „помінальны суботы“, сяляне рыхтуюць падобныя, як на хаўтуры абедзенныя сталы, на якія асабліва запрашаюць жабракоў.

Напярэдадні Каляд і Вадохрышча таксама сяляне рыхтуюць абедзенныя сталы, якіх галоўнай прынадлежнасцю з'яўляецца „кутя“ з сытою і кісель, у першым выпадку, а ў другім толькі „кутя“. Абед

ядзяць вечарам і называюць яго „коляда“, у так званых, „Мазураў“ — „куця“. Зразумела, што разнастайнасць і колькасць страў заўсёды залежыць ад заможнасці гаспадароў.

Варта адзначыць і так званы „жыльнік“, які з'яўляецца нічым іншым як звычайем асабліва пашыраным сярод замужніх жанчын і ўдоў. Заклучаецца ён у тым, што два апошнія дні перад Вялікаднем, гэта значыць, у пятніцу і ў суботу, яны прытрымліваюцца самага строгага посту. Не ядуць зусім ніякай ежы, нават не п'юць звычайнай вады. Гэта называецца „жыльнікаваць“.

Да выпадкаў, якія суправаджаюцца абрадамі і звычаямі можна аднесці дажынкi. Гэта звычайна бывае так: на сваім полі ў канцы апошняга загона, з якога сабралі жыта, найчасцей дзяўчаты ўюць вянок з жыта з дадаткам палявых ці гародніх кветак, найсамперш пакінуўшы ў самым канцы загона крыху незжатага жыта, якое перавязваюць устужкаю каля самых каласоў і прыбіраюць уверсе кветкамі. Гэта называецца „пэрэпеліца“. Звычайна гавораць, што ў гэтым месцы зрабілі „пэрэпеліцу“. Сяляне прытрымліваюцца гэтага звычаю толькі паводле невядомага і немагчымага імі да тлумачэння падання — выясняе апісальнік.

Пасля нарыхтоўкі вянка работнікі і работніцы з песнямі

вяртаюцца дамоў, дзе чакае іх гаспадар з пачастункам.

Наконт звычай, якіх прытрымліваюцца сяляне пры неўрадзях, падзяжах жывёлы і ў час заразных хвароб, трэба адзначыць, што яны ў гэтых выпадках мала выкарыстоўваюць чалавечыя сродкі, за выключэннем звычайных перасцярог, якія дыктуюе здаровы розум. Яны ў такіх выпадках звычайна шукаюць дапамогі і апекі толькі ад Бога.

З гэтай мэтай усе з акрэсленага пасялення ці вёскі ў вызначаны дзень сабіраюцца ў царкве. Пасля адбыцця бажэственнай літургіі і малітваў яны з крэсным ходам, г.зн. з абразамі і харугвямі ў суправаджэнні свяшчэнніка, абыходзяць свае засеяныя палі, дзе кожны гаспадар насупраць свайго надзелу зямлі са сваёй сям'ёй становіцца на калені, а свяшчэннік чытае евангелле над іх галовамі за ўсе іх просьбы. Пасля заканчэння крэснага ходу вакол палёў, ён накіроўваецца ў вёску, дзе перад кожным домам, на пастаўленым з гэтай нагоды сталае з хлебам, паўтараецца свяшчэннікам тое ж евангелле.

У канцы крэснага ходу сельскія пастухі зганяюць у адно месца свойскую жывёлу, якую пасля прачыгання малітвы аб яе ахове, свяшчэннік кропіць свяцонай вадою. Пасля гэтага крэсны ход вяртаецца ў царкву, а людзі адтуль ідуць да самага замож-

нага гаспадара на пачастунак, які рыхтуюць у складчыну. Да гэтага трэба дадаць, што сяляне прытрымліваюцца гэтых звычай не толькі ў час няшчасця і непагодзін, але і ў спрыяльны час. Пры гэтым нельга лічыць, што хваробы, якія паражваюць людзей і свойскую жывёлу астаўляліся сялянамі на волю лёсу без розных лячэбных сродкаў і дапамогі — заўважае апісальнік, але як чалавек адукаваны належна ўмее ацаніць сродкі, якія прымяняюць сяляне. Гэта на яго думку — замест лекарскіх сродкаў, пошукі дапамогі і апекі ў Бога, або бабак ці лячэнне рознымі забабоннымі сродкамі.

Нягледзячы на тое, што ёсць фельчары, якія гатовы заўсёды аказаць дапамогу захварэўшаму чалавеку, сяляне больш за ўсё звяртаюцца за дапамогай да старых людзей, асабліва бабак, якія прыступаюць да лячэння сродкамі, што заснаваны больш на забабонах, чым сапраўднай дзейнасці гэтых сродкаў.

Для прыкладу адзначым спосабы лячэння тых хвароб, якія больш і часцей здараюцца ў сялян. Так трасцу, на простае мове „тётка“ лечыць рознымі забабоннымі спосабамі і сродкамі а менавіта:

а) раяць — у бялізне, у якой чалавек захварэў гэтай хваробаю, выйсці на ростанні і там зняўшы яе пакінуць. Мяркуюць, што хвароба ад захварэўшага пяройдзе на таго, хто падняў бялізну;

Даўней гэтак жылі.

Фота: Міхася Шаховіча.

б) вырываюць некалькі прынак з маладой курыцы, асабліва з той, якая не знясла яшчэ ніводнага яечка і імі абкурваюць захварэўшага чалавека;

в) перавязваюць таксама хворага невялікім пасмам ільну і астаўляюць гэтую перэвязь на ўсю ноч. З наступленнем раніцы выносяць гэтую перэвязь на ростані, асабліва туды, дзе стаіць крыж і прыязваюць да яго;

г) у час трасцы, калі б у хворага да чаго-небудзь паявіўся апетыт, напрыклад, захацела-

ся б яму малака, якое ведаем з вопыту, толькі яшчэ больш абвастрае гэтую хваробу, сяляне ўсімі спосабамі стараюцца задаволіць жаданні хворага і кормяць яго ежай, якую ён захоча да таго часу, пакуль у канцы выклічуць у хворага ваніты, ад чаго здараецца часам трасца пакідае чалавека.

Хваробу, званую „ураз“ — парушэнне брушнай сістэмы пры пад’ёме празмернага цяжару, лечаць лясным зеллем, якое не траціць сваёй зелені ў час зімы і часта выкарыс-

тоўваецца для ўпрыгожання паміж падвойнымі вокнамі зімой, званым „уразнік“, які заварыўшы даюць піць хвораму.

Залатуху і розныя высыпкі лечаць сьвянцоным зеллем з гародніх і палявых кветак, якія звычайна сьвенцяць у дзень аб'яднання уніятаў з праваслаўнай царквою, або ў католікаў у дзень Божага Цела. У протанароддзі гэты дзень называецца „зэленэць“.

Некаторыя з сялян, сьвянцонае на зелянец зелле заварваюць і гэтай вадою абмываюць хворага, пасля чаго ваду, якая засталася, выліваюць куды-небудзь на дарогу, мяркуючы, што на таго, хто першы пяройдзе праз тое месца, куды вылілі ваду, пяройдзе і хвароба.

Панос, і нават крываваы, званы „бегунка“ лечаць гарэлкаю з перцам, або сушанымі чарніцамі, з якіх нарыхтоўваюць адвар і даюць піць хвораму.

Калі б здарылася каму захварэць курынаю слепатою — „курачэю сліпотою“, то рэжуць чорную курку, з якой вынятую „вонтробу“ пякуць і змазаўшы ёю вочы, даюць хвораму з'есці, асабліва нашча.

Некаторыя вераць у шкодныя вочы. Мяркуюць, што ад сустрэчы з людзьмі, якія маюць шкодныя вочы, асабліва, калі бываюць з імі ў кепскіх адносінах, можа чалавек захварэць. З мэтай засцярогі ад гэтага носяць часнык і соль на

грудзях завязаных у шматку або кашулю.

Ёсць многа падобных лячэбных сродкаў, якімі карыстаюцца часамі сяляне ў час хваробы, але варта дадаць, што яны заснаваны больш на забабонах і часткова на сімпатыі, чым сапраўднай карысці ад іх.

Што датычыць лячэння свойскай жывёлы, трэба сказаць, што яно рэдка і амаль ніколі не праводзіцца за пасрэдніцтвам замоў; здараецца часам, што замовамі лечаць толькі ў выпадку, калі б у якой-небудзь жывёлы завяліся „рабакі“, але і гэтае бывае вельмі нячаста, таму што людзі якія ведаюць замовы ад іх, рэдка сустракаюцца.

Варта адзначыць, што тыя, хто ведае замовы; не хочуць здрадзіць вядомыя ім сімвалічныя словы, якія складаюць сутнасць замовы, спасылаючыся на тое, што разам з перадачаю слоў замовы, яна траціць сваю моц. Толькі перад смерцю можна яе перадаць каму-небудзь з родзічаў ці сяброў. Па сутнасці замоў не здраджваюць для ўласнай карысці. Па гэтай прычыне тады і зараз замоў нельга запісаць.

Замаўляюць рабакоў за пасрэдніцтвам заклінання крапівы некаторыя праводзяць наступным спосабам: выбіраюць дзе-небудзь куст крапівы, які завязваюць ніткаю або ўстужкаю і пагражаюць яму, што калі рабакі на акрэсленым валу, карове ці свінні не прапа-

дуць, то ён будзе знішчаны, напрыклад:

— чуеш кропіво, се нэ выпадут робакі із чырвоного вола, то я тобі голову здойму.

У выпадку, калі б свойская жывёла захварэла, то перш, у большасці выпадкаў, абкурваюць свянцоным зеллем, часам пускаюць ёй кроў, што завецца „справляюць“.

Калі ж жывёла захварэе часоткаю — „хростою“, то некаторыя вылечваюць яе адварам з львінай лапкі, божага дрэва і падарожніка, якім змыгаюць жывёлу да часу выздараўлення.

У лячэнні жывёлы сяляне малавопытныя. Яны зараз больш і часцей звяртаюцца да сродкаў запісаных ветэрынарамі Дзяржаўных Маёмасцяў.

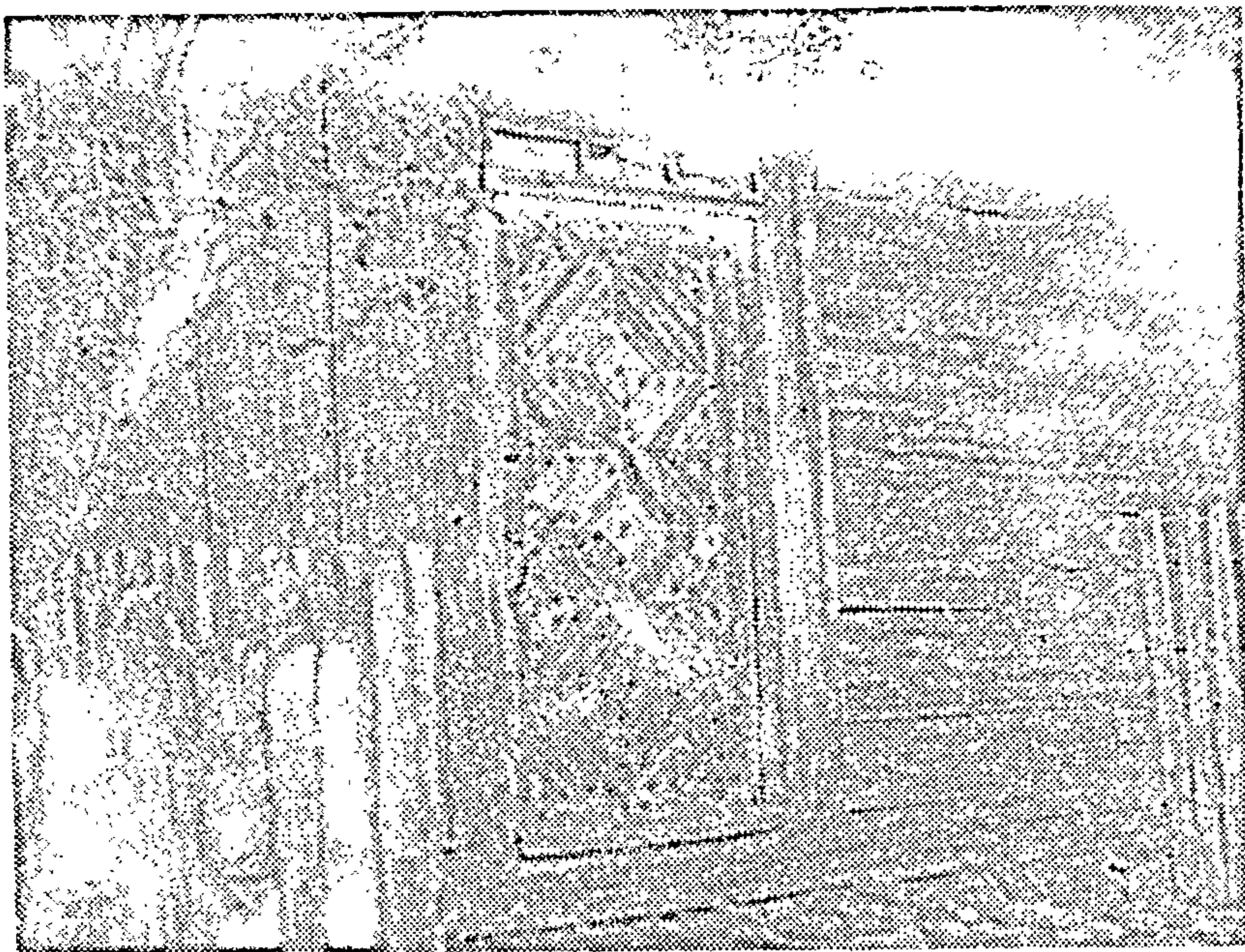
Галоўным і любімым заняткам сялян з'яўляецца хлеба-робства і агародніцтва, якія з'яўляюцца адзіным сродкамі і крыніцамі падтрымання жыцця. У некаторых частках павету, асабліва каля гарадоў: Бельска, Драгічына, Нарвы апрача хлеба-робства некаторыя вёскі займаюцца вырабам палатна, палаценка, тоўстага сукна і называюцца „ткачы“, нарыхтоўкай алею і плотніцтвам. Свае рукадзеллі збываюць унутры свайго або ў суседніх паветах.

Для вырабу палатна, палаценка і сукна выкарыстоўваюць станок — „кросьна“, прыналежнасці якіх складаюць: задні вал, на які навіваецца основа — „воротіло“; „нічаніца“ дзве, праз якія працягва-

юць ніці асновы; „бэрдо“, для прыбівання ніцей утку ў часткання; „набілкі“, у якіх замацавана берда з двума ручкамі; „чэвнік“ з „цівкаю“ з бэзу, на якую намотваюць ніткі; „поножэ“ для прывядзення нічаніц да дзеяння пры дапамозе ног; „ключкі“, на якія ўв'язваюцца нічаніцы і „запірня“, якая служыць для ўтрымання варацілаў.

Для вырабу „олею“ з льнянага або канаплянага сем'я, няма асаблівых інструментаў. Алей вырабляюць наступным чынам: — бяруць адпаведную мерку льнянага ці канаплянага семені, сушаць у печы, таўкуць у ступах, пасля чаго пражаць на вялікай скаварадзе, або ў якім-небудзь медзяным або чыгунным посудзе; затым запарыўшы добра кіпятком сыплюць у мяшок (у адным месцах суконны, у іншых палатняны), які кладуць у прэс, які называюць „кleshчы“. Ад забівання драўляных клінкоў мяшок з сем'ям сціскаецца і з яго выцякае алей, які ідзе на продаж, або для ўласнага ўжытку.

Найбольш вядомыя з вырабу палатна вёскі: Малінава, Верпяхі, Фалькова, Вышкі, Невіно-Боровэ і Сасіны; з вырабу алею: Парцава, Аўгустова і Макаўка. У некаторых вёсках, як напрыклад, у Арэшкаве і Лядах пераважна займаюцца вырабам добрых калёс; у Кузаве, Гукавічах і Целяцічах⁵ — драўляных лыжак.

Драўляныя дзверы ў жылой хаце ў Кленіках, гміна Чыжы.
Фота: Міхася Шаховіча.

Пры гэтых жа занятках найбольш увагі сяляне звяртаюць на хлебаробства, а карысць ад іх ёсць дапаможным сродкам для паляпшэння хатняга быту і займаюцца імі ў час вольны ад палявых прац.

Да народных увесяленняў можна аднесці: „вэчэркі“, якія бываюць у час святак ад Каляд да Вадохрышча ўключна; яны заключаюцца ў тым, што маладыя мужчыны і дзяўчаты сабраўшыся ў хаце якога-небудзь гаспадара пяюць калядныя песні і апавядаюць казкі — „байкі“; на вячорках

не бывае ніякіх асаблівых пачастункаў і „огулькі“ ў час светлай сяміцы — Вялікадня. „Огулькі“ звычайна адбываюцца ў карчме і там жа пяюць розныя вясёлыя песні, танцуюць і паводле магчымасці частуюцца, а часам на вуліцы, дзе толькі песні пяюць.

З протанародных танцаў вядомы толькі: „танец“, „валец“, якія падобны да сябе з той толькі розніцай, што ў „вальцы“ крыху падскакваюць, а ў „танцы“ круцяцца парамі вакол, без падскокван-

ня і „козак“ тое ж, што рускі „бычок“.

Да дзіцячых гульняў адносяцца: „слепая баба“, якая заключаецца ў тым, што аднаму якому-небудзь хлопчыку завязваюць хусткай вочы і ён павінен злавіць усіх іншых, якія гуляюць па пяць разоў, пасля чаго завязваюць вочы наступнаму. „Бабка“, у якую гуляюць так: у акрэсленым месцы ўбіваюць палку, на якую вешаюць шапку і на павешаную шапку кладуць яшчэ другую і пасля па чарзе пераскокваюць так, каб не скінуць шапак. Калі які-небудзь хлопчык скіне шапку, яго ўсе караюць па аднаму ўдару, што называецца „крозтрой“ — скажонныя рускія словы „сквозь строй“. „Проковэць“ (пярсцёнак), гэта гульня заключаецца ў тым, што хлопчыкі ўсеўшыся колам бяруць „праковэць“, які адзін з іх аддаўшы іншаму ўдзельніку гульні выклікае каго-небудзь і прапануе яму адгадаваць у каго ён у руках; калі ж той не адгадае, то з шукаючага насміхаюцца: — „корэць половы з’ів“ і назначаюць яму якое-небудзь нязначнае пакаранне, а калі адгадае, то павінен ужо выступіць для адшукання той, у каго пярсцёнак выяўлены. „Купец“ — пры гэтай гульні ўбіваюць у зямлю пугаўё з пугай і хлопчыкі накладваюць каля яго многа розных рэчаў, напрыклад: шапак, паясоў, жупіц і інш.; за самую пугу трымаецца адзін з хлопчыкаў, які на-

зываецца купцом і ахоўвае пакладзеныя рэчы, а іншыя стараюцца іх выкрасці. Няўдачнікаў купец б’е рукою або нагою, так, як атрымаецца. Калі ж усе паложаныя каля пугаўя рэчы будуць расхоплены, то купца ганяюць „крозтрой“.

Паказаныя тут гульні найбольш папулярны, але пры гэтым ёсць яшчэ і іншыя, якія не адрозніваюцца ніякімі асаблівасцямі вартымі адзначэння.

Усе сродкі для жыцця на аплату падаткаў і розных павіннасцяў сяляне атрымоўваюць з земляробства, агародніцтва а таксама некаторых упамянутых вышэй рукадзельных промыслаў. Звычайна селянін вылічыўшы колькі з сабраных ім хлебных прыпасаў трэба для ўтрымання сябе і сваёй сям’і на працягу года аж да новага ўраджаю, рэшту збожжа прадае ў самых блізкіх гарадах і мястэчках.

Калі б сабраная ім колькасць збожжа аказалася ледзь дастатковай для пракармлення сям’і, то грашовыя сродкі неабходныя на аплату падаткаў, соль, абутак, жалеза і інш. выручаюцца ім з продажы свойскай жывёлы: валоў, свіней, авечак, а таксама гусей, якіх трымаюць сяляне ў значнай колькасці і іншага, што аказваецца менш патрэбным у гаспадарцы. Пры гэтым варта адзначыць, што селяніну патрэбныя грошы на плату падаткаў і розных па-

віннасцяў, што прыкладна складае 20-25 рублёў срэбрам на сям'ю, таму што адзенне найбольш вырабляюць самі. Палатно, сукно, заўсёды тчэ амаль кожная гаспадыня. На жалеза, соль, абутак, дзёгаць і віно, што сяляне купляюць за грошы, выходзіць значна менш і станоўча можна сцвердзіць, што на пакрыццё ўсіх патрэб з падаткамі, уключаючы сюды і святочныя пачастункі, селяніну заўсёды спатрэбіцца 35-40 рублёў срэбрам.

У выпадку, калі з продажы грашовыя сродкі акажуцца недастатковымі, то яны папаўняюцца з заробкаў, як, напрыклад, з найму на работу да іншага гаспадара больш заможнага, або патрабуючага рабочых рук, а таксама перавозу якога-небудзь цяжару, толькі ў межах сваёй губерні і іншых работ, якія пападуць пад руку.

Пры гэтым апісальнік адзначае, што сяляне не толькі гэтага, але і суседніх паве-таў знаходзяцца ў значна горшым становішчы чым 15 год раней. Перш з кожным годам гаспадаркі ў вёсках павялічваліся і прыходзілі ў лепшы стан, а зараз год ад году бяднеюць і там, дзе раней гаспадар пасля пакрыцця сваіх патрэб і дзяржаўных павіннасцяў мог яшчэ і сабе што-небудзь пакінуць, цяпер ледзь можа пакрыць самыя неабходныя патрэбы і то з вялікімі цяжкасцямі.

Прычынай гэтага, можна

меркаваць, — сцвярджае апісальнік, — з'яўляюцца часткова неўраджаі і малапрадукцыйнасць жыхароў, а часткова і тое, што больш знайшлося патрабуючых, а менш сродкаў для іх задавальнення. Ад таго некаторыя нярэдка пакідаюць свае палі, дамы і нават сем'і і наймаюцца ў работнікі або падзёншчыкі. Вядома, у той час прымянялася экстэнсіўнае земляробства трохпольнай сістэмы, пры дапамозе прымітыўных прылад.

IV. Асаблівасці грамадскага быту

У Бельскім павеце найбольш казённых сялян, якія да ўвядзення сельскіх упраў знаходзіліся пад упраўленнем чатырох амптаў: Бельскага, Бранскага, Сталавацкага і Клейніцкага, у якіх вырашаліся ўсе іх справы, за выключэннем падсудных.

Службовыя асобы ампта гэта: обер-амптман — галоўны начальнік ампта; актыарыус, на руках якога захоўваліся ўсе справы і падатковыя роспісі, які таксама выконваў функцыю пісьмавода; ключбойт, які раўняўся ўладай пяцісоцкаму; вахмістр, які збіраў і выпатрабоўваў усе падаткі і павіннасці, соцкія і дзесятнікі па вёсках.

З увядзеннем сельскіх упраў, агульныя грамадскія справы рашаюцца іх членамі пад старшынствам старшыні і збіраюцца імі ўсе дзяржаў-

ныя падаткі і павіннасці згодна са статутам выданым Міністэрствам дзяржаўных маёмасцяў.

Прыгоннымі сялянамі кіруе Дваровая ўправа, якая складаецца з памешчыка, яго ўпраўляючага, або інакш эканома і некалькі войтаў, выбраных з прыгонных сялян.

Закранаючы праступкі, трэба адзначыць, што сярод сялян, апрача дробных паказ, якія часткова праявіліся ў цяперашні час з прычыны неўраджаяў больш важкіх няма, — сцвярджае апісальнік. Гэта лічыцца вялікім праступкам, таму што ўлічаны ў паказы, незалежна ад таго, што траціць агульную павагу і голас на грамадскіх сходах, публічна ў прыклад іншым караецца, а менавіта: украдзеныя рэчы вешаюць на віннага і ў такім выглядзе водзяць яго па ўсёй вёсцы, караецца ён цялесна ў канцах і сярэдзіне вёскі, асабліва на мастах (цікава менавіта тое, што на мастах — заўвага мая М.Л.).

Здараецца, што ўлічанага ў паказы, у такім выглядзе часам прыводзяць у святочныя дні ці ў нядзелю ў царкву, такім чынам стараюцца на яго ўздзейнічаць сорамам. Гэтыя меры прымяняюцца толькі ад грамады, гэта значыць — поўнага сходу гаспадароў акрэсленай вёскі і называюцца дамашнікі, таму што не даводзяцца да ведама сельскай управы.

У сямейных адносінах і бы-

це не заўважаюцца якія-небудзь асаблівасці. Бацькі ў кожным выпадку карыстаюцца заўсёды належнай і вялікай павагай іншых членаў сям'і, ім жа прадстаўляецца ўсялякае безумоўнае распаўражэнне ў гаспадарцы.

V. Разумовыя здольнасці, маральныя асаблівасці і адукацыя

Адносна характэрных рыс і маральных асаблівасцяў жыхароў, можна з вялікай верагоднасцю сказаць, што народ тут куды больш ветлівы, услужківы, растаропны, чалавекалюбівы і дабрэйшы, чым жыхары некаторых суседніх паветаў, якія жывуць у Віленскай губерні, і ў гэтых адносінах ён здабыў сабе ў суседзяў славу добрага, больш адукаванага і культурнага. Асабліва ад увядзення Сельскіх прыхадскіх вучылішчаў адукаванасць сярод сялян значна пашыраецца і ў кожнай вёсцы зараз можна прыкладна налічыць 10-20 адукаваных мужчын. Жанчын з адукацыяй амаль няма. Жаночаму майстэрству і рукадзеллю, якое неабходнае толькі ў дамашнім быце, вучацца дома ў сваіх мацярэй.

Сярод так званых „Мазураў“ адукацыя яшчэ больш пашырана і там можна знайсці многа адукаваных жанчын. „Мазуры“ значна больш адукаваны і больш можна заўважыць у іх паліроўкі, чым у простага селяніна. Ад

таго заселення імі аколіцы, у большай частцы называюцца шляхта, сярод якіх больш за ўсё аднадворцаў і ў адносінах адукаванасці з'яўляюцца яны як бы пераходным звяном ад дваранства да ніжэйшага класу людзей, гэта значыць, сялян.

VI. Народныя паданні і помнікі

Помнікаў і асаблівых успамінаў старыны ў павеце і сярод сялян не існуе. Ад таго гэта ў песнях і казках нельга заўважыць нічога гістарычнага, што б адносілася бліжэй да гэтага павету. Таксама ў народных песнях і казках (байках), нельга заўважыць асаблівай замысловатасці і вынаходлівасці, а галоўныя рысы іх складае прастата, уласцівая ніжэйшаму класу людзей.

Новых песень і казак няма, а тыя, якія пяюць і раскажваюць просталюдзіны, завучыўшы на вуснай перадачы ад сваіх прадзедаў крыху скажоны, асабліва песні церпяць ад няправільнага стопаскладу і рыфмы. У заключэнні апісання прадстаўлены фальклорны матэрыял і некалькі замалёвак.

Апісанне з'яўляецца каштоўнай крыніцай ведаў аб тагачасных рэаліях. Калі ўлічыць з усімі падрабязнасцямі стан этнаграфічнай навукі ў час складання апісання, якая на тым этапе, гаворачы вобразна, была яшчэ ў пялёнках,

зразумеем веліч працы звычайнага свяшчэнніка Келясціна Брэна.

Доследы праведзення мною, якія адносяцца да пачатку XX стагоддзя. Многае прадстаўленае ў апісанні працягвала сваё бытаванне і ў міжваенны перыяд, водгукі ў некаторых выпадках дайшла да нашага часу. У вёсках былога Бельскага павету яшчэ і сёння сустракаем жылыя дамы і гаспадарчыя пабудовы як быццам бы выняты з апісання Келясціна Брэна.

Да пачатку XX стагоддзя хаты будавалі пераважна з колатых дылёў, якія цясалі „тэсакамі“. У пачатку XX стагоддзя пачалі дрэва пілаваць падоўжнымі піламі. Хаты былі нізкія каля 2,5 метраў вышыні. Падрубкі клаліся на каменнях. Добрая хата лічылася, калі яе шырыня была каля 4 метраў, шырэньшых чым 5 метраў хат не было.

З цягам часу паяўлялася ўскладнёная планіроўка жылля, выдзяляўся яшчэ т.зв. чысты пакой. Печы былі глінабітныя, камяны ў хаце выпляталіся з пруццяў і абмазваліся глінай, на гарышчы выпляталі іх з саломы сплеценай у выглядзе касы і таксама ўнутры і звонку абмазвалі глінай. Такія камяны некалькі год таму яшчэ зрэдку сустракаліся. Праўдападобна ў час паўстання апісання маглі быць курныя хаты, аб якіх у ім зусім не ўпамінаецца.

Так званы „прыстенкі“, які

служыў для перахоўвання варава, быў прыстасаваны як хлеў для каня. Гэта было выклікана масавым крадзяжом коней. Вонкавыя дзверы ў прысценак запіралі адмысловымі „заволокамі“ з унутранага боку. Найчасцей „прысценак“, які стаў выконваць ролю хлява для коней, быў ад вуліцы. У некаторых хатах яго ўжо не было. Коней трымалі ў іншых хлявах і забяспечвалі штабамі, сакрэтнымі замкамі „западэнькамі“.

Крадзяжы коней, якіх пастаўлялі яўрэям, а тыя ж перапрадавалі, былі да такой ступені распаўсюджаныя, што сяляне вымушаны былі прымяняць шматлікія сродкі для іх папярэджання, тым не менш, зладзеі знаходзілі спосабы, каб украсці каня.

Звычайна сяляне трымалі пару валоў і аднаго ці пару коней. Сохамі аралі да І сусветнай вайны. Толькі напярэдадні яе частка гаспадароў пачала прадаваць валы. Недзе каля 1910 года пачалі паяўляцца першыя плугі. Былі яны драўляныя і мелі толькі некаторыя жалезныя часткі, якія выраблялі пераважна кавалі-яўрэі. Зусім перасталі карыстацца сахой пасля вяртання з бежанства. Сахой араць было даволі цяжка. Трэба было яе „дэржаты“ ўвесь час на руках. Некаторыя чаплялі ручнік да сахі і закладвалі на шыю „коб нэ пойшла на той свет“. Погляды на аранне сахой супрацьлеглыя. Некаторыя сцвярджа-

юць, што калі саху „справно“ зробіць, то яна ідзе „ловка“. Саху перавозілі на т.зв. „звалоку“, які нагадвае крокву.

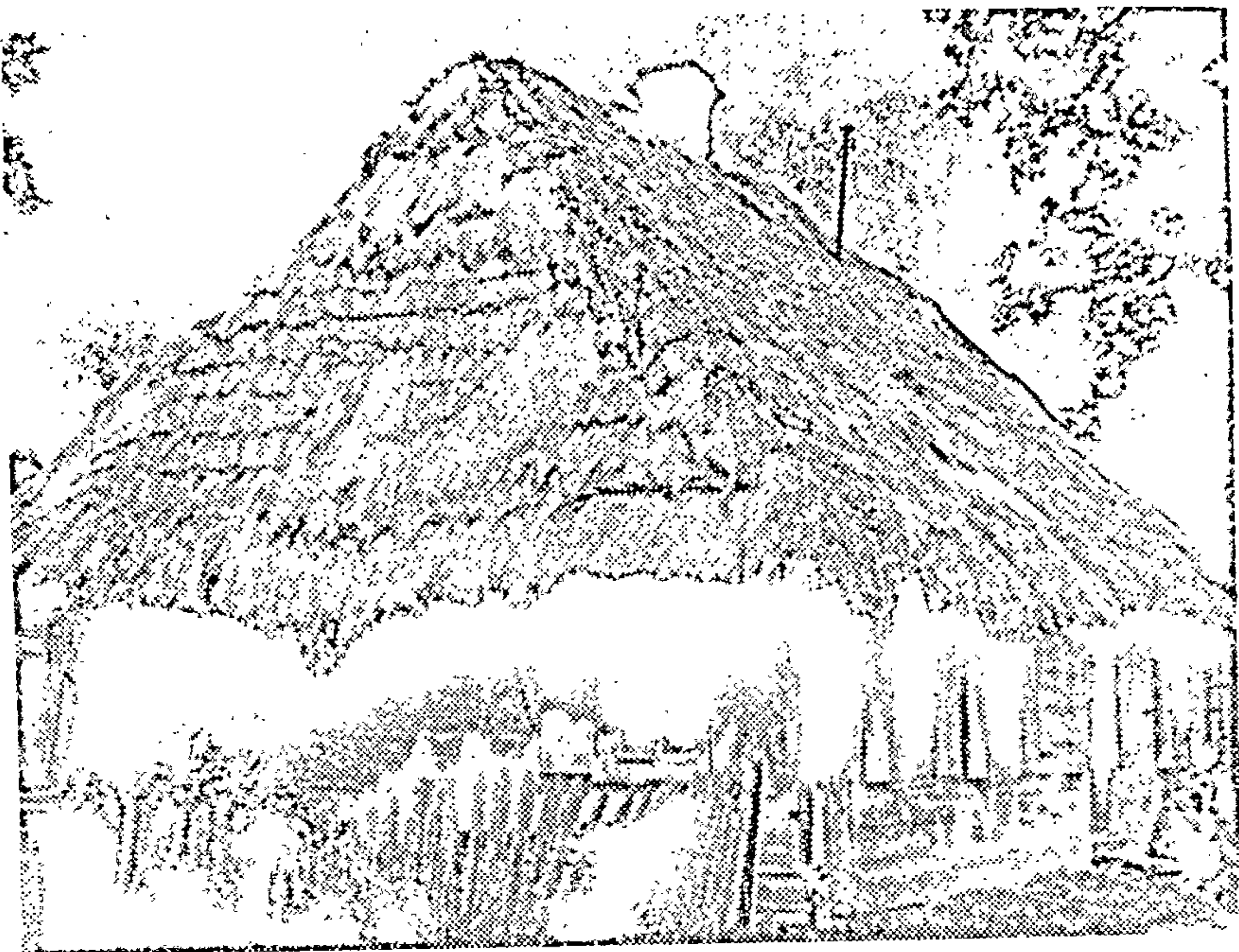
Да баранавання ўжывалі плеченую пружцевую барану „на гальвітках“. Вядомыя бароннікі жылі ў Рэдутах. Да працы валы павінны былі быць прывучаны. Добрыя валы дасканала разумелі гаспадара. Абавязкова адзін з валоў павінен быць прывучаны і заўсёды рэагаваў на воклічы — „ксо“ — у лева і — воць“ — на права. Ад гэтага былі валы „ксобныя“ і „воцьныя“. Для валоў былі асобныя „пасовыя“ і там трава была лепшая. Тыя гаспадары, якія аралі каровамі, туды заводзілі таксама сваіх кароў. Цікавай з’явай былі распаўсюджаныя ў вёсках хлебныя магазіны, у якіх можна было пазычыць збожжа, калі каму не хапала вясной.

Верхняе адзенне свае асаблівасці захоўвала даволі доўга, большыя змены кранулі іншыя часткі адзення, якія больш набліжаліся да гарадскога. Галаўныя ўборы таксама захоўвалі свае асаблівасці.

Распаўсюджаны быў абутак „постолы“. У больш багатых вёсках хадзілі ў „ходаках“, якія рабілі з „лобавай“ скуры, якую куплялі ў яўрэяў. Аб жыхарах з Арэшкава гавораць, што калі везлі дровы на продаж, то былі абутыя ў „постолы“, а другія, запасныя, віселі на пастронку.

Асаблівых змен у ежы сялян да пасляваеннага перыя-

Узор колішняга будаўніцтва.

Фота: архіў.

ду не было. Куплялі найчасцей толькі сялёдку і нямнога цукру. Больш заможныя сяляне ўтрымоўваліся з земляробства, грашовыя сродкі здабывалі прадаючы збожжа і іншыя сельскагаспадарчыя прадукты. Тыя, у каго менш было на продаж, наймаліся да сезонных прац у лесе, на чыгунцы, да жніва. Жанчыны наймаліся да працы ў лярэяў (мылі падлогі).

У іншых галінах нязгоднасць з апісаннем па сутнасці не выявілася. Звычай і абрады ў большай ці меншай ступені вядомыя.

Праўдападобна адышлі ў нябыт забабонныя спосабы лячэння людзей і жывёлы. Магчыма, што-небудзь з таго засталася ў астанковых формах, але аб іх жыхары вёсак прамоўчаюць.

Дзіцячыя гульні, падазеныя ў апісанні, зараз невядомыя.

Выяўлена некаторыя звычаі і абрады, аб якіх у апісанні чамусьці не ўпамінаецца. Да іх можна аднесці: „маслену“, на якую рыхтавалі малочныя прадукты, якія елі цэлы тыдзень. На маслену ездзілі

„куліка“. Быў звычай, што ў кутку пад абразамі стаяла бочачка з маслам. Хто калі хацеў, то еў яго. Цікавая роля адведзена сыру ў час „дівоснубаў“, які называецца „возлюбленік“.

Выяўлены таксама некаторыя аграрныя звычай, аб якіх не згадваецца ў апісанні. І так, вясною бедны не меў права выйсці першы араць, заборваць згодна са звычаем трэба было ісці босым, у доўгім кажусе падпярэзанным поясам. Перад тым, як ісці сеяць, гаспадар павінен быў памыцца і надзець чыстую бялізну. Калі ішлі сеяць, дык глядзелі, каб не было з двух бакоў суседзяў.

Некаторыя, калі не хопіць бульбы каб закончыць пасадку, або і спецыяльна астаўлялі недасаджаны радок, каб дасадзіць тады, калі сусед пасадзіць.

У час засухі шукалі ў каго ёсць пража, калі зноўдуць — палілі.

У першы тыдзень посту, як сцвярджалі інфарматыры паводле расказаў людзей, што памяталі паншчыну, „на колесе бабу возілі“.

На провады абліваліся сікаўкамі. У некаторых вёсках вадой аблівалі тых, што дажнуць жыта, або ізноў гаспадыня аблівала вадой гаспадар, які пасеяў збожжа — „хлюсне шклянку вады“. Многія з падобных звычайў трактуюцца насельніцтвам як забабоны і меркаваць аб ступені іх бытавання даволі

цяжка, бо якраз яны старанна і сарамліва скрываюцца.

Загадкавым можа быць тое, што жыхары не ведаюць сабраных Келясцінам Брэнам песень. Апрача 5-6 даволі далёкіх варыянтаў усе песні невядомыя. Выдаецца, што прычынай гэтага можа быць толькі тое, што ў сувязі з шырэйшымі кантактамі, іх змянілі песні перанятыя ад іншых, якія былі больш цікавыя, прывабныя і адпавядаючыя густам насельніцтва. Магчыма, агульнавядомыя і шырока бытуючыя песні апісальнік патрактаваў як нехарактэрныя для Бельскага павету.

Зразумела, ідучы па слядах „Этнаграфічнага апісання Бельскага павету...“ можна было б значна шырэй і глыбей вывучаць быт і культуру насельніцтва, закрануць шэраг пытанняў прапушчаных у ім.

Усебаковае комплекснае вывучэнне традыцыйнай народнай культуры і быту, а таксама змен, якім яна падвяргалася ад часу паўстання рукапісі да сённяшняга дня, патрабуе працяглых доследаў. Аўтару апісання можна б было рабіць закіды, што яго звесткі часта замала сканкрэтызаваныя, няпоўныя і павярхоўныя, часта малавата падрабязнага дэталёвага апісання.

У апраўданне трэба сказаць, што не быў ён спецыялістам у гэтай галіне, лакалічнасць вынікае з праграмы этнаграфічных доследаў. Не-

малаважнае значэнне адыграла і тое, што ён, як чалавек, які дасканала ведаў народны быт, але не займаўся вывучэннем яго, верна перадаваў факты ўпамянутага ў праграме, а іншым добравядомым не прыдаваў значэння.

Яго заслугай можа быць і тое, што рэдка калі выказвае ўласныя думкі, тлумачэнні і погляды на пэўныя факты і амаль зусім не робіць ніякіх вывадаў, агранічыўшыся да добрасумленнага апісання.

Варта адзначыць, што гэта першая апісальная праца, якая адносіцца да канкрэтнай тэрыторыі. Да нашага часу нельга знайсці ні манаграфічных і больш спецыялістычных прац з гэтай тэрыторыі, у якіх так шырока ахопліваецца этнаграфічная праблема.

„Этнаграфічнае апісання Бельскага павету...“ Келясціна Брэна з’яўляецца добрай першакрыніцай для этнаграфічнага вывучэння значнай часткі паўднёвай Беластоцчыны.

Апрацаваў Мікола Лобач

- 1) На старонцы разглядаючы хваробы, якія найчасцей сустракаюцца апісальнік упамінае „...у мінулым 1856 г. ...“, што непасрэдна сведчыць аб часе працы над апісаннем.
- 2) У далейшым для большай прызрыстасці захаваю арыгінальныя назвы раздзелаў. Апісання было адказам на анкету і гэта абумовіла яго ўнутраную структуру.
- 3) „Беларускі каляндар“ на 1982., Беласток 1982, стар. 163-174.
- 4) Пры спробе „о порондэк і крыніцу“ гаспадыня за кожным разам падае ручнік і міску з вадой, у якой маршалак мые рукі.
- 5) Мабыць Целяцічы (заўвага мая — М. Л.).

Трывалыя страты для культуры

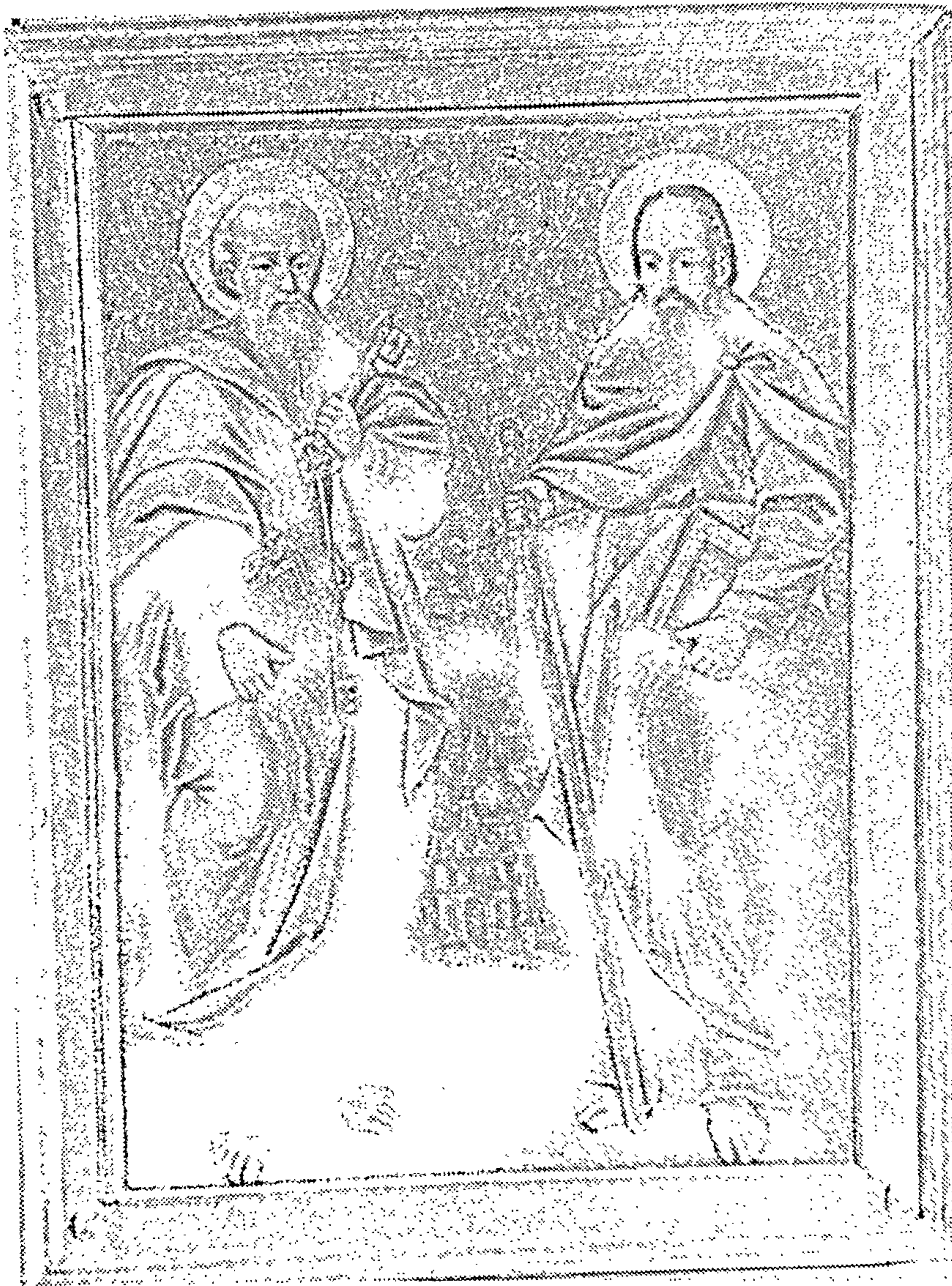
Неадлучным элементам краявiду Беласточчыны з'яўляюцца царквы. Вылучаюцца яны манументальнай пабудовай і жывучасцю традыцыі, якая захоўвае найбольш вартасныя каштоўнасці ўсходняга хрысціянства. Першыя будынкi царкваў на Падляшшы ўзводзіліся ў пачатку XIII стагоддзя і звязаны яны з старарускай каланізацыяй гэтых зямель. Разам з хрысціянізацыяй рускіх зямель побач з гарадскімі ўмацаваннямі ў Драгічыне, Мельніку, Вельску і Суражы ўзводзіліся царквы. Даследчык Падляшша Аляксандр Ябланоўскі пісаў, „што там жа, дзе толькі збудаваны гарадок ці замак зараз і царква ставілася“.

Культавая архітэктурa таго перыяду была цалкам драўляная. Адзіным мураваным помнікам царкоўнай архітэктуры — гэта Каложская царква св. Барыса і Глеба ў Гродне.

Аб развіцці хрысціянства на Падляшшы ў XIII стагоддзі сведчыць паведамленне „Валынскага летапісу“ ад 1260 года аб існаванні развітага

культу іконы Спаса ў Мельніку. Культ цудоўнай іконы Спаса ахапіў усё Пабужжа, аб чым сведчаць месцы паломніцтва і пабудаваныя ў яго гонар царквы ў Драгічыне, Грабарцы, Машчоне Панскай, Мельніку, Сямяцічах. Землі „пад Ляхамі“ сталі абшарам, на якім ішла вострая рывалізацыя паміж плямёнамі, а таксама ўсходнім і заходнім хрысціянствам. На гэтай тэрыторыі назіраем этнічнае, палітычнае і культурнае ўзаемапранікненне. Рускія падляшскія гарады з цягам часу станавіліся змешанымі там у нацыянальным, як і рэлігійным сэнсе. Кожная з нацыянальных грамадскасцяў стварала ўласныя культавыя аб'екты: царквы, касцёлы, зборы, сiнагогі, часам мячэці. У сувязі са зменай этнічна-культурнага аблічча сённяшніх гарадоў Падляшша што-раз больш каштоўнымі з'яўляюцца помнікі, якія сведкаць аб іх мінулым.

На Беласточчыне царквы прадстаўляюць сабой не толькі працяг шматвекавой традыцыі, але ў многіх выпадках

Ікона святих Пятра і Паўла з XVII ст. Царква ў Сямяцічах.
Фота: а. Рыгора Сасны.

з'яўляюцца непаўторным і жывучым да нашага часу элементам беларускай матэрыяльнай культуры і элементаў беларускага дойлідства ў прыватнасці. Натуральныя знішчальныя сілы ўсемагутнага часу, стыхійныя беды, пажары, войны аказалі значны ўплыў на змяншэнне колькасці царкваў, або матэрыял з іх скарыстоўвалі праднамерана на іншыя чым іх прызначэнне мэты, пераважна замянялі на касцёлы, або будавалі касцёлы (Беласток, Аўгустаў, Саколка і інш).

Для прыкладу, у час пажару рускай часткі ў Драгічыне 5 чэрвеня 1653 года згарэў манастыр і царква Праабражэння Гасподняга, якія ніколі не былі адбудаваны.

Разам з ліквідацыяй царквоў у многіх мясцовасцях, як Тыкацін, Кнышын, Аўгустаў, Гладышэва, Высокае Мазавецкае адміралі ўсходнеславянскія традыцыі, у іншых, як Сураж, Драгічын, Бранск падвергліся значным агранічэнням. Гэтая з'ява мае ўплыў на тое, што насуперак гістарычнай традыцыі нацыянальна-рэлігійныя адрозненні згладжваюцца і Беласточчына на той тэрыторыі становіцца ў сэнсе нацыянальна-рэлігійным аднароднай. Вядома, што тэрыторыя ўздзеяння ўсходнеславянскай царквы сягала ў мінулым этнічнай граніцы паміж усходнімі і заходнімі славянамі, адступленне яе азначала асіміляцыю ўсходне-

славянскага насельніцтва і перасоўванне граніцы ўсходнеславянскай нацыянальнасці на ўсход.

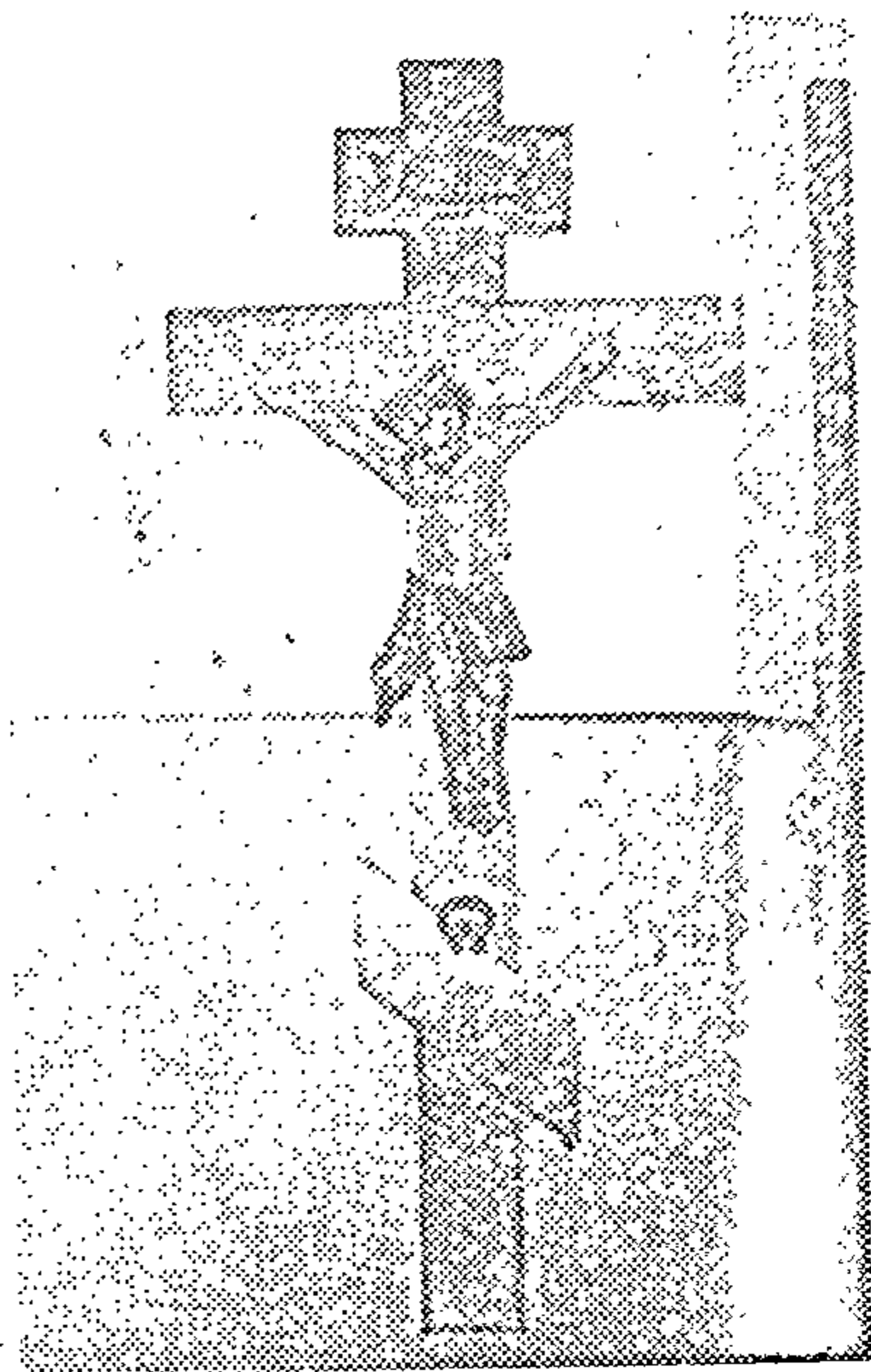
Зараз толькі вузкае кола даследчыкаў ведае аб існаванні ў XVI стагоддзі па пяць царкваў у Суражы, Драгічыне ці Бельску. Наогул невядомай застаецца роля царквы Благавешчання Прасвятой Дзевы Марыі ў Супраслі і яе значэнне для беларускай і польскай культуры. Ці можа

быць інакш, калі ў іншых краінах пішуць на тэму гэтага манастырскага комплексу значна больш чым у Польшчы?

Прынята лічыць, што апека і ахова помнікаў матэрыяльнай культуры даволі не задавальняючая, тым больш недастатковай з'яўляецца ахова помнікаў царкоўнага доўлідства, якое прадстаўляе сабой каштоўныя прыклады беларускай культавай архітэктурны.

Вялікім смуткам напоўнілі нашае грамадства страты ў выніку пажараў двух каштоўных помнікаў — царквы ў Чыжах з XVII стагоддзя і царквы ў Крушынянах з XVIII стагоддзя.

Царква Успення Прасвятой Багародзіцы была збудавана ў канцы XVII стагоддзя на месцы папярэдняй, аб якой ўпамінаецца ў XVI стагоддзі. Яшчэ ў XIX стагоддзі даследчык гэтай тэрыторыі Пятро Пакроўскі ўспамінае аб Каралеўскіх дакументах, якія датычаць чыжоўскай царквы: Генрыка Валезага з 1573 года, Міхала Карыбута Вісьнявецкага з 1670 года, Яна Сабескага з 1676 г., Аўгуста II з 1698 года. Такая колькасць пацвярджэння наданняў царкве ў канцы XVII стагоддзя даволі здзіўляючая. Верагодна, што жыхары Чыжоў хацелі такім чынам атрымаць пацвярджэнне і запэўненне для царквы і духоўных іх маёмасці. Была гэта з'ява даволі папулярная нават тады,

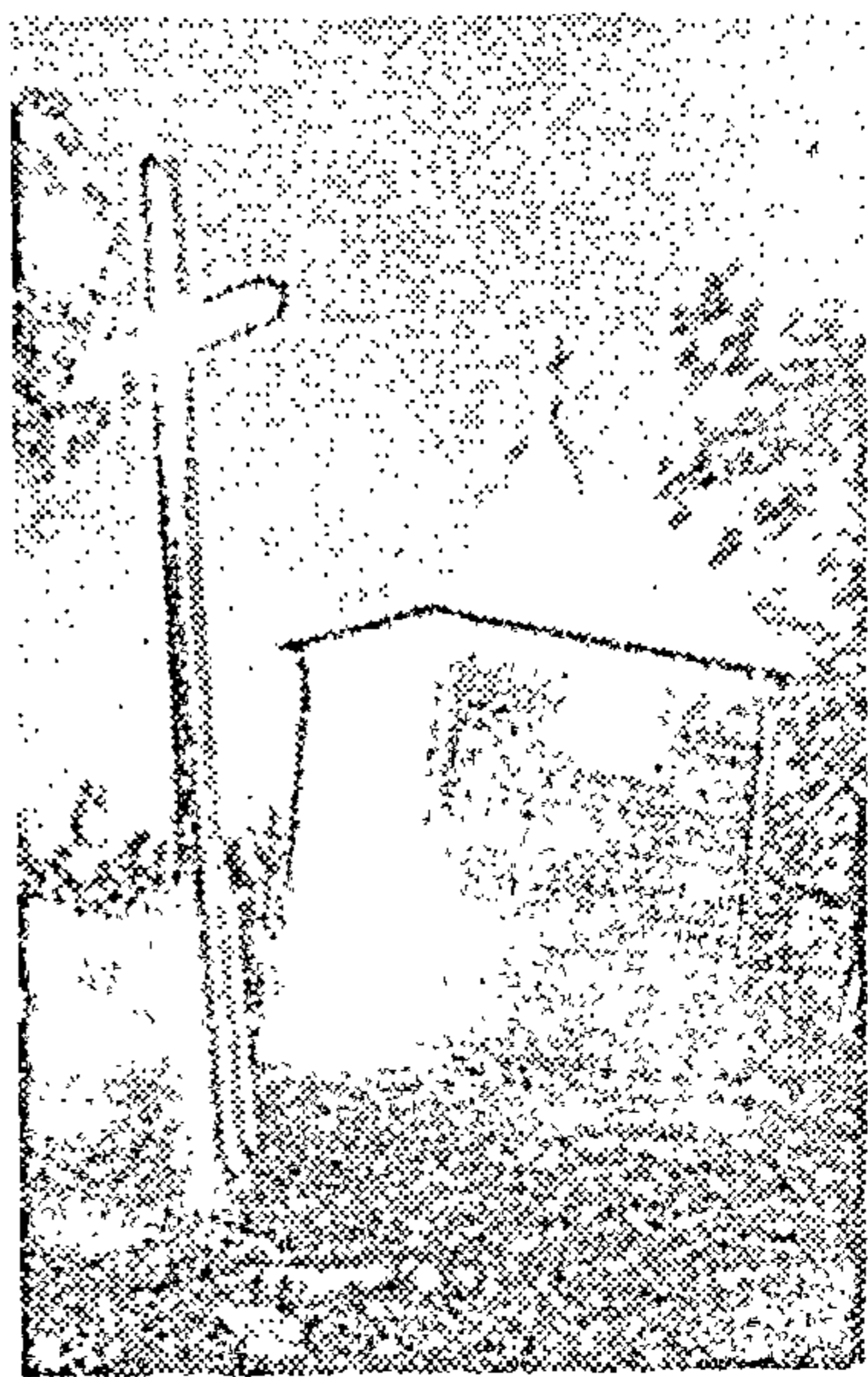

Драўляны крыж з распяццем Хрыста. Фота: архіў..

калі правы царквы мець маёмасць не падвяргаліся сумненню. Як вынікае са сказанага вышэй, упамінутая царква была пабудавана перад 1670 годам, аднак дакладная дата яе ўзвядзення невядомая. Захаваліся шматлікія апісанні царквы ў час яе візітацый. Найстарэйшая запісь з 1727 года так прадстаўляе люстраваную тады царкву: „Генеральны візіт чыжоўскай царквы Успення Прасвятой Багародзіцы collatus Яго Каралеўскай Мосці, пры якой застаюцца ад праесенз вялебных айцы Грыгорый Керсноўскі стары і В. А.

Лявон Керсноўскі саadjutor чыжоўскія прэзбітары. Царква драўляная, напалову старая. Могільнік мае навокал дбайна абпаркавання. Званіца sereratin мае на браме пад дахам добрым зверху з крыжыкам. На могільніку крыж вялікі з пасіяй. Дах на царкве гонтавы ўжо перастарэлы, купал таксама стары з крыжам вялікім, накрыты бляхай зверху замацаванай.

Галерэя царквы з даху запаўшая. Дзверы ў бабінец, дзверы ў званіцу і форты могільнікавыя на завесах з клямкамі і зашчэпкамi. Пры званіцы куна жалезная. Дзверы ў царкву на слупавых завесах з замкамі вонкавым і вісячым, ля парога фантаны драўляныя з вадой сьвянцонай. Падлогі нідзе ніякай нямашака. Хору таксама няма. Крыласы два з пюпітрамі і з лаўкамі гладкай работы. І разам лавак добрых дзве. Вакол усіх шэсьць зробленых. Deisis адзін. Навейшых Апосталаў з Празнічнымі акамадованы стара-свецкі па рознаму ўпрыгожаны. На меншых абразоў чатыры з алтарькамі без. Апрача таго Царскія Дзверы па старлярску, рэзанья, старасвецкія апраўленыя маляванья. Северныя на завесах з малявання аблезлыя. Алтар вялікі на зрубе на якім sumbogium мізэрны, крыжоў звычайных два для benedyktowanія, крыжоў працэсіяльных таксама два з маляванай і гравіраванай пасіяй іншага няма. Ліхтары латунныя з падсвечні-

Званіца з 1852 г. пры царкве ў Рагаўцы, гміна Сямяцічы.
Фота: а. Рыгора Сасны.

камі. Сьвячэй вялікіх грамнічных чатыры. Брацкіх факелаў пар дваццаць. Алтар той пад бальдахінам простым. Жэрственнік на звычайным месцы непрыбраны. Знаходзіць абразоў апрача вялікіх і старасвецкіх розных стаячых сорок і пяць, а меншых з маскоўскімі дваццаць і чатыры. Аленева галава з рагамі на галерэі вялікай ад царквы вісячая...

Пазнейшыя запісі з візітацый нічога новага, не ўносяць апрача допісаў аб узбагачэнні сьвятыні новымі рэчавымі ахвяраваннямі. Грунтоўны рамонт царквы Успення Прасвятой Багародзіцы ў Чыжах праведзена ў дваццатых гадах

XIX стагоддзя і ў пяцідзесятых таго ж стагоддзя пасля ліквідацыі царкоўнай уніі.

Найбольшыя змены ва ўнутраным убранстве царквы адбыліся ў 1888 годзе, калі ў час змены падлогі перанеслі іканастас у царкву на могілках, а арыгінальныя і цікавыя рэлігійныя малюнкi (аляковатыя ізабражэння, як адзначана) замалявалі алейнай фарбай. Царква была двойчы рамантаваная пасля сямідзiesiąтых гадах. Падчас апошняга рамонту былі знойдзены каштоўныя метрыкальныя кнігі з XVII, XVIII і XIX стагоддзяў. Найстарэйшыя запісі ў гэтых кнігах паходзяць з 1675 года, што разам з пацвярджэннем наданняў праз лопьскіх каралёў і датаваннем насценных малюнкаў дае часе збудавання царквы. Небывалай сенсацыяй сталі адкрытыя ў пачатку сямідзiesiąтых гадоў фрагменты паліхроміі ў чыжоўскай царкве, датаваныя на сямідзiesiąтыя гады XVII стагоддзя.

Пасля насільнага перавода ўніятаў на ўлонне праваслаўнай царквы, народныя насценныя малюнкi былі прызнаны неадпаведнымі для праваслаўнага ўнутранага убранства царквы і са шкодай для беларускай культуры ў 1888 годзе былі замаляваны.

Нанова адкрытыя сталі аб'ектам прац, мэтай якіх было вярнуць інтэр'еру царквы пярвічны выгляд. Павольнасць у гэтай працы не дазволіла цалкам пазнаёміцца з

шэдэўрамі мясцовага народнага майстэрства. Да моманту пажару паспелі адкрыць толькі тры малюнкi на хоры і тры на бакавых сценах, якія вялі на хор. Выяўлена таксама існаванне малюнкаў пад іканастасам і ў іншых частках царквы некамплетных з прычыны пазнейшых пераробак царквы.

Чыжоўскае малярства ёсць цікавым і арыгінальным прыкладам народнага малярства, якое рэдка сустракаецца ў беларускім культывым мастацтве. Вызначалася яно багацтвам прадстаўленняў, арыгінальнасцю кампазіцыі, каларыстыкай. Мяркуецца, што былі зроблены двума малярамі мясцовага паходжання. З адкрытых сценаў выдзяляюцца малюнак Святога Яна Дамасцэнскага, постаць святой Марыі Магдалены, святога прарока Данілы, кампізіцыя, у якой прадстаўлены пяць дзевак разумных і пяць дурных, а таксама Хрыста пры студні Якуба. На ўсіх малюнках ёсць экзатычныя расліны і казачныя жывёлы. Малюнкi, якія былі цудоўным прыкладам культавага народнага мастацтва адрозніваліся адзін ад другога каларыстыкай і кампазіцыяй.

Значна менш даных захавалася аб царкве святой Ганны ў Крушынянах. Збудаваная ў XVIII стагоддзі была прыгожым прыкладам драўлянага культавага дойлідства. Царква мела многа супольнага з узорами палескай цар-

Ікона святой Параскевы з XVIII ст. Сямяцічы.

Фота: а. Рыгора Сасны.

коўнай архітэктуры. Некалькі разоў рамантавалася пад наглядам Ваяводскага кансерватара помнікаў. Апошні рамонт быў праведзены ў гадах 1977—1979, калі змянілі падруб, дах пакрылі новым гонтам, унутры паправілі тынк і памалявалі.

Абедзве царквы ў Чыжах і Крушынянах згарэлі. На Беласточчыне ёсць яшчэ многа драўляных цэркваў, якія па-

трабуюць сталай кансерватарскай апекі, асабліва царквы святога Міхала ў Бельску, Тапалянах, Падбелі: капліцы ў Фальварках Вялікіх і Мілейчыцах і шэраг іншых. Усе яны — помнікі беларускай народнай культуры. З мясцовага асяроддзя паходзілі архітэктары і доўліды, таму іх лёс не можа быць аб'якавы ўсяму нашаму грамадству.

Антон Мірановіч

Дзеці з прыхода ў Рагаўцы.

Фота: а. Рыгора Сасны.

Загадкі з роднай хаткі

А

1. Рассцілалі, збіралі, тапталі, круцілі, ткалі і на стол заслалі. (Абрус)

Нараўка.

2. Па лузе ходзіць, на сабе кажух носіць. (Авечка)

Сакі, гм. Бельск П.

3. Пакуль бацька народзіцца, сын ужо находзіцца. (Агонь і дым)

Крывяцічы, гм. Орля.

4. Тры разы гарэў, а раз будаваўся. (Аддаў тры дачкі замуж і ажаніў аднаго сына)

Гародчына, гм. Нарва.

5. У траіх абкралі, а адзін аддаў. (Аддаў тры дачкі замуж і ажаніў аднаго сына)

Даратынка, гм. Нарва.

6. Пяць валоў адну саху цягнуць. (Аловак у руцэ)

Нарва.

7. Шапкі пазбыўся і на зямлю зваліўся. (Арэх)

Церамкі, гм. Нараўка.

8. Аснова саснова, а шклянны ток. (Акно)

Пасынкі, гм. Бельск П.

9. Тонка расце, слаба вісіць, сам касматы, а канец лысы. (Арэх)

Сакі, гм. Бельск П.

Б

10. Хаця не рыба, а плавае, хаця не конь, а з хвостом. (Бабёр)

Рыбакі, гм. Міхалова.

11. Маці з дачкою і маці з дачкою, а ўсіх толькі трое. (Бабуля, дачка, унучка)

Зубава, гм. Бельск П.

12. Маленькі, але ўдаленькі, скрозь зямлю прайшоў і чырвоную шапачку знайшоў. (Баравік)

Кожына, гм. Больск П.

13. Праехаў пан мінулым годам, а сляды ў гэтым відаць. (Барана)

Арэшкава, гм. Гайнаўка.

14. Прайшло хлопцаў дваццаць пяць, пасля зімы сляды знаць. (Барана)

Дашы, гм. Кляшчэлі.

15. Маленькае, чорненькае, а ўсю калоду варочае. (Блыха)

Семяноўка, гм. Нараўка.

16. Чырвоны ад сораму ў зямлю схавався. (Бурак)

Орля.

17. Калі быў малы, то ў чатыры дудачкі іграў; калі падрос — зямлю пагараў, а па смерці танцаваць пайшоў. (Бычок)

Гародчына, гм. Нарва.

18. Баран у хляве, а рог на двары. (Бэлька)

Нурэц, гм. Боцькі.

19. Сам худы, а галава са два пуды. (Бязмен)

Баброўнікі, гм. Гарадок.

20. На слупах бялёных шапкі зялёныя. (Бярозы)

Рыбалы, гм. Заблудаў.

В

21. На чым знаку не паложыш? (Вада)

Міклашэва, гм. Нараўка.

22. Што бяжыць без повада? (Вада)

Кленікі, гм. Чыжы.

23. Што гэта за загадка,
што праз жопу кладка? (Ва-
лак на сагане бульбы)

Семяноўка, гм. Нараўка.

24. З далёкага краю пры-
быў дахаты, лычком падвя-
заўся і пад лаву схаванься.
(Венік)

Пагарэльцы, гм. Белавежа.

25. Каб не дзедаў кацюк, то
бабіна махна да кален зарас-
ла б. (Венік да вымятання)

Масева, гм. Нараўка.

26. Прышоў кароль з чу-
жых старон, лычком падвя-
заўся і пад печку схаванься.
(Венік)

Мядзвежыкі, гм. Мілейчыцы.

27. Рук не мае, ног не мае,
а дзверы адчыняе. (Вецер)

Сакі, гм. Кляшчэлі.

28. Два браты купаюцца, а
трэці на беразе валяецца.
(Вёдры з каромыслам)

Канюкі, гм. Заблудаў.

29. Чатыры кані маюць
адзін хвост. (Вілы)

Рагачы, гм. Мілейчыцы.

30. Чырвоны колер, вінны
смак, сэрца каменнае, што гэ-
та такое? (Вішня)

Сакі, гм. Бельск П.

31. Віся вісіць, ходзя хо-
дзіць, віся ўпала — ходзя зня-
ла. (Вішня і свіння)

Сакі, гм. Бельск П.

32. Віся вісіць, ходзя хо-
дзіць; віся ўпала, ходзя з'ела.
(Вішня і чалавек)

Агароднікі, гм. Бельск П.

33. Круглае, маленькае да
неба дакінеш, а праз хату не
зможаш. (Вока)

Новае Ляўкова, гм. Нараўка.

34. Маленькае, кругленькае,
а да неба дакінеш. (Вока)

Пілікі, гм. Бельск П.

35. Маленькае, магнацень-
кае, а як прыдзе бяда — па-
цячэ вада. (Вока)

Кнарыды, гм. Бельск П.

36. Пустыя палі, мокне зям-
ля, дождж палівае — калі гэ-
та бывае? (Восень)

Краснае Сяло, гм. Боцькі.

37. Два браты жывуць праз
мяжу, а адзін другога не ба-
чыць. (Вочы)

Клюковічы, гм. Нурэц Ст.

38. Праз мяжу, а брат бра-
та не бачыць. (Вочы і нос)

Паўн. Востраў, гм. Шудзялава.

39. Каля бруха завіруха, а ў
дзірцы вяселле. (Вулей)

Капітаншчына, гм. Нараўка.

40. Два стаіць, два ляжыць,
пяты ходзіць, шосты водзіць,
сёмы песеньку спявае. (Вуша-
кі, лежакі, чалавек, дзверы,
завесы)

Сакі, гм. Бельск П.

41. Што гэта за конь, што
дугу да вушэй прычাপілі?
(Вядро і почыпка)

Нарва.

42. Ідзе на той свет — ска-
ча, з таго свету вяртаецца —
плача. (Вядро ў калодзежы)

Трасцянка, гм. Нарва.

43. Ідзе туды — скача, а на-
зад — плача. (Вядро ў кало-
дзежы)

Старына, гм. Дубічы Царк.

44. Расстае сняжок, ажывае
лужок, дня прыбывае — калі
гэта бывае? (Вясна)

Шудзялава.

45. Крыламі махае, а ўзвіц-
ца не можа. (Вятрак)

Катлы, гм. Бельск П.

Г

46. Без ног, а ходзіць (Гадзіннік)

Мельнік.

47. Круглы шпіталь, дванаццаць хворых і два лекары. (Гадзіннік)

Дубна, гм. Боцькі.

48. Усё жыццё ходзіць, а з месца не зыходзіць. (Гадзіннік)

Кузава, гм. Чаромха.

49. Стаіць поп, а на ім рызаў сто. (галоўка капусты)

Звяркі, гм. Заблудаў.

50. Без акон, без дзвярэй поўная царква людзей. (Гарбуз)

Макаўка, гм. Нарва.

51. Пры дарозе расце, хто не ідзе, той скубне. (Гарох)

Ласінка, гм. Нарва.

52. Жыў-жыў капітан, а калі памёр ніхто не пахаваў. (Гаршчок)

Чыжыкі, гм. Гайнаўка.

53. Стаіць цыган па калені ў золаце. (Гаршчок у печы)

Пухлы, гм. Нарва.

54. Ні акон, ні дзвярэй, а поўная хата людзей. (Гарбуз, агурок)

Дубічы Царкоўныя.

55. Быў я на капанцы, быў я на гулянцы, быў я на базары, быў я на пажары; як я малады быў усіх людзей карміў, як стары стаў ляніцца паचाў, а па смерці і сабака маіх касцей грызці не захоча. (Гладунка)

Янова, гм. Нарва.

56. Круглы дом без вуглоў, на дванаццаць вакон, па чатыры паны ў акно ўзіраюцца,

а ў кожнага па сямёра дзяцей аднолькава названых. (Год)

Мілейчыцы.

57. Маці з локаць, бацька з сажань, а дзеці на палец. (Граблі)

Збуч, гм. Чыжы.

58. Маленькі, удаленькі скрозь зямлю прайшоў і чырвоную шапачку знайшоў. (Грыб)

Міхалова.

59. Стаіць у дзеразе на адной назе. (Грыб)

Гродочна, гм. Нарва.

60. Сухі Мартын гару барагуе. (Грабень)

Дубіны, гм. Гайнаўка.

61. Маленькая Яўдося з Супрунішчам зыйшлася. (Гузик і пяцелька)

Навасёлкі, гм. Мілейчыцы.

Д

62. З хаты ў хату водзіць, а сама не заходзіць. (Дарога)

Маліннікі, гм. Орля

63. Лягла спаць Парася і на ўвесь свет расцяглася. (Дарога)

Шарне, гм. Орля.

64. Чаго да хаты не прыставіш? (Дарога)

Сакі, гм. Бельск П.

65. На плечы ўскіну ды на сто вёрст адкіну. (Дарога і воз)

Пасынкі, гм. Заблудаў.

66. Стаіць пры дарозе на адной назе. (Дарогапаказальнік)

Белая, гм. Бельск П.

67. Усе мяне просяць, усе мяне чакаюць, а толькі з'яўлюся ўсе ўцякаюць. (Дождж)

Сакі, гм. Бельск П.

68. Адзін палівае, другі выпівае, а трэці ўгору падымаецца. (Дождж, зямля і трава)

Сушча, гм. Нараўка.

69. Цяпло прыдзе — апрагнаецца, холад настане — распранаецца. (Дрэва)

Сухавольцы, гм. Кляшчэлі.

70. Стары Хвядос пайшоў да нябёс. (Дым)

Міхнаўка, гм. Нараўка.

ДЗ

71. Не бываць брату ў сястры ў гасцях. (Дзень і ноч)

Крывая, гм. Орля.

72. Стары дзядок па хаце пройдзе — пыл стаўбом пойдзе. (Дзеркач)

Кнаразы, гм. Бельск П.

73. Дзе гэтак бывае, што дзірку мясам затыкаюць? (Дзіця і грудзі маці)

Рыбакі, гм. Міхалова.

Е

74. Паўзукі паўзуць, рагачы вязуць; там на балоце будзем пугача калоці. (Ехаць валамі па сена)

Доўнева, гм. Гарадок.

Ё

75. Многа на ёй іголак, а ўсе без вушак. (Ёлка)

Каралёвы Мост, гм. Гарадок.

Ж

76. Повен падпечак залатых лечак. (Жар у печы)

Мялешкі, гм. Гарадок.

77. Брат брата сячэ, а бела кроў цячэ. (Жорны)

Падазераны, гм. Гарадок.

78. Брат брата сячэ, а ў адну дзірачку кроў цячэ. (Жорны)

Бандары, гм. Міхалова.

79. Скрыпяць, калоцяцца, аб усім свеце забоцяцца. (Жорны)

Сакаляны, гм. Саколка.

З

80. Не брэша, не лае, а ў хату не пускае. (Замок)

Вараняны, гм. Саколка.

81. Вісіць карова — дзірка гатова, прыйшоў бык і ў дзірку тык. (Замок і ключ)

Жукі, гм. Кляшчэлі.

82. Дзед скрабоча, а баба не хоча; дзед за цела і баба захацела. (Замок і ключ)

Сакі, гм. Бельск П.

83. Пан паню ласкоча, а пані не хоча. (Замок і ключ)

Чыжы.

84. Па белай жэрдачцы чырвоны певень едзе. (Запаленая запалка)

Пянькі, гм. Міхалова.

85. Шчыкоткі, шчыкоткі счাপіліся дзве цёткі. (Запінка)

Кузава, гм. Чаромха.

86. Было жоўтым, вырасла зялёным, сонца пацалавала і зноў жоўтым стала. (Збожжа)

Падазераны, гм. Гарадок.

87. Зароў вол на сем сёл. (Звон)

Кленікі, гм. Чыжы.

88. У зямлю крычыць, а голас да неба ляціць. (Звон)

Стары Корнін, гм. Дубічы Ц.

89. Быдла нязлічанае, а пастух рагаты. (Зоры і месяц)

Тафілаўцы, гм. Дубічы Царк.

90. Повен хлявец белых авец. (Зубы)

Курашава, гм. Чыжы.

91. У цёмным лесе дзве пары сарочак вісіць. (Зубы ў роце)

Мякішы, гм. Бельск П.

92. Карміць корміць, а сама есці не просіць. (Зямля)

Істок, гм. Нарва.

93. Ці дождж, ці сонца, а яна ўвесь час пад зонтам. (Зямля і неба)

Гайнаўка.

I

94. Маленькая, стальненькая ўвесь свет адзене. (Гголка)

Аўгустова, гм. Бельск П.

95. Бяжыць свінка з сярэбранай спінкай, з хвосцікам ільняным. (Гголка з ніткай)

Ялоўка, гм. Дуброва Бел.

K

96. Брата брата гоніць, а ніяк не дагоніць. (Калёсы)

Крапіўна, гм. Дуброва Бел.

97. Сярод хаты стаіць чорт рагаты. (Калаўрот)

Круглы Лясок, гм. Міхалова.

98. Стаіць певень над вадою і трасе чырвонай барадою, хто не ідзе, той за бораду пацягне. (Каліна)

Грузка, гм. Кляшчэлі.

99. Брат з братам адным поясам спавіты. (Калкі ў плоце)

Грузка, гм. Кляшчэлі.

100. Сярод сяла зарэзалі валя і да кожнай хаты нітачка. (Калодзеж)

Кругляны, гм. Кузніца.

101. Ляжыць баран, а на ім сто ран. (Калодка)

Ахрымоўцы, гм. Кузніца.

102. З кожным днём сохне. (Каляндар)

Харошча.

103. Не звер, не пціца, а нос як спіца; ляціць бзымчыць, сядзе — маўчыць; хто яго заб'е, сваю кроў пралье. (Камар)

Сакі, гм. Бельск П.

104. Што расце без караня? (Камень)

Агароднічкі, гм. Васількова.

105. Дзесяць адзежак, а ўсе без засцежак. (Капуста)

Ціванюкі, гм. Міхалова.

106. Не кроена, не шыта, а рубцамі пакрыта. (Капуста)

Парослы, гм. Харошча.

107. Пасярод двара стаіць гара, спераду вілы, а ззаду мятла. (Карова)

Лыскі, гм. Харошча.

108. Чатыры тычкі, два патычкі, сёмае памахайла. (Карова)

Валілы, гм. Гарадок.

109. Зімою на суку, летам на лугу, на траву гляне і тая вяне. (Каса)

Пухлы, гм. Нарва.

110. Гарбаты дзядок палез па золата ў куток. (Качарга)

Хітрая, гм. Гайнаўка.

111. Поўны хлеў чырвоных кароў, а адна чорная ўвайшла і ўсіх выгнала. (Качарга і жар у печы)

Новае Беразова, гм. Гайнаўка.

112. Усадзіў як друк, а выняў як фляк. (Кіслы агурок)

Вітава, гм. Дубічы Царкоўныя.

113. У куточку на пруточку вісяць дзендзёлавы яйкі. (Клубкі ў кошыку)

Беражышча, гм. Чаромха.

114. Кругленькі, маленькі, а за хвост не падымеш. (Клубок)

Зубачы, гм. Чаромха.

115. На адным месцы крыжоў дзвесце. (Клубок)

Сакі, гм. Бельск П.

116. Сядзіць пані на сцяне, хто ідзе, той і кране. (Клямка)

Вяліка Апака, гм. Чаромха.

117. Без языка, а размаўляе і другіх павучае. (Кніга)

Ставішчы, гм. Чаромха.

118. Не чалавек, а з вялікім розумам. (Кніга)

Грэбяні, гм. Дуброва Бел.

119. Хаця з лістамі, то не дрэва, хаця пашыта — не апранеш. (Кніга)

Ячна, гм. Дуброва Бел.

120. Поле белае, насенне чорнае, сыпнеш, а ў галаве ўзыходзіць. (Кніга, пісьмо)

Козлікі, гм. Заблудаў.

121. Раніцай уздыхае, а вечарам пазяхае. (Комін)

Навасады, гм. Заблудаў.

121. Стаіць на страце і чупрынаю трасе (Комін)

Сакі, гм. Бельск П.

123. Чатыры браты і ва ўсіх бароды ззаду. (Конскія капыта)

Хварасцяна, гм. Новы Двор.

124. Сямсот свішча, чатыры плешча, два слухае, два нюхае, два паглядае. (Конь)

Сынкоўцы, гм. Новы Двор.

125. Адкіўнуў адну, адкінуў другую і пхне туды гальша. (Конь у аглоблях)

Завыкі, гм. Сураж.

126. Гаспадар на гумно нясецца, а за ім тычка трасецца. (Кот)

Малешы, гм. Лубін Касц.

127. З пераду мыльца, з заду кольца, а пасярэдзіне палаценца. (Кот)

Шпакі, гм. Вышкі.

128. Па хаце ходзіць, венікам водзіць. (Кот)

Дзяціннае, гм. Боцькі.

129. Не агонь, а пачэ. (Краніва)

Зубава, гм. Бельск П.

130. Стаіць пані пры дарозе на адной назе, хто яе тыкне, той сыкне. (Краніва)

Быстры, гм. Боцькі.

131. Каровы ў хляве, а рогі на двары. (Кроквы)

Снежкі, гм. Боцькі.

132. Дыбы дыбаюць, жылы ўстаюць, голы свішча, дзіркі ішча. (Кросны)

Гародчына, гм. Нарва.

133. Мрыг вачыма, рух вусамі, шах кутасам, бах яямі. (Кросны і ткачыха)

Кленікі, гм. Чыжы.

134. Стаіць певень над вадую і трасе мокрай барадою. (Крук над калодзежам)

Слівава, гм. Чыжы.

135. Сядзіць на хаце дзядок выстаіўшы гарбок (Крук у сцяне)

Ляды, гм. Чыжы.

136. Чайка ў вадзе, а хвост на сушы. (Кубак у вядры)

Арэхвічы, гм. Бельск П.

137. Два разы родзіцца, а раз памірае. (Курьца)

Стрыкі, гм. Бельск П.

138. Сарочак багата, а душа голая. (Курьца)

Дубяжын, гм. Бельск П.

Л

139. Сонца пачэ, ліпа цвіце, жыта даспявае — калі гэта бывае? (Лета)

Церамкі, гм. Нараўка.

140. Пакуль ляжыць, дык маўчыць, а памрэ — зараве. (Лёд на рацэ)

Войшкі, гм. Заблудаў.

141. Цела апранаюць, а голаў ядзяць. (Лён)

Сакі, гм. Бельск П.

142. Цела выкідаюць, шку-

ру апранаюць, а голаў ядзяць.
(Лён)

Гародчына, гм. Нарва.

143. У лесе пасецца, а прыдзе да сяла — перад бабаю трасецца. (Лісіца)

Белавежа.

144. Еду, еду і ні дарогі, ні следу. (Лодка)

Канюкі, гм. Заблудаў.

145. Адно кажа— світай Божа, другое кажа — не дай Божа, а трэцяе кажа — мне ўсё роўна што ў дзень, што ў ночы вытрышчыўшы зіркачы. (Ложак, дзверы, акно)

Сакі, гм. Бельск П.

146. Чацвёра пятага трымаюць, а шосты ляжа і адпачывае. (Ложак і чалавек)

Ліпіны, гм. Гайнаўка.

147. Вязушка вязе, сякачка сячэ, а мокры Марцін падкладзе і сапе. (Лыжка, зубы, язык)

Пасталова, гм. Гайнаўка.

148. Загадка, загадка ў срацы ягадка; вазьмі абліжы і на тое ж месца палажы. (Лыжка і міска)

Грыбоўшчына, гм. Крынкі.

149. Вакол ямы сядзяць усе з кіямі. (Людзі з лыжкамі вакол міскі са стравай)

Крынкі.

150. Сядзіць пані на сцяне вырачыўшы зіркачы. (Люстра)

Таніца, гм. Міхалова.

М

151. Поўна бочка круп, а зверху струп. (Макаўка)

Відава, гм. Бельск П.

152. Стаіць паненка высокая

і ценка, зялёна галоўка, а чырвона сукенка. (Макаўка)

Нетупа, гм. Крынкі.

153. Стучыць, гучыць, сто коні бяжыць; трэба стаць і падумаць, што ім есці даць. (Малатарня)

Азерске, гм. Крынкі.

154. Без рук і без ног, а вокны малюе. (Мароз)

Грэбені, гм. Дуброва Бел.

155. Лезе праз вакно сівае сукно. (Мароз)

Палічная, гм. Дубічы Царк.

156. Сівы Вол вышў вады дол. (Мароз)

Доўгі Брод, гм. Дубічы Царк.

157. Сядзіць пані ў склепе і цыцкамі клепае. (Маслабойка)

Войнаўка, гм. Дубічы Царк.

158. Вока ў вока глядзіць пільна, пуп ля пупа ляжыць шчыльна, кален пара ўгору ўзнята, у дзірку ўткнёна кусок мяса. (Маці з дзіцём пры грудзях)

Мастаўляны, гм. Гарадок.

159. Сяло Мікуліці — ні канца, ні вуліцы, там пеўні не пяюць і людзі не ўстаюць. (Могільнік)

Боўтрыкі, гм. Міхалова.

160. Сядзіць пані ў каморы, а яе косы на двары. (Морква)

Новая Воля, гм. Міхалова.

161. Шатаецца, матаецца пад прыпечак хаваецца. (Мятла)

Новая Воля, гм. Міхалова.

162. Б'юць яго, а ён не плача — вяселенька ўгору скача. (Мяч)

Мядзвежыкі, гм. Мілейчыцы.

Н

163. Што гэта за загадка, што гэта за вaпpoc, што стра-

ляе ў пяткі, а пападае ў нос?
(Набздзець)

Кожына, гм. Бельск П.

164. На адной яме сто ям.
(Напарстак)

Сакі, гм. Бельск П.

165. Ішоў, ішоў ды дзве да-
рогі знайшоў, падумаў і ў
абедзве пайшоў. (Нагавіцы)

Церамкі, гм. Нараўка.

166. Выйду на дарожку,
разсцялю радзюжку, пасыплю
гарошку, а пасярэдзіне баран-
чык. (Неба, зоры, месяц)

Сакі, гм. Бельск П.

167. Ішлі ўтрох, рассыпалі
гарох, разаслалі кажух і па-
лажылі хлеба круг. (Неба,
зоркі, месяц)

Тыневічы Вял. гм. Нарва.

168. Поле не змерана, быд-
ла не злічана, пастух рагаты.
(Неба, зоры, месяц)

Шпакі, гм. Вышкі.

169. На нязмераным полі
быдла нязлічанае і адзін пас-
тух пасе. (Неба, зоры, месяц)

Мора, гм. Орля.

170. Хата з вокан, а ўцячы
не ўцячэш. (Нерад)

Рыбакі, гм. Нарва.

171. Прыйшоў госць і пад
лаву шусць. (Ногі)

Міклашы, гм. Орля.

172. Два кальца, два канца,
а ў сярэдзіне гвоздзік. (Нож-
ніцы)

Піліпкі, гм. Бельск П.

173. Што гэта за загадка
дзве кулькі і арматка? (Нож-
ніцы)

Парцава, гм. Бельск П.

174. Чорная карова ўсіх па
барола, а белая ўстала і ўсіх
падняла. (Ноч і дзень)

Мілейчыцы.

П

175. Без станка, а палотны
тчэ. (Павук)

Плюцічы, гм. Бельск П.

176. Нітак многа, а ў клу-
бок не зматаеш. (Павуцінне)

Белавежа.

177. Мае чатыры рагі, а не
бора. (Падушка)

Камень, гм. Чыжы.

178. Сюды рог, туды рог,
айца і сына спаці лёг. (Па-
душка)

Міхнаўка, гм. Нараўка.

179. Белае поле, чорнае на-
сенне, хто яго сее, той разу-
мее. (Папера і даўганіс)

Версток, гм. Дубічы Царк.

180. Каля носа ўецца, а ў
рукі не даецца. (Пах)

Барысаўка, гм. Гайнаўка.

181. Два разы радзіўся, ні
разу не хрысціўся, а чорта
палохае. (Певень)

Сакі, гм. Бельск П.

181. Стаіць на варотах у
чырвоных ботах. (Певень)

Крывец, гм. Гайнаўка.

183. Белая кабыла ўвесь
лес з'ела. (Печ)

Гнецюкі, гм. Заблудаў.

184. Прыйшоў да яе, пама-
цаў яе, сядзеў да поту, па-
куль сагнаў ахвоту. (Печ)

Алексічы, гм. Заблудаў.

185. Прыйшоў да мяне, сеў
ля мяне, сядзеў да поту, па-
куль сагнаў ахвоту. (Печ)

Кривая, гм. Орля.

186. Хаця баба і старая, але
ўсю зіму дзяцей агравае.
(Печ)

Шчыты, гм. Орля.

187. Маці бялоха, дачка
красоха, а сын перабой пай-

шоў сраці на двор. (Печ, агонь, дым)

Сакі, гм. Бельск П.

188. То ўперад, то ўзад, зжуе дрэва ў дробны мак. (Піла)

Пашкоўшчына, гм. Орля.

189. Пяць валоў адзін плуг цягнуць. (Пісаць алоўкам)

Нарва.

190. Не птушка, а за моры лётае. (Пісьмо)

Міхалова.

191. Колькі на небе зорак, толькі на зямлі дзірак. (Пожня)

Стрыкі, гм. Бельск П.

192. Поўны хлеў авечак і адзін баран бляе. (Поп у царкве)

Рагаўка, гм. Сямяцічы.

193. Ты сюды, а я туды і зыдземся на гары. (Пояс і напружка)

Сакі, гм. Бельск П.

194. Мяту, мяту — не вымяту, нясу, нясу — не вынясу, а пара настане — само адстане. (Прамень сонца на падлозе)

Сакі, гм. Бельск П.

195. Каціўся клубочак у куточак. (Прамень сонца)

Гародчына, гм. Нарва.

196. Чаго не абнясеш вакол хаты? (Прамень сонца)

Семянўка, гм. Нараўка.

197. Рыжы жарабчук схавайся ў раўчук. (Прусак)

Грыбоўшчына, гм. Шудзялава.

198. Без рук і сякеры, а хату збудуе. (Птушка)

Гаркавічы, гм. Шудзялава.

199. Бацька гарбаты, маці пляската, дочки падлізухі, а сыны кручанья на цвіку па-

вешанья. (Пуня, ток, мётлы і цапа).

Крынкі.

200. Ляцеў птах цераз божы дах і ўсё крычаў: тут, тут мая сільця гарыць. (Пчала)

Нов. Беразова, гм. Гайнаўка.

201. Ёсць у нас такі баран, што на ім сто ран. (Пянёк)

Суковічы, гм. Шудзялава.

202. Чаго праз хату не перакінеш? (Пяро)

Кнышэвічы, гм. Шудзялава.

203. Што вып'е, тое і раскажа. (Пяро)

Страшава, гм. Гарадок.

Р

204. Без языка, а гаворыць. (Радыё)

Ст. Корніна, гм. Дубічы Царк.

205. Чорным родзіцца, а чырвоным памірае. (Рак)

Аўгустова.

206. Што гэта за воз, што аглоблі ляжаць, а каня чорт панёс? (Рака ў берагах)

Ясьвілы.

207. Белая кабыла ўвесь свет пабудзіла. (Ранак)

Кленікі, гм. Чыжы.

208. Белы бык у акно рагамі тык. (Ранак)

Сакі, гм. Бельск П.

209. Вечарам нараджаецца, а раніцай памірае. (Раса)

Рагаўка, гм. Сямяцічы.

210. Ішла пані ўначы, пагубіла ключы, месяц бачыў, а сонца падняло. (Раса)

Сакі, гм. Бельск П.

211. У куточку ў чарапочку стаіць смерць. (Ружжо)

Ялоўка, гм. Міхалова.

212. На тое я цябе зрабіў каб з сабою браў, сваё грэш-

нае цела ў тваю дзірку пхаў.
(Рукавіца)

Зубава, гм. Бельск П.

213. Шусцю па запечку,
знайшоў махнатачку, шусцю
галыша — там мая душа. (Ру-
кавіца)

Бялкі, гм. Нарва.

214. Шусць галыша ў мах-
натае. (Рукавіца)

Ласінка, гм. Нарва.

215. Вісіць махаецца кожны
за яго хапаецца. (Ручнік)

Шымкі, гм. Міхалова.

216. Прыехалі камісары,
гаспадароў палапалі, а хата
акном уцякла. (Рыбакі, сетка
і рыба)

Навасады, гм. Міхалова.

217. Сухая кабыла ўсё сена
паела. (Рэзгіны)

Агароднікі, гм. Супрасль.

218. Адзываецца адзываец-
ца, але ад людзей хаваецца.
(Рэха)

Орля.

219. У бабіных руках бакамі
трах, трах. (Рэшата)

Кажаны, гм. Юхновец.

С

220. Ляжыць пад ганкам, а
хвост абаранкам. (Сабака)

Большск. П.

221. На сене ляжыць і маў-
чыць, а станеш прасіць і сам
не гам і камусьці не дам.
(Сабака)

Старасельцы, р-н Беласток.

222. Стаіць баба на масту і
крычыць — усіх абасцу. (Са-
мавар)

Курашава, гм. Чыжы.

223. Стаіць поп на масту і
крычыць — абасцу. (Самавар)

Сакі, гм. Бельск П.

224. У небе дзіра, у зямлі
дзіра, пасярэдзіне агонь ды
вада. (Самавар)

Ласінка, гм. Нарва.

225. Зімой і летам адным
цветам. (Сасна)

Баброўнікі, гм. Гарадок.

226. Гарыць сарочка, а це-
ла мокне. (Свечка)

Мастаўляны, гм. Гарадок.

227. Хаця голы — сарочкі
не апранае, а за пазухай тры-
мае. (Свечка)

Пасынкі, гм. Заблудаў.

228. Цела расплываецца, а
сарочка свеціць. (Свечка)

Кленікі, гм. Чыжы.

229. Ходзіць па зямлі, а не-
ба не бачыць. (Свіння)

Падазераны, гм. Гарадок.

230. Шэрае сукно закрыла
вакно. (Світанне)

Літвінавічы, гм. Нурэц.

231. Зубасты Хвядор усю
сцяну прапароў. (Свярдзёлак)

Вейкі, гм. Гарадок.

232. Сівое валішча праз
сцяну дрышча. (Свярдзёлак)

Маліннікі, гм. Орля.

233. Стары згорблены дзя-
док мае доўгі насок, тне перад
сабою лясок і складае ў сна-
пок. (Серп)

Белавежа.

234. Маленькі, крывенькі, а
ўсё поле збегае. (Серп)

Зубры, гм. Гарадок.

235. Маленькі, крывенькі,
усё поле аббяжыць і дахаты
прыбяжыць. (Серп)

Сычы, гм. Нурэц.

236. Чорненькае, маленькае
ўсё поле праскакала, а прый-
шло дахаты і цэлую зіму пра-
ляжала. (Серп)

Спічкі, гм. Орля.

237. З леса прыйшла і на
руках расплакалася. (Скрып-
ка)

Крушыняны, гм. Крынкі.

238. Пакуль ляжыць —
маўчыць, толькі ў рукі возь-
меш — дзіцём крычыць.
(Скрыпка)

Пілікі, гм. Бельск П.

239. Пад адным каўпаком
сямсог казакоў. (Сланечнік)

Міхалова.

240. На плячах хату носіць.
(Слімак)

Козлікі, гм. Заблудаў.

241. Прышла ўкрала, а
даганяць няма каго. (Смерць)

Дзяціннае, гм. Боцькі.

242. На двары гарою, а ў ха-
це вадою. (Снег)

Гаўрылкі, гм. Боцькі.

243. Тысячу братоў адзін
пояс абматаў. (Сноп)

Юраўцы, гм. Васількова.

244. У вадзе родзіцца, а ва-
ды баіцца. (Соль)

Калодна, гм. Гарадок.

245. Што чалавеку наймі-
лейшае? (Сон)

Мельнік.

246. Лучына малая, а ўсю
зямлю асвятляе. (Сонца)

Такары, гм. Мельнік.

247. Мяту, мяту не вымяту,
нясу — не вынясу, а пара
прыдзе — само выйдзе. (Сон-
ца)

Баравікі, гм. Нурэц.

248. Нясу, нясу не вынясу,
мяту не вымяту. (Сонца)

Жукі, гм. Кляшчэлі.

249. Ідзе сястра да брата ў
госці, а брат хаваецца. (Сонца
і месяц)

Быстрая, гм. Боцькі.

250. Пад адной шапкаю ча-
тыры браты стаяць. (Стол)

Дубіны, гм. Гайнаўка.

251. У дзеда вісіць, у бабы
зьяе, — дзек да бабы загля-
дае. (Студня з жоравам)

Мялешкі, гм. Гарадок.

252. У дзеда вісіць, у бабы
зьяе — дзед да бабы дасягае.
(Студня з жоравам)

Монькі.

253. У дзеда вісіць, у бабы
зьяе — дзед да бабы прыпадае.
(Студня і жораў)

Левані, гм. Кнышын.

254. У дзеда вісіць, у бабы
зьяе, дзед папросіць — баба
дае. (Студня з жоравам)

Крапіўна, гм. Дуброва. Б.

255. У дзеда вісіць, у бабы
зьяе, хто папросіць, таму і дае.
(Студня з жоравам)

Сынкоўцы, гм. Новы Двор.

256. Поўна хата вераб'ёў, а
ніводнага не выгнаць. (Сукі ў
дылях)

Пуцілкі, гм. Саколка.

257. Бачыць — не бачыць,
а чуць чуе. (Сумленне)

Пярожкі, гм. Шудзялава.

258. Сядзіць пані на мурку
ў чырвоным каптурку, хто
не ідзе, той паклоніцца. (Суні-
ца)

Астравок, гм. Шудзялава.

259. У лесе на гары сядзіць
пані ў чырвоным каптуры.
(Суніца)

Тафілаўцы, гм. Дубічы Ц.

260. У рубашцы нарадзіўся,
а голы ходзіць. (Сыр)

Малынка, гм. Заблудаў.

261. Адзін зуб і той сталь-
ны. (Сякера)

Дабрывада, гм. Кляшчэлі.

262. Ідзе ў лес — дамоў гля-

дзіць, ідзе дамоў — у лес глядзіць. (Сякера за поясам)

Вітава, гм. Дубічы Царк.

Т

263. Нагамі прэ, жыватом трэ, дзе раздзявіць, там і ўвапхне. (Ткачка за кроснамі)

Завыкі, гм. Сураж.

264. Той, што зрабіў, то прадаў; той, што купіў, то не меў; той, што меў, то не бачыў. (Труна)

Відава, гм. Бельск П.

265. Шасцёра працуе, а сёмы адпачывае. (Тыдзень)

Пагарэльцы, гм. Белавежа.

Х

266. Без нег, без рук, а палез на друк. (Хмель)

Сяневіцы, гм. Драгічын.

267. Толькі нарадзіўся і за кій схапіўся. (Хмель)

Леўкі, гм. Бельск П.

Ц

268. Кручоныя, гладжоныя на суку пачаплёныя. (Цапы)

Скраблякі, гм. Гарадок.

269. Ляцелі гусанькі з драўлянымі косанькамі і ўсё крычалі: „то-то мы“. (Цапы пры малацьбе)

Гародчына, гм. Нарва.

270. Крок у крок за чалавекам ходзіць. (Цень)

Даратынка, гм. Нарва.

271. Чаго не вырубіш? (Цень)

Церамкі, гм. Нараўка.

272. Сухая баба косьці гложка. (Церніца)

Малешы, гм. Вышкі.

273. Лата на лаце, а нідзе шва не знаць. (Цыбуля)

Шпакі, гм. Вышкі.

274. Мыш у нару схавалася,

а хвост на двары матляецца. (Цыбуля)

Краснае сяло, гм. Боцькі.

275. Сядзіць дзявушка ў шасці кажушках, хто яе распранае, той заплача. (Цыбуля)

Страшава, гм. Гарадок.

276. Сядзіць Маруська ў сямі кажушках, хто яе распранае, той заплача. (Цыбуля)

Ваські, гм. Нарва.

277. Сядзіць старушка ў сямі кажушках, хто яе распранае, той заплача. (Цыбуля)

Камень, гм. Чыжы.

278. У чырвоным жупанку сядзіць пані на ганку, хто на яе гляне, той і заплача. (Цыбуля)

Орля.

279. Крыва махае, а проста б'е (Цэп)

Шарні, гм. Орля.

280. Сюды мах, туды мах, дзе ўдарыць, там і траф. (Цэп)

Сакі, гм. Бельск П.

Ч

281. Сорак тыдняў у турме сядзіць, на свет выйдзе — пад столлю вісіць, потым папаходзіць і зноў у турму ўцякае. (Чалавек)

Кнарыды, гм. Бельск П.

282. Што гэта за звер: шэсць ног, адзін хвост і дзве галавы? (Чалавек на кані)

Рагачы, гм. Мілейчыцы.

283. Клюкі, заклюкі, дзесяць ног, а тры сракі. (Чалавек, які гарэ параю)

Сакі, гм. Бельск П.

284. Клюкі, заклюкі, дзесяць ног і тры галавы ў адзін бок глядзяць. (Чалавек, які гарэ параю коней)

Нурэц, гм. Боцькі.

285. Стаіць у вадзе на адной
назе. (Чапля)

Рыбакі, гм. Нарва.

286. Хутка бяжыць, што не
дагоніш. (Час)

Белая, гм. Бельск. П.

Ш

287. Калі вітаюцца, то за
мяне хапаюцца. (Шапка)

Нараўка.

288. Ля хаты стаяць салда-
ты. (Штахеціны).

Дубічы Царкоўныя.

Я

289. Жоўты Піліп да палкі
прыліп. (Яблыка)

Рыбакі, гм. Міхалова.

290. Румяны Піліп да палкі
прыліп. (Яблыка)

Кошкі, гм. Орля.

291. Ляжыць калода пася-
род балота — не гніе і не сох-
не. (Язык)

Трашчоткі, гм. Бельск П.

292. Адзін гаворыць, двое
слухаюць, а. двое глядзяць.
(Язык, вочы, вушы)

Мядзвежыкі, гм. Мілейчыцы.

293. За белымі бярозамі
скача талалай. (Язык і зубы)

Сакі, гм. Бельск П.

294. За белым плотам тала-
лайка брэша. (Язык і зубы)

Кузава, гм. Чаромха.

295. Поўны хлеў авечак і
адзін баран бляець. (Язык
і зубы)

Ячна, гм. Дуброва Бел.

296. Касцяшка сячэ, дзера-
вяшка вязе, а мокры Марцін
падкладае. (Язык, лыжка, зу-
бы)

Грэбяні, гм. Дуброва Бел.

297. Без абручыка, без дна,
а нідзе дзірачкі няма. (Яйка)

Сакі, гм. Бельск П.

298. Кругленькае, малень-
кае, а калом не падважыш.
(Яйка)

Ставішчы, гм. Чаромха.

299. Маленькае, круглень-
кае, але рэшатам у куце не
раздушыш. (Яйка)

Ракавічы, гм. Чыжы.

300. Поўная бочачка віна,
нідзе дзірачкі няма. (Яйка)

Новая Воля, гм. Міхалова.

301. Поўная бочачка вінца,
ні варонкі, ні дзенца. (Яйка)

Грабавец, гм. Дубічы Ц.

302. У адной дзежцы два
цесты. (Яйка)

Рыбалы, гм. Заблудаў.

303. Вусы даўжэй за пана.
(Ячмень)

Рутка, гм. Дубічы Ц.

Сабраў на Беласточчыне

Міхась Шаховіч

На нашай ніве

Усё мае свой пачатак

Усё мае свой пачатак. Успаміны таксама трэба пачынаць з нейкай акрэсленай ў часе падзеі. Будзе ёю канферэнцыя Гарадскога Праўлення Беларуска грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку, якая адбылася 11 снежня 1965 года. Выбранае на ёй новае Праўленне аддзела даверыла мне функцыю старшыні. З вялікім хваляваннем прыняў гэты ганаровы абавязак і верыў, што ўсе мае намеры, планы і эмацыянальна ўзмоцненыя імкненні — давесці да бурлівага ўздыму дзейнасці Аддзела — здзейснення. Як жа можа быць інакш? — думалася.

Напрамак дзейнасці Аддзела акрэсліла канферэнцыя, удзельнікі якой, дбаючы аб утрыманні і развіцці беларускай культуры ў грамадскім асяроддзі шырока, поўна, канкрэтна і шчыра абмяркоўвалі ўсе праблемы з гэтым звязаныя. Усё было ясна і проста.

Склад новага праўлення аддзела прадстаўляўся наступна: Кастусь Масальскі — старшыня, Уладзімір Кур-

шэль — намеснік старшыні, Вера Валкавыцкая — сакратар, Люба Кульгіна і Пятро Стасевіч — члены прэзідыума. Члены праўлення: Васіль Баршчэўскі, Яўгіння Германа, Янка Дамброўскі, Аляксандр Каліноўскі, Кастусь Касперук, Мікалай Курцэвіч, Васіль Літвінчык, Язэп Маркоўскі, Кіра Радзіцкая, Яўген Рашкевіч, Сцяпан Сільвончук, Рыгор Скарыновіч, Янка Філіпін, Пятро Хомчык, Зоя Ясінская.

У Камісію Рэвізійную выбрана: Фёдара Садоўскага — старшыня, членаў: Анну Амбражэй, і Уладзіміра Навіцкага. З вялікім смуткам і жалем мы развіталіся з Аляксандрам Каліноўскім і Пятром Стасевічам, якія назаўсёды адышлі ад нас, выбылі таксама Люба Кульгіна (выехала ў Англію) і Янка Дамброўскі (выехаў з Беластока).

Праўленне папоўніла свой склад новымі членамі, якія праяўлялі вялікае зацікаўленне працай БГКТ. Былі гэта: Віктар Лаўрэшук, Яўгіння Младзяноўская, Янка Стрышко, Мікалай Яроцкі.

Удзельнікі навагодняй ёлкі арганізаванай Гарадскім аддзелам БГКТ у Беластоку.
Фота: Кастуся Масальскага.

Усе члены Праўлення да працы ў Аддзеле адносіліся з вялікім пачуццём. Аддавалі ёй свой вольны час, арганізатарскія здольнасці і найважнейшае — сэрца. Было таксама многа звычайных членаў БГКТ, якія штодзённа ўключаліся ў працу Аддзела і ўсімі сваімі дасягненнямі ў грамадска-культурнай працы Аддзел ім абавязаны, а недахопы, мабыць, прыпадаюць на долю старшыні.

Аддзел вырашыў, што пленарныя пасяджэнні Праўлення павінны праводзіцца мінімум раз на квартал, а Прэзідыум праўлення, якое мела дагляд над штодзённай дзейнасцю і выконваннем усіх пастаноў Праўлення будзе пра-

водзіць свае пасяджэнні па меры патрэб, каб усе справы, якія вынікаюць вырашаць неадкладна.

Спецыфікай Аддзела было тое, што працаваў ён у гарадскім асяроддзі, а ўсе члены гуртаваліся ў адным гуртку. Гэта мела свае станоўчыя і адмоўныя бакі. Такое палажэнне аблягчала клубную працу, але не спрыяла супрацоўніцтву з устаноўмі і грамадскімі арганізацыямі. Актыўныя члены, у клубе былі даволі пасіўныя ў месцах сваёй працы.

Дадатковую цяжкасць перажыў Аддзел у 1966 годзе, калі не меў штатнага працаўніка, але і тады ўсе планаваныя клубныя мерапрыемствы

былі праведзены паспяхова.

Клуб Гарадскога Аддзела БГКТ меў дзве залы. У адной з іх можна было на штодзень паглядзець тэлевізійныя перадачы з Польшчы і БССР, пазнаёміцца з беларускай і польскай прэсай, гуляць у шахматы і шашкі, паслухаць музыкі. У глядзельнай зале дэманстраваліся фільмы, адбываліся выступленні мастацкіх калектываў, арганізаваліся танцавальныя вечары. Клуб быў адкрыты для членаў і сімпатыкаў БГКТ штодзень з 16 да 22 гадзін, за выключэннем панядзелка.

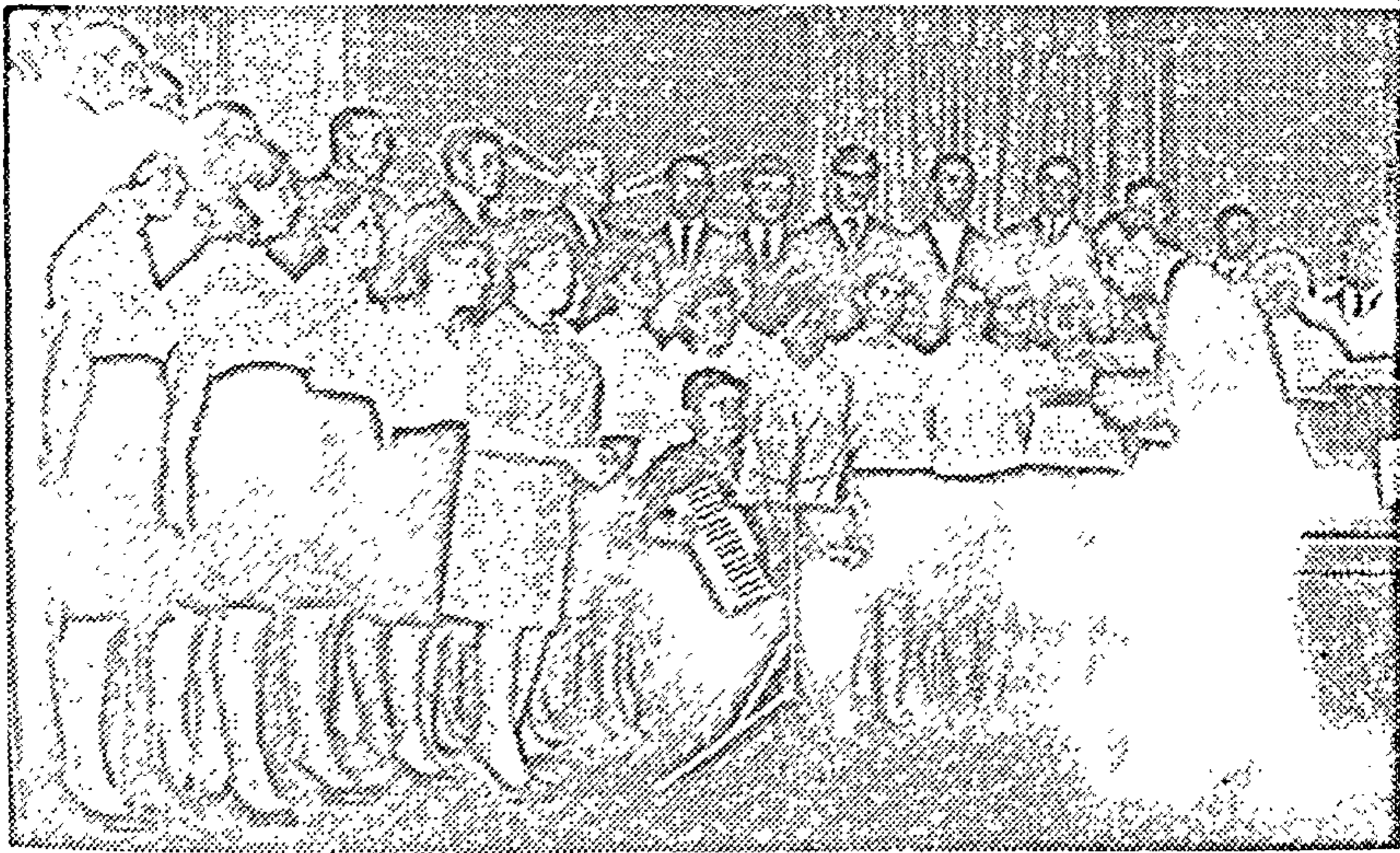
У Клубе заўсёды было поўна моладзі, якая знаходзіла тут даволі прыемную атмасферу. Заходзілі сюды і часта праводзілі свой вольны час

многія палякі і цыганы, мала таго ў Аддзеле мы мелі некалькі актывістаў польскай нацыянальнасці, якія проста ўраслі ў нашу арганізацыю.

Не лішнім будзе ўспомніць і аб тым, што ў многіх выпадках галоўным сватам быў таксама наш клуб. Добра было б каб калі хто-небудзь і гэта падлічыў. Магчыма такая роля клуба Аддзела найбольш акажацца трывалым вынікам нашай сціплай дзейнасці.

Варта адзначыць, што працай гарадскога аддзела цікавіўся Гарадскі камітэт ПАРП, а яго прадстаўнік Мікалай Патэюк сістэматычна бываў на пасяджэннях, дапамагаў чым мог і служыў радай.

Ад імя Прэзідыума ГП БГКТ апекунам нашага Аддзела быў Кастусь Майсеня,

Хор Гарадскога аддзела БГКТ у Беластоку.

Фота: Кастуся Масальскага.

які не гледзячы на тое, што жыў у Гайнаўцы, па меры сваіх магчымасцяў, удзельнічаў у пленарным пасяджэннях Аддзела і нашы праблемы прадстаўляў у Прэзідыуме ГП БГКТ.

Трэба таксама ўспомніць аб вялікім уплыве членаў нашага Аддзела на дзейнасць усяго Беларускага грамадска-культурнага таварыства.

Так напрыклад на V з'ездзе БГКТ 26 ці 27 лютага 1966 года ў склад Галоўнага праўлення ўвайшлі наступныя члены: Васіль Баршчэўскі, Юрка Валкавыцкі, Кастусь Масальскі, Аляксандр Сохар, Сымон Шыманюк, Міхась Хмялеўскі і Уладзімір Юзвюк. У галоўную рэвізійную Камісію выбраны: Лідзія Бялецкая, Піліп Кізевіч, Аляксандр Кунах, Вінцук Склубоўскі.

У дыскусіі на З'ездзе са шматлікімі праблемамі працы БГКТ выступілі: Васіль Баршчэўскі, Сяргей Гайдук, Янка Дамброўскі, Леаніда Другавец, Аляксандр Каліноўскі і я.

На гэтым жа З'ездзе адзначана за вялікі ўклад грамадскай працы наступных членаў нашага Аддзела: Леаніда Другаўца, Піліпа Кізевіча, Уладзіміра Куршала, Язэпа Маркоўскага, Уладзіміра Навіцкага і, маю скромную асобу.

Выбранае на канферэнцыі Аддзела ў снежні 1965 года праўленне ўжо з пачатку 1966 года вялікую ўвагу звяр-

Кастусь Масальскі. Фота: архіў.

нула на справы арганізацыйныя. Неяк так павялося, што пасля акрэсленага перыяду актыўнасці нашы члены часта парываюць сувязь з БГКТ, што вонкава выражаецца ў неаплочванні членскіх узносаў, сумы даволі сімвалічнай. Вырашана да ўсіх членаў, якія не аплочвалі членскіх узносаў выслаць пісьмы. На частку іх адгукніліся і справу ўзносаў урэгулявалі, некаторыя пісьмы вярнуліся таму, што члены БГКТ, пераважна моладзь выехала з Беластока. Прынята пастанову, каб усіх тых, што больш чым два гады не аплочвалі ўзносаў зняць з уліку БГКТ. Нягледзячы на гэта членаў грамадскага гуртка амаль не па-

Наймалодшыя ўдзельнікі хору.

Фота: Кастуся Масальскага.

меншылася, на месца знятых з уліку прынята ў 1966 годзе 202 асобы і гурток налічваў 730 членаў, у 1967 — 815, і ў 1968 — 977. Разам з праведзенай верыфікацыяй працэнт членаў, якія рэгулярна аплачвалі членскія ўзносы ўзрастаў. На VI з'ездзе БГКТ адзначана, што членскія ўзносы Гарадскога Аддзела ў Беластоку і Гайнаўскага аддзела складаюць палову ўсіх уносаў унесеных у касу ГП БГКТ.

Вядома, што рэгулярна аплачвалі ўзносы тыя члены, якіх на штодзень хвалявала справа развіцця беларускай культуры і якія ўтрымоўвалі кантакт з Аддзелам, часта сюды заходзілі.

З перспектывы часу балючай выдаецца бязраднасць БГКТ у масавым расшырэнні сваіх радоў у горадзе, дзе прынамсі кожны трэці жы-

хар — беларус. Несумнінна, частка віны прыпадае на долю Праўлення Гарадскога Аддзела ў Беластоку, што не змог устанавіць трывалых сувязяў з адпаведнымі і кампетэнтнымі ўстановамі горада адказнымі за развіццё культуры. Але ці толькі?

Здзіўляючая тут пасіўнасць самых беларусаў і адказных афіцыйных асоб з тых установаў, таксама ў значнай частцы беларусаў, якія адкрытага напаміну аб беларускасці баяліся больш чым чорт крыжа і толькі на Варшаўскай 11 амаль у канспірацыі, шукалі прыстанішча. Мабыць, такія мы людзі.

Клуб лічыцца добрым тады, калі прыцягвае наведвальнікаў. На штодзень кожны павінен знайсці ў ім нешта для сябе. Калі будзе створана такая атмасфера ніхто не абміне яго, абавязкова забяжыць

нават тады, калі мае толькі некалькі хвілін. Гэта можа быць месца сустрэч сяброў, ці месца індывідуальнага правядзення часу ў чаканні на сяброўскую сустрэчу і месца, дзе сустракаюцца дзяўчына і хлопец. З часам сталія наведвальнікі становяцца знаёмымі і сябрамі. І прыходзяць, нават выпадкова, з надзеяй, што хто-небудзь чаканы таксама прыдзе, або што-небудзь цікавае будзе.

Наш клуб тады быў такі, што прыцягваў многа свежай моладзі. Ветэраны, якія звязаліся з ім ад пачатку існавання БГКТ, таксама знаходзілі сабе месца і справы. Проста клуб жыў акрэсленым жыццём, якое цякло па свой-

му, выдавалася з вонку, нікім не кіраванае.

А ўся арганізаваная дзейнасць, выдавалася, адбываецца звычайна на фоне штодзённага жыцця клуба, як дапаўненне, каб узбагаціць тую прывабную звычайнасць. Было для каго працаваць і была ахвота рабіць яшчэ больш. Аб тым, што мы змаглі сарганізаваць у тыя часы хочацца падзяліцца з чытачамі.

Галоўнае месца ў нашай дзейнасці займала тое, што называюць у справаздачах не зусім папулярным словам „прапаганда“.

Жылі мы заўсёды справамі пашырэння ведаў аб беларускай гісторыі і культуры, жы-

На экскурсіі.

Фота: Кастуся Масальскага.

лі жыццём нашай краіны, знаёмілі людзей з дасягненнем БССР і ўсяго Савецкага Саюза. Усё гэта спалучалася ў адзінае, цэлае. Вось і ўся наша „прапаганда“, аб якой хочацца шырэй расказаць. Адно цесна вяжацца з другім, але для большай празрыстасці неабходна неяк параздзяляць розныя мерапрыемствы, якія мы праводзілі для дасягнення галоўнай мэты.

Такое разгранічэнне штучнае, таму, што для правядзення кожнага мерапрыемства выкарыстоўваліся розныя сродкі, аб якіх даводзіцца гаварыць асобна.

Штогод мы ўрачыста адзначалі важныя гадавіны і свята. Да іх належаць: 23 лютага — Дзень Савецкай Арміі, 8 сакавіка — Міжнародны Дзень Жанчын, 1 май — Свята Працоўных, 9 мая — Дзень Перамогі, 22 ліпеня — Свята Адраджэння ПНР, 7 лістапада — гадавіна Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Апрача гэтага наладжваліся святкаванні слаўных гадавін. У гэты перыяд нашай дзейнасці шанцавала нам на юбілеі.

Да іх належаць:

- 50-годдзе Вялікага Кастрычніка
  - 50-годдзе Савецкай Арміі
  - 50-годдзе Камсамолу
  - 50-годдзе утварэння БССР
  - 25-годдзе ПНР.
- Гэтым важным гадавінам у

перыяд, які папярэднічаў ім, прысвячаліся лекцыі і гутаркі, наладжваліся выстаўкі, напярэдадні слаўных дат арганізаваліся ўрачыстыя акадэміі, вечары ўспамінаў. Адзел наладзіў цеснае супрацоўніцтва з Савецкай вайскавай часцю і прадстаўнікі яе ўдзельнічалі ва ўсіх афіцыйных мерапрыемствах, прысвечаных слаўным гадавінам. Савецкіх воінаў запрашалі мы, як нашых добрых сяброў і на сустрэчы актыву, якія адбываліся ў больш інтымнай атмасферы. Асаблівае месца займала святкаванне 50-годдзя БССР. Гэтай гадавіне былі прысвечаны шматлікія даклады і фотавыстаўкі, якія адлюстроўвалі дасягненні Савецкай Беларусі.

Трэба адзначыць, што святкуючы кожную гадавіну, стараліся мы спалучыць яе з роднай нам Беласточчынай. Да дакладаў, якія варта прыгадаць належаць: „Удзел беларусаў Беласточчыны ў Кастрычніцкай рэвалюцыі“ ці „Беларусы Беласточчыны ў Чырвонай Арміі“. Пры гэтых нагодах запрашалі мы ветэранаў Кастрычніцкай рэвалюцыі і былых чырвонаармейцаў і яны дзяліліся з намі ўспамінамі аб слаўных гадах. Цікавы вечар успамінаў адбыўся з нагоды 25-годдзя ПНР, на якіх сабраліся ветэраны ПНР і КПЗБ. Варта прыгадаць, што былыя КПЗБ-оўцы належаці да тых, хто адразу зразумеў, што

Харысты.

ПНР з'яўляецца прадаўжальніцай ідэй КПЗБ.

Вартыя ўвагі таксама сустрэчы з дзеячкай КПЗБ Галенай Буднік, даклад Васіля Літвінчыка з нагоды 50-годдзя КПЗБ і першамайскія успаміны ветэранаў камуністычнага руху.

Актуальнай тэмай быў у той час V з'езд ПАРП. Было праведзена 6 гутарак у перадз'ездаўскі перыяд і прачытаны Ул. Юзвіюком даклад прысвечаны V з'езду ПАРП, а таксама М. Баравіком — даклад аб дзейнасці ПАРП на Беласточчыне.

Варта прыгадаць таксама выступленне Д. Карповіча, прысвечанае партызанскай барацьбе на Беласточчыне і

Фота: Кастуся Масальскага.

экскурсію па баявых шляхах партызанскага атрада імя Кастуся Каліноўскага.

Святкавалі мы ў Адзеле таксама і беларуска-патрыятычныя гадавіны. З нагоды 450-годдзя беларускага кнігадрукавання. В Леўчук прачытала даклад прысвечаны пачынальніку кніжнай справы Францішку Скарыне.

• Многа месца прысвечана адзначэнню 85 гадавіны з дня нараджэння беларускіх песняроў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Завяршэннем гэтага святкавання была сустрэча, прысвечаная іх жыццю і творчасці.

Жыццю і творчасці беларускага пісьменнік і выдатнага палітычнага дзеяча Цішкі

Гартнага была прысвечана змястоўная лекцыя. Урачыста адзначалі мы таксама 75-ю гадавіну нараджэння выдатнага беларускага вучонага і нацыянальнага дзеяча, пасла ў Сейм, стваральніка і кіраўніка стотысячнай Беларускай сялянска-работніцкай „Грамады“ Браніслава Тарашкевіча. Змястоўна раскажаў аб выдатнай постаці нашага земляка, гарачага беларускага патрыёта Кастуся Каліноўскага Ю. Валкавыцкі, а В. Леўчук падрыхтавала рэчыталь — „Кастусь Каліноўскі ў беларускай літаратуры“.

З агульнапазнавальных лекцый не лішнім будзе прыгадаць „Археалагічныя доследы ў Беларусі“ Л. Побыла і Ул. Паўлючука аб рэлігійных

сектах на Беласточчыне Тэматыка лекцый і гутарак была даволі разнастайная. Мелі яны актуальны, беларускапатрыятычны і пазнавальны характар. У гадах 1966-68 было прачытана звыш 20 дакладаў і 45 гутарак. Гутаркі на актуальныя тэмы праводзіліся найчасцей перад фільмамі і выступленнямі мастацкіх калектываў.

Урачыстае адзначэнне гадавін суправаджалася мастацкай часткай. Пераважаў беларускі рэпертуар, але калектывы ніколі не забывалі падрыхтаваць паасобныя польскія, рускія ці ўкраінскія нумары.

Мастацкая самадзейнасць лічылася душой у працы Аддзела. Яна ў нас была баро-

Праўленне Гарадскога аддзела БГКТ у Беластоку.

Фота: Кастуся Масальскага.

метрам нашай папулярнасці як Аддзела, нашым штодзённым клопатам і трывогай. Песціліся мы з ёй як з далікатнай раслінай, мабыць, не зусім умела, але на яе мелі ўпрыў і незалежна ад нас прычыны.

Людзі былі ўчуляныя на адносіны да іх, але тыя, што кіравалі яшчэ больш былі капрызныя. Асабістыя антыпаты і сімпаты да кіраўніцтва ГП БГКТ, бумерангам траплялі ў нашу самадзейнасць, а эмоцыі „кіраўнікоў“ выбухалі бомбай у калектыве.

Восенню 1966 года ганарыліся мы новасарганізаваным хорам, які налічваў 28 асоб. Членамі яго былі:

Мікалай Алекша
Ядвіга Андрук
Ніна Богуш
Тэрэса Галкоўская
Яўгіння Гермаля
Уладзімір Годун
Яўген Домань
Люба Дубко
Таццяна Дудзіч
Янка Зданоўскі
Мікалай Іванюк
Уладзімір Іванюк
Люба Кўлыгіна
Мікалай Курцэвіч
Яўгіння Мілка
Янка Младзьяноўскі
Марыя Сакоўская
Вера Семаковіч
Янка Тарашкевіч
Галіна Хлябіч
Валянціна Ціماشук
Галена Шарала
Лявонь Шылёнак
Вяслаў Янарскі
Зоя Ясінская

Сяргей Ясінскі

Яўген Ясінскі.

Гэты хор заявіў аб сабе як прапагатар беларускай песні і фальклору, некалькі разоў паспяхова выступаў, на аглядзе савецкай песні заняў 6 месца і быў узнагароджаны. Мог ён стаць вядомым і папулярным калектывам, але пасля адыходу яго кіраўніка перастаў існаваць.

Нельга не ўспомніць аб невялікай групе моладзі, дарэчы, у большасці палякаў, якую пры Аддзеле грунтавала Ядвіга Лапінская. Амаль самастойна ў хуткім часе падрыхтавалі яны праграму, што адлюстроўвала назва гэтага эстраднага калектыву „Самасейкі“, з якой паспяхова выступала. Але гэта малалічная група як хутка нарадзілася, так хутка і перастала існаваць. Нядоўга праіснавала таксама сарганізаваная ў 1966 годзе балетная група, якая выступіла некалькі разоў. Спроды расшырыць склад балетнай групы не далі вынікаў і па гэтай прычыне была яна развязана.

На курсе ігры на акардэоне, які існаваў пры Аддзеле ў 1966-68 гадах займалася кожны год звыш 40 дзяцей членаў БГКТ. Неаднаразова ўдзельнікі курсу выступалі ў мастацкай частцы ўрачыстасцей арганізаваных Аддзелам.

Вялікім поспехам карысталіся выступленні эстрады „Лявоніха“, арганізаваныя ў

памяшканні Аддзела. Такіх выступленняў адбылося 11.

Папулярнасцю карысталіся таксама савецкія фільмы недаступныя на нашых экранах. У гадах 1966-68 адбылося каля 130 сеансаў, на якіх пабывала каля 1000 гледачоў. На жаль беларускіх фільмаў было толькі некалькі.

Да важных галін нашай дзейнасці належыць прапагандаванне чытальніцтва беларускай кніжкі і знаёмства з беларускай літаратурай. У бібліятэцы Аддзела было 4610 кніжак, чытачоў 350. Аб'яўлены конкурс „Беларуская кніжка ў руках кожнага беларуса“. На жаль большых эфектаў у пашырэнні чытальніцтва гэта не прынясло. Значна лепш выглядаць рас-

паўсюджванне выдавецтваў БГКТ, таму, што многія члены лічылі сваім гонарам мець гэтыя выдавецтвы ў сябе, а спрыялі іх распаўсюджванню аўтарскія сустрэчы. Найчасцей выступалі ў нашым клубе Алесь Барскі і Віктар Швед, якія неаднойчы і выступалі з літаратурнымі дакладамі. Пры нагодзе семінараў літаб'яднання „Белавежа“ ў аўтарскіх сустрэчах удзельнічалі ўсе члены аб'яднання.

Не далі большых эфектаў дзве цікавыя ініцыятывы Аддзела. На сустрэчы маладой інтэлігенцыі абмеркавана шырока пытанні адносна працы, месца і ўдзелу інтэлігенцыі ў нашай арганізацыі, але ўсё скончылася на гэтым адзіным абмеркаванні.

З дакладам з нагоды 50-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі выступае
Уладзімір Юзвюк. Фота: Кастуся Масальскага.

Сарганізаваны праблемны курс для членаў БГКТ закончыўся пасля трэцяй лекцыі. Заняткі курса пачаліся лекцыяй Ул. Юзвюка „Засяленне і загаспадараванне паўднёваўсходніх зямель беластоцкага ваяводства“. Пасля яшчэ лекцыі читалі: Ул. Паўлючук „Рэлігійныя секты сярод праваслаўных на Беластоцчыне“ і В. Склубоўскі „Гісторыя некаторых рэлігій свету“.

Супрацоўніцтва нашага Аддзела з прадпрыемствамі і ўстановамі горада было на штодзень даволі скромным. Тым не менш у звыш 20 установах мы наладжвалі фотавыстаўкі, арганізавалі канцэрты „Лявоніхі“ і самадзейных калектываў, паказвалі савецкія фільмы. Найбольшым поспехам карысталіся канцэрты мастацкіх самадзейных калектываў.

У сувязі з тым, што прыгнятаючую большасць нашых членаў складала моладзь, рэгулярна наладжвалі мы танцавальныя вечарыны. Адыгрывалі яны важную ролю і спрыялі расшырэнню нашых радоў, павялічвалі сімпатыкаў нашай арганізацыі сярод палякаў.

У традыцыю ўвайшлі навагоднія балы, на якіх на жаль не было месца для ўсіх ахвотных.

Прыемным і традыцыйным мерапрыемствам для дзяцей нашых членаў была навагодняя ёлка.

Аддзел сарганізаваў таксама некалькі экскурсій для

сваіх актывістаў як напрыклад наведванне месц партызанскай барацьбы каля Валілі і Гарадка, выезд на мітынг дружбы ў Ялоўку, выезды на спектаклі ў Варшаву і наведванне Беларускага Музея ў Белавежы, на будову якога Аддзел і члены ўнеслі са свайго боку грашовы ўклад.

Варта таксама яшчэ ўспомніць аб адным акцэнце, які стварыў больш прыемную і інтымную атмасферу, а якім было адкрыццё ў клубе кафе-бара. Выдаецца невялікая справа, але аказала яна значны ўплыў на самаадчуванне наведвальнікаў клуба.

Асобнае месца займае святкаванне юбілеяў нашай арганізацыі, Аддзела і тыднёвіка „Ніва“. З гэтай нагоды адбываліся сустрэчы з пачынальнікамі БГКТ, актывам. Аб дзейнасці БГКТ разказвалі прадстаўнікі ГП БГКТ. Ю. Валкавыцкі, расказаў аб праблемах рэдагавання, распаўсюджвання і чытальніцтва тыднёвіка „Ніва“. Выступалі і іншыя рэдактары.

Даволі прыемнай падзеяй было святкаванне 10-годдзя нашага Аддзела. З гэтай нагоды адбыўся ўрачысты сход, а нашы актывісты сарганізавалі вечар успамінаў. З перспектывы нядоўгага юбілею нашы штодзённыя клопаты набывалі ўзвышаны характар, кожнае дасягненне ўзнёласяць. Гэтым хочацца закончыць свае ўспаміны.

Апошнія слова аддаю першаму старшыні Аддзела Са-

Люба Кульгіна сярод моладзі — 1966 г. Фота: Кастуся Масальскага.

крату Яновічу, які гэтаму
юбілею прысвяціў свой верш:

На 10-годдзе Аддзела БГКТ
у Беластоку
30 чэрвеня 1968 г.

Сёння дзень твой
Адзеле —
Бязвусы, дзесяцігадовы.
Ліманадам зап'ю, закушу
пернікам

Размоваю,
Успаміны якія ж?
Брыкаеш
Ад цацкі да цацкі....
Задаволены
На парозе жыцця.
Зычу Табе!
„Сто лят“

Па святочнаму,
Не нашай моваю.
Так у нас павялося.

Расці
На славу дарослую,
Каб
Дарылі букет не папяровы
На Твой шлюб с прыгожай
Справаю.

Што?
Нецярпіцца Табе —
Надакучыла быць
маленькім,
Усё паслухмяным!
Гісторыя наша бачыла
меншых.

„Сто лят!“
Зычыць.

Кастусь Масальскі

Не забывай ніколі родны кут

21 чэрвеня 1985 г. — гэта не толькі апошні дзень вясны, але ў жыцці Гайнаўскага белліцэя — апошні дзень вялікай падрыхтоўкі да наступных двух дзён, якія трывала мелі запісацца не толькі ў хроніцы школьнага жыцця, але і ў гісторыі самой Гайнаўкі, падрыхтоўкі да дзён I З'езду выпускнікоў. 21 чэрвеня быў найдаўжэйшым днём працы ў дырэктарскім кабінэце. Стрэлкі школьнага гадзінніка затрымаліся на 20, як на школьны панадворак заехала аўтамашына. Праз хвіліну ў кабінет увайшоў, як заўсёды, з лагоднай усмешкай і вялікай скромнасцю, старшыня Арганізацыйнага камітэта з'езду Анатоль Ахрыцюк. Сустрэча ў дырэктарскім кабінэце была апошняй з шматлікіх сустрэч, якія праводзіліся ў даз'ездаўскі перыяд. На гэтай сустрэчы, найбольш адказныя за ўвесь з'езд асобы — старшыня А. Ахрыцюк і дырэктар А. Іванюк — мелі правесці ацэнку канчатковай гатоўнасці ўсіх элементаў

прадбачаных праграмай з'езду.

I ацэнка была праведзена з усёй сур'эзнасцю і павагай, але ў небывалай форме — замест слоў было маўчанне, маўчанне, якое ў гэтым выпадку сталася найлепшай формай ўзаемаразумення і абмену думак. З вуснаў старшыні Ахрыцюка былі выскізаны толькі наступныя словы: „Таварыш дырэктар, дай бог толькі, каб была пагода, а з'езд мусіць нам удалася“. I сапраўды так сталася, 22 чэрвеня 1985 г. — першы дзень лета і першы дзень Першага з'езду абсальвентаў Гайнаўскага белліцэя. У гэты дзень стаяла цудоўная пагода, якая дабавачна падкрэслівала важнасць самога здарэння і непаўторнасць яго характару. Першая сустрэча адбылася ў школе. Старуха-школа таксама змяніла сваё буддзённае адзенне на святочную вопратку і ветліва вітала сваіх былых вучняў лозунгам: „Не забывай ніколі родны кут“. Сустрэча ў школе мела вучнёўскі характар. Роўна ў дзесяць гадзін першы школьны зва-

нок паклікаў усіх на ўрачысты ранішнік, на якім дырэктар Аляксандр Іванюк між іншым сказаў:

„Паважаныя настаўнікі. Дарагія вучні! Шаноўныя госці!

У нас сёння выключная сустрэча, сустрэча з нагоды якой проста нельга падабраць словы, каб можна было пераказаць усё тое, што адчуваем, перажываем, аддаць стан нашай радасці, узрушанасці, хвалявання і трывогі. Дарагія вучні. Здаецца, што гэта было ўчора, як апошні званок абвяшчаў нам канец школьных заняткаў. Тоны апошняга званка заўсёды выклікаюць і вялікую радасць, і трывогу, і смутак. Апусцілі Вы сваю родную школу. Апускаючы яе часта пісалі на школьных дошках:

„Бывай школа!“.

„Да мілай сустрэчы, школа!“.

Гэтыя словы мусілі зраджаць у нас, настаўнікаў, радасць, але і смутак. Радавала тое, што многія з вас закончылі паспяхова навуку і распачнуць новы этап у сваім жыцці. Але яшчэ больш радавала тое, што, згодна з другім напісам, многія з вас выражалі пажаданне наведаць сваю школу, вярнуцца да сваіх класаў, настаўнікаў, да сваёй школьнай сям'і. Смутак вынікаў з таго, што разам з вашым адыходам — знікаў увесь пульс школьнага жыцця, знікла ўся гэтая непаўторная школьная атмасфера. Але час вашых „канікул“ праля-

цеў. Надыйшоў дзень мілай сустрэчы з роднай школай, якая, як заўсёды, вітае вас сардэчна і цёпла, вітае ад душы і сэрца. Наш з'ездаўскі школьны год лічу адкрытым“.

Гэтыя словы і адкрылі тую атмасферу, у якой былія вучні маглі б прыпомніць свае юнацкія гады, пачуцца вучнямі, прыпомніць рэгулямін школьнага жыцця. Так, рэгулямін, бо праз дзесяць мінут перапынку школьны званок паклікаў іх усіх на ўрок. І трэба сказаць, што гэтая форма сустрэчы са школай, з былымі настаўнікамі і выхаваўцамі была для ўсіх абсалвентаў найбольш цікавай, прыемнай, мілай і арыгінальнай. Той сам дзень, гадзіна 11⁴⁵. Школьны званок аб'яўляе канец школьных заняткаў. Удзельнікі з'езду пераносяцца ў новае месца, у Дом Культуры „Леснік“, дзе роўна ў 12⁰⁰ гадзін распачалася афіцыйная частка з удзелам найвышэйшых улад Гайнаўкі і запрошаных гасцей. Сярод іх прысутнічалі:

1. Сакратар Ваяводскага камітэта ПАРП у Беластоку — Мікалай Козак

2. Сакратар гарадскога камітэта ПАРП у Гайнаўцы — Мечыслаў Охнё

3. Кіраўнік Раённага цэнтра партыйнай працы — Ян Войцюк

4. Старшыня Галоўнага праўлення БГКТ — Аляксандр Баршчэўскі

5. Начальнік горада Гайнаўка — Станіслаў Костэра

6. Сакратар Галоўнага праўлення БГКТ — Кастусь Майсеня

7. Інспектар Асветы і выхавання ў Гайнаўцы — Уладзімір Стэпанюк

8. Намеснік інспектара ў Гайнаўцы — Марыя Зданоўская

9. Кіраўнік Раённай установы ўнутраных спраў у Гайнаўцы — Ежы Зданоўскі.

10. Дырэктар Раённага дома культуры ў Гайнаўцы — Мікалай Бушко.

Урачыстасць адкрыў старшыня Арганізацыйнага камітэта з'езду Анатоль Ахрыцюк. Затым былі праведзены тры даклады. Ян Войцюк выступіў з шырокай інфармацыяй аб палітычных, грамадскіх, гаспадарчых і культурна-асветных пераменах і дасягненнях Гайнаўкі і Гайнаўшчыны на працягу 40-годдзя існавання Народнай Польшчы. Як заўсёды з вялікім зацікаўленнем і ўвагай прысутныя выслухалі выступленне Аляксандра Баршчэўскага, які з вялікай эмацыянальнасцю гаварыў аб працы БГКТ, праблеме нацыянальнага пачуцця сярод беларусаў у Польшчы, беларускім школьніцтве, культурна-літаратурным руху. Зразумела, што вядучым дакладам з'явіўся даклад дырэктара ліцэя Аляксандра Іванюка на тэму гісторыі і дасягненняў школы. У дакладзе, між іншым, сцвярджалася:

„Дарагія абсальвенты, шановныя госці! Сёння беларус-

кі ліцэй у Гайнаўцы мае свой надзвычай урачысты дзень, адзначае сваё вялікае свята. У настроі вялікай радасці, узнёсласці, але адначасова сур'ёзнасці і павагі, сустракаемся сёння з важнай нагоды — з нагоды I з'езду выпускнікоў нашага ліцэя. Ідэя сяброўскай сустрэчы зраджалася часта ў паасобных выпускнікоў ліцэя, падносілася пры розных сяброўскіх сустрэчах, на афіцыйных сходах, але ніколі не знаходзіла свайго ажыццяўлення. Асабліва востра патрэбу арганізацыі з'езду абсальвентаў Гайнаўскага белліцэя пачало стаўляць гайнаўскае асяроддзе, а ў тым ліку гайнаўская арганізацыя БГКТ, членамі якой і з'яўляюцца ў большасці нашыя абсальвенты. З іх ініцыятывы, у плане Гайнаўскага гуртка БГКТ на 1985 год было ўжо канкрэтна пастаўлена заданне аб арганізацыі з'езду. Да рэалізацыі гэтага задання з боку таварыства і школы былі вызначаны канкрэтныя людзі. Першая арганізацыйная сустрэча адбылася ў школе 10 снежня 1984 г., на якой быў пакліканы арганізацыйны камітэт у складзе:

1. Анатоль Ахрыцюк — старшыня

2. Янка Хіліманюк — намеснік

3. Марыя Сакоўская — сакратар

4. Мікалай Нікалаюк — член

5. Аляксей Харкевіч — член

6. Марыя Янчук — член

7. Зінаіда Петручук — член

8. Галіна Грамадская — член.

Такі быў пачатак нялёгкай працы, пачатак шматлікіх сустрэч, дыскусій, сяброўскіх спрэчак, разважанняў, мазольнай працы ў пошуках адрасоў, актуальных прозвішчаў і г.д.

Такі быў пачатак ажыццяўлення высакароднай ідэі — ідэі арганізацыі Першага з'езду выпускнікоў Агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Гайнаўцы. Сёння выражаем глыбокую падзяку для ўсіх, хто прыняў на сябе нялёгкае абавязак арганізацыі з'езду і адначасова сваю радасць, што нашая сяброўская сустрэча сталася фактам. Але гэты факт не можа зводзіцца толькі да факту. Сённяшняя сустрэча мае свой глыбокі змест. Ваш з'езд — дарагія абсаленты — гэта багатая старонка нашай гайнаўскай зямлі, гэта багатая старонка ў дыдактычна-выхаваўчай працы нашага ліцэя, школы, у якой вы набывалі веды, прысвойвалі ўменні жыцця, перажывалі свае поспехі і непаходзіны, радасці і смуткі, перажывалі сваё першае каханне і расчараванні. Так яно было, бо такое ёсць жыццё. Сённяшняя сустрэча — гэта Ваша памяць аб школе, у якой вы аставілі трывалы след і добрую памяць, якая ўносіла і ўносіць вялікі ўклад у пра-

цэсе адукацыі маладога пакалення, а асабліва вялікі ўклад на ніве беларускай нацыянальнай меншасці. Першым дырэктарам школы з'яўляецца Базылій Бахар. У арганізацыі школы бярэ актыўны ўдзел настаўніца Ніна Нічыпарук з Янова каля Нарвы, якая ў хуткім часе стаецца дырэктарам. На жаль, гэты ахвярны і адданы педагог трагічна гіне ў 1945 г. у Бела-стоку ў час выконвання службовых абавязкаў.

У гадах 1945/46 — 1946/47 дырэктарам беларускай гімназіі ў Гайнаўцы быў вядомы дзеяч Васіль Літвінчук, які ў тыя нялёгкае часы з вялікай ахвярнасцю і адданасцю арганізаваў і ўмацоўваў школьнае жыццё і працу ў гімназіі. Вяртаючыся сёння думкамі да тых мінулых дзён, трэба мець поўную свядомасць таго факту, што гэта быў складаны і цяжкі час у жыцці нашай краіны. Гэта ж былі першыя гады пасля змрочнай ночы нямецкай акупацыі, якая спустошыла нас і матэрыяльна і маральна. У гэтым часе часта было так, што не было нічога: ні падручнікаў, ні прылад, ні школьных праграм, а часта нават — крэйд і дошкі. Але знаходзіўся неацэнны скарб — людзі, якія ахвярна і аддана стваралі новую рэчаіснасць — новую, бо сацыялістычную. Так яно было ў кожнай галіне нашага жыцця, так яно было і ў галіне асветы, а ў тым ліку і на ніве беларускага нацыя-

нальнага школьніцтва, якое ва ўмовах Народнай Польшчы набывала сваё права да быцця. Але гэтае права набывалася ў даволі складанай сітуацыі нашага тагачаснага грамадска-палітычнага жыцця. Вынікала гэта з розных прычын, але факт астаецца фактам, што на два школьныя гады г.зн. 1947/48 і 1948/49 Беларуска-гімназія ў Гайнаўцы спыняе сваю дзейнасць.

Новы этап у гісторыі школы пачынаецца з 1949 г. Менавіта ў школьным годзе 1949/50 арганізуецца Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання. На гэтым этапе трэба ўспамянуць вялікія заслугі першага дырэктара ліцэя Сяргея Сарокі, пасла ў Сейм, які кіраваў школай да 1957 г. Гэта і быў пачатак таго шляху, па якім ліцэй пачаў крочыць у сваё заўтра больш ужо стабільна, больш упэўнена, выпрацоўваючы паступова свой нацыянальны характар, сваю спецыфіку, сваё аблічча. У гэтым працэсе на гэтым этапе вялікія заслугі паклалі такія педагогі як: Ежы Голуб, Уладзімір Занкевіч, Эліза Кшэўска, Яніна Суйкоўска, Таццяна Сафраненка, Васіль Дзун, Ціхон Антосюк, Мечыслаў Зярко, Міхал Врублеўскі, Параскева Грэчко і іншыя.

І так з бегам падзей надыходзіць важная ў гісторыі ліцэя дата 1953 г. Іменна ў гэтым годзе выходзіць першая (18 асоб) група абсаль-

вентаў. Гэтымі піянерамі былі: Янка Хіліманюк, Тамара Бароўска, Аляксей Харкевіч, Юрка Дацэвіч, Тамара Дулько, Люба Леўчук, Юрка Лісіцкі, Янка Мацкевіч, Ніна Майсеюк, Анна Падлашчык, Уладзімір Ражкевіч, Люба Шахалевіч, Лідзія Шпаковіч, Віктар Шпаковіч, Люба Вашкевіч, Вера Вашкевіч, Янка Варэмюк, Марыя Пекач. То іменна яны першыя, дзеці з бедных сялянскіх хат выбралі Беларуска-ліцэй як месца сваёй далейшай навукі, як месца свайго грамадскага авансу, які ва ўмовах народнай улады шырока раскрываўся перад кожным маладым чалавекам, не гледзячы на яго нацыянальнае паходжанне ці веравызнанне.

У наступных гадах ліцэй робіць далейшы крок у сваім развіцці: з кожным годам павялічваецца лік вучняў, прыходзяць новыя настаўнікі, умацняецца стан арганізацыйнай школы, узбагачаецца дыдактычная база, выпрацоўваецца ўласны стыль працы і характар. Прыпамінаючы важнейшыя факты і здарэнні з мінулага ліцэя, варта вылучыць школьны год 1957/58. Іменна ў гэтым годзе на дырэктара ліцэя вызначаецца вопытны педагог Анастасія Тропак, якая ахвярна кіруе працай школы да 1968 г. Гэты перыяд прыносіць далейшыя поспехі ў развіцці ліцэя. Асабліва цэнным было тое, што да працы пачалі прыходзіць на настаўнікаў

свае выпускнікі. Ад 1963 года ліцэй становіцца школай павышанай арганізацыі, бо ўсе класы з'яўляюцца ўжо падвойнымі (а і б). Такая структура захавалася да сёння. На гэты ж перыяд прыпадае і памятная дата для ліцэя — дзень 19 красавіка 1964 г. Ініцыятывы старшыні былога ПЗГС-у ў Гайнаўцы, вядомага дзеяча Беларускага таварыства таварыша Кастуся Майсені і актывістаў бацькоўскага камітэта К. Грыца і М. Сулімы быў уручаны ліцэю школьны сцяг, які стаўся сімвалам і найвышэйшай вартасцю ў гісторыі і традыцыі школы. Праз наступнае дзесяцігоддзе 1971-1981 ліцэем кіруе Уладзімір Стэпанюк — сучасны інспектар асветы і выхавання ў Гайнаўцы. У гэтым часе плануюцца і рэалізуюцца далейшыя важныя для школы мерапрыемствы, якія падносяць яе аўтарытэт у асяроддзі і павышаюць узровень дыдактычна-выхаваўчай працы.

У заключэнні варта гэтыя рэфлексіі аб гісторыі ліцэя папоўніць рэфлексіямі аб дасягненнях. Да будучага года Гайнаўскі белліцэй апусціла ўжо 33-я група выпускнікоў. У іншым пераліку значыць гэта, што 1466 маладых людзей з атэстатам сталасці або поўнай сярэдняй адукацыяй, якія пайшлі ў жыццё, гэта абсальвенты Беларускага ліцэя ў Гайнаўцы. Кім жа становяцца яны ў далейшым жыцці? Гэта ключавое пытан-

не, якое ўзнікае перад кожным настаўнікам, перад кожнай школай. Адказ на такое пытанне з'яўляецца вельмі складаным, бо адносіцца і да вельмі складанай праблемы — да выхавання чалавека. Тым не менш, калі будзем яго адносіць да выпускнікоў Гайнаўскага ліцэя, то адказ гэты будзе напэўна станоўчы. Бо сапраўды, на аснове ўсіх даных знаходзім поўнае права сцвердзіць, што выпускнікі гэтага ліцэя — гэта ў далейшым добрыя студэнты, сумленныя працаўнікі ў розных прафесіях і на розных становішчах, гэта добрыя бацькі, гэта ўрэшце лаяльныя грамадзяне нашай краіны. Не менш станоўча трэба ацаніць і другую важную дзялянку працы школы — дыдактычны працэс. Наогул вучні нашага ліцэя паспяхова здаюць уступныя экзамены на ўсе вышэйшыя вузы ў Польшчы і ў Савецкім Саюзе. Варта прыпомніць, што першай асобай, якая накіравалася вучыцца ў Савецкі Саюз была абсальвентка першага выпуску, Марыя Пекач. Вялікімі дасягненнямі Гайнаўскага белліцэя з'яўляюцца поспехі ў галіне фізічнай культуры і спорту. Гэта ж дзяўчаты валејбалісткі з Гайнаўкі заваёўваюць першыя месцы ў ваяводстве, а нават змагаюцца з найлепшымі камандамі ў краіне. Салідна працуе настаўніцкі калектыў і ў пазакласнай працы, пашыраючы веды вучняў і рыхтуючы іх да

Ўдзелу ў розных конкурсах і прадметных алімпіядах. У алімпіядах на рускай мове і ведаў аб Польшчы і сучасным свеце вучні нашага ліцэя бра-лі ўдзел у цэнтральных элі-мінацыях. На асаблівую ўва-гу заслугоўвае праца ліцэя ў галіне культурнай дзейнасці. Гэта ж у Гайнаўскім беларус-кім ліцэі сарганізаваўся і па-спяхова дзейнічаў слаўны вакальна-музычны калектыў „Гайтон 1“, які сваім нацыя-нальным рэпертуарам пад-крэсліваў характар школы, раслаўляў яе добрае імя і распаўсюджваў у асяроддзі беларускую песню і паэзію. Актуальна яго традыцыі пра-даўжае, можа яшчэ менш зна-ны, калектыў „Гайтон 2“. Шы-рока праходзіць таксама вы-хаваўчая праца на адрэзку развіцця вучнёўскага самакі-равання. Гэты працэс адбы-ваецца перш за ўсё ў рамках вучнёўскіх арганізацый, якія для сваёй дзейнасці знахо-дзяць у школе спрыяльныя ўмовы. Можна было б пра-

даўжаць пералік розных да-сягненняў, але таксама і не-дахопаў у працы і дзейнасці ліцэя. Аднак магло б гэта страціць сэнс. У заключэнні варта падкрэсліць наступнае:

1. З усіх агульнаадукацый-ных ліцэяў, у нашым ваявод-стве Беларуска-гайнаўскі лі-цэй знаходзіцца ў найгоршых умовах.

2. Аднак і ў такіх умовах ахвярнасць і адданасць з боку дырэкцыі і ўсяго настаўніцка-га калектыву, прычыняецца да таго, што па сённяшні дзень ліцэй з'яўляецца добра сарганізаванай школай, пад-рыхтаванай да рэалізацыі ўсіх заданняў, якія стаўля-юцца перад сучаснай школай.

3. Сумленная і ахвярная праца прыносіць высокія эфекты на ўсіх адрэзках школьнай дзейнасці.

4. Добрыя вынікі прычыня-юцца да таго, што ліцэй це-шыцца ў асяроддзі высокім даверам і аўтарытэтам.

Аляксандр Іванюк

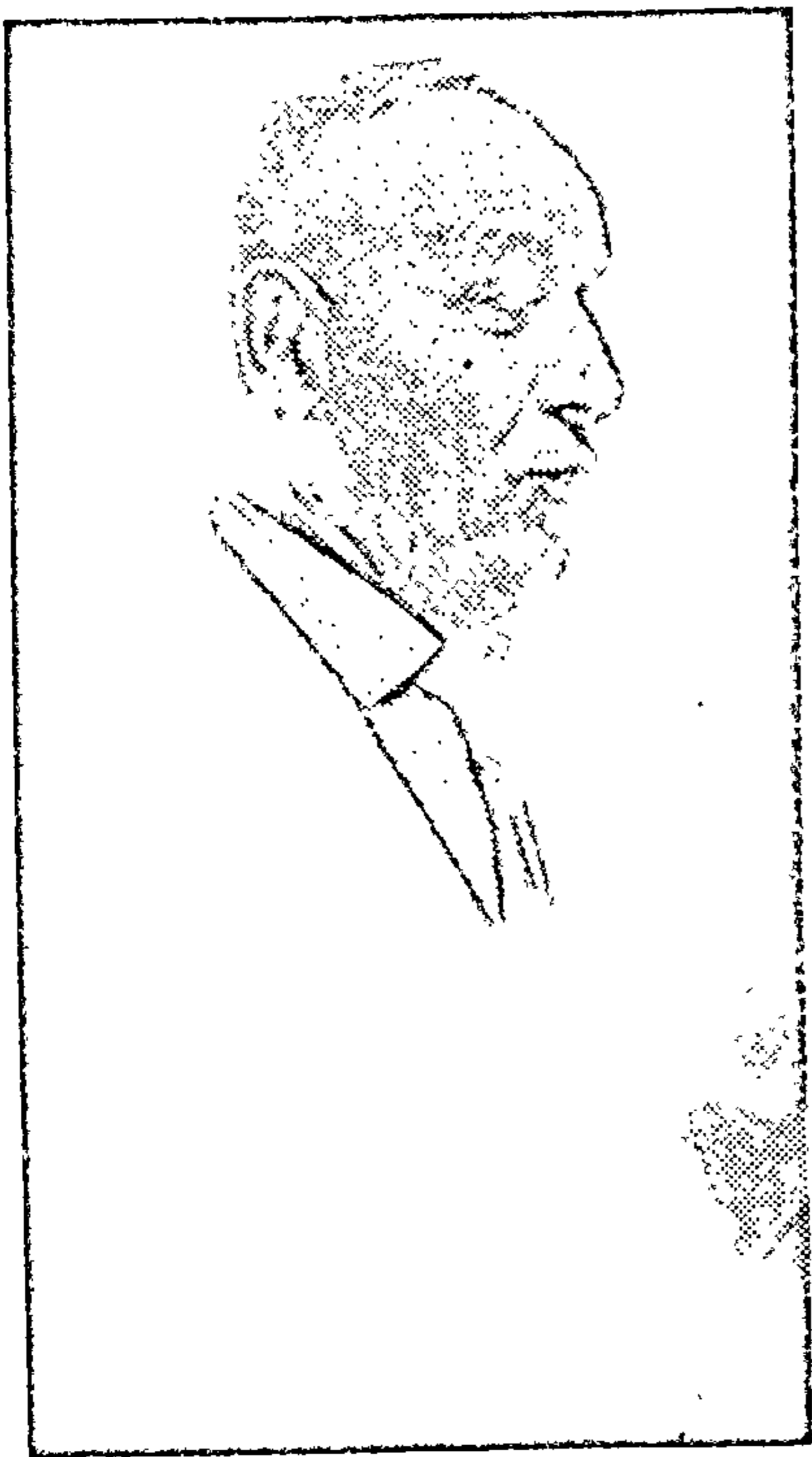
Пераклічка

Гэта будзе пераклічка не пад барабанны бой. Прысутнасць адыйшоўшых адчуваю паўсядзённа. Перш за ўсё ў справах, што не закончылі, у ідэях, якія вяшчалі. Хачу, каб і мой пераказ аб іх не быў святочна-афіцыйны.

Тады і пачнем ад будняў нараджэння нашай арганізацыі. У ініцыятыўнай групе, а затым і ў арганізацыйным (даз'ездаўскім) камітэце выключную ролю адыграў Аляксей Казёл. Выводзіўся з-пад Гарадка, але Беласток ужо добра абжыў, меў таксама вялікія сувязі ў павятовых цэнтрах. Ды быў яшчэ і незвычайна напорысты. Апошняя якасць (а хутчэй яе выраджэнне) прывяла потым да канфлікту з актывістамі, але ў час нашага арганізацыйнага нараджэння Аляксей Казёл быў для БГКТ накіраваны лёсам. І з'езд, які адбыўся ў вызначаным тэрміне і прайшоў на ўздыме — заслуга будучага сакратара ГП БГКТ. Ужо на гэтай пасадзе з не меншай энергіяй прыняўся Аляксей Казёл да арганізацыі павятовых аддзелаў, ка-

лектываў мастацкай самадзейнасці (славуты беластоцкі хор), завочнай настаўніцкай беларускай студыі ў Беластоку і беларускай кафедры ў Варшаўскім універсітэце. У той жа час вучыўся і збіраў фальклор. А многім з нас усё здавалася, што ГП бяздзейнічае і вінаваты ў гэтым сакратар. Пасля двух год грызні, перасвараны, затаіўшы крыўду, пакінуў Аляксей Казёл БГКТ і больш да нас не вярнуўся. Хоць жыць было з ім цяжка, але няраз сумаваў я па такіх прабіўных дзеячах, якім быў Аляксей Казёл.

І з'езд БГКТ адкрыў Аляксей Казёл, але вёў яго Піліп Кізевіч, намеснік старшыні арганізацыйнага камітэта, грамадавец і член цэнтральных улад ТБШ. Ён і стаў намеснікам старшыні ГП БГКТ. Лагодны і памяркоўны чалавек, хоць патрапіў часам і ўскіпець. Але ў такіх выпадках заўсёды верх браў розум. Так было і напярэдадні І з'езда. Піліп Кізевіч уваходзіў у склад калектыву, які рыхтаваў на з'езд даклад. Як і іншыя прадстаўнікі КПЗБоў-

Васіль Дзун.

ска-грамадаўскай пльні, Піліп Кізевіч стаяў на якары гісторыі. Відаць, сарвацца з яго не мог і ўвесь калектыў: выйшаў на даклад на ўрачыстую, як бы ні было, падзею, што мела вызначыць дарогу новай арганізацыі, а своеасаблівы плач над далёкім мінулым і статыстыка крыўдаў, якія на беларусаў звальваліся з усіх бакоў (на жаль, да сёння любім гэту стойку). Вядома, не пахавальным маршам адкрываюць вясслле, даклад быў адкінуты. Калектыўныя

аўтары страшна абразіліся, старшыня арганізацыйнага камітэта, які таксама ўваходзіў у гэты калектыў і кандыдаваў на старшыню ГП, адмовіўся ад усіх абавязкаў і не прыйшоў на з'езд. Панеслі эмоцыі.

Абураны быў і Піліп Кізевіч, але праз дзень вёў з'езд і ніхто не падазраваў у якой толькі што ўдзельнічаў бурны.

Станіслаў Вагурка (Дзядзька Лявонь).

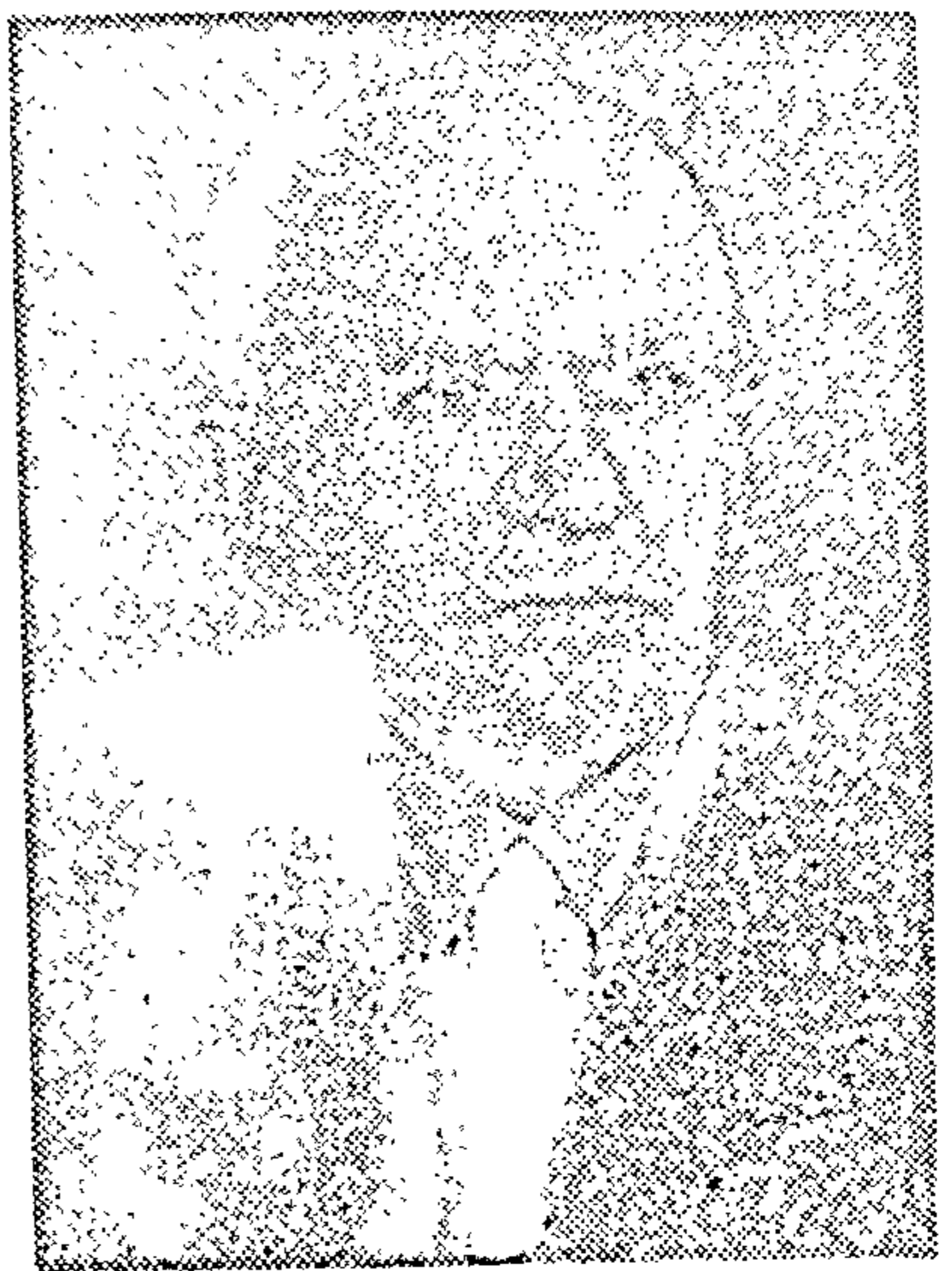

Пётр Ластаўка.

Асабістыя амбіцыі адыйшлі на задні план, перамагла грамадская пазіцыя!

З гэтай пазіцыі глядзеў ён на людзей і справы.

Я ўжо ўспамінаў аб шырокіх сувязях сакратара арганізацыйнага камітэта, а затым і ГП, Аляксея Казла. Без іх куды цяжэйшым быў бы наш грамадскі старт і далейшая хада. Як важна мець у такіх мерапрыемствах, як наша, саюзнікаў у мясцовых уладах. Такія ў нас былі ад самага пачатку. У Бельску быў ім сакратар прапаганды Павятовага камітэта ПАРП Віктар Цыунчык, а ў Гайнаўцы загадчык Аддзела асветы і культуры Павятовай рады нарадовай Мікалай Самоцік.

Яраслаў Кастыцэвіч.

Абодва адыгралі важную ролю ў падрыхтоўчай даз'ездаўскай працы і ў станаўленні БГКТ па мясцах. Абодва сталі членамі ГП БГКТ. У выпадку Мікалая Самоціка гэтае членства працягвалася да апошніх яго дзён. Быў ён вядомым палітычным і адміністрацыйным дзеячам. Плёна працаваў на пасадзе арганізацыйнага сакратара Павятовага камітэта ПАРП, а затым старшыні Павятовай рады нарадовай у Гайнаўцы. Быў папулярны сярод мясцовых актывістаў БГКТ, яны хіліліся да яго, лічыліся з яго апініяй. Маючы ў сваім складзе такога члена і Галоўнаму праўленню БГКТ аблягчалася праца ў найбольш беларуса-

Піліп Кізевіч.

моўным павеце. Усе гэтыя якасці праяўляў Мікалай Самоцік і будучы старшынёй ГП БГКТ. Быў скромным і добразычлівым чалавекам, выяўляў вялікую цярымасць да сваіх апанентаў — рыса не надта характэрная ў нашых грамадзянскіх адносінах.

Ролю Мікалая Самоціка ў БГКТ, яго высокія якасці дзеяча і чалавека па сапраўднаму зразумелі мы, калі яго не стала.

Актывісты — жыватворчая аснова кожнай арганізацыі. Паасобныя іх рысы і ствараюць характэрнае аблічча арганізацыі. У жывапісным партрэце БГКТ яркімі колерамі ўпісаліся: непаседлівы і самаахварны энтузіяст гурт-

коўскай дзейнасці Васіль Дзун з Гайнаўкі, загрузаны па вушы грамадскімі абавязкамі Янка Азябла з Пянькоў, неўгамонны Якуб Базылюк з Бельска, адказны Пётр Бадавец з Сямяціч, настойлівы Сяргей Крэйза з Мілейчыц, добрасумленны Іван Кіндзюк з Дубровы, змагар за гарадскія гурткі Васіль Літвінчук з Беластока, гарачы патрыёт Аляксандр Каленік з Ячна і іншыя. Кожны з іх заслужыў на асобны партрэт, ды гэта не пад сілу рамкам гэтай публікацыі. Усе яны павярнулі на той бераг у дарозе, адышлі ад нас з незакончанымі справамі, за якія змагаліся. Іх голас жывы, патрабавальны, чуцен яшчэ на нашых сходах, а ў

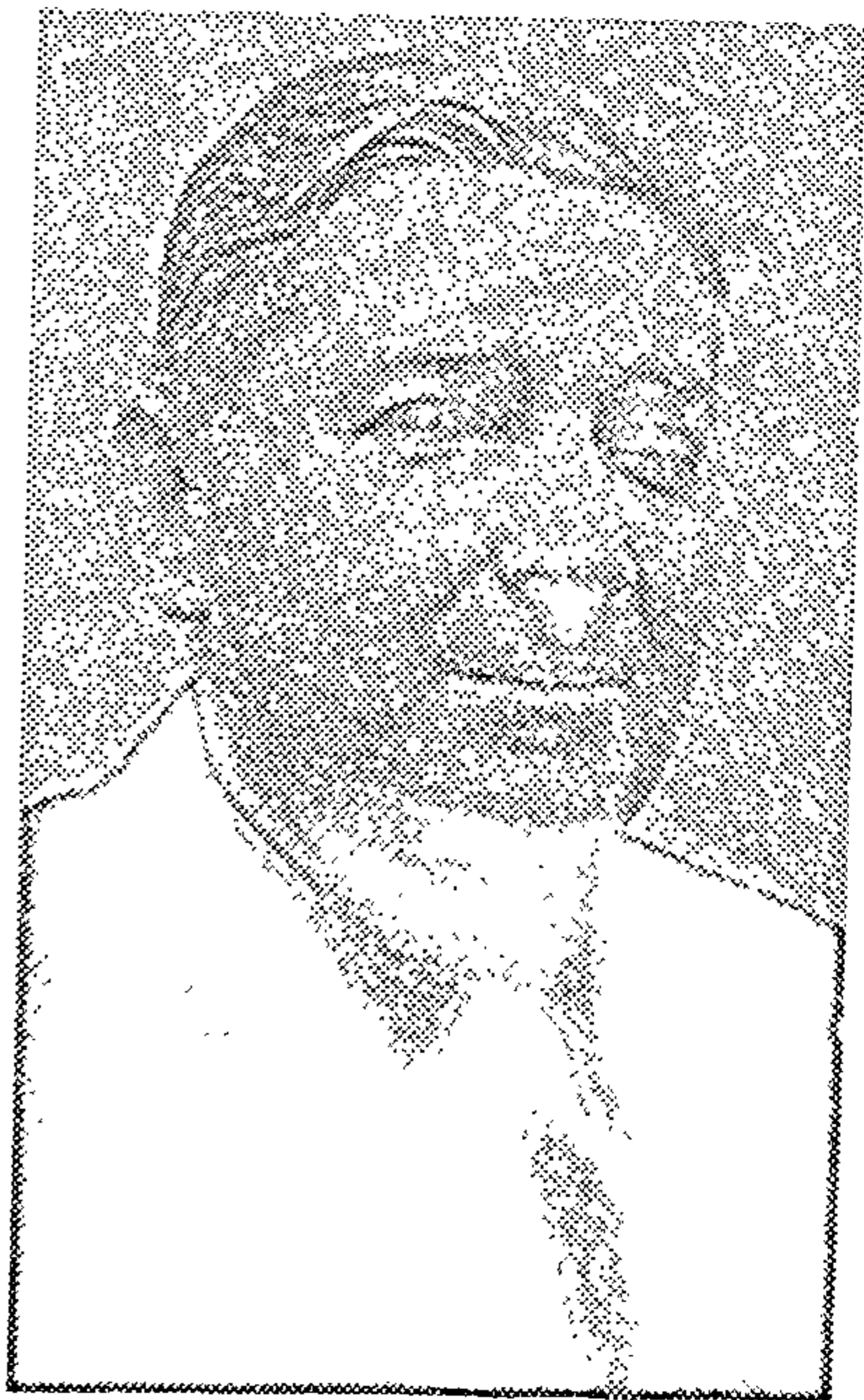

Мікола Самоцік.

новых пастановах нашых форумуаў я часта прыкмячаю іх няздзейсненыя пастулаты.

Сярод кагорты дзеячоў, якія адышлі ад нас, але якія сваімі справамі часта трукаюць у нашы дзверы, выдзяляеца Яраслаў Кастыцэвіч, заслужаны педагог, выхавалець цэлых пакаленняў беларускай інтэлігенцыі, бязмежна адданы сваёй школе дырэктар Бельскага беларускага ліцэя. Ганарыўся сваёй школай. Як сёння бачу яго ў доўгіх ботах, як крокамі адмервае зарослую пустазеллем плошчу і радасна аб'яўляе: —

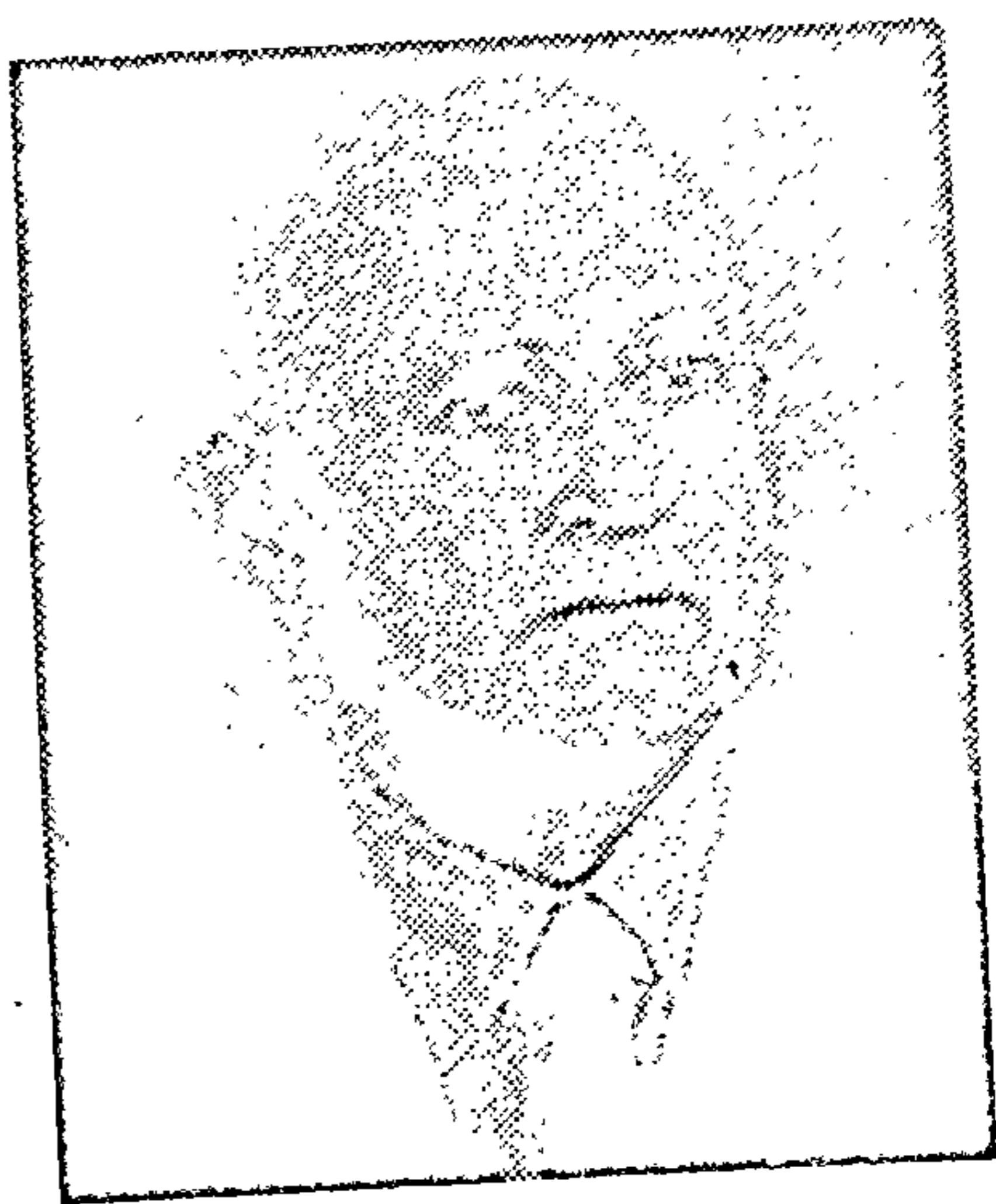
„Тут будзе новы будынак ліцэя“. Тады месца, якое выбраў дырэктар пад свой ліцэй, выдавалася мне не вельмі ўдачным. Але Яраслаў Кастыцэвіч глядзеў лепш. Будынак беларускага ліцэя прыгожа ўпісаўся ў панараму горада. Цяпер ён аказаўся зацесны і „дух Кастыцэвіча“ падказвае разбудоўвацца: месца было ім прадбачана. Часта чую ад яго выхаванцаў пра „дух Кастыцэвіча“, які панаваў за іх часоў у гэтай беларускай школе. „Дух Кастыцэвіча“ значыць: любоў да роднага, вернасць традыцыям, дбайнасць пра гонар школы.

Сяргей Крэйза.

Выдатным памагатым дырэктара ў здзяйсненні гэтых ідэалаў быў настаўнік беларускай мовы Ілья Бернат, украінец па паходжанню. Умудраны жыццём, быў ён узорам міжнацыянальных суадносін. У параўнанні з ім, якімі ж блазнюкамі выглядаць тыя наваўленныя месіі, якія, ні адсюль ні адтуль, пачуўшы ў сваіх жылах кроў казацкіх атаманаў, намагаюцца ў разбітай падляшучкай пячы варыць свае галушкі. Думаю, быў бы Ілья Бернат, не чулі б мы пра рэцыдыў старой „атаманскай“ хваробы.

На добры ўспамін заслугоўваюць таксама такія выдатныя настаўнікі беларускай мовы як Мікалай Лебядзінскі са Страшава, Фёдар Скок з Бельска, Арсень Зіневіч з Міхалова і Пётр Анапюк з Бельска. Усе яны прывівалі любоў да роднай мовы і культуры, былі актыўнымі прапа-

Ілья Захаравіч Бернат.

гандыстамі нашага таварыства.

Куды ні круні, балючыя страты. Аляксандр Дзярманскі з Гарадка. Самародны артыст і таленавіты рэжысёр. Спаборніцтва яго з Мушынскай прынесла Гарадку і нашаму асяроддзю два тэатральныя калектывы. Ды якія калектывы! Па ўзроўню гэта былі амаль прафесійныя тэатры. І па дзейнасці таксама. Не абмяжоўваліся аколцай. Бачыў я тэатр Дзярманскага і ў далёкіх ад Гарадка Сямяцічах з „Валодзіным гальштукам“. І бачыў абуджаныя спектаклем пачуцці ў вачах гледачоў. Не стала Дзярманскага, памерлі ў Гарадку і тэатры.

Падобную ролю вызначыў лёс і Сяргею Філіпоку з Ры-

Ліка Азябла.

балаў. Малады, адданы настаўнік, згуртаваўшы вакол сябе мясцовых энтузіястаў тэатральнага мастацтва, сваімі пастаноўкамі выйшаў далёка за межы вёскі. Недарэчная смерць абарвала і рыбалаўскі тэатральны ўзлёт. Добра, што ў адным і другім выпадку, мясцовыя мастацкія традыцыі працягваюць песенныя калектывы.

А як песня, то „Лявоніха“ і яе вядучы саліст Аляксандр Каліноўскі. Сцэнічную загартоўку атрымаў у самога Шырмы. Адметны голас, акцёрскія здольнасці, патрапіў заваражыць любую публіку.

І яшчэ адна песня абарвалася на паўдарозе.

У Беластоку паспяхова дзейнічае вядомая ў краіне і

Аляксандр Каліноўскі.

за яе межамі фірма з таямнічай назвай Betesca = БГКТ = BTSK. У польскай абравіятуры заменена толькі на заходні манер апошня літара, якая, як вядома, чытаецца як „к“. Фірма — наш водгук на тандэнія тэндэнцыі гаспадарчай актывізацыі краіны і пошукі павелічэння фінансавых магчымасцей БГКТ. Стартвала не надта ўдачна, але ўзяў яе ў свае рукі Пётр Ластаўка і паставіў на ногі. Быў скромным варшаўскім рамеснікам, яшчэ да вайны прымаў удзел у беларускім асветным руху, пісаў. І, выявілася, быў дасканалым гаспадарчым арганізатарам. З'ядноўваў людзей добрасумленнасцю і адданасцю грамадскім справам. Быў гарачым прыхільнікам беларускай літаратурнай і мастацкай дзейнасці. Апошняю „слабасць“ дырэктара „Бэтэскі“ вырашылі мы разыграць у першакрасавіцкім нумары „Нівы“ за 1962 год. На першай старонцы напісалі (дзеля жарту, вядома), што „як нас паінфармаваў дырэктар „Бэтэскі“, Пётр Ластаўка, на апошнім пасяджэнні Праўлення было пастаноўлена прыйсці з дапамогай мастацкаму руху на Беласточчыне. З гэтай мэтай зацверджана тры прэміі для ўдзельнікаў турніру на кубак „Нівы“ (I месца — 10.000 зл., II — 8.000 зл., III — 5.000 зл.), пастаноўлена найлепшыя калектывы абяспечыць платнымі інструктарамі, а самаму здольнаму самадзейніку ўстанавіць

стыпенды́ для вучобы ў адпаведных мастацкіх навучальных установах (не выключая вучоба заганіцай)“.

Амбітны дырэктар тут жа прыслаў дэпешу: „Прапанову купляю“. І ў гэтым быў увесь Ластаўка. Не паспелі мы разабрацца, сон гэта ці ява, як зверху пачуліся вокрыкі: „Грошы ў балота!“ З нашымі начальнікамі было не да жартаў. Скончылася тым, што Ластаўцы вымылілі шую, а нас прымусілі „адгаўкаць“ першакрасавіцкую выдумку. Ведаючы дырэктара „Бэтэскі“, я перакананы, што сваю „згоду“ ён і так правёў бы, магчыма толькі ў іншай форме, але ў гаспадарчым жыцці змяніліся тэндэнцыі і неўзабаве „Бэтэска“ перакачавала ў кааперацыю працы. Застаўся толькі стары знак фірмы, цяпер толькі дзеля гандлёвай рэкламы.

І наша першакрасавіцкая выдумка ўсё чакае на багатага дзядзьку.

Вось дайшлі мы і да дзядзькоў. Былі яны ў нас, на жаль, багатыя толькі талентамі. Першым з’явіўся Дзядзька Лявонь і сказаў: „Чытачы сімпатычныя (каб вы жылі вечна), дазвольце вас спытаць, ці знаёмы вы з семячкамі?“ Вядома, не семячкамі частаваў „ніўскі“ гумарыст, гэта была толькі хітруская прыказка Станіслава Вагуркі, казку трымаў за пазухай. Многа іх падарыў чытачам „Нівы“. За іх і быў прыняты ў Саюз

польскіх пісьменнікаў. Дзесяць гадоў яго гумарэскі прыцягвалі чытачоў „Нівы“. Паўляліся рэгулярна, з нумара ў нумар. Апошнюю прыслаў з бальніцы, з якой ужо так і не выйшаў. Быў самым папулярным аўтарам „Нівы“.

Другі наш дзядзька — Міхась Красоўскі (Квас) норавам не ўступаў першаму, закаранелы рэаліст, да чырвані даводзіў наш мадэрнісцкі літаратурны маладняк, ды і са старымі любіў за чубы вадзіцца. Прапаведваў яцвяжскую радаслоўную беларусаў Беласточчыны і не верыў у асіміляцыю. Бязлітасна высмейваў вясковых выхадцаў, якія, драпануўшы ў горад, кракадзілавымі слязмі спраўляюць хаўтуры паміраючай вёсцы. Не цярэў фальшы, бескампрамісна адстойваў свае погляды, за што прыняў на сваю філасофскую галаву нямала шышак. Пра сябе з іроніяй пісаў:

Дзядзька Квас у нас баёвы,
Толькі лёс яго храновы.

Лёс, сапраўды, ставіў яму нямала пастак, але і не быў скупы на славу. Хоць і прыйшла яна да Дзядзькі позна.

На трыццацігадовым шляху БГКТ вырасла нямала магіль і не ўсіх, што спачылі ў іх, выклікаў я на паверку. Гэтыя рыскі да зборнага партрэта патрабуюць працягу.

Не справы праходзяць — мы праходзім.

Георгій Валкавыцкі

Вечар прысвечаны М. Пецюкевічу.

Нашы браты
нашы суседзі

Змітрок Бядуля: а́драджэнец і „ордэнаносец”,

Змітрок Бядуля — класік беларускай літаратуры. Гэта факт бясспрэчны. Некаторыя ваяўнічыя прыхільнікі яго творчасці нават ставяць яго на трэцяе месца сярод найбольш выдатных, прадстаўнікоў беларускай літаратуры, адразу пасля Я. Купалы і Я. Коласа. Ацэнка гэткая можа і занадта смелая, але не ў невялічкім юбілейным артыкуле вырашаць падобнае пытанне.

Змітрок Бядуля — гэта найбольш вядомы літаратурны псеўдонім Шмуела Плаўніка, які нарадзіўся 25 красавіка 1886 года ў невялічкім беларускім мястэчку Пасадзец, былога Вілейскага павета, Вілейскай губерні. Што ж прывяло ў рады беларускіх адраджэнцаў здольнага яўрэйскага хлопца, які атрымаў салідную класічную адукацыю спачатку ў хедэры*), а пазней у іешыбоце**), і меў даволі неблагія перспектывы працаваць на ніве тысячага-

давай культуры свайго ўласнага народа. Што прыцягнула яго да самаадданага служэння народу, які ў той час яшчэ толькі перажываў родавыя пакуты і заявіў аб сваіх нацыянальных амбіцыях амаль апошнім у Еўропе. Каб адказаць на гэтыя пытанні, спатрэбіцца не толькі аналіз духовага вобліку канкрэтнай асобы, але і яснае ўяўленне аб сутнасці яўрэйскага пытання ў Беларусі і аб тых умовах, у якіх жылі тут тагачасныя яўрэі.

Вядома, што роля, якую адыгрывалі і адыгрываюць яўрэі ў сусветнай неяўрэйскай літаратуры, велізарная. Імёнамі Г. Гейне, Ф. Кафкі, А. Жыда, І. Бабеля, Ю. Тувіма і інш. па праву ганарацца іншыя народы, а некаторыя чытачы нават не падазраюць аб іх яўрэйскім паходжанні. Цяжка нават пералічыць усіх яўрэяў — выдатных прадстаўнікоў нямецкай альбо

**) іешыбот — сярэдняя спецыяльная яўрэйская духоўная школа па падрыхтоўцы рабінаў.

*) хедар — пачатковая яўрэйская рэлігійная школа;

рускай літаратуры. У Савецкім Саюзе канца 20-х гадоў нават ужываўся тэрмін „руска-яўрэйская савецкая літаратура“, галоўныя прадстаўнікі якой нагэтулькі актыўна заявілі аб сабе, што нават занялі ключавыя пазіцыі на так званым літаратурным фронце пралетарскай краіны. І. Эрэнбург, І. Сельвінскі, М. Кальцоў, І. Бабель, О. Мандельштам і інш. рускія савецкія пісьменнікі яўрэйскага паходжання дамінавалі ў тагачасным літаратурным жыцці краіны. Гэта было выклікана тым, што Вялікая кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя ў 1917 годзе вызваліла велізарныя духоўныя сілы яўрэйскага народа, як і іншых народаў былой Расійскай імперыі. Былі скасаваны каля 600 антыяўрэйскіх законаў імперыі, распачалася паслядоўная барацьба з антысемізмам. Яўрэі атрымалі права не толькі жыць паўсюдна ў СССР, але і займаць самыя адказныя дзяржаўныя і партыйныя пасады. Цікава, што першы і другі старшыні вышэйшага заканадаўчага органа Савецкай улады (Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта) былі яўрэямі (Л. Каменеў і Я. Свядлоў).

Але ў той час, калі З. Бядуля прыйшоў у маладую беларускую літаратуру, было яшчэ даволі далёка да нацыянальнага і сацыяльнага вызвалення яўрэяў. Абсалютная іх большасць жыла ў варунках амаль цалкавітай куль-

турнай ізаляванасці ад сучаснага сусветнага грамадства. Начальная сістэма самакіравання і сінагога манапалізавалі кантроль над развіццём духоўных творчых сіл народа. Пераадолець гэты кантроль маглі на пачатку нашага стагоддзя толькі сапраўды таленавітыя, цэльныя натуры, якія адчувалі непасрэдную, непарыўную сувязь з роднай беларускай зямелькай і яе шматпакутным народам. Гэтыя якасці якраз і былі ўласцівыя З. Бядулю.

На працягу стагоддзяў адносіны паміж беларусамі і яўрэямі не заўжды былі роўныя. Беларусь на рубяжы XIX і XX стагоддзяў была найбольш густа заселеным яўрэямі раёнам не толькі Расійскай імперыі, але і бадай што ўсяго свету.*)

Аднак гэтая акалічнасць не спрыяла значнаму росту антысеміцкіх настрояў, нагэтулькі характэрнага для іншых раёнаў імперыі. Антысемізм у беларусаў быў найслабей выражанай з’явай у параўнанні з усімі іншымі славянскімі народамі. Беларусі амаль не закранула паласа антыяўрэйскіх пагромаў 1881-1882 г.г. ды і страшэнныя пагромы перыяду першай рускай рэвалюцыі 1905-1907 г.г. ажыццяўляліся тут альбо царскімі войскамі, альбо не-беларускім хрысціянскім насельніцтвам і не мелі тут

*) згодна з усеагульным перапісам 1897 г. яўрэі складалі амаль 14% насельніцтва беларускіх губерняў.

такога паўсюднага і масавага характару, як, напрыклад, на Украіне. Не было тут і сапраўднага генацыду яўрэяў у час грамадзянскай вайны, як гэта назіралася на поўдні краіны.

У Беларусі яўрэі з'яўляліся элементам эканамічнага жыцця рэгіёну і, нават, сваеасаблівымі носбітамі эканамічнага прагрэсу. Адсутнасць жа ў беларусаў выразных антысміцкіх настрояў тлумачыцца ў першую чаргу падабенствам паднявольнага становішча абодвух народаў, а таксама наяўнасцю больш пагрозлівых ворагаў беларушчыны.

Прыход З. Бядулі ў беларускі адраджэнцкі рух не адпавядаў агульнай тэндэнцыі развіцця адукаваных слаёў яўрэйскага насельніцтва на пачатку нашага стагоддзя і тлумачыўся ў першую чаргу асабістымі спецыфічнымі якасцямі ягонай індывідуальнасці. Пераважная большасць яўрэйскай інтэлігенцыі ў Беларусі з'яўлялася носбітамі традыцыйнай яўрэйскай культуры на старажытнаяўрэйскай мове (іўрыш), альбо на гутаркавым жаргоне (ідыш) і вызнавала сіянісцкую ідэалогію. Другая, даволі значная частка адукаваных яўрэяў выступала ў якасці аднаго з найбольш дынамічных элементаў русіфікацыі краю. Прадстаўнікі гэтай групы перайшлі ў штодзённым жыцці на рускую мову і нават маніпалявалі кантроль над сродкамі масавай інфармацыі

ў беларускіх губернях, у тым ліку і афіцыйную дзяржаўную прэсу. Былі, праўда, у Беларусі і нямногалікія скаланізаваныя яўрэі. Яўрэй жа, самаахварны ўдзельнік беларускага адраджэнскага руху — выключэнне з усялякіх правілаў. Таму прыход З. Бядулі ў рады нашых адраджэнцаў быў справай надзвычай нетыповай для таго часу і сведчыць аб шчырым захапленні маладога яўрэйскага хлопца родным беларускім краем і яго народам.

Аб моцы і рознабаковасці таленту З. Бядулі сведчыць і тое, што спачатку ён пісаў вершы на іўрыце, а потым на рускай мове. Рускамоўныя вершы паэта нават друкаваліся ў 1911-1919 г.г. у пецябургскіх, віленскіх часопісах. Аднак па-сапраўднаму паэт адшукаў сябе толькі на беларускай ніве. У беларускую літаратуру прыйшоў не другародны яўрэйскі ці рускі пісьменнік, у якога не было іншага выхаду і які ў сувязі з адносна нізкім узроўнем, гэтай літаратуры заняў у ёй пачэснае месца, а надзвычай таленавіты ўрадженец Беларусі яўрэйскага паходжання. Ён сэрцам адчуваў істоту нацыянальных праблемаў беларусаў, ён і сфармаваўся як літаратар разам са станаўленнем беларускай літаратуры.

З. Бядуля ніколі не забываў аб сваім сяміцкім паходжанні, не адмяжоўваўся ад яўрэйства. Не ўдаліся спробы некаторых нашаніўцаў

хрысціць Бядулю. Гэта, на іх-ную думку павінна было аблягчыць паэту не толькі творчы шлях у беларускай літаратуры, але і зрабіць лягчэйшым ягонае асабістае жыццё. Як вядома, на пярэваратаў, антыяўрэйскае заканадаўства царскай Расіі не расцягвалася. З. Бядуля цвёрда стаяў на пазіцыях своеасаблівага прадстаўніка яўрэйства ў беларускім руху. Ён шмат зрабіў для прапаганды беларускай справы ў яўрэйскім асяроддзі. Значная большасць выступленняў у яўрэйскім перыядычным друку, прысвечаных беларускай справе, належыць пяру З. Бядулі. Ужо ў 1913 годзе ў віленскім часопісе „Ды Юдышэ Вэльт“ (Яўрэйскі свет) з’явіўся ягоны першы артыкул на гэтую тэму. У 1913-1915 г.г. ён быў адным з заснавальнікаў і вядучым аўтарам віленскага часопіса „Унзэрэ Гэгэнд“ (Наш край), спецыяльна прысвечанага беларуска-яўрэйскім адносінам.

Асабліва ўзрасла роля З. Бядулі як пасрэдніка ў беларуска-яўрэйскіх справах падчас Вялікай рускай рэвалюцыі 1917 г. Менавіта ён быў галоўным прадстаўніком Беларускай сацыялістычнай грамады на перамовах з сіяністамі, у выніку якіх быў выпрацаваны адзіны беларуска-яўрэйскі спісак кандыдатаў на выбарах у Мінскую Гародскую Думу ў 1917 г. Дарэчы, гэты спісак і атрымаў перамогу. Дзякуючы асабістым на-

маганнем З. Бядулі, на Першым Усебеларускім Кангрэсе ў снежні 1917 г. прысутнічалі і выступалі з прывітальнымі прамовамі прадстаўнікі амаль усіх яўрэйскіх палітычных груповак: сіяністы, поалейцыністы, бундаўцы і сіяністы-сацыялісты. Сіяністы і колейцыяністы нават выказаліся на кангрэсе ў падтрымку ідэі незалежнасці Беларусі.

Пра тагачасныя погляды З. Бядулі сведчыць і ягоная карэспандэнцыя са з’езда сіяністаў Літвы і Беларусі (Мінск 30 снежня 1919 г.) надрукаваная ў газеце „Беларусь“. Ён называе сіяністаў „нацыянальнымі героямі“, якія ўжо правялі ў Палесціне аграмадную каланізацыйную працу. Стварэнне сіянісцкай дзяржавы на Блізкім Усходзе, на яго думку, адзіны слушны кірунак вырашэння яўрэйскага пытання.

Пасля грамадзянскай вайны З. Бядуля, як і большасць нашаніўцаў, пазітыўна ўспрыняў Савецкую ўладу і прыступіў да паступовага пераходу ў сваёй творчасці на савецкія рэйкі. Блізкі сябар З. Бядулі на „Нашай ніве“, З. Жылуновіч, прымае яго на работу ў рэдакцыю газеты „Савецкая Беларусь“, на пасаду загадчыка аддзела культуры, дзе ён прапрацаваў амаль 6 гадоў (1920-1926 г.г.). Пазней была праца ў этнаграфічнай камісіі Інбелкульта і ў Акадэміі навук — рэдагаванне, вельмі папулярнага ў 20-я гады, краязнаўчага часопіса „Наш край“.

актыўны ўдзел у творчых пісьменніцкіх аб'яднаннях „Маладняк“ і „Узвышша“. Паступова адбывалася і сацыялістычнае перавыхаванне З. Бядулі. Вядома, што яшчэ ў першым сваім паслярэвалюцыйным выданні — зборніку паэзіі „Пад родным небам“ — былі асобныя творы, прасякнутыя незалежніцкім духам. Вульгарыстычная тагачасная крытыка нездарма ахрысціла гэтую кніжку нацыяналістычнай і прыводзіла яе пазней як сведчанне, што З. Бядуля быццам бы, „не адразу адмовіўся ад барацьбы супраць Савецкай улады“. Л. Бэндэ нават называў яго „дробна-буржуазным паднявалам..., які распачаў актыўную вайну супраць рабочых і сялян“ (Л. Бэндэ. Пра нядаўняе мінулае беларускай контррэвалюцыі — „Маладняк“ № 1, 1931, с. 75).

Нягледзячы на падобныя цяжкія абвінавачанні З. Бядуля перажыў не толькі часы змагання з нацдэмамі, але і нацыянал-фашыстамі, трацкістамі, левымі і правымі ўхілістамі і інш. Ягоная жывучасць тлумачыцца па-першае, тым выдатным месцам, якое займаў З. Бядуля ў беларускай літаратуры, а, па-другое, яго ўнікальнай здольнасцю своечасова распазнаваць сутнасць чарговай кампаніі па барацьбе з ворагамі народа і хутка выступіць з самаабвінавачваннямі і, нават, з выкрыццём сваіх былых сяброў на „Нашай ніве“. Асабліва ак-

тыўна ён праявіў сябе ў пачатку 30-х гадоў, у час барацьбы з так званымі беларускімі буржуазнымі нацыяналістамі. „Контррэвалюцыйныя дзеянні беларускіх нацыянал-дэмакратаў, — пісаў ён у „Звяздзе“ ад 6 снежня 1930 г., — уся іх праграма, маюць адным з сваіх вытокаў буржуазны беларускі нацыянальны рух часоў „Нашае нівы“..., галоўным ідэалагічным кіраўніком яе быў цяперашні фашыст Антон Луцкевіч... Я, былы нашанівец, за апошнія гады паступова перавыхоўваюся ў кірунку няўхільнага набліжэння да задач пралетарскай рэвалюцыі..., рашуча адмяжоўваюся ад беларускіх нацдэмаў, як ад іх дзеянняў, так і ад іх праграмы, якая ставіла курс на стварэнне буржуазна-дэмакратычнай рэспублікі, на сённяшні дзень буржуазна-фашысцкай Беларусі. Я адношуся да гэтай арганізацыі з непрыміраймай нянавісцю і патрабую самай суровай кары нацыянал-дэмакратычным контррэвалюцыянерам“.

Палітычныя і творчыя пазіцыі З. Бядулі значна ўзмацніліся ў канцы 32-х гадоў, калі афіцыйная крытыка небеспадстаўна залічыла яго ў ранг аднаго з заснавальнікаў метаду сацыялістычнага рэалізму ў беларускай літаратуры. У 1939 г. ён, нават, адным з першых беларускіх пісьменнікаў быў узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Творчы шлях З. Бядулі, як і большасці беларускіх пісьменнікаў-адраджэнцаў, якія працавалі ў БССР у міжваенны перыяд, складаны і супярэчлівы. У 30-я гады ягоная мастацкая дзейнасць была цалкам падпарадкаваная задачам існуючай палітычнай кан'юнктуры. Грамадска-палітычная сітуацыя перыяду культу асобы Сталіна выклікала застоў у яго творчасці і не спрыяла поўнай рэалізацыі літаратурнага таленту пісьменніка. Найбольш плённым, багатым на сапраўдныя літаратурныя здабычы назаўжды застаўся нашаніўскі перыяд яго творчасці, ад якога ён пазней з такой экспрэсіяй, катэгарычна адмаўляўся. Працуючы разам з Я. Купалам у рэдакцыі „Нашай нівы“, З. Бядуля не толькі вёў аграмадную рэдакцыйную працу, але і замацоўваўся ў беларускай літаратуры ў якасці сапраўднага майстра слова. „Найлепшыя апавяданні 1912-1914 гадоў, — піша пра З. Бядулю вядомы англійскі літаратуразнавец А. Макмілін. — з'яўляюцца надзвычай цудоўнымі творами, якія спалучаюць у сабе імпрэсіянісцкую, рамантычную лірыку з псіхалагічнай сентыментальнасцю, невядомай у тагачаснай беларускай літаратуры“. (А. Mc. Millin. A. History of Byelorussian Literature. Giessen, 1977, p. 290).

З. Бядуля — нашанівец непадобны майстар малых празаічных формаў. Выдадзеныя

ў 1913 годзе „Абразкі“ з'яўляюцца своеасаблівым гімнам патрыярхальнаму беларускаму сялянскаму жыццю. Іх рамантычны лірызм, апаэтызаваная любоў да ўсяго роднага, беларускага, сапраўды мастацкі рэалізм сведчаць пра станаўленне пісьменніка як аднаго з вядучых прадстаўнікоў беларускай літаратуры нашаніўскага перыяду. І невыпадкова ранняя творчасць З. Бядулі і сёння натхняе новыя пакаленні беларускіх літаратараў, уплывае на агульнае развіццё нашае літаратуры і мае сваіх паслядоўнікаў. У першую чаргу, тут хацелася б прыгадаць вядучага беларускага пісьменніка ПНР. С. Яновіча.

З. Бядуля — пісьменнік-гуманіст. Ягоная творчасць непарыўна звязана з лёсам беларускім, з рэвалюцыйнымі імкненнямі беларусаў у перыяд шырокага нацыянальнага адраджэння. Ён — спявак абяздоленага і пакрыўджанага народа, які нарэшце знайшоў у сабе сілы ва ўвесь голас заявіць пра сваё права „людзьмі звацца“. Большая частка творчасці З. Бядулі ўвайшла ў залаты фонд беларускае літаратуры.

Паказальным у гэтых адносінах з'яўляецца адно з ранніх апавяданняў З. Бядулі, „Святое гэта месца...“, прысвечанае Івану Луцкевічу і рэдакцыі „Нашай нівы“, (захоўваецца правапіс таго часу).

Мікалай Іванаў

Святое гэта месца!...

Ахвяруецца
Івану Луцкевічу

У часе „нелегальнага“ жыцця С. П. Івана Луцкевіча ў Вільні ён усе свае багатыя зборы старасвеччыны хаваў у рэдакцыі „Нашае Нівы“. Гэтае „святое месца“ і навеяла Змітраку Бядулі гэтыя думкі, ахвяраванья Ів. Луцкевічу, калі Бядуля першы раз быў прыехаў у „Нашу Ніву“ у 1912 г.

Рэд.

Ціха...

Якое хараство схавана ў гэтай
цішыні!

Якія глыбокія думы насеялі ў
ей свае зярняты!

Якія таёмныя казкі цудоўнае
паэзіі наіграваюць на яе

Нявідзімых струнах нябеснае
мэлэдзіі!

Ціха...

Я люблю гэту цішыню...

Я маюся ёй, як нейкаму
симвалу чыстаты...

Здаецца мне, што як Богу
трэба было стварыць чалавека,
то Яе райскім келіхам сва-

ім набраў матэрыялу з мора
цішыні для чалавечае душы...

У часіны самае нямое цішыні,
быццам лебядзі сярод
хваль усплываюць на вяршыны
творчасці думы вялікіх геніяў...

У гэтых часінах цішы гараць
у высі праменні розных
вер, з каторых людзі снуюць
сваё шчасце на зямлі.

У гэтых часінах цішы байцы
за ідэю знаходзяць духоўную
сытасць і пазнаюць, якімі
быць трэба, каб-тка запраўды
„людзьмі звацца“.

У гэтых часінах цішы з'яўляюцца
розныя таёмныя мары і спаўняюцца
жаданні чыстых сэрц...

Ціха...

Поўнач.

Я сяджу адзін у зале рэдакцыі
беларускай газеты „Нашае
Нівы“ і ўслухіваюся ў гэтую
гутарлівую цішыню.

Агонь вялікай лямпы кідае
нейкае таёмнае святло спад
блакітнага калпака на сцены
і шафы.

Жудасна мне...

На сценах вісяць абразы
даўнейшых беларускіх князёў,
старасвецкія беларускія

вопраткі, шаблі, шаломы і панцыры вякоў XVI сталецця. Розныя тканіны народнай беларускай творчасці, паясы слуцкія, дываны, разьба розная. Музыкальныя інструменты — дуда, цымбалы, труба пастырская, жалейка. У шафах ляжаць скарбы мінуўшых гадоў: манэты і мядалі, пячаткі, кнігі беларускае пісьменнасці.

Жывая паэма старыны!...

Глядзяць на мяне вялікіе кнігі з пажоўклымі лістамі.

Узіраюцца з старога палатна ваякі, ганорныя, смелыя князі.

І жудасна мне робіцца...

* * *

— Ціха...

Крэпка пачынаець біцца сэрца маё ад нейкай абхопліваючай яго святосці. Не вачыма, а самой душою пачынаю я ўглядацца ў даль мінуўшчыны.

Мігацяць прад вачыма маімі старасвецкія пажоўклыя вялікіе пэргамэнтныя святых летапісцаў, і быццам жывыя ўстужкі цягнуцца пекныя літары, пісаныя гусінымі пёрамі. Нехта нявідзімы чытае мне старую гісторыю, і розныя абразы старыны малююцца мне:

І беларускія князі са сваімі дружынамі, у нацыянальныя вопраткі прыбраныя...

І народ, каторы не сароміцца мовы сваёй...

І паны, каторыя з беларускіх кніг чытаюць святыя пісанні ў беларускіх храмах...

Быццам карагоды ценяў, праходзяць слуцкія ткачыкі, прыгожыя дзяўчыны, змораныя цяжарнай працай. І шэпчуць мне вуснамі сваімі:

— Мы хварбавалі ўзоры на паясох крывёй маладзю сваёй!

— Мы блеск сваіх вачэй пералілі ў залатыя ніткі тканін!

— Мы навькручвалі свае пальцы над хітрым тканнем!

— Мы нагнулі крыжы нашыя, сядзючы нахіленыя без аддыху дні і ночы над панскімі кроснамі!...

* * *

Устае малюнак „Забранага Краю“ з усім трагізмам сваім... Слёзы засцілаюць вочы мае.

Ці-ткі беларусы напраўдзі забыліся б аб асваёй старой багатай культуры ды сталіся нейкім страхаццем, якое рызём сваім разганяець гусей з чужога аўса?...

Не! — усхапіўся я.

Жывуць у сэрцах пад старым попелам гарачыя іскры. Задзьмець вецярок, зганіць стары налёт, і полымя разгарыцца аж да неба, і асвеціцца страшэнная жудасць і цемра. Тады ўбачаць беларусы ланцугі, каторыя цягнуць іх уніз, — усхопіцца, быццам гарачы смаляк, розум і аджывець сумненне!

Шчыры, справядлівы голас пачуецца з аднаго канца свету ў другі канец:

— Аддайце нам нашае!

— Аддайце нам нашае, і тады мы ўсім людзям агульна дамо больш карысці.

— Не засланыце сонейка ад нас, бо і мы жадаем грэца яго цяплом, і нам трэба жыць сваім уласным жыццём!

— Мы любім сваю зямельку, мы любім горапашных сярмяжных братоў нашых. Мы любім нашу дзедаўшчыну, і любоў наша не памрэ ўжо! Не памрэць, бо разгарэліся іскры ў вялікае вогнішча!...

* * *

Усхапіўся я.

Ціха...

Толькі цень мой дрыжыць на абразях старых беларускіх князёў... Сур'ёзна пазіраюць іх вочы, і свеціцца ў іх моц і адвага.

— Святое гэтае месца!...

Нейкая гарачая хваля абнімае мяне ўсяго. Божа! Гэта ж тут пачатак адраджэння цэлага народу!...

Гэта ж прамень шчырага парыву беларускіх сыноў!

Гэта ж тут працуець сям'я маладых сіл, каторыя не шкадуюць ахвяраваць сваё жыццё, свае шчасце да вялікі Беларускі Народ!...

— Святое гэтае месца, куды з самых глухіх куткоў краю прыходзяць оклічы, каторыя з'яўляюцца на старонках „Нашае Нівы“.

Сам мазалісты аратый апісваець сваё шэрае жыццё.

Пры цяжкай працы дзяўчына пяець сваю родную, зразумелую ёй песню.

У нядзелю шмат хто пакідаець паганую выпіўку і чы-

таець сваю родную газету, дзе ўсё напісана зразумелай яму мовай.

Ужо пачынаець ён разумець, што і бедны „просты“ мужык маець значэнне ў агульным жыцці ўсіх народаў, што і ён мае вартасць нейкую на свеце, што і на яго зварочваюць увагу і асвечваюць яго розум...

* * *

Ціха ў зале рэдакцыі. Далёка за поўнач. У гэтай цішыні я з нейкай гордасцю думаю:

— Толькі сем гадоў працы, і столькі паспелі зрабіць тры пастаянныя органы: „Наша Ніва“, „Саха“, „Маладая Беларусь“.

Сколькі пекных кніжак выдалі!

Сколькі здольных паэтаў і пісьменнікаў з'явілася!

Беларускі тэатр... беларуская музыка, песня... беларускія святы — гульні...

Хутка нарастаюць працаўнікі на нашай роднай ніве.

Усё гэта даець энергію і надзею. Багата наша будучыня! Багаты наш Беларускі Народ! Многа шчырых сыноў ёсць на Зямельцы Яго!

* * *

Святое гэтае месца, бо яно родзіць зярняты прасветы для ўсяго вялікага Беларускага Народу.

Змітрок Бядуля

Голас роднай зямлі

(КРАЯЗНАЎСТВА)

Тут жыві Міцкевіч,
Тут яшчэ гудуць
І веюць ветры тыя,
Што калісьці на свеце
Неслі хмары яго дум,
Пад вокнамі яму

шумелі лісцем.
(М. ТАНК)

Навагрудчына — край спрадвечны, блакітны, зялёны, узнёсшыся паміж Нёманам мудрым і Свіцяззю-чараўніцай: край вялікай паэзіі, хараства, прыгажосці. У гэтых слаўных мясцінах нарадзіўся і правёў свае дзіцячыя і юнацкія гады карыфей польскай паэзіі Адам Міцкевіч. Цераз усю творчасць паэта праходзяць неўміручыя тэмы і вобразы, навеяныя родным краем. Усё сваё жыццё А. Міцкевіч прысвяціў пачэснай мэце — служэнню Радзіме.

Наш край, як ніякі другі, багаты легендамі і паданнямі. У народзе яго называюць „Беларускай Швейцарыяй“. Калісьці наш вялікі зямляк А. Міцкевіч параўноўваў

швейцарскія пейзажы з Навагрудчынай, аддаючы ёй пальму першынства. Ён уславіў родны край ва многіх сваіх баладах і паэмах — непаўторных жамчужынах паэзіі, якія стварылі цэлую эпоху ў гісторыі польскай літаратуры.

Гэтыя моцныя ніці звязалі творчую дзейнасць паэтычнага генія Польшчы з нашай Навагрудчынай, і прывілі нам шчырасць пачуцця да вялікага чалавека, чыё імя складае гордасць палякаў, беларусаў, літоўцаў, гордасць сусветнай літаратуры.

А цяпер пройдземся сцежкамі вялікага паэта... Навагрудак. Горад раскінуўся на высокіх узгорках. На фоне блакітнага неба выразна выдзяляюцца руіны старога замка і стромкія вежы святынь. Калісьці гэта была першая сталіца магутнага і вялікага Літоўскага княства. Каля сваіх сцен жыхары слаўнага горада мужна адбівалі атакі татарскіх полчышч і набегі рыцараў-крыжаносцаў.

Але не толькі бітвамі пра-

Курган бессмяротнасці.

славіў сябе горад. Навагрудак вядомы ўсяму чалавецтву тым, што тут рос, вучыўся, набіраўся жыццёвага вопыту і мудрасці слаўны сын сваёй зямлі — Адам Міцкевіч.

Заходзім у дом-музей паэта, адноўлены на месцы, дзе стаяў дом бацькоў у акружэнні пірамідальных таполяў. Перад уваходам у музей вісіць мармуровая дошка, на якой залатымі літарамі высецаны загад Навагрудскага павятовага рэвалюцыйнага камітэта аб утварэнні ў горадзе Дома-музея Адама Міцкевіча 16 верасня 1920 года.

Гэта былі цяжкія дні для

маладой Савецкай рэспублікі: ішла грамадзянская вайна. Напэўна, у перапынку паміж баямі, быў і напісаны гэты загад: „Савецкая ўлада, якая з’яўляецца носбітам культуры і святла, памятае аб тых, хто на гэтай ніве працаваў, і памяць аб іх, увекавечаную іх працамі, шануе і беражэ“.

У сямі залах музея сабраны шматлікія рэчы і экспанаты, якія раскрываюць жыццёвы і творчы шлях паэта і з’яўляюцца сведчаннем народнай павагі, любові да вялікага паэта братняй Польшчы. Аб гэтым доме заўсёды памятаў наш народ. У гэтае гістарыч-

нае месца — дзяцінства і юнацтва — прыязджалі Марыя Канапніцкая, Эліза Ажэшка, Ігнат Дамейка, вядомыя дзеячы навукі і культуры Польшчы, сын паэта Уладзіслаў Міцкевіч, паэты і пісьменнікі суседняй Літвы.

У першай зале прадстаўлена скульптура М. Робермана, паказваючая паэта ў росквіце творчых сіл і жыццёвага захаплення. На сцяне на польскай і беларускай мовах выпісаны вядомыя словы з паэмы „Дзяды“, дзе паэт звяртаецца да прыгнечаных сялян з заклікам да барацьбы за вызваленне Польшчы і смела гаворыць ад імя ўсяго народа:

*Зваць мяне — Мільён
за людзей
Цярпець катаванні мушу.
Гляджу я на край свой
змучаны,
Як сын, чыйго бацьку
ўздымаюць на кола.
Я чую пакуты народу,
Як маці ва ўлоннях
уздрыгванне плоду.*

Макет хутара Завоссе. Тут, у сям'і Мікалая Міцкевіча і Барбары Маеўскай, 24 снежня 1798 года нарадзіўся сын Адам. Гэты макет адкрывае залу, якая прысвечана паказу глыбінь народнай творчасці, тых вытокаў, якія паслужылі будучаму паэту для паэтычнага натхнення. На карце Гродзеншчыны абазначаны месцы, успетыя паэтамі. Тут жа прадметы сялянскага быту: сярпы, косы.

У трэцяй зале сабраны дакументы, якія расказваюць аб віленска-кавенскім перыядзе жыцця паэта. Наведвальнікі знаёмяцца з выкладчыкамі Віленскага ўніверсітэта, які ў тых далёкіх гады з'яўляўся адным з вядомых цэнтраў еўрапейскай культуры. Гэта Ян Снядзецкі, рэктар ўніверсітэта, вучоны і выдатны арганізатар; Яхім Лелевель, вядомы польскі вучоны, правадыр і настаўнік моладзі; Л. Бароўскі, прафесар літаратуры. Віленскі перыяд — гэта пачатак паэтычнай творчасці А. Міцкевіча. Ва ўсё жыццё запомніліся паэту вясёлыя студэнцкія гады, шумныя гарадскія кварталы Вільні, гасціннасць жыхароў Літвы.

У „Крымскіх санетах“ усхвалявана гучыць палымная любоў да Радзімы, смутак па ёй, непераадоленае жаданне бачыць сваю Радзіму шчаслівай. Сэрца паэта імкнецца да родных мясцін:

*Як ціха! Спынімся!
Я журавой лёт чую,
Якіх бы нават сокал
быстры не ўгледзеў;
І, як матыль калыша кветку
палявую,
Як з шорахам вуж прапаўзе
недзе,
У гэтай цішыні так чутна
усё лаўлю я,
Што чий бы гук з Літвы, —
Ніхто не кліча, едзе.*

У гэтай зале прадстаўлены раннія творы паэта, першыя ў польскай паэзіі ўзоры па-

літвычнай вольналюбівай лірыкі: „Песня філарэтаў“, „Ода да юнацтва“. Падтрымліваючы цесную сувязь з філарэтамі (тайнае таварыства, члены якога працавалі на карысць Радзімы, паважалі нацыянальныя традыцыі, родную мову), А. Міцкевіч пасылае ім усе свае вершы. У „Песні філарэтаў“ ён выражае сваё патэтычнае і грамадскае крэда. Паэт гаворыць, што народная песня вышэй за ўсё:

*І не мелі пустое —
У чары толькі мёд.
Спявайма толькі тое,
Што родны склаў народ.*

У „Одзе да юнацтва“ Міцкевіч страсна ганьбіць беззаконнасць, рабства, дэспатызм. У свеце завітае „зорка свабоды“ і засвеціць „сонца збаўлення“. Тут можна пазнаёміцца з рукапісамі балад і паэм: „Рыбка“ — трагічны расказ аб лёсе сялянскай дзяўчыны, падманутай і зганьбаванай маладым панам, „Свіцязь“ — самаахвярны подзвіг свіцязянкі дзеля выратавання роднага горада.

Асобны куточак экспазіцыі прысвечаны знаходжанню А. Міцкевіча ў маёнтку Туганавічы, яго хвалюючаму і пяшчотнаму каханню да сястры яго сябра Міхаіла — Марылі Верашчака. Тут размешчаны цікавыя дакументы, фатаграфіі, карціны, мэбля з Туганавічаў. Сярод карцін: „Адам Міцкевіч і Марыля Верашчака“ (мастак Люсін), партрэт Марылі (праца Панкевіч).

У 1823 годзе ўзмацнілася палітычная рэакцыя Аляксандра І, правадніком якой у Літве стаў сенатар Навасільцаў. Паэма „Дзяды“ Міцкевіча выклікала незадавальненне і абурэнне знаці, з’явілася смелым пратэстам супраць прыгонніцкай сістэмы.

Пасля разгрому таварыства філаматаў у 1824 годзе разам са сваімі таварышамі А. Міцкевіч быў высланы ў Расію. З гадамі прабывання паэта ў Расіі знаёмяць нас чацвёртая і пятая залы. А. Міцкевіч хутка збліжаецца з дзекабрыстамі, многімі выдатнымі дзеячамі рускага вызваленчага руху і перадавой грамадскай думкі. Рускія пісьменнікі, літаратура, аказалі жыватворны ўплыў на паэзію Міцкевіча, сталі перыядам сапраўднага росквіту яго таленту.

Цесныя вузы дружбы звязалі А. Міцкевіча з нацыянальным паэтам рускага народа — А. С. Пушкіным. Яны пазнаёміліся ў кастрычніку 1826 года, у Маскве. Ідэйная блізкасць, агульнасць мастацкіх і гістарычных інтарэсаў збліжаюць А. Міцкевіча і А. Пушкіна. Вядома, якое моцнае ўражанне аказала імправізацыя Міцкевіча на Пушкіна: „Які геній! Які агонь! Што я ў параўнанні з ім?“ Сучаснікі адзначалі, што імправізаваны верш яго лёгка і выразна вырываўся з вуснаў гучным і бліскучым патокам. Тут была і думка, пачуццё, карціны і паэтычныя вобразы. Можна

было падумаць, што ён натхненна чытае напамяць напісаную паэму.

А. Міцкевіч заваяваў усеагульныя сімпатыі як чалавек і паэт. Вяземскі ў сваіх успамінах адзначыў, што А. Міцкевіч быў вельмі разумны, выхаваны, ветлівы. Пры адценні меланхалічнага выразу на твары, ён быў вясёлага складу, хуткі на меткія і дасканалыя словы. Ён стаў сваім чалавекам у літаратурным салоне княгіні Зінаіды Валконскай, які быў бліскучым месцам збору знакамітых і выдатных асоб таго часу ў Маскве. Ён заўсёды быў на сваім месцы: у кабінеце вучонага, пісьменніка, за вясёлым сяброўскім сталом.

У экспазіцыі прадстаўлены журналы „Сын Отечества“ і „Московский телеграф“, у якіх былі надрукаваны санеты, а таксама лісты рукапісаў і перакладаў, зробленых У. Казловым. Экспаніруюцца карціны Я. Я. Красоўскага „Міцкевіч у Гурзуфе“, В. Ваньковіча „Міцкевіч на гары Айю-Даг“. Да апошняй з іх вельмі падыходзяць словы Пушкіна:

*Здесь пел Мицкевич
вдохновенный
И посреди прибрежных
скал
Свою Литву воспоминал.*

Глыбокі роздум над лёсам народаў напайняў вялікіх паэтаў. Аб гэтым сведчыць А. С. Пушкін:

*...Ён паміж намі жыў,
Сярод чужога яму племя;
Да нас не меў ён у душы;
Яго любілі. Мірны
Наведаў ён бяседы нашы.
Дзяліліся мы чыстай нашай
І песняю...
...Бывала
Ён гаварыў аб будучыні
Калі народы, звады ўсе
З'яднаюцца ў вялікую
Сям'ю.*

У вершы „Помнік Пятру Вялікаму“ польскі паэт з асаблівай цеплынёй успамінае свае сустрэчы з А. С. Пушкіным:

*Быў змрок. Накрыўшыся
адным плашчом.
За рукі ўзяўшыся, стаялі
пад дажджом.
— Сустрэліся не многа дзён
назад,
А гаварылі так —
як з братам брат.*

У Расіі А. Міцкевіч стварае свае вядомыя творы — паэму „Канрад Валенрод“, цудоўныя „Крымскія санеты“, рэалістычныя балады „Будрыс і яго сыны“, „Дазор“, паэму „Фарыс“. У музеі экспаніруюцца копіі ілюстрацый да твораў паэта мастакоў А. Андрыюлі, М. Косака, старонкі лонданскіх выданняў. „Санеты“

ты“ з’явіліся творчым дасягненнем А. Міцкевіча. З асаблівым захваленнем іх сустрэлі ў Польшчы і Расіі. В. Г. Бялінскі, прачытаўшы „Крымскія санеты“, назваў А. Міцкевіча адным з „найвялікшых сусветных паэтаў“.

У 1829 годзе А. Міцкевіч назаўсёды пакінуў Расію. Паэт падарожнічаў па Еўропе, пабываў у Германіі, Францыі, Італіі, Швейцарыі, сустракаўся з вядомымі людзьмі эпохі: Ж. Санд, Н. Гогалем, А. У. Герцанам, М. К. Агінскім. У Веймары, у дзень свайго 80-годдзя, вялікі нямецкі паэт Гётэ, падарыў А. Міцкевічу сваё пяро. Але дзе б ні быў паэт, ён заўсёды сумаваў па роднай Літве, успамінаў свой край дзяцінства і юнацтва — Навагрудчыну. Слухаючы творы Шапэна ў выкананні аўтара, не мог стрымаць слёз — яны напаміналі яму аб цяжкім лёсе польскага народа.

Экспазіцыя шостаі залы прадстаўлена картай падарожжаў паэта па Еўропе, фатаграфіямі тых памятных мясцін, дзе ён пабываў.

У 1830 годзе ў Польшчы ўспыхнула паўстанне супраць царскага самадзяржаўя. Паэт ірваўся да месца падзей. Яго патрыятычныя вершы натхнялі паўстанцаў на подзвігі. Але паўстанне было жорстка падаўлена. У вершы „Маці-польцы“ паэт звяртаецца да лёсу шматлікіх пакаленняў палякаў. Хоць паўстанне разгромлена, палякі разбіты, але

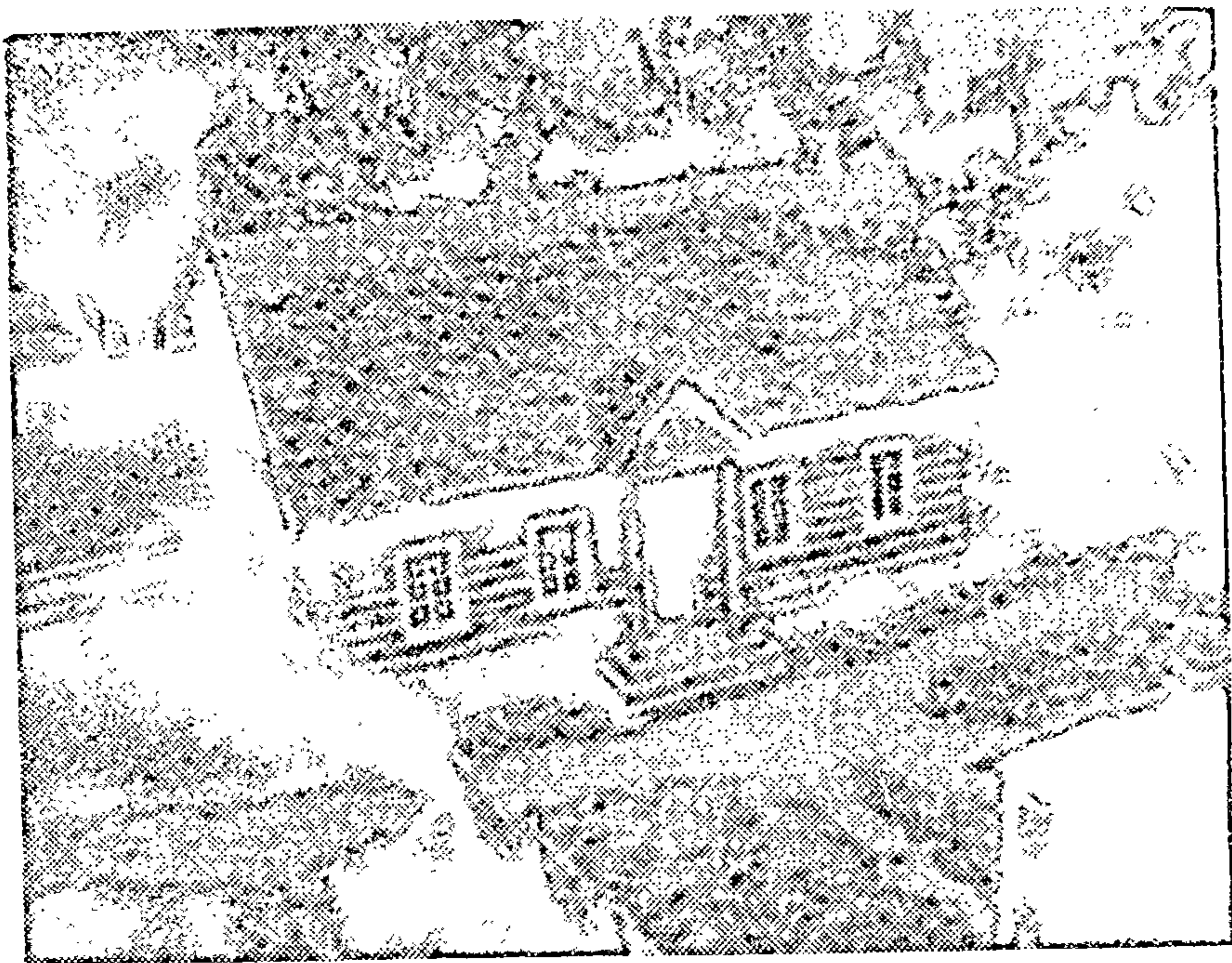
ён будзе прадаўжаць барацьбу пяром. У Дрэздане паэт піша трэцюю частку паэмы „Дзяды“. Адам Міцкевіч марыць аб тым часе, калі народы, аб’яднаўшыся, скінуць уладу тыранаў. Звяртаючыся да лепшых сыноў многапакутнага народа Расіі, польскі паэт піша:

*Ці помніце мяне? Я так
часта мару аб вас,
Загінуўшых у турмах,
у Сібіры.
Вашы чужаземныя
ўспамінаю твары,
Што маюць грамадзянства
ў маіх думках шчырых.*

У экспазіцыі прадстаўлены старонкі „Польскага пілігрыма“ першага органа польскай эміграцыі, рэдактарам якога быў А. Міцкевіч. У чэрвені 1894 года, у Парыжы, выйшла першае выданне паэмы „Пан Тадэуш“ — вяршыня паэтычнага майстэрства паэта, дзе спалучаецца глыбокі лірызм, чароўны дар пейзажыста, мяккі гумар.

Апошнія гады жыцця Міцкевіч прысвячае грамадскай дзейнасці: выкладае рымскую літаратуру ў Лазанскім універсітэце, славянскую літаратуру ў Парыжскім Каллеж дэ Франц. Аб беларускай мове польскі паэт гаварыў, што на ёй гавораць каля 10 мільёнаў, яна ўзнікла даўно і выдатна распрацавана.

У дні французскай рэвалюцыі 1848 года ён засноўвае і рэдагуе газету „Трыбуна на-

Родны дом Адама Міцкевіча.

родаў“, якая смела выступала ў абарону ўсіх прыгнечаных народаў: палякаў, французав, італьянцаў. Міцкевіч надрукаваў у ёй звыш 100 артыкулаў. Тут вы ўбачыце старонкі гэтай газеты, а таксама кнігі „Адам Міцкевіч“ і „Трыбуна люду“, выдадзеныя ў 1907 годзе, фотакопіі артыкулаў паэта з аўтографам.

З палітычнымі мэтамі, звязанымі з арганізацыяй польскіх легіёнаў у Турцыі, марачы аб нацыянальнай незалежнасці Радзімы А. Міцкевіч прыязджае ў Канстанцінопаль. Але здзейсніць свой вы-

сакародны намер яму не ўдалося. 26 лістапада 1855 года А. Міцкевіч памёр. У 1856 годзе астанкі паэта былі перавезены ў Парыж, на могілкі Монмарансі, а ў 1890 годзе — у Кракаў і пахаваны ў асобнай нішы старажытнага замка Вавеля.

У апошняй, сёмай зале, сабраны матэрыялы, якія раскаваюць аб тым, як прагрэсіўнае чалавецтва, народы Савецкага Саюза захоўваюць памяць польскага паэта. Яго імем названы вуліцы ў Вільнюсе, Навагрудку, Брэсце, Гродна, пастаўлены помнікі ў

Бургасе, Львове, Познані, Кракаве, Варшаве, Парыжы, Навагрудку.

Пры жыцці паэт марыў аб тым, каб яго творы сталі здабыткам простых людзей працы. У нашай краіне творы Міцкевіча выдаваліся больш сарака разоў агульным тыражом звыш 75 тысяч экзэмпляраў. Тут вы ўбачыце дарэвалюцыйныя пераклады твораў А. Міцкевіча, зробленыя К. Ф. Рылеевым, А. С. Пушкіным, А. А. Фетам, У. А. Буніным, а таксама перакладчыкамі савецкага перыяду: М. Святловым, Л. Мартынавым, С. Марам. Літоўскія паэты Э. Межалайціс, В. Мікалайціс-Пуцінас, Ю. Марцінкявічус, Э. Матузьявічус пераклалі многія творы Міцкевіча на літоўскую мову. Першыя пераклады твораў польскага паэта на беларускую мову зрабіў В. Дунін-Марцінкевіч, затым гэтую нялёгкую але высакародную справу прадоўжылі Я. Купала, Я. Колас, К. Крапіва, М. Танк, Я. Семяжон.

З кожным годам расце цікаўнасць да немеркнучай творчасці вялікага паэта. Частыя госці музея — працаўнікі братняй Польшчы, суседняй Літвы, розных вугалкоў Савецкага Саюза. У 1974 годзе Дом-музей А. Міцкевіча быў узнагароджаны медаллю Польскай Народнай Рэспублікі за работу па прапагандзе польскай культуры і мастацтва. Галоўнае праўленне таварыства польска-савецкай

дружбы ўзнагародзіла музей Залатым ганаровым знакам.

З усіх куткоў нашай неабсяжнай краіны і з-за мяжы прыходзяць у музей пісьмы. Вялікая дружба з музеем звязвае Іёзаса Петраускаса з Літоўскай ССР, які перадаў у дар музею мноства выданняў А. Міцкевіча, жыхара г. Вільнюса Я. Багдановіча... Мастак Чапскі прыслаў з Італіі медаль Міцкевіча, адлітую ў Парыжы. Аб непераходнай вялікай любві да паэта сведчыць мноства запісаў у кнізе водгукаў наведвальнікаў. Гэта летапіс усенароднага прызнання вялікаму паэту і грамадзяніну.

А цяпер выйдзем на цэнтральную плошчу. Тут выраслі новыя шматпавярховыя дамы, прадпрыемствы, установы. Гордасць горада — Навагрудскі завод газавай апаратуры. Яго вырабы можна сустрэць як у нашай краіне, так і за мяжой...

Калісьці Адам Міцкевіч марыў аб адкрыцці на радзіме свецкай сярэдняй навучальнай установы, дзе б ён па заканчэнні Віленскага універсітэта мог працаваць. Надзеі паэта збыліся. Сёння Навагрудак — горад новай савецкай культуры, горад моладзі, студэнцтва, інтэлігенцыі. Тут працуюць шэсць сярэдніх школ, 2 тэхнікумы, бібліятэкі, кінатэатры, Дом культуры. З кожным годам горад расце, маладзее, становіцца прыгажэйшым, уздымаецца ўвысь.

Узгорыстымі і звілістымі вуліцамі ідзем далей. Наведаем блізкія сэрцу паэта мясціны; якія былі крыніцай яго творчага натхнення. Вялікі Гётэ сказаў: „Той, хто хоча зразумець паэта, павінен ісці ў яго край“. Геній Міцкевіча сабраў шчырую мудрасць і тонкі гумар беларускага народа, вечна зялёны шум Бела-вежскай пушчы, непаўторную чароўную прыгажосць легендарнага возера Свіцязь, хуткую плынь сівога Нёмана.

...Замкавая гара. Які цудоўны краявід! Паміж палёў, сенажацей, бароў, бягуць дарогі, у густой зеляніне тонуць вёскі... Тут яшчэ хлопчыкам чуў ён загадкавы шэлест магутных дуброў, звонкую песню салаўя, бачыў рэшткі крэпасных валоў, каля якіх, нібыта, быў пахаваны літоўскі князь Міндоўг. У родным доме ад няні Гансеўскай і старога слугі Блажэя чуў ён фантастычныя апавяданні, якія захаплялі сэрца юнака. Прыходзіў сюды паэт, каб паслухаць меладычныя песні сялянскіх дзяўчат, паглядзець народныя гулянні.

Непадалёку ад Замкавай гары ўзносіцца фарны касцёл раманскага стылю, заснаваны ў 14 стагоддзі літоўскім князем Вітаўтам на месцы язычаскай святыні Перуна. Тут раслі тры велізарныя дубы, якім пакланяліся нашы продкі. На сцяне касцёла золатам высечаны на мармуры словы: „У сценах гэтага касцёла 22

лютага 1799 года ахрышчан Адам Міцкевіч“.

На малым замчышчы — месцы дзіцячых забаў, легенд, паданняў, святаў беларускай песні, мужненні паэтычнага даравання, — насыпан Адаму Міцкевічу Вечны помнік — „Курган бессмяротнасці“. Гэта памяць роднай зямлі.

Непадалёку ад горада, у маляўнічай даліне, раскінулася возера Літоўка. Тут, як гаворыцца ў паданні, бясстрашная дачка літоўскага народа княжна Гражына атрымала перамогу над крыжаносцамі. Яна ахвяруе сваім жыццём для выратавання радзімы, выступіўшы супраць волі свайго мужа, князя Літаўра, у бой з нямецкімі рыцарамі. Яна тайна надзела даспехі мужа і са зброяй у руках, узначаліўшы войска, выехала на поле бою, дзе гераічна загінула. Вобраз Гражыны — адзін з самых чароўных і непаўторных не толькі ў Міцкевіча, але і ў міравой паэзіі.

Паэт часта прыязджаў на возера са сваімі сябрамі: Янам Чачотам і Тамашам Занам. Гэтыя мясціны апявае паэт у паэме:

*Ёсць каля меж гарадскіх
недалечка, —
На гук ад стрэлу
з крыжацкае зброі, —
Мала каму тут вядомая
рэчка,
Што ўеца, блудзіць
на лясным спакоі;
Вузкая, плытка, блізка
дарогі*

Адам Міцкевіч і Марыля Верашчака.

Робіцца рэчка шырэйшай
і далей
Падае ў возера, тут яе хвалі
Пушча вартуе, з камення
парогі.
Па Карэліцкім тракце
прыбываем у Руту.
...ЛЯ самага гаю
Вербы ўзнялі свае шаты,
Рэчка віецца далінаю
з краю,
Мосцік над рэчкай гарбаты.

Маляўнічыя віды праносяцца
перад намі. Каласіцца жыта,
пшаніца, цвіце лён, зелянеюць
лугі...

Вось і Шчорсы. Тут жывуць
шчырыя і працавітыя людзі,
якія заўсёды ахвотна сустра-
каюць гасцей. Успамінаюцца
мары герояў паэта выступіць
у паход, калі „За Шчорсамі
запаліцца факел дня“. Накі-
руемся ў стары цяністы парк.
На яго ўскраіне расце таў-
шчэзны дуб, які мясцовыя
жыхары называюць „дубам
Міцкевіча“. Клапатлівыя гас-
падары ўмацавалі старое дрэ-
ва ланцугамі, абнеслі агаро-
джай. Пад ім А. Міцкевіч ад-
пачываў пасля працы ў біб-
ліятэцы графа Храбтовіча,
любаваўся велічнай панара-
май Нёмана.

Где струи прежние, о Нёман
мой родной?
Как в детстве я любил их
зачерпнуть горстями!
Как в юности любил,
волнуемый мечтами,
Ища покоя, плыть над
зыбкой глубиной!
О Нёман, где они, твои

былые воды?
Где беспокойные, но
сладостные годы,
Когда надежды все
в груди моей цвели?
Где пылкой юности
восторги и обеты,
Где вы, друзья мои, и ты,
Лаура, где ты?
Всё, всё прошло, как сон...
лишь слёзы не прошли.

Тут А. Міцкевіч задумаў
напісаць паэму „Гражына“,
дзе ўславіў адзінства славян і
літоўцаў у іх агульнай ба-
рацьбе супраць нашэсця псоў-
рыцараў. Гэтай тэме прысве-
чана і другая паэма „Канрад
Валенрод“. Цэнтральны ге-
рой паэмы — літвін Альф, па-
лымяны літоўскі патрыёт.
Марачы аб вызваленні роднай
краіны ад іншаземнага ярма,
Альф пад імем Канрада пра-
браўся да рыцараў — крыжа-
носцаў, увайшоў да іх у да-
вер’е і быў выбраны главою
ордэна. Сваімі дзеяннямі ён
наносіць вялікі ўрон ворагам,
але сам гераічна гіне. Як са-
праўдны патрыёт, ён аддае
сваё жыццё за родную зямлю.
Сіла мастацкага слова, рэ-
льефнасць вобразаў, акута-
ных рамантычным туманам,
карцін жыцця і прыроды, на-
рысаваных рукою сапраўдна-
га майстра, хвалюе чытача.

Прыцягвае ўвагу, напісаны
з незвычайнай сілай вобраз
каханай Альфа — Альдоны,
якая навечна замкнулася ў
башні і адтуль вяла тайныя
размовы з каханым і настаў-
нікам Альфа — літоўскім

вайдэлотам (жрацом, паэтам, прадказальнікам), які хаваўся пад іменем манаха Гальбана, падтрымліваючы задумы Альфа. На ўзроўні лепшых твораў міравой паэзіі знаходзяцца ўступныя часткі паэмы як „Песня вайдэлота“ і „Аповесць вайдэлота“, балада „Альпухара“ якую Канрад-Альф прапеў перад рыцарамі. Праз Карэлічы, Гарадзішча мы накіроўваемся ў Завоссе. Уздоўж дарогі задумлівыя вербы, бярозы, яблыневые сады.

Мястэчка Цырын. Адам Міцкевіч са сваім сябрам Янам Чачотам заязджаў сюды да знаёмых. Ян Чачот, равеснік і зямляк паэта, быў адным з першых беларускіх этнографам і фалькларыстам 19 стагоддзя. Сяброўства паміж імі завязалася ў Навагрудскай дамініканскай школе і працягвалася многія гады. У перыяд сумеснага навучання ў Віленскім універсітэце, яны прымалі актыўны ўдзел у студэнцкіх арганізацыях. Для многіх студэнтаў яны былі прыкладам чалавечай годнасці самаадданага служэння радзіме. Адам Міцкевіч і Ян Чачот былі звязаны паміж сабою ніцямі інтымных узаемаадносін. Ян Чачот цаніў і шанававу паэтычныя здольнасці А. Міцкевіча. А кожны новы твор сябра сустракаў радасна. У дзень 20-годдзя з дня нараджэння Міцкевіча, Я. Чачот прысвяціў свайму сябру песню на беларускай мове „Едзеш, міленькі Адам“, якая

выражала пачуццё сяброўскай адданасці і павагі:

*Без цябе ўсё тут смутна,
Аб табе плача гай,
І рэчкі пльвуць мутна
У жалобе ўвесь край.*

У адным са сваіх пісьмаў да Я. Чачота, А. Міцкевіч пранікнёна піша: „Што датычыцца дружбы, то, клянуся святым імем і ўсім, што мне было дорага і што цяпер найбольш дорага, я лічу цябе такім сябрам, якога толькі можна жадаць; я не хачу і не магу мець большага, я ні да каго не быў такім прыхільнікам і нікога не любіў у такой меры“.

Пройдзем далей па прасёлачнай дарозе. Навокал раскінуліся струмкія, бялюткія бярозкі. Невялікі пад'ём па калдычэўскай дарозе і вось каменны абеліск, на ім блішчаць словы: „Тут, у Завоссі, 24 снежня 1798 года нарадзіўся вялікі паэт Адам Міцкевіч“. Вакол растуць каштаны, ліпы, яблыні. Акуратныя палывыя дарожкі пасыпаны жоўтым пяском. Гэта месца нараджэння паэта. Дом, у якім нарадзіўся паэт, складаўся з двух палавін, пакрыты саламянай страхой. Тут жа быў свіран, хлеў, калодзеж. Бацька паэта Мікалай Міцкевіч з'яўляўся прадстаўніком дробнапамеснай шляхты. Гэта быў адукаваны чалавек: любіў паэзію, сам пісаў вершы. Мікалай Міцкевіч працаваў адвакатам пры Навагруд-

скім судзе, дзе карыстаўся славай заступніка прыгнечаных сялян і дробнай шляхты. Калі будучаму паэту споўнілася тры гады, бацька пераехаў з сям'ёю ў Навагрудак. Пазней, юнаком, А. Міцкевіч прыязджаў у гэтыя мясціны да сваякоў, любаваўся прыродай, хадзіў з сялянскай моладдзю на паляванне, а ў ноч, на свята Купалы, шукаў расцвіўшую, чароўную папарацькветку. Тут, на беразе Калдычэўскага возера, напісаў паэт першыя строфы балады „Ткай або выпрабаванне дружбы“, якую закончыў яго сябра Эдвард Адынец.

Па шляху Міцкевіча праязджаем гарадскі пасёлак Гарадзішча, вёску Карчовую. Лес расступаецца перад намі і мы бачым старадаўні парк. Гэта Тугановічы. Вось і шэсць высокіх ліп, якія растуць, як казачныя, амаль з аднаго кораня, ствараючы незвычайнай прыгажосці альтанку. Калісьці, пад іх густымі шатрамі, сустракаліся Адам Міцкевіч і Марыля Верашчака. Цёплае пачуццё сапраўднага кахання да яе паэт пранёс праз усё жыццё і сваю творчасць. Гэтыя старыя дрэвы, як магутныя веліканы, горда ўзняўца над паркам. А побач, як прадаўжэнне жыцця, растуць зусім малыя дрэвы. Знаходзячыся на чужбіне, паэт сумуе па гэтых дрэвах:

Родныя дрэвы! Калі неба
дазволіць,
Каб да вас я вярнуўся, да

сяброў сваіх старых,
Ці знайду яшчэ вас?
Яшчэ вы жывыя?

Многае пабачылі гэтыя дрэвы на сваім жыцці... Вясной тут распускаецца духмяны бэз, белая акацыя, каштаны, цвітуць яблыні. Звесіўшы галіны, стаяць над сажалкай вербы. Непадалёку ад альтанкі знаходзіцца падмурак дома, дзе жыла Марыля Верашчака са сваімі бацькамі. Калісьці А. Міцкевіч пасадзіў у парку бярозку. Усе прыязджаючыя шукаюць гэтую бярозу. У парку іх многа. Але як адшукаць тую бярозу, якую пасадзіў паэт сваімі рукамі?!

Аб гэтым у народзе жыве такая легенда: аднойчы, пры сустрэчы, Адам сказаў Марылі: „Мы ніколі не будзем з табою шчаслівыя“. Паэт вырашыў, што лепшай сведкай іх няшчаснага кахання будзе бярозка, росшая побач. Ён выкапаў яе і пасадзіў у сялянскі кошык. „Няхай яна вырасце вялікай і стане памяццю аб тых часінах, калі дзяўчаты выходзілі замуж без кахання“, — сказаў паэт. У гэтую ноч Марыля доўга плакала і хацела знішчыць бярозку. Але ці можна вырваць з сэрца вялікае каханне?! Раніцай Марыля прыйшла на месца спаткання і абсыпала кошык зямлёй, а затым прыходзіла сюды часта, беражліва даглядала бярозку. А яна набірала сілы, пусціла глыбока карэні, стала высокай, та-

нюткай, пышнай, як дзяўчына на выданні.

Прайшло некалькі гадоў і многае змянілася. На апошнім спатканні Марыля падае Адаму галінку і ў доўгай алеі знікае, як маланка. Марыля выходзіць замуж за багатага графа Путкамера, а Адам назаўсёды пакідае родны край.

А бярозка расла... Яна стала вялізным і магутным дрэвам. Галінкі яе былі доўгімі, танклявымі, як дзявочыя рукі, а лісцёвае ўбранне — раскошнае, бліскучае, як дзявочыя косы. А калі ішоў дождж, то людзям здавалася, што бяроза плача, і, як закаханая дзяўчына, пралівае свае слёзы па сваім дарагім каханым.

Ішлі гады, а бяроза не баялася вятроў, бур. Перад першай сусветнай вайной яна пачала павольна сохнуць, нягледзячы на старанні лесніка. Адноўчы нямецкі снарад параніў бярозку. І пацёк з яе горкі, ап'яняючы сок, які пілі закаханыя пары, каб назаўсёды стаць шчаслівымі. А затым бяроза загінула.

Многа прыгожых дзяўчат наведвае парк і шукае бярозу, не ведаючы, што яе няма. Мясцовыя хлопцы ахвотна расказваюць дзяўчатам легенды і паданні аб ёй. „Бяроза расце тут, толькі ўмейце яе адшукаць і яна прынясе вам шчасце і радасць кахання“, — гавораць яны.

Праз парк, па сцяжынцы, пройдзем да глыбокай лагчыны, акружанай калінамі, та-

полямі, дзе ляжыць велізарны камень. Ён напамінае нам трыбуну. Тут часта збіраліся члены вольналюбівага таварыства, якія пакляліся прысвяціць сваё жыццё радзіме, навуцы, народу. Сярод іх — і Адам Міцкевіч. І цяпер, у народзе, гэты камень называюць (каменем філарэтаў).

Па ўзгорыстай дарозе накіроўваемся ў пасёлак Варонча. Любуемся старажытным дубам — старэйшым жыхаром беларускай прыроды. Тут, пад густым шатром, часта адпачываў Адам Міцкевіч, знаходзячы ад спякоты ўкрыццё.

...А вось і Плужынскі бор. Сярод векавых соснаў і дубоў блішчыць асляпляльнай гладдзю непаўторнае возера Свіцязь.

*Калі Навагрудскія ўбачыш
прасторы,*

*Палеткі, лугі, верас
нізкі, —*

*Каня супыні між
плужынскага бору,
Каб глянуць на возера
зблізку.*

*Гушчар лесу пахне
чаборам і мёдам,*

*Жывіцы настоем смалістым.
Там возера Свіцязь, як
шыбіна лёду,*

*Ляжыць паміж дрэваў
цяністых.*

*Калі пад'язджаеш начною
парою*

*І станеш да возера
тварам, —*

*Мігцяць зоркі ў небе,
мігцяць пад табою,*

Мігціць там і месяцаў пара.
 Не ведаеш, — з-пад ног,
 можа, гэта шкляная
 Ідзе аж да неба дарога,
 Ці неба шкляное скляпенне,
 схіляе
 Табе аж пад самыя ногі!
 І той, другі, бераг убачыць
 не ў сілах, —
 З вышынямі возера зліта.
 Нібыта вісіш ты на
 птахавых крылах
 У нейкай бяздонні блакіту!

Навокал цішыня. Над вадою звісаюць танклявыя галінкі бяроз, стаяць магутныя дубы, грабы, яліны і сосны. А хвалі ласкава напайваюць на бераг, коцяцца назад... Якая непаўторная прыгажосць! Мноства легенд і паданняў склаў пра возера Свіцязь наш народ. Адна з іх расказвае, што на месцы возера быў слаўны і багаты горад, дзе правіў мудры князь Туган, каласілася пшаніца... Калі падступіў вораг да сцен літоўскай сталіцы Навагрудка, князь Туган выступіў на дапамогу кн. Міндоўгу. У горадзе засталіся толькі адны жанчыны. На плошчы яны наварылі кацёл яду, які тут жа пілі, каб не аддацца на здзек варожы. Па іх просьбе горад быў затоплены, а безабаронныя дзяўчаты

ператварыліся ў белыя мрамурныя ліліі.

Другія легенды расказваюць аб з'яўленні ў возеры русалак, якіх завуць свіцязянкамі. Апоўначы яны выплываюць з возера і зачароўваюць юнакоў, абяцаючы ім вечнасць кахання, пацехі, жыцця...

У гэтым маляўнічым кутку А. Міцкевіч знайшоў сваё творчае натхненне, а народныя легенды і песні гулка і звонка прагучалі ў бессмяротных баладах і паэмах.

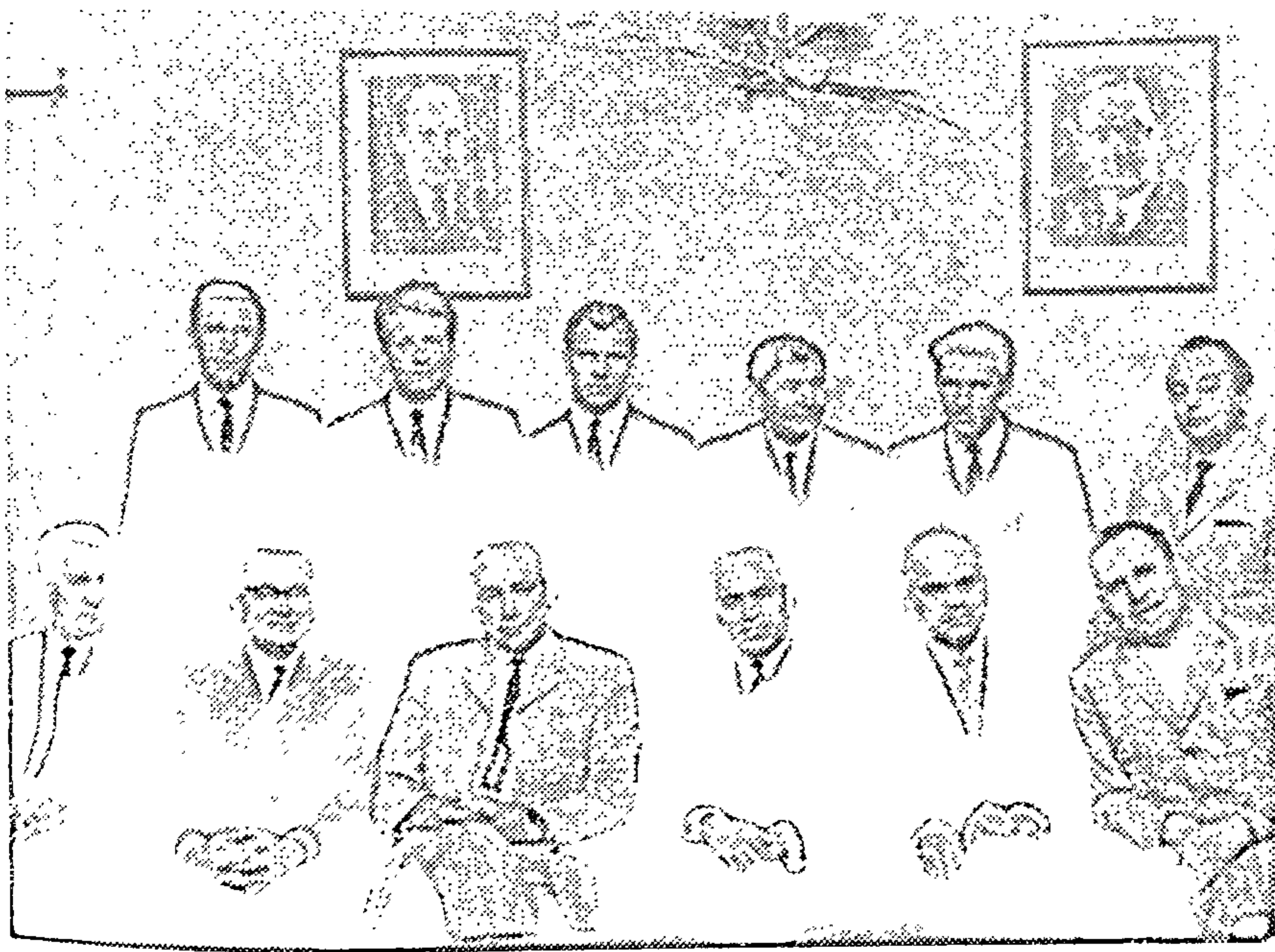
У пачатку чэрвеня сюды прыязджае моладзь Навагрудчыны, каб адзначыць свята беларускай песні. І гучыць над прасторамі возера музыка, разносяцца раздольныя песні, якія так любіў слухаць паэт. Затым іх змяняюць новыя песні — песні шчасця, працы, міру.

Хараство . Навагрудскага краю, яго легенды і казкі назаўсёды застануцца для нас неўміручымі.

Праходзяць гады, але вечна гучыць над краем бессмяротны і мужны голас Адама Міцкевіча — паэта і патрыёта, сына роднай зямлі.

Янка Лісоўскі, выкладчык

ЛИТАРАТУРНЫЯ ГЕЧ:

„Белавежцы“.

АЙЧЫНА

Мая тут вёска з роднымі бацькамі,
Я тут якраз на белы свет прыйшоў.
Тут першы раз сказаў я слова: мама,
Ды многа іншых з роднай мовы слоў.

Я рос і вырас на айчыннай глебе,
Карэнні тут глыбока запусціў,
Карміўся тут сваёй Айчыны хлебам,
Хлеб гэты ўласным потам акрапіў.

Да працы тут я здабываў пашану,
І здабываў пашану да людзей.
І роднае любіць стаў вельмі рана,
Любоў нашу ў глыбі сваіх грудзей.

Глыбока зросся я з Айчыны лёсам,
У Айчыны лёсе — ёсць жа лёс і мой.
Няшчасці пасылалі тут нябёсы —
З Айчынай мы жылі адной бядой.

Айчыну я нашу заўсёды ў сэрцы,
Яна ж адна, няма другіх айчын.
Бацькі мае ў айчыннай спяць зямельцы
І ў зямлі гэтай будзе мой спачын.

Тут першы крок і першая сцяжына
І першая за плугам баразна.
Таму так дарагая мне Айчына
І для яе я выгару да дна.

ЗАПАВЕТ

Чым далей я ад Айчыны —
Тым Айчына мне бліжэй.
Тут у кожную часіну
Думаю аб ёй няспынна,
Мне яна ўсё даражэй.
Родная яна, як Маці.
Мне няма другіх айчын.
Мне Айчына — ўсё багацце,
Мне яе не адцурацца,
Я — Айчыны верны сын.

МОЙ НАРОД

Тады ў народа ёсць паэты,
Калі ў паэтаў ёсць народ.

Р. Баравікова

Калі я еду на Радзіму,
Мінаю толькі Беласток,
Знаёмых мноства прад вачыма,
Мяне вітаюць тут здалёк.

А чым бліжэй бацькоўскай хаты,
Тым даражэй мне родны кут.
У цягніку нат і дзяўчаты
Мне прапануюць месца тут.

Я адмаўляюся, вядома,
А сэрца б'еца гарачэй
Прыемна мне, што я ўжо дома,
Што я сярод сваіх людзей.

Што я зайжды тут у пашане,
Так у старых, як і ў малых,
Што любяць тут мяне сяляне
За гэта, што люблю я іх.

А да народа, да Айчыны
Любоў мая мацней штогод.
Свайго народу я часціна,
А ў маім сэрцы ўвесь народ.

НЕКАТОРЫМ ІНТЭЛІГЕНТАМ

Сіла народа ў яго інтэлігенцыі.
А. Чэхаў

Пераязджаем з вёскі ў горад
І вёску забываем сора.
І вельмі хутка гарадскою
Мы пакрываемся лускою.
Чым лепш апрануты, больш сыты,
Тым роднае хутчэй забыта.
Так дасканала нам, вядома,
Што забываем нават, хто мы.

МЫ, БЕЛАРУСЫ

Мы, беларусы,
Мы — народ такі,
Ахвотна забываем,
Што мы, хто мы.

Р. Барадулін

Мы, беларусы, мы народ такі:
(А гэта стала кожнаму вядома,
Былі такімі мы ўжо праз вякі),
Ахвотна забываем, што мы, хто мы.

Мы, беларусы, мы народ такі:
Калі пераязджаем з вёскі ў горад,
Становяцца чужымі землякі,
Мы найчасцей іх забываем скоро.

Мы, беларусы, мы народ такі:
Ад роднага мы ўсё імкнемся недзе...
Усе суседзі — нашы сваякі,
Бліжэйшае ўсё тое, што суседзяў.

Мы, беларусы, мы народ такі:
Што, як сказаў паэт, людзьмі мы сталі.
Нам родныя цаніць трэба куткі,
Каб нас усе цанілі, шанавалі.

ДЗЕСЯЦЬ ЗАПАВЯДЗЕЙ

Мову родную беражы.
Мовай роднаю даражы.
Мову родную шануй.
Мовай роднаю не гандлюй.
Мову родную любі.
Мову ў сэрцы май глыбі.
Мовы роднае не кідай.
Мову дзецям перадай.
Мовы не аддай на здзек.
З мовай роднаю жыві век.

СЛОВА, ТЫ РОДНАЕ СЛОВА

Слова — маё дарагое.
Слова — радзіўся з табою.
Слова — нясу праз жыццё.
Слова — не йдзі ў забыццё.
Слова — ў табе закаханы.
Слова — з табою з'яднаны.
Слова — нашу цябе ў сэрцы.
Слова — не будзь ў паняверцы.
Слова — к табе я малюся.
Слова — цябе не зракуся.
Слова — ты клятва мая.
Слова — з табой заўжды я.
Слова — што іншым дару.
Слова — з табою памру.
Слова — ты роднае слова,
Мая беларуская мова.

БЕЛАСТОК

Тут шмат жыве майго народу,
Сустрэнеш сябра тут заўсёды,
Калі прыехаў незнарок.
Ты, Беласток мой, Беласток!

На тваёй глебе урадлівай
Ўзыходзіла, расла нам „Ніва“,
Нажалі не адзін снапок.
Ты, Беласток мой, Беласток!

На вуліцах старых і вузкіх
Рух нарадзіўся беларускі,
Там не адзін зрабіў я крок.
Ты, Беласток мой, Беласток!

Я аб табе заўсёды мару,
Маім ты сэрцам уладаеш,
Цябе вітаю я здалёк.
Ты, Беласток мой, Беласток!

МАЯ ЗЯЛЁНАЯ ЗУБРОВІЯ

Мая зялёная Зубровія,
Ты ўжо стаяла над магілаю,
Цябе хаваць былі гатовыя,
А ты ўваскрэсла з новай сілаю.

І быццам фенікс адрадзілася,
Квітнееш краскай васільковаю.
Ты сёння зноўку мне прыснілася,
Мая зялёная Зубровія.

Я над адвечнаю дуброваю
Пачуў зноў песні салаўіныя.
Мая айчынная Зубровія,
Цябе ўслаўляць хачу няспынна я.

Ты пакарай вяршыні новыя,
Стварай каштоўнасці багатыя.
Ты несмяротная Зубровія,
Шчаслівай будзь ты і крылатаю.

КВІТНЕЙ, РАДЗІМА!

Квітней, мая Радзіма,
Квітней і багацей,
Каб сталася магчымым,
Тут шчасце для людзей.

Каб мы жылі спакойна
І лепей з кожным днём,
Каб больш ніколі
Не нішчылі наш дом.

Каб ганарыўся працай
Стваральнай наш народ,
Квітнець і красаваца
Радзіме з года ў год!

У ГЭТЫМ НАШАЯ ВІНА

Мы трацім словы, мы нямеем,
І хвалімся, што ўжо не ўмеем
Так гаварыць, як наша маці
І дарагую песню трацім.

С. Грахоўскі

Чыя, скажыце, тут віна,
Што з беларускаці да дна
Сябе мы выпаласкаць хочам?
Хто вінен, што ад родных слоў
Да непісьменнасці ізноў
У беларускай мове крочым?
Хто будзе вінаваты тут,
Што мы плюем на родны кут.
Адкуль выводзімся, паходзім?
Адкуль бярэцца гэта ў нас,
Што мы ніжэйшы быццам клас,
Што ты найгоршы, наш народзе?
Скуль набылі манер такіх,
Што проста ліпнем да другіх
І з роднай уцякаем хаты?
Ды трэба праўду тут сказаць:
На іншых нельга наракаць,
Калі мы самі вінаваты.

МОВА, ВЕРУ Ў ТВАЮ НЕЎМІРУЧАСЦЬ

Калі заўтра мова мая счэзне,
Сёння я памерці ўжо гатоў.
Р. Гамзатаў

Мова несмяротная, святая,
Будзеш красаваца з года ў год!
Мова толькі тады памірае,
Калі памірае і народ.

А народ мой будзе жыць бясконца,
І як сцяг у вопытных руках,
Мову панясуць сваю пад сонцам
Пакаленні ў будучых вяках.

Роднай мовай будуць ганарыцца,
Мовы не ўкрадзе жыццёвы вiр.
Як вадзіцу з роднае крыніцы
Будуць піць адвечны эліксiр.

І сцiскае сэрца боль пякучы,
Калі нехта з мовы роднай кпіць.
Мова, веру ў тваю неўміручасць,
Я памру, ты будзеш вечна жыць!

ЯК ЖЫЦЬ БЕЗ ВЕРЫ, БЕЗ НАДЗЕІ

Хоць час і горбіць мае плечы,
Як перад многімі гадамі,
Люблю так ездзіць на сустрэчы
Я з дарагімі слухачамі.

А на сустрэчах свае кніжкі
Падпісваў я, як памятаю,
Надзеям, Верам, Васям, Мішкам,
Сярожам, Толям, Мікалаям.

А ў час апошні няма болей
У нашых школах Надзі, Веры,
Ды ёсць Данусі, Стасі, Ёлі,
Бэаты, Весі, Казімеры.

І мне заўсёды на спатканні
Сумна становіцца ўжо неяк.
Мучыць складанае пытанне:
Як жыць без веры, без надзеі?

ХТО МЫ

У вёсцы пачаліся спрэчкі.
Жывем мы над адною рэчкай,
Адна зямелька ў апрацоўцы
І молімся ў адной царкоўцы,
Адно ў нас сонейка, нябёсы,
Адным спалучаны мы лёсам,
Адно нам толькі невядома,
І нас хвалюе гэта: хто мы?

Азваўся Ян — тут найстарэйшы:
— Усё жыццё я быў тутэйшым.
Відаць, мы ад пачатку свету
Будзем тутэйшымі усе тут.
— Павінны кімсьці быць, вядома,
Негаваркі азваўся Сёма.
Усёткі людзі мы, не гускі,
Мяне завуць заўсёды рускім.
— Можа мы родам з Украіны?
Тут запыталася Паўліна.
Кажуць, што з украінскай мовы
Мы часта пазычаем словы.
Лявон дакінуў сваё слоўца:
— А можа ўсе мы тут літоўцы?
Было ж тут, пішуць летапісцы,
Княства літоўскае калісьці.
— Жывем мы ў Польшчы, мы палякі,
Запальчывы азваўся Якаў.
Жывем мы ў прагрэсіўным свеце,
Ужо палякі мае дзеці.
Нервова ўскрыкнуў тут Кастусь:
— Дзе ж наша, браткі, Беларусь?
Бачу, пазбыцца вы гатовы,
Нацыянальнасці і мовы.
І быццам бы нам невядома
Адкуль выводзімся і хто мы.
І сапраўды ўжо слухаць горка,
Што наша брыдка гаворка,
Што быццам бы мы з горшай гліны,
Цурацца роднага павінны,
Што быццам існуе прымус
Каб свайго зрокся беларус.
Ніхто нас не змушае, брацця,
Каб свайго роднага цурацца,
Каб настаянна, з года ў год,
Мы паміралі, як народ.
Шануйма роднае, наверце,
Каб ведаць хто мы, каб не ўмерці.

Віктар Швед

* * *

У зялёнай калысцы з лугоў
Прыкрытай блакітам высокім
Сярод дрэў-гаманлівых багоў
Пазнаваў рытуальныя крокі.
З маткай крок
З бацькам крок
І далей
Наступны ўжо самадзейны
Дык адважней
Дык толькі смялей
Да далёкай далёкай цэлі.
У калыску не вернемся больш
Калыску сваю зненавідзім
Толькі сёння ў сэрцы боль
Узнямаецца хваляй устыду.

* * *

Вецер выдаіў імглу
З вымёнаў вербаў
Плэс ракі прачнуўся гаманлівы
Месяц папяровым сонным гербам
у нябёсах уміраў маўкліва.
А далёка і нізютка
У небакраі
Хтось касцёр распальваў праменны
Можэ зоркі чэрці ўсе пакралі
І схавалі пад аблочны венік.
Крочыць дзень
І небу трэба сонца зараз
Як дзіцё блакітнымі рукамі
Прыпадняць па-над зямным абшарам
Над лугамі
Над палямі
Над лясамі.

* * *

Не няма неабходнасці жыць
Але ёсць неабходнасць кахаць
Як жыццё ад жыцця ўсё бяжыць

Дык няхай
Дык няхай
Дык няхай я іду як усе
Дзе наперад ёсць толькі назад
О жыццё
О жыццё-карусель
Хтось разумны сказаў.
Ад пасеву так блізка дажын
Крыку кожнаму трэба сціхаць
Не няма неабходнасці жыць
Але ёсць неабходнасць кахаць.

* * *

Месяц выцвіў ружай над дубровай,
Срэбрнай ружай выцвіў месяц сёння;
Дык навошта дарагая словы?
Зорку-кветку ты вазьмі ў далоні.
Як цудоўна!
Сінія спатканні...
Дзесьці сон далёка, дзесь далёка,
Хай ніколі не прыходзіць ранне,
Толькі ты і я, і свет шырокі,
Колькі раз яшчэ сказаць кахаю,
Колькі раз абняць і прытуліцца,
Пакланіцца месяцу і маю,
І даліне,
І каліне,
І крыніцы.

* * *

Зноў беланогі снег
Пабег у глыб прыгумення
І стала мне шырока,
Стала вольна,
І вецер зачарпнуў сняжынкі ў жмені,
Пабег задзёрыста сабой давольны.
І я бягу ў дзяцінства белаю дарогай;
Няма праблем, няма ідэй, няма турботаў.
Я чысты, беласнежны, беланогі,
Заблытаны у беласнежны мотак.

* * *

Ты была як кісці вінаграду
З сонцам, з вераснёвай прагай.

Ты была як ветраная радасць,
Не хапіла тут рукам адвагі.
Не ўзялі цябе, не прытулілі,
Вінаграды расплылісь недзе ў далі.
Лістапады над зямлёю квіляць
Жалем.

Колькі ж раз памылкі ў жыцці мы робім?
Смеласці за мала, то за многа,
І сабе як ворагі мы шкодзім,
Вінаграду не бярэм зямнога.

* * *

Салодкі хмелю перамогі,
Як кружыш галаву натхненнем,
І чыніш ты мяне паўбогам,
Паходняй вечнага гарэння.
І зноў да бойкі,
У атаку,
На тых, хто не чакаў удару;
А хто з нас ад сяброў не плакаў,
Хто аб разгроме іх не марыў?
Здабыткі крыем агарожай
І расстаўляем вакол стражы,
А калі цалкам пераможам,
Што мы разгромлены заўважым.

* * *

У вечнай калатні жывем
З круцельства чынім гоббі,
А подленькае робім.
І ўсё часцей бываем там,
Дзе грошы свет прыносіць.
І кожны з нас Ян Каліта,
А не святы Хрыстосік.
Нам багацеючы бяднець,
Вось парадоксу еднасць,
Чым у кішэні багацей,
Тым у душы мы бедней.

* * *

У айчыне вялікае ўсё:
І бяроза, І песня,
І ціша,
А якая грамадная ноч

І чорная, быццам бы кліша.
У айчыне так чыстае ўсё,
Як мора блакіту над хатай,
Толькі я зноў з сталіцы прыйшоў
У сяло бруднаваты.

* * *

Мы белым чорнае акрэслім,
І новым назавем старое,
І пасквіль назавем мы песняй,
І яму-гордаю гарою.
Залезшыць з кім і для каго мы,
Свой погляд выкажам старанна,
І ў чым шанойным панам,
Трывога сэрца не парушыць,
Зробім усё дзеля заплаты;
Спалучым шчырасць з крывадушшам,
Гратэск ажэнім мы з кантатай.

* * *

Букет півонь
Быў цяжкі прыгажосцю,
Калі ўручыў табе,
Зваліўся з рук мне камень.
Чаго ж трэба маладосці?
Спатканняў!
Пад небам зорыстым, высокім,
Дзе добры лёс
Разгублены ад шчасця;
Мы як дзве зоркі сінявокія,
Раскрышымся на часці,
А пасля зноў адзінаю амфораю
І нераздзельнасцю мы станем,
Хай кіне ў яе лёс
Панеб'е зорнае
І вечнае спяванне.
Хай будзе свет такі як ёсць — вялікі:
З чайном,
З канём
І з стогам,
І таполяй завостранаю пікай,
І з вечнаю дарогай.

Алесь Барскі

ДЗЕНЬ У ЛЕНІНГРАДЗЕ

Я зноў хаджу па чорных тратуарах
 І ўспамінаю мой юнацкі час,
 Калі рубцы прыкметныя пажараў
 Напаміналі аб вайне не раз.

Але тут раны гоіліся хутка,
 Сляды знішчэння зараслі травой.
 І скінуўшы з сябе цяжары смутку,
 Усё ўваскрэсла, як лісцё вясной.

На п'едэсталы помнікі ўставалі
 Заззяў высока залацісты шпіль,
 Пайшлі трамвай па мастах са сталі,
 Пад німі судны абмывалі кіль.

Дварэц Зімовы запаўнялі госці,
 Пад мурам шумна зараіўся пляж.
 Нява плыла ў калёрах маладосці,
 Блішчала зноў, як радужны вітраж.

І вось тады прыехаў я здалёку,
 Пасланец скромны з брацкай ім зямлі,
 Вучыцца зноў ад раніцы да змроку
 Каваць мой лёс, як плугі кавалі.

Вось альма-матэр маёй маладосці,
 Прыстанак доўгі у полымях жыцця.
 Прыйшоў сюды я не адзіным госцем
 А быў для ёй, як роднае дзіця.

Яна заве цяпер вачамі вокан,
 І кліча ўсмешкай радужны фасад,
 І я іду ізноў спакойным крокам
 Па калідоры, як на маскарад.

Чытэльнію бачу, храм мой сузіральны,
 Дзе я за кнігай забываў усё
 Хоць нада мною абажур авальны
 Ласкаў мой зрок вясёлкавай красой.

А там вось залы з партамі да столі
Дзе слухаў я і формул і парад,
Дзе я стаяў не раз пры антрэсолі
І мучыўся над сотнямі шарад.

А побач келлі з сотнямі прыбораў:
Тут нас вучылі магію машын
І тайну сілы, маланак, матораў
І як танцуе трыгер ці сельсін.

О дзе, вы, карыфеі таго часу
Што ажывілі гэты інстытут?
Што воз навукі пхалі да Парнасу?
Вы адыйшлі, другіх я бачу тут.

Сябры маі разбегліся па свеце
Не знаю нават дзе яны цяпер.
Адных мо песціць чарнаморскі вецер
Другіх шчыпае гават праз каўнер.

Прышло сюды другое пакаленне,
Яно не знала горычы вайны.
І у яго другія летуценні
Зусім другія погляды і сны.

Бывай тут частка дзён майго юнацтва.
І вуліца Пясочная, бывай,
А побач субтрапічнае мастацтва,
Аранжарыі, як біблііны рай.

Вось Карпаўка, вось дом мой ля канала,
Пяць год цікавай працы і забаў.
Як міг усё бясшумна прабяжала
Як сонні звыклых прамінуўшых спраў.

Калісь я тут з табой спаткаўся, Аня,
З тваймі вачыма поўнымі агня.
Такога, як з табой было, кахання
Я не забыў да сённяшняга дня.

Хвалілася, што носіш мой пярсце́нак,
Што ты мне жонка, хоць і без вянца,
Наш шлюб быў забаронены законам,
Но мы маглі кахацца без канца.

Аднак закон мацнейшы ад каханья:
Табе сям'я патрэбная была.
Мы разышліся ціха без рыданняў,
Калі ты мужа новага знайшла.

Цяпер ты ўнучку прывяла за руку,
Каб паказаць мне плод пазнейшых дзён
І апісаць стыхіяй сочных гукаў
Прабыты свой жыццёвы маратон.

Унучкі вочы ззяюць бляскам дзіўным
І так глядзяць, як быццам ты тады,
На твары яе дзіцячым і найўным
Відаць тваі далёкія сляды.

Ты адыйшла на плошчы Льва Талстога
На вуснах мне аставіўшы пячаць
Ад'ехала ў метро, як у бярлогу,
Са свежаю расою на вачах.

І я зноў сам на Кіраўскім праспекце
Хаця натоўп струменнямі цячэ,
Іду туды, дзе з кпінаю турэцкай
Глядзіць на ўсё прыгожая мячэць.

Насупраць парк. Туды мяне вадзіла
Мая, ты, чарнавокая краса,
Мая непараўнальная Людміла
У доўгіх і пушыстых валасах.

Калісь мы многа вуліц прабяжалі
І берагоў аблітых у граніт,
Мы танцавалі ў мармуровых залах,
І на паркетах з каляровых пліт.

Ты руку мне сціскала на балетах
На операх я чуў твой цёплы твар.
А пацалункаў колькі ў парках летам
Браў з губ тваіх салодкіх, як нектар?

Цяпер ты дзесь далёка ў Закарпацці
Нямецкай мовай мучаеш дзяцей,
А вечарам нудна ў малой хаце
Калі няма ні мужа ні гасцей.

Тады мо ўспамінаеш дні і ночы
Калі былі мы разам цэлы час,
Пака сон не закрые цемрай вочы
Якія цалаваў я многа раз...

Мост стогне пада мной, як звон крысталлю,
Праходзяць судны ўнізе, як міраж,
А залацістыя агні на хвалях
Падпальваюць зялёны Эрмітаж.

Шпіль з ангелам з сабора цень кідае,
Як піку, як нацэлены гарпун,
А з біржы на рыдване спаглядае
З жаглом трохзубым барадач Нептун.

Застылі ў рострах дзіўныя наяды
А статуі бялеючыя рэк
Глядзяць з маста, як грэцкая пляеда
Багоў, багінь забытых у наш век.

Перада мной стаіць палац з мармуру
І Марс мячом бароніць алтара
Іграе вецер з мора партытуру,
І славіць зодчых слаўнага Пятра.

А мо то плач ахвар з часоў блакады
Якіх каварны не аставіў лёс,
Якіх забілі пулі і снарады,
Якіх замучыў голад і мароз.

Яны ляжаць на Піскарэўскім полі,
Іх матчын помнік верна сцеражэ.
Жывую памяць аб іх страшнай долі
Увесь народ нязломна беражэ...

На Полі Марсавым няма ўжо муштры
Даўно не адбываўся тут парад,
На клумбах кветкі ззяюць нібы люстры
Паміж грабніц рабочых і салдат.

Трамвай пабег па вуліцы Садовай
Дзе зелянее ціхі Летні Сад.
А мой кірунак — купал каляровы
Царквы за мурам сцен і каланад.

Праходжу парк па чысценькіх алеях,
Навокал бавяцца вясёла вераб'і.
Вось Мойка праплывае чорным змеям,
За мостам „Спас“ чароўны „на крыві“.

Відаць на храме дошкі рыштаванняў
З царквы здымаюць векавую гразь,
Калісь шэдэўр не мог знайсці прызнання
Цяпер памылкі сталі напраўляць.

Але нарэшце бачу мой прыстанак,
Дом, дзе чакаюць сёння на мяне.
І дзе ўжо вочы з-за крыла фіранак
Як два вуглі палаюць у акне.

Дз. Шатыловіч

Рэмінісцэнцыі

Табе пад пяцьдзесят. Ты дабіўся для сябе невытлумачальна больш, чымсьці магло прысніцца тое табе, вырастаючаму на падпанка ў гады свае далёкія, калі ўсім тады пачынаўся гэты новы свет. І вось завяршаецца наша стагоддзе, пра якое некалі запытаюць: а чаму яно было такое — і ваеннае і дабрабытнае?

...На Багача словы пасмуглелі. На іх пападаў быў дожджык і яны выглядалі незвычайна сакаўнымі. І ад таго яшчэ, можа быць, што дзень жа святочны і пры гэтым ціхі ўполудзень ды барвовы на зыходзе; парумянелая лістога, пахацяць выспелыя агароды.

Ад самыткага рання суседка спраўляла хрэсьбіны. На траве каля ганка яе, па-прыгараднаму вымаджанага дома паразлягаліся напоеныя мужчыны (храплі — у белых кашулях і ў чорных касцюмах, ад якіх яны трохі, як пінгвіны якія). З расчыненых вокан, што на паверсе, з-за далікацтва фіранак у іх далятала сварня ў застоллі, звяглівая і нясціхная (так, калі

застануцца за чаркамі адны бабы). Таму вельмі дарэчы было пайсці адсюль у малінавы закутак і прысесці там сабе на камяні, выгратым сонцам. У настроі, які не параўнаць з адпачынам ратая або з існаваннем толькі, такім беспачуццёвым. Відаць поле як прасціраецца яно ад запушчанага парка, маянтковага. Яго прыгажосць бачыш ты у раптоўны цуд песні ці ў малітву верша, — панскімі вачыма культуры, памятай. Не-е трасучы гной, і не за плугам...

Засланяючы нанач спальны пакой, угледзіш месяц. Заўважыўшы яго фазу, табе падумаецца, усё-такі, што час прамінае ў нейкім чаканні, аднак жа, бяжыць ён, быццам па-зайчынаму вяртаючыся ў тое ж месца, і ўсё роўна што выгледжваючы вочы за кімсьці. Ці дзіва, чаму тваё жыццё не зусім каб патрэбнае, здалося яно табе да крыўднасці выпадковым, хоць і не хапае дзеля яго дня ды з вечарам...

У летняе ўставаанне, у той перадспякотны халадок бярэ

ахвота папрацаваць — з радасным жаданнем быць прысутным у жывым, зялёным і светлым. У балаціне, што пад Лісіным грудам, крычыць тамашняя птушка. Ты ўспомніш аднакласніка з паўзабытай вялікагарадской школы; ён, зарабіўшы мільёны, памёр на рака.

Цябе гняце прымус закончыць сваё незакончанае, бо яно далосся, хаця і ў звычайнай табе хамутнай натузе, праз плойму гадоў шэра-шарых і ты баішся, каб не апусціць залішне рук. Гэткі спех — твая змора і дакучнасць. Уласціvasць безвыходнага.

У замглёнасці ўзлесся, у бок Пачапка пасецца дзікі звер. Відацьме алень. Чаму ён якраз на відавоку? Гэта ж так небяспечна яму, знайсціся ў полі зроку чалавека!

Эх, аўтамашынай паімчацца б табе па шашы ў майскім дрэўі! Панаднейшы смак ад таго, калі ты далей, у глыбі мураванай Польшчы або ў, па-заходняму акуратным, замежжы. У бацькоўскім жа старонні дагніваюць пакінутыя вёскі, якімі, а каб не, зацікавяцца археолагі зацюканасці ды бядоты. Куды прападае людская праца? — палі зарастаюць хмызам, украпівелья сядзібы нагадваюць сабою колішнія могілкі з руінаю капліцы, а ўнукам нашым манерным і не ў здогад нават тое, што ёсць жа і ў іх дзяды ды прадзедаў... Народ мой хворы бяспамяццю, таксама.

Яблык падае блізка ад яб-

лыні. Гэта так, як лёс маці паўтараецца ў дачцэ, праўда, па-свойму... Хвалімся, галытва ўчарашняя, вялізным кавалкам хлеба нарэшце і катэджамі з мансардамі, каб панстваваць, не цямячы чамусьці, што знакі багацця сталі не тыя, і што ўсё гэтак жа міражныя яны там. Мінулае нацыі, бы абсалютная ісціна або прыцягненне зямное, што моцна трымае нас, — помсліва ці як, не дае нам выпрас-тацца, пазбыцца анамаліі росту.

У Крынскай пушчы ўпаткацьнеш паляны з вывараценымі і лугі, ад хараства якіх затрымціць табе ўваччу. Адзін лес старасць упрыгожвае, і ён веквечны. Будзе мець рацыю той, хто прыраўняе да яго культуру (без яе свет сам не ведаў бы пра сябе, пра тое, што ён быў і ёсць!). Сядзеш, каб ногі табе адышлі, збоч ад сенакоснай траскаты касілак і на строме рэчкі ў лозах, над тою яе затокаю, у якой вудзяць маладых шчупакоў. Вада бруіцца ў ёй у водарасцях, а цябе пранізвае заедлівае: ну чаму гэта мы, чаму забедныя і забедныя? Дападаем да шанцаў сабе, а яны, выяўляецца, высмактаныя... Ачышчаючы з галчых гнёздаў комін і апухі ўразіла цябе, што знаходзіў ты ў іх засушаны трупок піскляці, як заўсёды адно заморанае.

Еўропа нам даўно за гарамі. Нічога не скажаш, не мужыку ж палацы ў галаве, (прынята

гаварыць у высокім тоне). А па-шчырасці, дык куды прасцей усенька ў нас адбываецца — будзь ты сабе, а кім хочаш, абы грашавітым! Нішто ёсць усё золата і блакіт дня, тамы кнігаў ды старцаў развагі, сама існасць існасці, — хлісні долі нашай над нашымі, мазаля яе і ганьбы пакаштуй. Вымавіш тады: разумею, — і аціхнеш утомна, без болю, (бо ён у таго толькі, хто не пагаджаецца).

Племя маё нагамі дапераду выносяць унукі ягоныя, тыя ж пачужэлыя і пажыткамі

дзеляцца. Пасля яго і застаюцца ўсяго сытасць бяздумная, якой будзе выгода параю? Калі так, дык пажартавала з нас асвячоная эпоха ўсеўладная, быццам ласкавая пані яснавяльможная калісьці, што служкаў сваіх віншавала імянінна ды за стол свой запрасіла, а мы так жа цяпер наеліся за ім ажно да адрывкі, усё роўна што за ўсе вякі мінулыя, а як жа глумныя над намі!

Верасень 1984 г. —
чэрвень 1985 г.

Скарга на Гісторыю

Пішу я скаргу на Гісторыю, бо яна нам, як пані тая вялікая.

А мы ж так верна ёй служым працаю потнай і адданнем цалюткім, і ўсенька, што толькі трэба, робім жа і робім. Целама і душою парабкуем з кідкай ахвочасцю на тых прасторах ейных без канца і краю, колькі адно змогі тае ў жылах маем. Нават і не прызнання банкетнага за тое ад яе мы чакаем, але ласкавае хоць слоўца мілае пачуць на сконе дзён сваіх. Без абразы і з надзеяй шчырасардэчнай пазіраем на палацы гэтыя ж

светлаваконныя, прадзедамі нашымі чарнарабочымі яшчэ ўбудованыя тут, у якіх грымяць аркестры гадавінныя ды па-бальнаму святкуюць дзеля векапомнасці ўдачаў усё чужых, аднак жа. Часам і мы возьмём ды закруцім польку „Янку“ на радасць плебеіскаю ў наваселле навабагатае, і тады даверліва пэўнімся ў тым, што моцна ж пашанцавала людзіну таму нашаму якраз вылупіцца, нарэшце, на свет белы, калі скінулі спачатку хамут яму з шыі замуленай да лішаёў і, потым, бізун цівунскі адабралі з рук

падпанка ягонага. І здзіўляемся, што ніхто чамусьці не віншуе нас са шчаслівасцю гэтакай, ды і самі мы, бадай, — здогадам не дурня аб тым, што няма чым хваліцца, — тоімся з ёю ж патроху, бы з грашом нейкім дарагім, усё роўна што той, хто спападаў быў выпадкам яго на тракце карэтамі ўезджаным.

І Гісторыя, вось, зусім не намерана перастаць быць паняй нам, можа і добрай такою цяпер, як гэта некалі ў Беларусі бывала, і таму, здаецца, а чаго ж больш хацець?...

Матачкай мы яе клікаць гатовыя, па навыку кроўным ад дзецюкоў колішніх у світ-

цы ды лапцях векавечна, і ад таго ж таксама крыўдаванне камяком расце ў горле, бо не надта каб справядлівай яна ёсць дзецям родным, а найменшанькае з іх, беларускае, даўно павінна да грудзей прытуліць, песню часу і яму праспяваць. Але дзе там, усё пра старэйшых думае і калоціцца, пра іх гэта клопат увесь яе без упыну, ды што лепшае ім жа падсоўвае, быццам жыць яны іначай не змаглі б.

Сэрца ад жалю паліць, а ў душы ные нешта нясцерпнае, і свет клінам мне сыходзіцца.

Я поўны скаргаў на Гісторыю!

Парады

ПАВЫШАНЫ ЦІСК КРЫВІ

Часта людзі недаацэньваюць такую хваробу, як павышаны ціск крыві. Вельмі жужо распаўсюджана ў нас яна, і людзі проста не здаюць сабе справы з яе небяспекі. І што тут, здавалася б, страшнага?! Ну, хутка мучыцца чалавек пры працы (а каму сёння лёгка?), крыву павольвае ці кружыцца галава, а апрача гэтага нічога выразна не баліць. Нельга, аднак, адносіцца абьякава да такога стану рэчаў, паколькі павышаны ціск крыві можа быць прычынай кровазліцця ў мозг, а гэта найчасцей канчаецца частковым параліжам, або нават смерцю.

Што выклікае павышаны ціск крыві? Перш за ўсё — пастаяннае нервовае напружанне. Ціск крыві павышаецца таксама пры некаторых хваробах (напрыклад, нырак), у перыяд клімаксу ў жанчын. Выступае ён таксама пры зменах, выкліканых склерозам.

У кожным выпадку павышаны ціск крыві павінен лячыць доктар, а пацыент павінен дакладна прымаць прыпі-

саныя лякарствы. Лячэнне павышанага ціску крыві вельмі складанае і для кожнага вельмі індывідуальнае. Яно залежыць не толькі ад прычыны, якая выклікае хваробу, але і ад арганізму хворага. Таму прымяненне якіх-коліччы лякарстваў без доктара, з'яўляецца проста недапушчальным, бо тады арганізму можа пагражаць яшчэ большая небяспека.

Але найбольш нават стараннае прымяненне лякарстваў няшмат дапаможа, калі хворы не зменіць спосабу жыцця і ежы. Перш за ўсё трэба ліквідаваць прычыну хваробы. Тут якраз велізарнае значэнне можа мець дыета.

Абавязкова трэба абмежаваць каларыйнасць страў. Лепей есці менш, але часцей, напрыклад, 5-6 разоў у дзень, але малыя порцыі. Вельмі шкодзіць арганізму, калі страўнік перапоўнены. З дыеты трэба абавязкова выключыць цяжкастраўную ежу, смажаную, занадта салоную, кіслую і вострую, фасолю, гарох і капусту, каву і алкаголь.

Жывёльны тлушч і марга-

рын трэба замяніць вадкімі расліннымі алеямі, а перш за ўсё сланечнікавым, соевым, льняным. Масла ў абмежаванай колькасці можна спажываць толькі свежае.

У склад дыеты павінны ўваходзіць: варанае нятлустае мяса, усялякія кашы, клеікі, рыс, тварог, гародніна (апрача ўздуваючых).

Вялікае значэнне мае рэгулярнасць харчавання. Апошні раз у дзень можна есці толькі на тры гадзіны перад сном.

Трэба пазбягаць нервовага і паспешлівага спосабу жыцця, занадта цяжкай працы, асабліва такой, пры якой трэба нахіляцца.

■ У спёку малако, каб надалей яго захаваць свежым, трэба адразу ж пасля кіпення хутка астудзіць, пераліць у бутэлькі з шырокім рыльцам або ў слоікі, паставіць іх у міску з халоднай вадой, пакрыць марляй, каб канцы яе былі ў вадзе, і паставіць у цёмнае месца. Ваду трэба час ад часу мяняць, каб яна была заўсёды халодная.

■ Масла пакладзіце ў маслёнку або гліняны гаршчок і пастаўце ў міску з халоднай, крыху падсоленай вадой. Ваду мяняйце некалькі разоў на дзень, каб яна ўвесь час была халодная. Так масла доўга не сапсуецца.

■ Загорнуты ў чыстую, змочаную ў падсоленай вадзе марлю, тварог захаваецца свежым не адзін дзень і летам.

Усе напэўна чулі пра корань жэнь-шэнь. Гавораць пра яго, што гэта корань жыцця. Як выглядае гэтая расліна, якой прыпісваюць лячэбныя ўласцівасці? Гэта расліна мае каля паўметра вышыні. Лісткі вострыя, ягады, колеру інтэнсіўнай чэрвені. Лячэбныя ўласцівасці мае толькі і выключна мясісты, тоўсты, на смак салодка-горкі корань. У цэласці корань гэты напамінае постаць чалавека.

Дзіка растучаму кораню жэнь-шэнь прыпісваюць цудоўныя якасці. Назвалі яго коранем жыцця, паколькі сярод людзей Усходу выкарыстоўвалі яго паспяхова пры лячэнні лёгкіх і сэрца, страўніка і пачонкі, рэўматызму і артрытызму, а перш за ўсё пры папярэджванні працэсаў старэння чалавека.

Ужо шмат гадоў у Савецкім Саюзе вырошчваюць расліну жэнь-шэнь на спецыяльных палетках, выкарыстоўваючы яе корань для лячэбных мэтаў, а адначасова праводзячы шырокія доследы над вартасцю і прыгоднасцю жэнь-шэня ў лячэнні розных хвароб.

Доследамі савецкіх спецыялістаў зацікавіліся таксама французскія, японскія і амерыканскія вучоныя. Выдзеленыя з кораня субстанцыі сведчаць аб яго каштоўнасці пры лячэнні розных нервовых хвароб і псіхічнай стомленасці. Жэньшэневыя прэпараты

знижають ціск криві і тарма-
зять працэс склерозу, што ў
значнай ступені спрыяе паз-
нейшаму старэнню арганізма.

Вельмі добры супраць ста-
рэння таксама бальзам „Ара-
шан“, які можа быць латыш-
скі, узбекскі, але найлепшы
бывае кіргізскі. Яго прадуку-
юць з дзесяткаў раслін, багац-
цем якіх можа ганарыцца со-
нечная і горная Кіргізія. Гэ-
ты бальзам выкарыстоўваецца
пры прастудзе, пры хваробе
страўніка, але таксама і пры
больш сур'ёзных хваробах,
напрыклад, пры хваробе кры-
вяноснай сістэмы, пры нерво-
вых хваробах. Хто п'е баль-
зам „Арашан“, той не ведае,
што такое нервовая стомле-
насць, у яго заўсёды добры
настрой. Бальзам гэты цёмны,
густы, мае цудоўны запах
горных зёлак. Некаторыя га-
вораць, што наліўка з бальза-
му з'яўляецца найлепшым і
найздаравейшым алкаголь-
ным напіткам свету.

■

Абутак будзе служыць вам
значна даўжэй, калі будзеце
яго правільна даглядаць.

Вярнуўшыся дадому, не за-
будзьце пра запыленыя туф-
лі. Здыміце з іх грязь, пра-
чысціце крэмам, адпаліруйце
аксаміткай.

Калі на каляровым абутку
з'явіліся плямы, паспрабуйце
змыць іх халоднай вадой з
мылам, а калі гэта не памагае
(пры старых плямах), то раз-
рэзанай цыбулінай ці ануч-
кай, змочанай у бензіне або
лімонным соку. Тлустыя пля-

мы на скураным абутку мож-
на зняць растворам нашатыр-
нага спірту: 1 чайная лыжка
на 1/2 шклянкі вады. Затым
абутак выціраюць мяккай су-
хой анучкай.

Тыя месцы, дзе скура за-
цвярдзела, змажце свежым
малаком.

А калі ідзе дождж і абутак
прамок?

Набіце яго газетамі і па-
стаўце сушыць далей ад печы
або батарэі, каб не перасохла,
не патрэскалася скура. Туфлі,
прызначаныя для дажджліва-
га надвор'я, зробіце непрама-
кальнымі: змажце на швах
ільняным або касторавым
маслам, а таксама сумессю
роўных частак воску і тлуш-
чу. Змазаць трэба некалькі
разоў.

Замшавы абутак не надзя-
вайце ў дрэннае надвор'е. А
калі вы ў замшавых туфлях
трапілі пад дождж, то, прый-
шоўшы дадому, не спяшайце-
ся счысчаць грязь, няхай яна
спачатку крыху падсохне.
Чысціць замш можна жорст-
кай шчоткай, наждачнай па-
перай (асцярожна), дробнай
соллю, скарынкай чэрствага
хлеба.

Больш стараннага догляду
патрабуе белы і светлы абу-
так. Захоўваць яго трэба асоб-
на, загарнуўшы ў мяккую бе-
лую паперу або анучу. Чыс-
ціць такі абутак лепш за ўсё
свежым малаком. Невялікія
плямы можна зняць, пацёршы
чыстай школьнай гумкай.
Вельмі забруджаны абутак
чысціць бензінам, у які дада-

юць крыху парашку паленай магнезіі.

Загрубелую скуру чаравікаў размякчае касторавае масла.

Калі абутак рыпіць, разатрыце на падэшве некалькі кропель алею і дайце туфлям прасохнуць.

■ Фрукты трэба трымаць нямытыя ў цёмным месцы, дзе ёсць доступ вялікай колькасці паветра.

■ Салат, зялёную цыбулю трэба памыць, прасушыць на сіце, пакласці ў закрытую эмаліраваную каструлю і паставіць у халоднае месца. Каляровую капусту лепш захоўваць загорнутай у лісце ў сетцы на скразняку. Радыску пакладзіце ў міску з невялікай колькасцю халоднай вады зелянінай уніз, пастаўце ў халаднаватае месца і час ад часу спырскаяйце вадой.

Гародніну і фрукты трэба захоўваць у цёмным і халодным месцы — на святле і пры высокай тэмпературы ў іх разбураюцца вітаміны.

■ Калі няма халадзільніка, найбольш цяжка летам захаваць сырое мяса. Найлепш яго гатаваць у той дзень, як прынеслі з крамы. Але калі гэта немагчыма, то толькі не мыйце яго, а адразу загарніце ў чыстую сурвэтку (ці палатняную анучку), змочаную ў сумесі воцату з вадой (1:1) і падвесьце на скразняку.

■ Калі вас уджаліла пчала ці камар, а пад рукою няма нашатырнага спірту, пратрыце

ўджаленае месца кавалачкам цыбулі або часнаку — боль і пухліна зменшыцца.

■ Свежае малако трэба захоўваць у цёмным месцы, бо на святле яно страчвае значную частку вітамінаў А і С, а вітамін В₂ распадаецца.

■ Вельмі карысна ўранні нашча піць фруктовы або таматны сок. Гэта добра ўплывае на страваванне, а таксама забяспечвае арганізм вітамінамі. Карысна дарослым і дзецям. Выпіваць трэба шклянку соку маленькімі глыткамі.

■ Калі ў вас валасы робяцца хутка тлустымі, вельмі добра змачваць скуру галавы сумессю з сокаў лімона і морквы (2 часткі лімона і 1 — морквы).

КАЛІ Ў ШАФЕ МОШКІ

Калі ў кухоннай шафе паявляцца мошкі, пратрыце паліцы і сценкі анучай, змочанай воцатам, праветрыце шафу і зноў пастаўце ў яе пасуду.

■ Памыйце фарфоравы посуд цёплай вадой з невялікай колькасцю нашатырнага спірту — знікнуць усе жоўтыя плямы. Але сачыце, каб вада не была вельмі гарачай, а толькі цёплай, бо можа змыцца малюнак.

■ На посудзе, які ставіце ў духоўку, з'яўляюцца карычневыя плямы. Вычысціце яго вільготнай соллю, змыйце вадой і зноў чысціце, пакуль плямы не знікнуць.

■ Пах падгарэлага мяса мож-

на выдаліць, калі патэльнію або каструлю апусціць у вялікі посуд з халоднай вадой. Праз 10 хвілін мяса перакладзіце ў чысты посуд са свежым тлушчам.

▣ Перад тым, як падаць да стала свежыя фрукты або гародніну, іх трэба добра памыць. Каб знішчыць чарвякоў і іх зародкі, фрукты або гародніну трэба на 10-15 хвілін пакласці ў злёгка падсоленую ваду.

▣ Каб бульбяная каша мела белы колер, яе трэба разводзіць гарачым малаком. Разведзеная халодным малаком яна набывае шэры колер. Каб каша атрымалася гладкай, лёгкай, пышнай, бульбу трэба праціраць гарачую.

▣ Плямы ад суніц і маліны з ільняных тканін лёгка выдаліць, памыўшы іх у несалянай вадзе, дзе гатавалася белая фасоля.

САЛАТЫ

Хоць поўна ўжо зялёнай цыбулькі, салаты, агуркоў, якіх стараемся выкарыстаць як мага больш, то варта яшчэ раз заглянуць у свае сховішчы: ці не засталася там якая гародніна з мінулага года? А калі што засталася, дык нельга нічога ў ніякім выпадку выкідаць. Трэба ўсё рацыянальна выкарыстаць! Гэта ж немалыя грошы і працы сюды ўкладзена шмат.

САЛАТА З МОРКВЫ

2 вялікія морквіны, 2 яблыкі, лыжка сцертага хрэну,

паўшклянкі смятаны, соль і цукар па смаку — гэта прадукты, патрэбныя для салаты. Моркву ачысціць і абабраць, яблыкі абабраць, сцерці на тарцы (бурачанай). Хрэн сцерці на вельмі дробнай тарцы. Усе прадукты змяшаць са смятанай, заправіць па смаку соллю і цукрам.

САЛАТА З ПОРАЎ

На 2 сярэднія поры ўзяць 1 кіслы агурок, 1 яблык, соль, цукар, 3 лыжкі алею, лыжачку муштарды або 3 лыжкі маянезу. Поры вельмі дакладна ачысціць, перарэзаўшы кожны пор уздоўж і добра памыць. Паложаныя на дошачцы поры парэзаць тонка ўпоперак, агурок і яблыка сцерці на бурачанай тарцы. Гародніну змяшаць з алеем і муштардай, або з маянезам, дадаць солі і цукру. Калі дадамо да салаты 2-3 пасечаныя крутыя яечкі, можна падаваць яе як асобую страву на вячэру.

САЛАТА З СЭЛЕРАЎ

На 20 дэкаў сэлера ўзяць 1 вялікі кіслы яблык, лыжку сцертага хрэну, паўшклянкі смятаны, або тры лыжкі алею і лыжачку муштарды, соль, цукар. Абабраны і памыты сэлер і яблык сцерці на бурачанай тарцы, дадаць дробна сцerty хрэн, спырснуць салату лімонным сокам, вымяшаць з алеем або смятанай і муштардай.

СЕЛЯДЦЫ

Неабходна памятаць, што

салонныя селядцы трэба вымачыць. Мочым 10-12 гадзін, каб не вымачыць занадта моцна. У часе мачэння трэба 2-3 разы змяніць ваду. Калі селядцы хочам марынаваць, то пакідаем іх цэлымі, для іншых страў знімаем скурку і вымаем хрыбет (для „ральмопсаў“ вымаем толькі хрыбет, а скурку пакідаем).

СЕЛЯДЦЫ МАРЫНАВАННЯ

На 1 кг селядцоў трэба ўзяць 3 цыбуліны, 4-5 зярнят перцу, англійскага зелля (пахучага перцу), гваздзікі, 2 чайныя лыжачкі цукру, 1 шклянку 6-працэнтнага воцату, 1 шклянку вады.

Памытыя, вымачаныя селядцы палажыць у слоік ці каменны гаршчок, пералажыць іх нарэзанай тоўстымі скрылёчкамі цыбуляй разам з прыправамі. Закіпяціць ваду з цукрам, дадаць воцат, астудзіць, а пасля гэтага заліць селядцы. Селядцы будуць гатовы праз 2-3 дні.

САЛАТА З ФАСОЛЯЙ

На 20 дэкаў фасолі трэба ўзяць 2 цыбуліны, 1 кіслы агурок, 2 селядцы, 1 лыжачку муштарды, 3 лыжачкі алею, цукар, перац па смаку.

Фасолю перабраць, памыць заліць кіпячонай летняй вадой, пакінуць на некалькі гадзін і ў гэтай вадзе зварыць. Адцэджаную фасолю, дробна нарэзаныя цыбулю і агурок змяшаць з алеем і муштардай. У канцы дадаць дробна

нарэзаныя селядцы. Вымяшаць.

СЕЛЯДЦЫ СА СМЯТАНАЙ ЦІ МАЯНЕЗАМ

На 5 селядцоў узяць 1 яблык ці кіслы агурок, 1 шклянку смятаны ці маянезу.

Селядцы вымачыць, зняць з іх скурку і выняць хрыбет. Нарэзаць цыбулю, крыху яе пасаліць і пасыпаць цукрам, дадаць сцерты на бурачанай тарцы яблык ці агурок, вымяшаць са смятанай ці маянезам. На дно талеркі палажыць частку атрыманага соусу, палажыць на яго селядцы, заліць астаўшымся соусам. Праз 2-3 гадзіны селядцы можна есці.

КАПУСТА З ЯЧМЕННАЙ КРУПОЙ

На 20 дэкаў свіных робрышак ці іншага мяса ўзяць паўкілаграма кіслай капусты, адну трэць шклянкі ячменнай крупы, 6 дэкаў сала, цыбуліну, некалькі зярнят англійскага зелля, крыху кмену.

Свіныя робрышкі або іншае мяса падварыць некалькі мінут, дадаючы каля 1,5 літра вады і ячменную крупу. У падвараную крупу з мясам палажыць кіслую капусту і варыць усё разам. Дадаткова яшчэ дадаць у капусту скваркі з падсмажанай цыбуляй. Можна яшчэ загусціць суп, дадаючы да растопленага сала лыжку мукі. Мясца выняць, аддзяліць ад касцей, дробна нарэзаць і дадаць назад у капусту. Падаем гэты суп з варанай бульбай.

КМЕННЫ СУП

На 4 сярэдняй велічыні бульбіны ўзяць 2 шклянкі вады, 2 шклянкі сыроваткі, 2 шклянкі кіслага малака, 2 лыжкі мукі, палавіну чайнай лыжачкі кмену, соль, 4 кавалкі чорнага хлеба, лыжку тлушчу.

Абабраную і нарэзаную бульбу варыць, каб была мяккая, а тады дадаць сыроватку і кмен, пасаліць і яшчэ закіпяціць разам. Кіслае малако вельмі добра размяшаць з мукою, уліць у суп і закіпяціць разам. Кіслае малако вельмі добра размяшаць з мукою, уліць у суп і закіпяціць. Чорны хлеб дробна нарэзаць, падсмажыць яго, каб атрымаліся грэнкі. Падаючы суп, усыпаць у яго грэнкі.

ХАТНІ ЖУР

На 2 шклянкі жытняй мукі трэба ўзяць 1,5 літра вады, зубок часнаку і скурку ад чорнага хлеба.

Цёмную жытнюю муку запарыць гарачай вадой у такой колькасці, каб атрымалася рэдкае ліючаеся цеста. Астудзіць. Тады дадаць літр кіпячонай, астуджанай вады, дадаць абабраны зубок часнаку і скурку чорнага хлеба. Усё гэта ўліць у вялікі слоік, або яшчэ лепш у каменны чыгун. Накрыць чыстай сурвэткай, абвязаць і паставіць у цёплае месца. Праз тры-чатыры дні рэдкі жур зліць у патрэбнай колькасці для падрыхтоўкі белага баршчу.

ФАРШЫРАВАНАЯ БУЛЬБА

На кожнага чалавека ўзяць па дзве-тры бульбіны, абабраць іх і абпаласкаць. Пасля выразаць у бульбінах сярэдзіну, так каб сценкі засталіся тонкімі. Бульбу пасаліць і праз хвіліну выцерці сцірачкай. Абсмажыць бульбу на патэльні на гарачым тлушчы, каб мела прыгожы залацісты колер.

На лыжцы масла падсмажыць пасечаную цыбулю (дзве-тры ў залежнасці ад колькасці бульбы). Цыбулю, калі яна крыху падсмажыцца, пасыпаць мукою і заліць кіслай смятанай. Закіпяціць. Астудзіць. Убіць адно-два жаўткі, пасыпаць перцам, соллю, вымяшаць і класці гэту масу на дно бульбін. Пасля гэтага класці не надта дробна нарэзаных кавалачкі варанай ялавічыны. Наверх зноў даем фарш з цыбулі. Пасыпаем цёртай булкай і кладзем бульбу на бляшку, змазаную тлушчам. Мінут на 20 устаўляем у духоўку.

Падрыхтоўваем соус з цёплай засмажкі, разведзены булёнам. У соус можна дадаць крыху лімоннага соку. Выняўшы бульбу з духоўкі, паліваем яе соусам.

СОУС З МАЯНЕЗАМ

На соус бяром 2 лыжкі маянезу, 2 лыжкі салодкай смятанкі, або булёну, або малака, дробна нарэзаную зялёную цыбульку, або свежы, сцerty

на тарцы хрэн, або лыжку та-матнага канцэнтрату.

Размяшаць маянез з адным з пададзеных прадуктаў, пасля чаго дадаць дробна нарэзаную зялёную цыбульку, або свежы, сцерты на тарцы хрэн, або таматны канцэнтрат. Соус можна яшчэ пасаліць.

Соус гэты можна выкарыстоўваць да салатаў і ячак.

ЗРАЗІКІ З ПЯЧУРЫЦАМІ

На 30 дэкаў мяса без касцей узяць 25 дэкаў пячурьц, адну цыбуліну, соль, перац, паўшклянкі смятаны, лыжачку мукі, крыху тлушчу.

Мяса нарэзаць косткай, пасаліць, пасыпаць перцам. Цыбулю дробна пасячы, палажыць на патэльнію, падліць пару лыжак вады і тушыць. Мяса абсмажыць на тлушчы і палажыць у каструльку. Пячурьцы памыць, нарэзаць і таксама ўкінуць у каструльку. Дадаць цыбулю і тушыць на малым агні, пакуль мяса не стане мяккім. Падаваць з варанай бульбай, кашай, ці макаронам.

ГРЭНКІ З ПЯЧУРЫЦАМІ

На 30 дэкаў пячурьц узяць адну цыбуліну, соль, перац, маргарын і доўгую булку.

Пячурьцы памыць, дробна пасячы, дадаць пасечаную цыбулю і даліць чатыры лыжкі вады. Тушыць разам на тлушчы, пакуль соус не адпарыцца. Булку пакроіць

на тонкія скрылёчкі, памазаць маргарынам (або маслам) і класці наверх пячурьцы. Кожны кавалак булкі пасыпаць зверху цертай булкай і класці на змазаную тлушчам бляху. Уставіць у гарачую духоўку і запячы так, каб булчка стала румянай. Адразу падаваць.

СОУС З ПЯЧУРЫЦ

На 25 дэкаў свежых пячурьц узяць адну цыбуліну, паўшклянкі смятаны, лыжку масла (або маргарыну), лыжку мукі, соль, перац.

Цыбулю пасячы, палажыць у каструльку з тлушчам, тушыць. Даліць вады і дадаць памытыя і тонка нарэзаныя пячурьцы. Тушыць каля 15 мінут. Муку вымяшаць са смятанай і дадаць да соусу. Заправіць па смаку соллю і перцам. Соус падыходзіць да ўсялякіх каш, да макарону, да ячак, да рыбы, але перш за ўсё, да рознага гатунку мяса.

Класічны соус з пячурьц падрыхтоўваецца з сушаных пячурьц. Тады трэба іх на дзень наперад заліць гарачай вадой ці малаком.

ПЕЧАНАЯ БУЛЬБА

На 10 вялікіх бульбін узяць 10 дэкаў расліннага масла, 10 дэкаў смятаны, 10 дэкаў сцёртага на тарцы вострага сыра, соль, перац. Бульбу вышараваць, абсушыць, палажыць на бляшку і ўставіць у духоўку. Калі бульба спячэцца, выняць мякіш і палажыць на разаргэ-

тае на глыбокай патэльні масла, дадаць соль і перац і хвіліну смажыць на вялікім агні, а пасля ўсыпаць $\frac{3}{4}$ сцертага сыра. Усё вымяшаць, палажыць у вогнетрывалы посуд, змазаны тлушчам і пасыпаны цёртай булкай, выраўняць зверху, паліць смятанай і пасыпаць застаўшымся сырам, на некалькі мінут уставіць ізноў бульбу ў гарачую духоўку.

ПЭЙЗАНКА

Пэйзанка, гэта вясковы бульбяны суп. На 10 бульбін бярем 1 моркву, 1 пятрушку, 1 невялікі пор, 5 дэкаў вэнджанага бочку, лыжачку мукі, $\frac{1}{2}$ ячка і паўшклянкі мукі. З мукі і ячка (без вады) замясіць вельмі цвёрдае цеста і сцерці яго на гароднінай тарцы, крыху перасыпаюры мукой. Гародніну абабраць, нарэзаць, закіпяціць літр вады, пасаліць, палажыць гародніну, варыць 15 мінут. Тады ўсыпаць зацірку і варыць, не накрываючы, яшчэ 5 мінут. У той час падсмажыць нарэзаны бачок, дадаць муку і яшчэ хвіліну смажыць, дадаць засмажку ў суп і, памешваючы, закіпяціць. Суп пасыпаць зелянінай.

ЗАЛІВАЙКА З КАЎБАСОЙ

На 10 бульбін узяць $\frac{3}{4}$ шклянкі журу, 30 дэкаў каўбасы, 1 невялікую цыбуліну, соль, лаўровы лісток, 2 зубкі часнаку, 2 поўныя лыжкі жытняй мукі заліваем у гліняным чыгунку летняй вадой,

вымешваем, дадаем скурку чорнага хлеба, зубок часнаку і пакідаем у цяпле на некалькі дзён, накрываючы марляй. Нарэзаную бульбу заліваем у каструлі літрам кіпелню, солім і варым. Абіраем і рэжам каўбасу і цыбулю, падсмажваем на патэльні. Калі бульба будзе амаль мяккая, палажыць у суп каўбасу з цыбуляй, дадаць зубок часнаку, уліць жур і варыць яшчэ 5 мінут.

ГАЛУБЦЫ З ЯЧНАЙ КАШАЙ

На галоўку салодкай капусты (лісцяў 8-12) узяць 50 г сушаных грыбоў, шклянку ячнай кашы, 2 шклянкі вады, лыжку тлушчу, 100 г вэнджанага бочку або сала, 1 вялікую цыбуліну, соль, перац, крыху майранку, засмажку з лыжкі мукі і лыжкі тлушчу.

Лісткі капусты палажыць у гарачую вадку і падварыць мінут дзесяць, каб яны сталі мяккія. Выняць з вады, зрэзаць з іх сярэдняю тоўстую „жылку“. Фарш робім наступным чынам. Памытыя грыбы намачыць на дзень раней, пасля чаго зварыць іх у той вадзе, а калі будуць мяккія, выняць з навару і пасячы. Крупу ўсыпаць у пасолены кіпень, у які дадаем крыху тлушчу, крыху падварваем, пасля чаго загортаем у газеты і плед і пакідаем на некалькі гадзін. Добра было б кашу зварыць на дзень раней. Дробна нарэзаную цыбулю падсмажыць разам з дробна

нарэзаным бочкам або з тлушчам, дадаць грыбы, кашу, прыправы, усё добра вымяшаць. Класці фарш на лісце, загортаць галубцы. Галубцы цесна складаем у каструльку, а яшчэ лепш у брытфану, заліваем выварам з грыбоў, солім і тушым, пакуль капуста не стане мяккая. Тады запраўляем соус за смажкай з мукі і тлушчу.

ХУТКІЯ ПІРАЖКІ

На 200 г масла ці маргарыну бярэм чвэрць кілаграма мукі, 200 г тварагу, крыху солі, мушкаталовую галку (мушкатны арэх).

Усе кампаненты змяшаць разам, а калі цеста акажацца занадта рэдкае, дадаць крыху мукі. Палажыць у халадзільнік на паўгадзіны, пасля чаго цеста раскатаць і рабіць піражкі. Фарш можна падрыхтаваць з грыбоў, з грыбоў і капусты, з пачурыц, з мяса, з рыбы. З падрыхтаванага цеста смачныя таксама салодкія піражкі з арэхавай масай (крыху змеленых арэхаў, цукар і крыху салодкай смятаны), з густым джэмам, расцэртым з некалькімі кроплямі алкаголю.

Піражкі з гэтага цеста трэба пячы ў моцна нагрэтай духоўцы, пакуль яны не запякуцца.

ПІРАЖКІ З ФАСОЛЯЙ

На шклянку фасолі ўзяць 2 вараныя бульбіны, 5 дэкаў пачурыц, цыбулю, лыжку

тлушчу, яйка, соль, перац, 40 дэкаў мукі, ваду, соль.

Фасолю зварыць, адцадзіць. Цыбулю і пачурыцы падсмажыць на тлушчы. Змалоць у мясарубцы фасолю разам з варанай бульбай і падсмажанай з пачурыцамі цыбуляй (калі хто не мае пачурыц пад рукой, то можна іх не дадаваць). У змеленыя прадукты дадаць яйка, заправіць па смаку, вымяшаць. Цеста на піражкі робім, размешваючы муку з цёплай вадой, пасля чаго добра месім. Раскатаць тоненькія бліны, выразаць велікаватыя кружкі. Фарш раскладаць на кружкі, залепліваць піражкі. Зварыць піражкі ў кіпелні, выняўшы з вады, паліць скваркамі. Падаем піражкі з нейкай салатай.

ФАСОЛЯ ПА-БРЭТАНСКУ

На 2 шклянкі фасолі ўзяць 5 дэкаў тлушчу, цыбуліну, лыжку мукі, лыжку таматнага канцэнтрату, соль, змеленую папрыку.

Намочаную фасолю зварыць у невялікай колькасці вады. Дробна нарэзаную цыбулю падсмажыць на тлушчы, дадаць да фасолі. Застаўшуюся частку тлушчу растапіць, размяшаць з мукой, заправіць фасолю, калі яна будзе ўжо зусім мяккая, соль і папрыку. Вельмі добра было б дадаць да падрыхтаванай такім чынам фасолі дробна нарэзаную каўбасу, або звараны вэнджаны бочак.

ПІРАГІ. „НЕГРЫЦЕНАК“

На 2 шклянкі мукі ўзяць 2 шклянкі цукру, 4 вялікія яечкі, 250 г маргарыну (або масла), паўшклянкі вады, 2 лыжачкі какао, міндальны алей і крыху арэхаў, разынак, можа быць смажаная апельсіная скурка — хто што мае пад рукой.

Закіпяціць тлушч з вадой і какао, мяшаць на агні, пакуль цукар зусім не распусціцца. Адліць паўшклянкі гэтай вадкасці (на паліўку), да рэшты, астудзіўшы, усыпаць муку з парашком, тады дадаць жаўткі, бакаліі, абсыпанья мукой, а ў канцы дадаць пену з чатырох бялкоў і лёгка вымяшаць. Палажыць цеста ў дзве вузкія бляшкі, змазанья тлушчам і пасыпанай цёртай булкай, і ўставіць у духоўку сярэдняй гарачыні. Пячы каля 45 мінут. Выняўшы з духоўкі і астудзіўшы, паліць паліўкай.

ТОРТ З ЯБЛЫКАМІ

На 5 жаўткоў трэба ўзяць дзве шклянкі мукі, паўтары шклянкі цукру, палову пачкі растопленага масла. Усё гэта дакладна перамяшаць і збіць. Потым да масы дадаць лыжачку парашку для пячэння і вылажыць цеста на разагрэтую бляху. На слой цеста пакласці цёртыя яблыкі. Так запякаць у негарачай духоўцы мінут 20. Потым дастаць

торт з духоўкі і пакрыць яблыкі збітымі бялкамі і здробненымі арэхамі. Торт пячы яшчэ 15 мінут.

ПІРОГ З ДЖЭМАМ

На 3 яечкі трэба ўзяць шклянку мукі, шклянку цукру, лыжачку парашку для пячэння, лыжачку ванільнай эсэнсіі, паўшклянкі малака, 1/5 пачкі маргарыну ці масла.

Збіць яечкі з цукрам, дадаць муку, змешаную з парашком для пячэння, і ванільн. Усё добра збіць, каб не было грудак. Закіпяціць малако з маргарынам, крыху астудзіць яго, але яшчэ добра цёплае дадаць да масы, вымяшаць. Уліць у тартоўніцу сярэдняй велічыні, змазаную тлушчам і пасыпаную цёртай булкай. Пячы ў нагрэтай духоўцы каля паўгадзіны. Астудзіўшы, перарэзаць, пералажыць джэмам і абсыпаць цукровай пудрай.

ПІРАЖКІ

Намнога хутчэй робяцца вялікія піражкі, чым маленькія з кружкоў, выразаных шклянкай. Гэтыя піражкі патрабуюць, аднак, многа больш фаршу. Вялікія піражкі трэба варыць значна даўжэй, вада павінна кіпець вельмі паволі, у іншым выпадку піражкі палюпаюцца і расклеяцца.

З КАПУСТАЙ І ГРЫБАМІ

На паўкілаграма мукі трэба ўзяць яечка, лыжку алею, вадку. На фарш: 60 дэкаў кіслай

капусты, жменьку сушаных грыбоў (могуць быць і пачурыцы), 2 цыбуліны, ячка, 2 лыжкі тлушчу, лыжку цертай булкі, соль, перац і крыху сала.

У муку дадаць ячка і алей, а таксама столькі летняй вады, каб атрымалася не надта густое цеста на піражкі. Цеста добра вымясіць, палажыць у місачку, накрыць і пакінуць на паўгадзіны. Зварыць капусту з грыбамі, адцадзіць і пасячы на дошцы. Падсмажыць дробна нарэзаную цыбулю на тлушчы, дадаць капусту, цертую булку, ячка, вымяшаць усё, заправіць па смаку, астудзіць. Раскатаць тонкі блін цеста. Выразаць кружкі большым кубкам, або рэзаць нажом квадраты, велічынёй 12x12 см. На кружкі ці квадраты раскладаць фарш, і толькі тады ўсе піражкі залепліваць разам. Трэба старацца, каб краі не былі занадта тоўстыя, паколькі яны будуць патрабаваць больш часу для варкі, чым усё цеста на піражкі.

Каб мацней зляпіць, можна краі піражкоў, кладучы іх на беражку дошкі, дадаткова заціснуць, а яшчэ і аздобіць, прыціскаючы краі чатырохзубовым відэльцам.

Піражкі кладзем варыць у вялікую колькасць пасоленай вады; палажыўшы, асцярожна памяшаць і варыць адкрытыя да таго часу, пакуль цеста не страціць запаху сырой мукі. Адцэджаныя піражкі

раскладаць на вялікай талерцы, каб не злепліваліся, можна спырснуць іх тлушчам.

ТОРТ

На цёмнае цеста трэба ўзяць: паўшклянкі маргарыну, $\frac{3}{4}$ шклянкі цукру, 4 ячкі, 20 дэкаў мукі, $\frac{2}{3}$ шклянкі малака, поўную лыжку кавы „Інка“, паўлыжачкі парашку для пячэння. На светлае цеста бярэм усё тэя ж прадукты, як і на цёмнае цеста, толькі без кавы. На крэм бярэм: 2 пачкі маргарыну, 4 ячкі, шклянку цукру, лімонны алей, некалькі лыжак джэму. Каб торт быў вільготны, трэба ўзяць 2 шклянкі чаю, 2 лыжачкі цукру, лімонны алей, крыху лімоннай кіслаты.

Падрыхтаваць дзве тартоўніцы, змазаць іх маслам, пасыпаць цёртай булкай. Маргарын сцерці з жаўткамі і цукрам, дадаць муку і малако, парашок для пячэння, з бялкоў збіць пену і вымяшаць. У палову цеста дадаць разам з малаком кашу. Пячы торт у не надта гарачай духоўцы. Спячы яго трэба прынамсі на дзень раней. Калі пірог крыху счарствее, перарэзаць кожны на два кружкі. Чаем паліць кожны кружок.

Маргарын расцерці на пену. Ячкі ўбіць у міску, дадаць цукар і збіваць на пары, пакуль маса не стане густой. Тады зняць і, збіваючы, астудзіць. Дадаць яечную масу да расцёртага маргарыну, усё

расцерці, дадаць лімонны алей. Цёмны кружок цеста знізу змазаць 1/4 часткай масы, накрыць белым кружком. Белы кружок змазаць джэмам, накрыць наступным белым кружком, змазаць яго крэмам і накрыць цёмным кружком. Цэлы торт аблажыць крэмам і зрабіць зверху дэкарацыю. Можна таксама ўпрыгожыць торт фруктамі з варэння або палавінкамі валошскіх арэхаў. Бакі торта можна абсыпаць пакрышаным пячэннем. Пры дапамозе двух шырокіх нажоў палажыць торт на падстаўку і вынесці ў халоднае месца. Калі будзем рэзаць торт, трэба падрыхтаваць шклянку цёплай вады. Нож трэба мачыць у вадзе, тады маса не будзе крушыцца і не разламваецца.

МАЗУРКІ.

АРЭХАВЫ

На 5 ячак трэба ўзяць 20 дэкаў арэхаў, 15 дэкаў цукру, ванільны цукар, лыжку мукі.

Жаўткі аддзяліць ад бялкоў. Жаўткі сцерці з цукрам, а з бялкоў збіць пену. У жаўткі дадаць прапушчаныя праз машынку лясныя арэхі, муку і пену, а таксама ванільны цукар. Палажыць цеста на бляшку, вылажаную пергаментнай паперай, змазанай маслам і пасыпанай цёртай булкай; зверху пасыпаць цэлымі арэхамі.

З ВАФЛЯМІ

На цэлую пачку вафляў трэба ўзяць 1 кг цукру, паўлітра малака, ванільны цукар, 1 лыжачку масла, 20 дэкаў густога джэму.

Цукар заліць малаком і варыць так доўга, пакуль ён не згусцее. У канцы дадаць масла і ванільны цукар. Кожную другую вафлю змазаць вельмі тонка густым джэмам. Злажыць. З другога боку вафлі змазаць атрыманай масай на крэм, складаць. На складзеныя вафлі палажыць дошчачку і вынесці ў халоднае месца, каб мазурак застыў. Рэзаць гэты мазурак трэба вострым, тонкім нажом.

МАКАВЫ

На 6 ячак узяць 18 дэкаў маку, 20 дэкаў цукру, 10 дэкаў лясных арэхаў.

Мак запарыць, расцерці або прапусціць праз мясарубку. Жаўткі ячак аддзяліць ад бялкоў. Жаўткі сцерці з цукрам, дадаць да іх мак, збітую пену, пасечаныя арэхі, лёгка вымяшаць. Цеста кладзем на бляху, вылажаную пергаментнай паперай, змазанай маслам і пасыпанай цёртай булкай, запякаем. Макавы мазурак можна пакрыць белай палівай, зробленай з аднаго бялка, 12 дэкаў цукровай пудры і соку з паўлімона.

КАЛЯНДАР ЦЯЖАРНАСЦІ

Пачатак цяжарнасці				
	Карова	Кабыла	Свіння	Авечка
1 студзеня	12 кастрыч	6 снежня	30 красавіка	3 чэрвеня
11 студзеня	22 кастрыч.	16 снежня	10 мая	13 чэрвеня
21 студзеня	1 лістапада	26 снежня	20 мая	23 чэрвеня
31 студзеня	11 лістапада	5 студзеня	30 мая	3 ліпеня
10 лютага	21 лістапада	15 студзеня	9 чэрвеня	13 ліпеня
20 лютага	1 снежня	25 студзеня	19 чэрвеня	23 ліпеня
2 сакавіка	11 снежня	4 лютага	29 чэрвеня	2 жніўня
12 сакавіка	21 снежня	14 лютага	9 ліпеня	12 жніўня
	31 снежня	24 лютага	19 ліпеня	22 жніўня
1 красавіка	10 студзеня	6 сакавіка	29 ліпеня	1 верасня
11 красавіка	20 студзеня	16 сакавіка	8 жніўня	11 верасня
21 красавіка	30 студзеня	26 сакавіка	18 жніўня	21 верасня
1 мая	9 лютага	5 красавіка	28 жніўня	1 кастрыч.
11 мая	19 лютага	15 красавіка	7 верасня	11 кастрыч.
21 мая	1 сакавіка	25 красавіка	17 верасня	21 кастрыч.
31 мая	11 сакавіка	5 мая	27 верасня	31 кастрыч.
10 чэрвеня	21 сакавіка	15 мая	7 кастрыч.	10 лістапада
20 чэрвеня	31 сакавіка	25 мая	17 кастрыч.	20 лістапада
30 чэрвеня	10 красавіка	4 чэрвеня	27 кастрыч	30 лістапада
10 ліпеня	20 красавіка	14 чэрвеня	6 лістапада	10 снежня
20 ліпеня	30 красавіка	24 чэрвеня	16 лістапада	20 снежня
30 ліпеня	10 мая	4 ліпеня	26 лістапада	30 снежня
9 жніўня	20 мая	14 ліпеня	6 снежня	9 студзеня
19 жніўня	30 мая	24 ліпеня	16 снежня	19 студзеня
29 жніўня	9 чэрвеня	3 жніўня	26 снежня	29 студзеня
8 верасня	19 чэрвеня	13 жніўня	5 студзеня	8 лютага
18 верасня	29 чэрвеня	23 жніўня	15 студзеня	18 лютага
28 верасня	9 ліпеня	2 верасня	25 студзеня	28 лютага
8 кастрыч.	19 ліпеня	12 верасня	4 лютага	10 сакавіка
18 кастрыч.	29 ліпеня	22 верасня	14 лютага	20 сакавіка
28 кастрыч.	8 жніўня	2 кастрыч.	24 лютага	30 сакавіка
7 лістапада	18 жніўня	12 кастрыч.	6 сакавіка	9 красавіка
17 лістапада	28 жніўня	22 кастрыч	16 сакавіка	19 красавіка
27 лістапада	7 верасня	1 лістапада	26 сакавіка	29 красавіка
7 снежня	17 верасня	11 лістапада	5 красавіка	9 мая
17 снежня	27 верасня	21 лістапада	15 красавіка	19 мая
27 снежня	7 кастрыч.	1 снежня	25 красавіка	29 мая

Увага. Каляндар цяжарнасці аблічаны з прамежкамі 10 дзён, значыць, калі, напрыклад, пачатак цяжарнасці наступіў 5 студзеня, дык карова ацеліцца каля 17 кастрычніка, кабыла ажарэбіцца каля 11 снежня, свіння апаросіцца каля 5 мая, авечка каля 8 чэрвеня.

Карова ходзіць цэльнай 40 1/2 тыдняў: сярэдне 285 дзён.

Кабыла ходзіць жаробнай 48 1/2 тыдняў: сярэдне 340 дзён.

Свіння ходзіць пароснай 17 тыдняў: сярэдне 120 дзён.

Авечкі, козы ходзяць котнымі 22 тыдняў: сярэдне 154 дзён.

ЗМЕСТ

Каляндар на 1986 год	3
--------------------------------	---

АДГЭТУЛЬ МЫ РОДАМ

Нашыя продкі — Мікола Гайдук	28
Паходжанне назвы Беларусь — Антон Мірановіч	49

НАРОДНАЯ КУЛЬТУРА

Хлеб — Мікола Лобач	55
Па слядах рукапіснага этнаграфічнага апісання Бельскага павету святшчэнніка Келясціна Брэна — апр. Мікола Лобач	68
Трывалыя страты для культуры — Антон Мірановіч	91
Загадкі з роднай хаткі — апр. Міхась Шаховіч	99

НА НАШАЙ НІВЕ

Усё мае свой пачатак — Кастусь Масальскі	113
Не забывай ніколі родны кут — Аляксандр Іванюк	126
Пераклічка — Георгій Валкавыцкі	133

НАШЫ БРАТЫ, НАШЫ СУСЕДЗІ

Змітрок Бядуля: адраджэнец і „ордэнаносец“ — Мікола Іваноў	143
Святое гэта месца — Змітрок Бядуля	149
Голас роднай зямлі — Янка Лісоўскі	152

ЛІТАРАТУРНЫЯ ГОНІ

Віктар Швед — Вершы	168
Алесь Барскі — Вершы	176
Дзмітры Шатыловіч — Дзень у Ленінградзе	180
Сакрат Яновіч — Рэмінісцэнцыі	185
Сакрат Яновіч — Скарга на Гісторыю	187
* * *	
Парады	189
Каляндар цяжарнасці	202

Для пам'яті

Для пам'яті

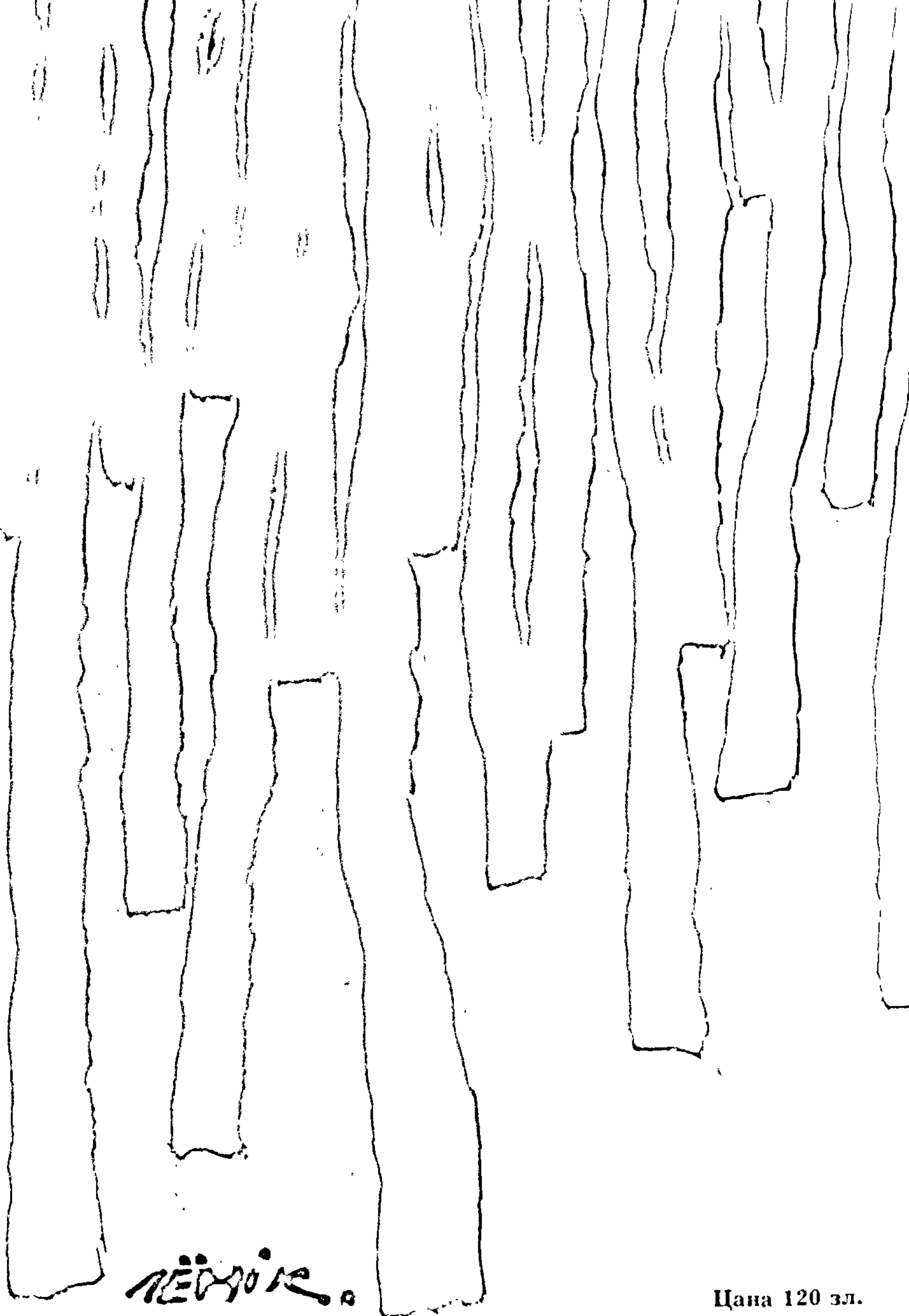
Wydawca: Zarząd Główny Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Białymstoku. Nakład 5000 egz. Ark. wyd. 14, ark. druk. 13. Oddano do składu 6.XII.1985 r. Druk ukończono w marcu 1986 r.

Zam. 2263/85 r. R-5

Białostockie Zakłady Graficzne

Cena 120 zł

ЛЕНІН.

Цана 120 зл.